

१०

बेपत्तरी

कक्षा १०

नेपाली

कक्षा १०

लेखकहरू

डा. सुधा त्रिपाठी

डा. धनप्रसाद सुवेदी

रामप्रसाद ज्ञवाली

प्रकाशक

नेपाल सरकार

शिक्षा मन्त्रालय

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र

प्रकाशक : नेपाल सरकार
शिक्षा मन्त्रालय
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर

ISBN:

© प्रकाशकमा

प्रथम संस्करण : वि. सं. २०७४

मुद्रक : जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लिमिटेड
सानोठिमी भक्तपुर

मूल्य : रु.

पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको लिखित स्वीकृतिबिना व्यापारिक प्रयोजनका लागि यसको पुरै वा आंशिक भाग हुबहु प्रकाशन गर्न, परिवर्तन गरेर प्रकाशन गर्न, कुनै विद्युतीय साधन वा अन्य प्रविधिबाट अभिलेखबद्ध गर्न र प्रतिलिपि निकाल्ने पाइने छैन ।

हाम्रो भनाइ

शिक्षालाई उद्देश्यमूलक, व्यावहारिक, समसामयिक र रोजगारमूलक बनाउन विभिन्न समयमा पाठ्यक्रम, पाठ्य पुस्तक विकास तथा परिमार्जन गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिइदै आएको छ । विद्यार्थीमा राष्ट्र, राष्ट्रिय एकता र लोकतान्त्रिक संस्कारको भावना पैदा गराई नैतिकवान्, अनुशासित र स्वावलम्बी, सिर्जनशील, चिन्तनशील भई समावेशी समाज निर्माणमा योगदान दिन सक्ने, भाषिक तथा गणितीय सिपका साथै विज्ञान, सूचना तथा सञ्चार प्रविधि, वातावरण, स्वास्थ्य र जनसङ्ख्या सम्बन्धी ज्ञान र जीवनोपयोगी सिपको विकास गराउनु जरुरी छ । उनीहरूमा कला र सौन्दर्य, मानवीय मूल्य मान्यता, आदर्श र वैशिष्ट्यहरूको संरक्षण तथा संवर्धनप्रतिको भाव जगाउन आवश्यक छ । समतामूलक समाजको निर्माणमा सहयोग पुर्याउन उनीहरूमा विभिन्न जातजाति, लिङ्ग, अपाङ्गता, भाषा, धर्म, संस्कृति र क्षेत्रप्रति समभाव जगाउनु र मानव अधिकार तथा समाजिक मूल्य मान्यताप्रति सचेत भई जिम्मेवारीपूर्ण आचरणको विकास गराउनु पनि आजको आवश्यकता बनेको छ । माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम (कक्षा ९-१०), २०७१ लाई मूल आधार मानी शिक्षा सम्बन्धी विभिन्न आयोगका सुझाव, शिक्षक, विद्यार्थी तथा अभिभावकलगायत शिक्षासँग सम्बद्ध विभिन्न व्यक्ति सम्मिलित गोष्ठी र अन्तरक्रियाका निष्कर्ष र विभिन्न विद्यालयमा परीक्षण गरी प्राप्त पृष्ठपोषण समेतलाई समेटी यो पाठ्य पुस्तक तयार पारिएको हो ।

पाठ्य पुस्तकलाई यस स्वरूपमा ल्याउने कार्यमा केन्द्रका कार्यकारी निर्देशक श्री बाबुराम पौडेल, प्रा. डा. केदारप्रसाद शर्मा, प्रा. डा. रामनाथ ओझा, प्रा. रमेश भट्टराई, चन्द्रकान्त भुसाल, डा. गीता खरेल, मधुप्रसाद तिमिल्सिना, सिद्धिबहादुर महर्जनलगायतका महानुभावको विशेष योगदान रहेको छ । यस पाठ्य पुस्तकको विषय वस्तु सम्पादन रजनी धिमाल र भाषा सम्पादन चिनाकुमारी निरौलाबाट, चित्राङ्कन कुलदिप जङ्गबहादुर गुरुङ, लेआउट डिजाइन भावना शर्माबाट भएको हो । यस पाठ्य पुस्तकको विकास तथा परिमार्जन कार्यमा संलग्न सबैप्रति पाठ्यक्रम विकास केन्द्र धन्यवाद प्रकट गर्दछ ।

पाठ्य पुस्तकलाई शिक्षण सिकाइको महत्त्वपूर्ण साधनका रूपमा लिइन्छ । यसबाट विद्यार्थीले पाठ्यक्रमद्वारा लक्षित सक्षमता हासिल गर्न मदत पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ । यस पाठ्य पुस्तकलाई सकेसम्म क्रियाकलापमुखी र रुचिकर बनाउने प्रयत्न गरिएको छ । पाठ्य पुस्तकलाई अझै परिष्कृत पार्नका लागि शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक, बुद्धिजीवी एवम् सम्पूर्ण पाठकहरूको समेत महत्त्वपूर्ण भूमिका रहने हुँदा सम्बद्ध सबैको रचनात्मक सुझावका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्र हार्दिक अनुरोध गर्दछ ।

वि. सं. २०७४

नेपाल सरकार
शिक्षा मन्त्रालय
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र

विषय सूची

क्रम सङ्ख्या	शीर्षक	विधा	पृष्ठ सङ्ख्या
१.	जन्मभूमि	कथा	१
२.	सन्तुष्टि	कविता	१०
३.	सन्दुक रुइत	जीवनी	१५
४.	थाङ्का	निबन्ध	२८
५.	म पनि सक्छु	मनोवाद	३७
६.	व्यापारिक चिठी	चिठी	४४
७.	प्रत्यागमन	कथा	५३
८.	वर्षा	कविता	७०
९.	हाम्रो संस्कृति	निबन्ध	८०
१०.	स्थानीयकरणभन्दा व्यापारीकरण बेस	वाद विवाद	८९
११.	लक्ष्मीपूजा	कथा	१०१
१२.	क्लारा जेटकिन	जीवनी	११६
१३.	जय भुँडी	निबन्ध	१२५
१४.	म सडक बोल्दै छु	कविता	१३५
१५.	टीका	एकाङ्की	१४२
१६.	माउजङ बाबुसाहेको कोट	कथा	१४९

१. अलिपर वानर फौजका सबै साथमा मस्त निद्रामा थिए । बिचमा लक्ष्मणसँगैको ओछ्यानमा सुतेका रामचन्द्र पनि आनन्दले निदाइरहेका थिए । बायाँपट्टिको ओछ्यानमा सुतेका सुग्रीव र हनुमान पालैपालो 'ध्वॉर, ध्वॉर' घुरिरहेका थिए । दायाँपट्टिको ओछ्यानमा एकलै सुतेका विभीषण छिनमा दायाँ र छिनमा बायाँ फर्किनथे । बेला बेला टाढा कतै कुकुर भुकेको आवाज सुनिन्थ्यो । लक्ष्मण भने निदाएका थिएनन् । आज मात्र हो र ! वनवासमा आएदेखि नै उनी राम्ररी सुतेका थिएनन् ।
२. रातको तेस्रो प्रहर बितेको हुँदो हो, विभीषण उठेर शौच गर्न गए । “अरू सबै निदाइरहेछन्, यी विभीषणलाई चाहिँ निद्रा परेन जस्तो छ । हुन पनि कसरी निदाउन सक्छन् त विभीषण आज ? जति नै शत्रुता भए पनि युद्धमा मारिनेहरू सबै उनका स्वजनहरू हुन्, आफ्नै दाजु, भतिजा र अरू अरू नातेदारहरू । के गर्नु, मान्छेले बढी अहङ्कार गर्‍यो भने, अर्काको श्री सम्पत्ति हडप्नेतिर लाग्यो भने यस्तै दुर्दशा हुने रहेछ ।” लक्ष्मणले मनमनै भने ।

प्रहर : दिन र रातलाई आठ भाग लगाई आउने समय (तिन घन्टाको समय), याम

स्वजन : आफ्ना परिवारका मानिस, नातेदार

अहङ्कार : आफूलाई सर्वेसर्वा ठान्ने, घमण्ड, सेखी

हडप्ने : अरूको धनमाल वा सम्पत्ति हाकाहाकी लिने, लिएर फिर्ता नदिने

दुर्दशा : आपद् विपद् परेको अवस्था, खराब हालत

३. आज लक्ष्मण सारै खुसी छन् । भाउजू सीता अपहरण मुक्त भएकी छन् । लङ्कामाथिको विजय चान्चुने सफलता होइन भन्ने लागेको छ । चौध बर्से वनवासको अवधि पनि पुरा हुन लागेको छ । त्यसो त आफ्नो युगकै सर्वाधिक वीर भनेर चिनिएको इन्द्रजितलाई लक्ष्मणले नै परास्त गरेका हुन् । यी सबै कुरा त छँदै छन्, रावणले मर्ने बेलामा रामसँग भनेको एउटा कुराले उनलाई भन् अपार खुसी दिएको छ । मर्ने बेलामा रावणले रामसित भनेको थियो, “हेर राम, यो युद्ध तिमीले जित्यौ किनकि तिम्रा भाइ लक्ष्मण तिम्रो पक्षमा थिए । मैले युद्ध हारें किनकि मेरो भाइ विभीषण मेरो विपक्षमा थियो ।”
४. लक्ष्मणलाई अझै निद्रा परेन । उनका मनमा आफ्ना बाल्यकालदेखिका एक एक घटनाहरू ताजा भएर आए । उनले आफ्ना दाजुभाइ राम, भरत र शत्रुघ्नसँग खेल्दै बिताएको बाल्यकाल सम्झे । दाजुभाइ मिलेर लेखपढ गरेको, वाण हान्न सिकेको, घोडा चढ्न सिकेको अनि जङ्गल जङ्गल चहारेको सम्झे । दाइ रामचन्द्रले जनकको दरबारमा रहेको शिवधनु सजिलै उचालेर सीतासँग बिहे गरेको सम्झँदा उनलाई आनन्द आयो । उनले आमा सुमित्रा र पत्नी उर्मिलालाई सम्झे । राम सीतासँगै वनवास आएको, सीताको अपहरण भएदेखि हालसम्मका घटनाहरू त भन् उनको सम्झनामा नआउने कुरै भएन । यसरी लक्ष्मण आफ्नै विगतका स्मृतिमा हराइरहेका थिए, टाढा कतै कुखुरो बासेको सुनियो । लक्ष्मण जुरुक्क उठेर नित्यकर्मतिर लागे । उनीसँगसँगै विभीषण पनि उठे ।
५. लक्ष्मण र विभीषणले बिहानीको नित्यकर्म सकदा पनि रात अझै बाँकी थियो । विभीषणले लक्ष्मणसँग केही बेर एकान्तमा बसेर कुराकानी गर्ने चाहना व्यक्त गरे । उनीहरू केही पर गए र एउटा रुखको फेदमा बसेर कुराकानी गर्न लागे । विभीषणले कुराकानी सुरु गरे ।
६. “हेर्नुहोस् लक्ष्मणजी, मैले दाइ रावणलाई धेरै सम्झाएँ । सीतालाई अपहरण गरेर तपाईंले गल्ती गर्नुभयो, अब उहाँसँग माफी माग्नुहोस् र सीताजीलाई फिर्ता गर्नुहोस् भनँ । दाइले मान्नु भएन । उल्टै मलाई कुलद्रोही भन्नुभयो । अखिर लडाइँ हुने नै भयो । मैले पनि कुनै एउटा पक्षमा लाग्नै पर्ने भयो । सत्य र न्यायको पक्षपाती भएकाले मैले आफ्नै दाइ भएर पनि रावणको पक्ष लिइँदा रामको पक्षमा

अपहरण : कुनै वस्तु वा व्यक्तिलाई जबरजस्ती उठाएर लैजाने काम

चान्चुने : सानोतिनो, मसिना

सर्वाधिक : सबैभन्दा बढी

परास्त : पराजित भएको, हारेको

ताजा : आलो, बासी नभएको

स्मृति : सम्झना, हेक्का

नित्यकर्म : दिन दिनै गरिने काम

कुलद्रोही : कुल वा वंशकै कुभलो गर्ने

पक्षपाती : कुनै एक पक्षमा लाग्ने

रहैं, जुन कुरा तपाईंलाई थाहा छँदै छ । युद्धमा तपाईंहरूले जित्नुभयो, म पनि तपाईंहरूकै पक्षमा रहेकाले यसमा म पनि खुसी हुनुपर्ने हो । तर आफ्नै दाजुहरू, भतिजहरूसहित थुप्रै आफन्तहरू मारिएका छन् । यस्तोमा म कसरी खुसी हुन सक्छु र ? त्यही भएर आज रातभर निद्रा लागेन ।” विभीषणले लामो सुस्केरा हाल्दै भने ।

७. “हेर्नुहोस् विभीषणजी, जस्तो कर्म गर्‍यो, त्यस्तै फल भोग्ने हो । तपाईंका दाइ रावण यस युगकै वीर हुन्, वैज्ञानिक पनि हुन् । उनले आफ्नो देशमा यति धेरै विकास पनि गरेका रहेछन् । के गर्ने उनमा संसारमा मभन्दा ठुलो कोही छैन भन्ने घमण्ड भयो । लोभ, लालचा बढ्यो, सीताजीलाई अपहरण गरे । त्यसैको परिणाम स्वरूप आज उनको सारा वैभव, शक्ति र जीवनसमेत समाप्त भयो ।” लक्ष्मणले भने ।
८. लक्ष्मणका कुरा सुनेर विभीषणले भने, “हो तपाईंले भनेको ठिक हो । अहङ्कारले मानिसलाई समाप्त गर्दो रहेछ । अहङ्कारकै कारण दाइ रावणको यो हालत भयो ।” विभीषण सुँक्क सुँक्क गर्दै रुन थाले ।
९. लक्ष्मणले विभीषणलाई सम्झाउँदै भने, “जे नहुनुपर्‍थ्यो भयो । अब पिर गरेर के गर्नु ? अब लङ्काको राज्य तपाईंले नै सम्हाल्नुपर्छ ।”
१०. लक्ष्मण अरू केही भन्न खोज्दै थिए, विभीषण अलिक उत्तेजित भएर बिचैमा बोले, “अह, म यो राज्यको शासन गर्न योग्य छैन । म लङ्काको राजा हुन्न । राजा हुनका लागि पराइ गुहारेर आफ्नै दाजु, भतिज र आफन्तहरू मारेको भन्ने कलङ्क म बोक्न चाहन्न । यो राज्यको हक अब तपाईंहरूको हो । तपाईंहरूले जितेको राज्य तपाईंहरूले नै चलाउनुहोस् । म सहयोग गरूँला ।”
११. विभीषणलाई सम्झाउँदै लक्ष्मणले भने, “ठुला दाइ रामचन्द्र कहिले फर्किनुहुन्छ भनेर माहिला दाइ भरत प्रतीक्षामा हुनुहुन्छ । जतिसक्दो चाँडो रामलाई राजा बनाउने अयोध्यावासीको चाहना छ । फेरि उहाँमा राजकाज र सुख सयलप्रति त्यस्तो मोह पनि देखिदैन । भोलि जनताले कर गरे भने अयोध्याको राजा हुनुहोला तर लङ्कामा राज गरेर बस्नुहोला भन्ने लाग्दैन । त्यसैले रावणको सबैभन्दा नजिकको उत्तराधिकारी तपाईं नै अब लङ्काको राजा हुनुपर्छ ।”
१२. फेरि विभीषणले भने, “लडाइँमा जितेको भूभाग स्वतः विजेताको हुन्छ । त्यसैले अब लङ्काको अधिपति हुने हक पनि रामचन्द्रकै हो । अयोध्यामा भरत राजा छँदै छन् । त्यसैले आफूले जितेको राज्यमा राजा हुनु रामचन्द्रका लागि स्वाभाविक हुन्छ । यदि रामचन्द्रले मान्नुभएन र उहाँ अयोध्या जानु नै भयो भने तपाईं लङ्काको राजा हुनुपर्छ । इन्द्रजित जस्ता वीरलाई परास्त गर्नुभएकाले तपाईंलाई त्यो हक पनि छ ।”

योग्य : सिपालु, जान्ने

कलङ्क : दोष, कसुर, अपजस

प्रतीक्षा : कुनै कुराको आशामा रहेको पर्खाइ, बाटो हेराइ

नेपाली : कक्षा १०

३

१३. विभीषणको प्रस्ताव सुनेर लक्ष्मणले भने, “विभीषणजी तपाईंले हामीप्रति गरेको सहयोग र सम्मान अविस्मरणीय छ । तपाईंको प्रस्ताव म दाइलाई सुनाउँछु । यदि उहाँले मान्नुभयो भने ठिकै छ, उहाँ लङ्काको राजा हुनुहोला । म चाहिँ कुनै पनि हालतमा राजा भएर यता रहने छैन ।”
१४. लक्ष्मण र विभीषण कुरा गर्दै थिए । टाढा कतै कुखुराका भालेरू बासेको सुनियो । “ए ! उज्यालो हुन लागेछ” भन्दै विभीषण आफ्नै कामतिर लागे । लक्ष्मण भने नजिकको थुम्कोमा गएर वरपरको दृश्य नियाल्न थाले ।
१५. लक्ष्मणको ध्यान लङ्काको उत्तरपूर्वी भागमा फैलिएको विशाल समुद्रतिर गयो । त्यति नै बेला पूर्व क्षितिजबाट समुद्रको पानीमाथि सूर्य टुप्लक्क देखा पर्यो । सूर्यको लाली किरणले समुद्रको पानीमा इन्द्रेणी देखियो । समुद्री जनावरहरू चलमलाउन थाले जस्तो देखियो । सूर्यको किरणहरू फैलिँदै लङ्का सहरमा आइपुग्यो । सुनैसुनले बनेका लङ्काका घरहरू टलक्क टल्किए । “आहा, कति सुन्दर !” लक्ष्मणले मनमनै भने ।
१६. लक्ष्मणले पछाडिबाट कसैले बोलाएको सुने । फर्केर हेरेको त दाजु रामचन्द्र रहेछन् । रामचन्द्रले लक्ष्मणलाई आफू नजिकै बोलाए र भने, “लङ्का त सारै सुन्दर पो रहेछ ।”
१७. “हो दाजु, अब यो सुन्दर लङ्काको राजा तपाईं हुनुहुने छ ।”
१८. “के कुरा गरेको लक्ष्मण ? म कसरी लङ्काको राजा हुन्छु ?” रामले भने ।
१९. लक्ष्मणले फेरि भने, “दाजु, विभीषण र सुग्रीवहरू पनि हजुर नै लङ्काको राजा भइदिने हुन्थ्यो भन्ने चाहन्छन् । यो राज्य हामीले लडेर जितेका हौं, यो हाम्रो अधीनमा आएको राज्य हो । यसैले हजुर यहाँ राजा भएर रहँदा राम्रै होला । बरु भरतलाई यतै फिर्काई राम्ररी सम्झाएर उनलाई नै अयोध्याको आजन्म राजा बनाइदिऔं । हजुर लङ्काको राजा होइबक्सियोस् ।”
२०. लक्ष्मणको कुरा सुनेर रामचन्द्र एक छिन गम्भीर बने र भने, “लक्ष्मण, तिमीले भनेको कुरा एक कोणबाट ठिकै हो । लङ्का जस्तो सुन्दर, समृद्ध र शान्त राज्य अहिलेको दुनियाँमा छैन । फेरि यो हाम्रो बलबुताबाट जितेको राज्य पनि हो । यसरी अर्को राज्यलाई जितेर आफ्नो अधीनस्थ बनाउनु र त्यहाँ राज गरेर बस्नु दुनियाँमा नौलो र अनौठो कुरा पनि होइन । यसैले तिमीले भनेको कुरा आफ्ना ठाउँमा ठिकै छ । यति हुँदाहुँदै पनि म लङ्कामा राज गरेर बस्दिनँ ।”

अविस्मरणीय : बिर्सन नमिल्ने

क्षितिज : चारैतिर पृथ्वी र आकाश जोडिए जस्तो देखिने स्थान वा गोलो परिधि

इन्द्रेणी : घामपानी भएको बेला घामको विपरीत दिशातर्फ देखिने सात प्रकारको रङ हुने

समृद्ध : धनधान्य आदिले सम्पन्न

अधीनस्थ : अर्काको वशमा परेको, परतन्त्र

२१. एकैछिन सोचेर रामचन्द्रले फेरि भने, “लक्ष्मण, तिमीले स्वर्गको बयान सुनेका हौला । शास्त्रहरूमा वर्णन भएअनुसार सुखै सुखको नाम नै स्वर्ग हो । त्यसैले मानिसहरू मरेपछि स्वर्ग जान खोज्छन् । भाइ लक्ष्मण, संसारमा त्यस्तो स्वर्गभन्दा पनि उत्तम ठाउँ भनेको जन्मभूमि हो । मेरो विचारमा जननी र जन्मभूमि स्वर्गभन्दा पनि महान् छन् । यसको मतलब जन्मभूमि भनेर सधैं त्यहीँ टाँसिइरहनुपर्छ भनेको होइन । सुख, सुविधा र अवसरको खोजी गर्नु मानवीय चरित्र हो, खोज्नु पनि पर्छ । जन्मभूमिलाई नै चटक्कै भुल्नु र लत्याउनु चाहिँ कदापि हुँदैन । सुख र सुविधाका पछि लागेर जन्मभूमिलाई लात हान्नेहरू असल मान्छे हुँदै होइनन् । त्यसैले लङ्कामा जतिसुकै वैभव भए पनि, यो हामीले जितेर पाएको भए पनि हाम्रो जन्मभूमि अयोध्याभन्दा प्यारो हुन सक्तैन । भाइ, हामीले हाम्रो जन्मभूमि छाडेको पनि चौध वर्ष हुन लाग्यो । अब हामी अयोध्या फर्कनुपर्छ, हामीले हाम्रै जन्मभूमिलाई स्याहार्नुपर्छ, सिँगार्नुपर्छ ।”

२२. रामचन्द्रको कुराले लक्ष्मणको चित्त बुझ्यो । उनीहरू अयोध्या फर्किने भए । रामचन्द्रले सम्झाई बुझाई गरेपछि विभीषण लङ्काको राजा हुन तयार भए । राम, लक्ष्मण र सीता अयोध्या फर्के । अयोध्यावासीले उनीहरूलाई भव्य स्वागत गरे । त्यसपछि रामचन्द्र अयोध्याको राजा भए । उनले सदैव जनताको निर्णयलाई आत्मसात् गरे । उनी एउटा असल र आदर्श शासकका रूपमा स्थापित भए । उनको शासन व्यवस्था अरूका लागि पनि अनुकरणीय बन्यो । त्यसैले हरेक असल राज्य व्यवस्थालाई ‘रामराज्य’ भन्न थालियो । यसरी लङ्काको सारा वैभव त्यागी आफ्नो जन्मभूमिमा फर्किएर जन भावनाको कदर गर्दै शासन गरेकाले रामको नाम संसारभर फैलियो । जन्मभूमिप्रतिको प्रेमका लागि रामको कदम सबैका निम्ति अनुकरणीय र लोकप्रिय भयो ।

आत्मसात् : पुरै आफ्नोअन्तर्गत ल्याइएको, कुनै विचार वा सिद्धान्तलाई स्वीकार गर्ने काम

अनुकरणीय : सिको गर्न लायक

अभ्यास

सुनाइ

१. पाठको पहिलो अनुच्छेद सुन्नुहोस् र त्यस अनुच्छेदमा कुन कुन पात्रहरूको नाम उल्लेख भएको छ, भन्नुहोस् ।
२. पाठको दोस्रो अनुच्छेद सुन्नुहोस् र विभीषणलाई किन निद्रा लागेन, भन्नुहोस् ।
३. पाठको अन्तिम अनुच्छेद श्रुति लेखन गर्नुहोस् ।

बोलाइ

४. तलका शब्दको शुद्ध उच्चारण गर्नुहोस् :

अहङ्कार, हडप्नु, सर्वाधिक, परास्त, आग्रह, पक्षपाती, अधीनस्थ, हस्तान्तरण, अनुकरणीय

५. तलका शब्दको अर्थ भन्नुहोस् :

प्रहर, स्वजन, दुर्दशा, ताजा, स्मृति, नित्यकर्म, योग्य, कलङ्क, प्रतीक्षा, अविस्मरणीय, कार्यभार, आदर्श

६. लक्ष्मणको चरित्र तपाईंलाई कस्तो लाग्यो ? पाठका आधारमा भन्नुहोस् ।

७. तपाईंले सुनेको कुनै पौराणिक कथा छोटकरीमा सुनाउनुहोस् ।

पढाइ

८. पाठका अनुच्छेदहरू पालैपालो पढ्नुहोस् ।

९. पाठको चौथो अनुच्छेद पढी तलका प्रश्नको मौखिक उत्तर दिनुहोस् :

(क) लक्ष्मणका मनमा के के कुरा ताजा भएर आए ?

(ख) लक्ष्मणका दाजु र भाइहरूको नाम के के थियो ?

(ग) राम र सीताको बिहे कसरी भएको थियो ?

(घ) लक्ष्मण केमा हराइरहेका थिए ?

(ङ) लक्ष्मणसँगै को उठे ?

१०. पाठको दसौं अनुच्छेद पढी मुख्य मुख्य चार ओटा बुँदाहरू टिप्नुहोस् ।

११. तलको अनुच्छेद पढी सोधिएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

देउडा नेपालको पश्चिमी पहाडी क्षेत्रको अति लोकप्रिय नृत्यगीत हो । त्यहाँ देउडाका नृत्य र गीत दुवै प्रचलित छन् । नृत्यलाई देउडा खेल वा न्याउले खेल पनि भनिन्छ । यस नृत्यमा सहभागी हुनेहरू कुममा कुम जोडेर हात जोल्ड्याई सामूहिक तालमा खुट्टा अघिपछि गरेर मन्द तालमा नृत्य गर्छन् । यस नृत्यका साथ कुनै बाजा बजाइँदैन । नृत्यमा पुरुष र महिला तथा बाल बालिकाहरू बेग्ला बेग्लै नृत्य गर्न सक्छन् वा एकै ठाउँमा मिसिन पनि सक्छन् । एउटा ठुलो आँगनमा जम्मा भएर देउडा खेल्नेहरू मुखामुख गरी दुई समूहमा विभाजित हुन्छन् र कुनै गीत सामूहिक रूपमा दोहोर्‍याउँछन् । अथवा गीतमा नै सबाल जबाफ गर्छन् । देउडामा ए भिनाजु, ए साली, मेरी बौजु छमक्क छमक्क, लौ बिरी छम छम आदि थैगोको प्रयोग हुन्छ । नृत्यमा सहभागी हुनेहरूले खास किसिमको सिँगारपटार गर्नु पर्दैन । देउडाको नृत्यका अवसरमा गरिने सबाल जबाफलाई फिट्टा गर्नु भनिन्छ । फिट्टा गर्दा गीतमा नै गाउँ खाने कथा भने जस्तै गौँडो थापिन्छ र गौँडो फुकाइन्छ । (चूडामणि बन्धु : नेपाली लोक साहित्य)

प्रश्नहरू

(क) देउडा कस्तो गीत हो ?

(ख) देउडा कहाँ प्रचलित छ ?

- (ग) देउडा कसरी नाचिन्छ ?
 (घ) देउडा नृत्यमा को को सहभागी हुन्छन् ?
 (ङ) देउडामा कुन कुन थैगोको प्रयोग हुन्छ ?

लेखाइ

१२. तलका शब्दहरूलाई वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :
 स्मृति, आग्रह, योग्य, कलङ्क, कार्यभार
१३. पाठका एघारौँ र बारौँ अनुच्छेदको अनुलेखन गर्नुहोस् ।
१४. तलका प्रश्नको छोटो उत्तर लेख्नुहोस् :
 (क) लक्ष्मणका विचारमा रावणको दुर्दशा हुनुको कारण के हो ?
 (ख) विभीषणका विचारमा रामले किन अयोध्या नगई लङ्कामै राज गर्नु उपयुक्त थियो ?
 (ग) लङ्का सहर कस्तो थियो ?
 (घ) के कारणले रावणको हार भएको हो ?
 (ङ) रामराज्यको अर्थ के हो ?
१५. सुन्दर र सम्पन्न लङ्काको राजकाज छाडेर किन राम अयोध्या फर्किए ? कथाका आधारमा विवेचना गर्नुहोस् ।
१६. सप्रसङ्ग व्याख्या गर्नुहोस् :
 (क) यो युद्ध तिमीले जित्यौ किनकि तिम्रा भाइ लक्ष्मण तिम्रो पक्षमा थिए ।
 (ख) मेरो विचारमा जननी र जन्मभूमि स्वर्गभन्दा पनि महान् छन् ।
१७. तलको तालिकामा ह्रस्व लेखिने शब्दका केही उदाहरण दिइएको छ, हरेकमा थप १० ओटा शब्द लेख्नुहोस् :

ह्रस्व लेखिने अवस्था	थप शब्द
(क) अन्त्यमा आउने 'अरी' (जस्तै : यसरी, उसरी) बाहेकका सबै अव्यय शब्दहरू : मुनि, भित्र, पर्सि, बाहिर ...	
(ख) पुरुष नाताबोधक शब्दहरू : भिनाजु, दाजु	
(ग) आलु प्रत्यय लागेका शब्दहरू : दुधालु, सिपालु ..	
(घ) आइँ, आइ, आउ, एलु प्रत्यय लागेर बनेका शब्दहरू : रजाइँ, सुनाइ, डुलाउ, घरेलु....	

व्याकरण

१. उदाहरणमा दिए जस्तै गरी तलका शब्दबाट धातु छुट्याउनुहोस् :

शब्द	धातु
गर्नु, बस्छ, हिँड्यो, लेख्नु, पढ्छिन्,	गर, बस्, हिँड, लेख्, पढ्
मोटाउनु, थुप्रिनु, छोटिन्छ	मोटाउ, थुप्रि, छोटि
गराउनु, लेखाउनु, पढाउँछ	गराउ, लेखाउ, पढाउ

हुनु, बटार्नु, भार्छ, स्विक्छ, दियो, बड्याउँछ, बाङ्गिनु, भर्छ, भस्काउँछ, लगाउनु, लाग्नु, सुनाउँछ, सिकाउँछ, खुवाउनु, पठाउनु, बसाउँछ

२. उदाहरणमा दिए जस्तै गरी तल दिइएका शब्दबाट धातुका प्रकार छुट्याउनुहोस् :

शब्द	धातु	प्रकार
सुन्छन्, सुत्नु हेर्नु, देखिन्	सुन्, सुत्, हेर्, देख्	सामान्य धातु
कुम्ल्याउनु, चिसिन्छ, भित्रियो	कुम्ल्याउ (कुम्लो + याउ) चिसि (चिसो + इ) भित्रि (भित्र + इ)	नाम धातु (नाम, विशेषण र अव्यय शब्दबाट बनेका धातु)
सिकाउँछ, देखाउनु, बसायो	सिकाउ, देखाउ, बसाउ	प्रेरणार्थक धातु

रहनु, मुन्टिनु, पहुँलिनु, बर्बराउनु, पछ्याउनु, सुनाउनु, कस्नु, कसाउनु, बाट्नु, धिक्काउँछ, लियो, हकान्नु, गर्नु, तोड्छ, हिँडाउनु, गराउनु

३. रेखाङ्कित क्रियापदबाट धातु छुट्याएर तिनका प्रकार लेख्नुहोस् :

नेपाल भूकम्पीय जोखिमको क्षेत्रमा पर्छ । त्यसैले यहाँ बेला बेलामा ठुला ठुला भूकम्प गएका छन् । पछिल्लो पटक २०७२ वैशाख १२ गते ७.६ रेक्टर स्केलको भूकम्प आयो । लाखौँ घर ढलेर गाउँ नै रित्तियो । हजारौँ मानिस मारिए । विमान स्थलमा प्लेन र सेनाहरू बाक्लिए । राहत बोकेका गाडीहरू गाउँ गाउँ पसे । देश विदेशबाट राहत पठाइयो । पूर्व तयारी र सचेतता नभएकाले ठुलो क्षति भयो । के गर्ने ? जस्तो सुकै सड्कट आए पनि भोग्नु नै पर्छ ।

४. तलको अनुच्छेदमा प्रयोग भएका निपात शब्दहरू पहिचान गरी तिनलाई वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

आ, चिसोले समाए पनि समाओस् भन्दै आज चाहिँ चाँडै उठियो । नत्र जाडो याममा बिहान छ नबजी उठे पो ? हुन पनि काठमाडौँको चिसो, थला पार्छ क्यारे । उठेर नित्यकर्म गरियो अनि सामान्य

कसरत नि गर्ने पय्यो । त्यही बेला चाहिने क्यारे, तपाईंको हालचाल के छ कुन्नि भन्दै पल्लाघरे बडाबुबा आउनुभयो । उहाँसँग नानाथरी कुरा भए । जति नै चाँडो उठे पनि आजको बिहानी त्यतिकै गयो ।

५. तलको अनुच्छेदमा रहेका विस्मयादिबोधक शब्दहरूलाई रेखाङ्कन गर्नुहोस् :

“आहा ! क्या गजब ! राम्रो बनाउनुभएछ, करेसाबारी ।” भन्दै रमेशजी एकाबिहानै आइपुगे । ढोकामा आउनासाथ कुरुर भुक्थो । “धत् ! उता जा” भन्दै मूलद्वारमै उनी उभिरहे । मैले कुरुर धपाएर उनलाई भित्र बोलाएँ । कोठाभित्र आमालाई देखासाथ उनले “ओहो ! आमा नमस्कार” भन्दै हात जोडे । आमाले हाल खबर सोध्नुभयो । रमेशले “अरू त ठिकै छ आमा, साहिँला भाइको भने मोटर साइकल दुर्घटनामा परेर खुट्टो मर्किएको छ” भने । “कठै ! कहिले नि ?” आमाले सोध्नुभयो ।

६. तलका निपात प्रयोग गरी कुनै घटनाको चर्चा गर्नुहोस् :

पो, त, पनि, रे, र, कि, ल, लौ, क्यारे

७. तलका विस्मयादिबोधक शब्दहरूको प्रयोग गरी एक एक ओटा वाक्य बनाउनुहोस् :

आत्था, स्याबास्, ओहो, राम राम, क्याबात्, आम्मै, ज्या, कठै, धिक्कार

सिर्जनात्मक अभ्यास

तलका बुँदाहरू समेटेर छोटो कथा लेख्नुहोस् :

भारद्वाज ऋषिका छोरा यवक्रितलाई नपढी विद्या आर्जन गर्ने विचार आउनुनदी किनारमा गए तपस्या गर्न थाल्नु तपस्याको कारण बुझ्न इन्द्र देवता आउनु इन्द्रले उनको कुरा सुन्नु इन्द्रले तपस्याबाट विद्या हुँदैन, पढेर विद्या आर्जन गर्नुपर्छ भन्ने सल्लाह दिनु इन्द्रको सल्लाह यवक्रितले नमान्नु तपस्यालाई निरन्तरता दिनु ब्राह्मणको भेष लिएर इन्द्र फेरि यवक्रितले तपस्या गरेको नदी किनारमा आउनु ब्राह्मण भेषधारी इन्द्रले किनारको बालुवा खन्दै नदीमा बगाउँदै गर्नु यवक्रित ब्राह्मणको छेउमा जानु बालुवा नदीमा बगाउनुको कारण सोध्नु नदीमा पुल बनाउनलाई त्यसो गरेको भन्ने जवाफ पाउनु त्यसरी पुल बन्दैन भनेर यवक्रितले भन्नु तपाईंले तपस्याबाट विद्या आर्जन गर्न सक्नुहुन्छ भने यसरी चाहिँ किन पुल बन्न सक्दैन भनेर जवाफ पाउनु यवक्रितका आँखा खुल्नु यवक्रित पढ्न थाल्नु छिट्टै विद्वान् बन्नु ।

परियोजना कार्य

जानकार व्यक्तिहरूसँग सोधेर दुर्व्यसन र लागु औषधीको प्रयोगका हानिका बारेमा कम्तीमा दुई अनुच्छेद लेख्नुहोस् ।

खाने त एक पेटै हो त्यसैले टम्म हुन्छु म
लाउने एक जोरै हो त्यसैले गम्म हुन्छु म । १ ।

जमिन तिन हातैको सुत्नलाई प्रशस्त छ
घाम पानी सके ओत्न भुपडी मग्नमस्त छ । २ ।

स्वावलम्बी सके बन्न कुनै चाहिन्न नोकर
सर्वत्र जाँगरै तातोस् कसले लाउने कर । ३ ।

सीमा विलासको छैन स्वाद छैन गिलासको
खाँचो छ एउटै मात्र मित्रताको मिजासको । ४ ।

समेटी घुस अन्याय चाहन्न म धनी हुन
आँखा छली परीक्षामा चाहन्न इलमी हुन । ५ ।

नखाई सञ्चितता गर्ने लोभीको चैन छैन रे !
खाएर नगरे काम अर्को पापी हुँदैन रे ! । ६ ।

अर्काको भाग खोसेमा डाँका अर्को हुँदैन रे !
आफ्नो भर परे आफैँ लाञ्छनाले छुँदैन रे ! । ७ ।

नआओस् आत्तिने दुःख मात्तिने धन सम्पत्ति
यतिले राम्ररी चल्छ सारा जीवनको गति । ८ ।

टम्म : ठिक्क मिल्ने गरी, अघाउन्जेल

गम्म : कुनै वस्तु पुरा भरिएको अवस्था, टम्म

ओत्न : घाम, पानी आदिबाट जोगाउने गरी छोप्न

मग्नमस्त : कुनै विषय वा चिन्तनमा डुबेको, तल्लीन, सुखले मात्तिएको

सीमा : सिमाना, साँध

विलास : सुख, सयल, मोज, मज्जा

मिजास : राम्रो बानी, वचन, शिष्टाचार

इलमी : रोजगारमा लागेको, व्यवसायी, उद्यमी

सञ्चितता : जोगाउने काम, सुरक्षा

लाञ्छना : दोष, निन्दा

छन् आँखा दुइटा हाम्रा हेर्नुपर्छ दुवैतिर
कान छन् दुइटै हाम्रा सुन्नुपर्छ दुवैतिर । ९ ।

चिनोस् सुगन्ध दुर्गन्ध नाकका दुई प्वालले
जिभ्रो एकै कुरा खोलोस् मर्म जानेर छ्यालले । १० ।

बत्तिस दन्तको काम कट्कटाउनु होइन
यी हात पाउको काम छटपटाउनु होइन । ११ ।

बलले रचना निस्कोस् बुद्धिले सिर्जना नयाँ
मनले ममता माता तनले चेतना नयाँ । १२ ।

पृथिवी तल नै स्वर्ग जनता नै जनार्दन
उपकार सदा पूजा फल हो दुःख मोचन । १३ ।

यसैभित्र छ संसार सार हो यति नै फगत्
यसैभित्र अडेको छ स्रष्टाको सृष्टिमा जगत् । १४ ।

सुगन्ध : मिठो बास्ना, सुवास

दुर्गन्ध : सडे गलेका वस्तुबाट आउने खराब गन्ध, नाकले सहन नसक्ने गन्ध

मर्म : आन्तरिक रहस्य

छ्याल : विचार, सोचाइ, ठट्टा

तन : शरीर

जनार्दन : भगवान्, ईश्वर

मोचन : बन्धनबाट छुटाउने वा मुक्त गर्ने काम

फगत् : खालि, केवल, मात्र

अभ्यास

सुनाइ

१. पाठको पहिलो र दोस्रो श्लोक सुन्नुहोस् र कविको विचारसँग तपाईंको के के कुरामा सहमति छ, भन्नुहोस् ।
२. पाठको पाँचौँ र छैटौँ श्लोक सुन्नुहोस् र कविमा कस्ता कस्ता बानी छैनन्, भन्नुहोस् ।
३. पाठका आठौँ, नवौँ र दसौँ श्लोकको श्रुति लेखन गर्नुहोस् ।

बोलाइ

४. तलका शब्दहरूको ठिक उच्चारण गर्नुहोस् र उदाहरणमा देखाए जस्तै गरी उच्चारण लेख्नुहोस् :
जस्तै : टम्म :/टम्. म./, गम्म :/ गम्. म./
मग्न, विलास, मिजास, इलमी, सञ्चिता, लाञ्छना, सुगन्ध, मर्म, ख्याल, फगत
५. तलका शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गरी भन्नुहोस् :
मस्त, सीमा, लाञ्छना, सुगन्ध, दुर्गन्ध, जनार्दन, मोचन
६. कविताको १२ औँ र १३ औँ श्लोक वाचन गर्नुहोस् ।
७. तपाईंका आफ्ना इच्छा के छन् ? सर्वप्रथम बुँदा बनाउनुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

पढाइ

८. पाठको कविता पालैपालो गति, यति र लय हालेर वाचन गर्नुहोस् ।
९. पाठ पढी तल सोधिएका प्रश्नहरूको मौखिक उत्तर दिनुहोस् :
(क) धनी हुनका लागि गरिने कुन काम कविलाई मन पर्दैन ?
(ख) कस्तो मानिसलाई चैन हुँदैन ?
(ग) के गर्ने मानिस पापी हो ?
(घ) कवि कसलाई डाँका भन्छन् ?
(ङ) लाञ्छनाबाट बच्न के गर्नुपर्छ ?
१०. लेखक कस्तो चिन्तन बोकेका व्यक्ति हुन् भन्ने कुरा अनुमान गर्नुभयो, पाठका आधारमा लेख्नुहोस् ।

लेखाइ

११. कविताको ९ देखि १२ श्लोकबाट मुख्य मुख्य बुँदा टिपी सार लेख्नुहोस् ।
१२. तलका प्रश्नको सङ्क्षिप्त उत्तर लेख्नुहोस् :
(क) कवि के के कुरामा टम्म र डम्म हुन्छन् ?
(ख) “सीमा विलासको छैन” भनाइको तात्पर्य के हो ?
(ग) कस्तो बानी भएको मानिसलाई मिजासिलो भनिन्छ ?
(घ) ‘दुवैतिर हेर्नुपर्छ’ भन्नुको आशय के हो ?
(ङ) नाक, जिब्रो, हात र पाउका काम के के हुन् ?

१३. सन्तुष्ट हुन के के गर्नुपर्दो रहेछ ? कविताका आधारमा लेख्नुहोस् ।

१४. व्याख्या गर्नुहोस् :

(क) नआओस् आत्तिने दुःख मात्तिने धन सम्पत्ति

यतिले राम्ररी चल्छ सारा जीवनको गति ।

(ख) पृथिवी तल नै स्वर्ग जनता नै जनार्दन

उपकार सदा पूजा फल हो दुःख मोचन ।

१५. 'लैङ्गिक समानता' शीर्षकमा एउटा अनुच्छेद रचना गर्नुहोस् ।

१६. 'मेरा सपनाहरू' भन्ने शीर्षकमा सर्वप्रथम बुँदाहरू टिपोट गर्नुहोस् । ती बुँदालाई निबन्धका रूपमा लेख्नुहोस् ।

१७. पाठबाट दीर्घ ईकार लागेका शब्दहरू टिप्नुहोस् ।

व्याकरण

१. तल 'पढ्' धातुबाट बनेका विभिन्न काल र पक्षका वाक्यहरू दिइएको छ । त्यसरी नै तपाईं पनि 'लेख्', 'बोल्' र 'सुन्' धातुबाट तिन ओटै कालका सबै पक्षका वाक्यहरू बनाउनुहोस् :

- सहरमानले पढे । (सामान्य भूत) सहरमान पढ्दै थिए । (अपूर्ण भूत) सहरमानले पढेका थिए । (पूर्ण भूत) । सहरमान पढ्थे । (अभ्यस्त भूत) सहरमानले पढेछन् । (अज्ञात भूत)
- सहरमान पढ्छन् । (सामान्य वर्तमान) सहरमान पढ्दै छन् । (अपूर्ण वर्तमान) सहरमानले पढेका छन् । (पूर्ण वर्तमान)
- सहरमान पढ्ने छन् । (सामान्य भविष्यत्) सहरमान पढ्दै हुने छन् । (अपूर्ण भविष्यत्) सहरमानले पढेका हुने छन् । (पूर्ण भविष्यत्)

२. तल 'बस्' धातुबाट बनेका विभिन्न लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका वाक्यहरू दिइएको छ । त्यसरी नै 'गर', 'हट्' र 'साट्' धातुबाट वाक्यहरू बनाउनुहोस् :

- वेदकुमार बस्छन् । (पुलिङ्ग) वन्दना बस्छिन् । (स्त्री लिङ्ग)
- रवि बस्छन् । बेनुसा बस्छिन् । (एक वचन) बेनुसा र मनिसा बस्छन् । (बहु वचन)
- म बस्छु । हामी बस्छौं । (प्रथम पुरुष)
- तिमी बस्छौ । तिमीहरू बस्छौ । तपाईं बस्नुहुन्छ । (द्वितीय पुरुष)
- ऊ बस्छ । ऊ बस्छे । उनीहरू बस्छन् । (तृतीय पुरुष)
- तँ बस्छस् । (अनादरवाची) तिमी बस्छौ । (सामान्य आदरार्थी) तपाईं बस्नुहुन्छ । (उच्च आदरार्थी)

३. कोष्ठकमा दिएका धातु र सङ्केतका आधारमा वाक्य पुरा गर्नुहोस् :

(क) जगत् घर । (जा - सामान्य भूत, सामान्य वर्तमान र सामान्य भविष्यत्का अलग अलग वाक्य)

(ख) रीता भात । (खा - अपूर्ण भूत, अपूर्ण वर्तमान र अपूर्ण भविष्यत् कालका अलग अलग वाक्य)

(ग) घनश्याम पाठ । (पढ् - पूर्ण भूत, पूर्ण वर्तमान र पूर्ण भविष्यत्का अलग अलग वाक्य)

(घ) सलीना गीत.... । (गाउ - अभ्यस्त भूत)

(ङ) सुलोचना कति बेला..... ? (आउ - अज्ञात भूत)

४. खा, गर, सुन्, हेर्, देख्, जा, बस्, कराउ, आउ जस्ता धातुको प्रयोग गरी कतै घुम्न जाँदाको वर्णन गर्नुहोस् ।

५. तलको अनुच्छेदमा प्रयोग भएका लेख्य चिह्न उत्तर पुस्तिकामा सार्नुहोस् र यहाँ प्रयोग भएबाहेक अरू लेख्य चिह्नहरू कुन कुन हुन्, छलफल गर्नुहोस् :

नेपालमा चाडपर्वहरू पनि कति हो कति ! नयाँ वर्षदेखि हेदै जाँदा बुद्ध जयन्ती, उँभौली, साकेला, जनै पूर्णिमा, लाखे जात्रा, गाईजात्रा, तिज, दसैं, तिहार, छठ, उँधौली, इद, ल्होसार, क्रिसमस, माघी, फागु आदि सयौं चाडपर्वको सूची बन्छ । जुनसुकै जातिका चाड पर्व हुन्; हामी सबै नेपालीहरू रमाउँछौं; आपसमा शुभ कामना बाँड्छौं । चाडपर्वहरूमा मात्र हो र ? काममा, श्रममा पनि हामी उत्तिकै रमाउँछौं; खुसी हुन्छौं । लेकबेंसी गर्दा होस्, घाँस दाउरा गर्दा होस् अथवा अरूको मेलापातमा होस्, हामी उत्तिकै रमाउँछौं । धान रोप्दा होस्, कोदो रोप्दा होस्, धान कोदो गोड्दा होस् अथवा जुनसुकै बाली भित्र्याउँदा होस्, हामी रमाइरहेका हुन्छौं । जुनेली रातमा बेंसीबाट पराल बोक्दा र कोदाको नरुवा काट्दाका रमाइला क्षणको वर्णन गरी साध्य छैन । पालैपालो कहिले कसको कहिले कसको धान, पराल, दाउरा आदि बोक्दा क्या आनन्द हुन्छ ! गीत गाउँदै, ख्याल ठट्टा गर्दै, जिस्किँदै अनि कथा र किस्साहरू सुनाउँदै, हाँसै र हँसाउँदै काम गर्दा साँच्चै रमाइलो हुन्छ । यसरी काम गर्दा पनि यस्तो आनन्द लिन सक्ने नेपालीबाहेक अरू को होलान् र ?

६. कविताबाट शब्दको सुरुमा ह्रस्व इकार हुने शब्दहरू टिप्नुहोस् :

सिर्जनात्मक अभ्यास

- पाठमा दिइएको कविताका ढाँचा (अनुष्टुप छन्द) मा आफूलाई मन पर्ने विषयमा पाँच श्लोकको कविता लेख्नुहोस् ।
- लैङ्गिक भूमिका र समताका बारेमा तिन अनुच्छेद लेख्नुहोस् ।

१. विश्वको मानचित्र पल्टाएर हेर्ने हो भने नेपाल भौगोलिक हिसाबले अत्यन्तै सानो देखिन्छ तर यहाँको कला, साहित्य, संस्कृति र भूगोल विशिष्ट छ। बारै महिना हिउँ पर्ने उच्च हिम शृङ्खला, पहाड, तराई, मधेस र उपत्यका भूपरिवेष्टित देश नेपालका आफ्ना विशिष्टता हुन्। यही विशिष्टता बोकेको नेपाली माटामा समय समयमा महान् व्यक्तिहरू जन्मेका छन्। तिनले नेपाल र नेपालीको गौरवलाई विश्वसामु चिनाएका छन्। तीमध्ये सन्दुक रुइत एक हुन्। उनको जन्म वि. सं. २०११ भदौ १९ गतेका दिन ताप्लेजुङ जिल्लाको ओलाङचुङगोलामा भएको थियो। पिता सोनाम रुइत र माता केसाङ रुइतबाट जन्मिएका सन्दुक रुइतको नाम बौद्ध परम्पराअनुसार लामाले राखिदिएका थिए। सन्दुकको अर्थ आकाशमा गड्याङगुडुङ गराउने सर्प हो, जसले धर्तीमा पानी पार्छ र पृथ्वीलाई हराभरा बनाउँछ। रुइत उनको थर हो। उनका पुर्खा पाँच, छ सय वर्षअघि तिब्बतको रुइत क्षेत्रबाट नेपालमा बसाइँ सरेका थिए। त्यही आधारमा उनको थर रुइत भएको हो। ताप्लेजुङ जिल्लाको सदरमुकामदेखि कम्तीमा चार दिन हिँडेपछि बल्ल पुगिने दुर्गम गाउँमा जन्मिएका सन्दुक रुइत आँखाका प्रख्यात डाक्टर हुन्। उनी विश्व विख्यात सरल र कम लागतमा मोतीबिन्दुको चिकित्सा पद्धति 'रुइतेक्टोमी' का सुरुवात कर्ता हुन्। यही चिकित्सा पद्धति अहिले नेपाली प्रविधिका रूपमा विश्वभर चर्चित छ। त्यति मात्र नभएर पछिल्लो समयमा अन्तरिक्षमा पत्ता लागेको उल्काको नामसमेत उनकै नामबाट नामकरण गरिएको छ। अहिले उनी धर्तीदेखि आकाशसम्म चर्चाको शिखरमा छन्।

मानचित्र : नक्सा, पृथ्वीका सम्पूर्ण महादेश तथा महासागरको चित्र

विशिष्ट : अरूभन्दा विशेष किसिमको, माथिल्लो तहको, असाधारण

हिम शृङ्खला : हिमालय पर्वतका पङ्क्ति, हिमालयका श्रेणी

भूपरिवेष्टित : चारैतिर अरू देशको भूभागबाट घेरिएको वा समुद्री मार्ग नभएको

गौरव : महान् हुनाको भाव वा अवस्था, महत्त्व, महिमा

दुर्गम : मुस्किलसँग मात्र जान सकिने, पुग्न कठिन

मोतीबिन्दु : आँखाको नानीमा जालो पर्ने एक रोग, मोतिया बिन्दु

रुइतेक्टोमी : सन्दुक रुइतले पत्ता लगाएको आँखाको उपचार सम्बन्धी विशेष प्रविधि

अन्तरिक्ष : पृथ्वीको वा अन्य ग्रहको वा नक्षत्रको गुरुत्वाकर्षण शक्तिभन्दा बाहिरको क्षेत्र

शिखर : पर्वतको सबैभन्दा माथिल्लो भाग, चुचुरो

२. ओलाङचुङगोलाको सुन्दर प्रकृतिको काखमा उनको बाल्यकाल बित्यो । चिनसँग सिमाना जोडिएको ओलाङचुङगोला तमोर नदीको सिरानमा पर्छ तर उनको घर भने अलि खोचमा थियो । त्यही होचो ठाउँबाट उनी प्रत्येक बिहान डाँडा पाखामा रातै फुलेका गुराँसका फुलहरू हेरेर मुग्ध हुन्थे र सेताम्मे देखिने हिमालहरू हेरेर रमाउँथे । उनको बाल्यकाल असाध्यै रमाइलो र लोभलाग्दो थियो ।
३. दुर्गम भूगोल र अविकसित क्षेत्र भए पनि रुइत मध्यम वर्गीय व्यापारिक घरानामा जन्मिएका थिए । उनका बुबा सोनाम नेपाल तिब्बतबिच नुन, चामल, घोडा र च्याङ्ग्रा व्यापार गर्थे । यसै बेला उनको ठुलो छोराको मृत्यु भयो । दुर्गम गाउँमा उपचार नपाएर आफ्ना छोराको मृत्यु भएपछि बुबा सोनाम निकै दुःखी भए । उनले बाँचेको आफ्नो छोरा सन्दुकलाई पढाएर ठुलो डाक्टर बनाउने सपना देखे । नजिकमा कहीं कतै विद्यालय थिएनन् तापनि छोरालाई पढाउने सोनामको सपनालाई दुर्गम भूगोलले छेक्न सकेन । उनले आफ्नो सात वर्षको छोरा सन्दुकलाई दार्जिलिङ लगेर भए पनि पढाउने निधो गरे ।
४. ओलाङचुङगोलाबाट दार्जिलिङ पुग्न पन्ध्र दिनको पैदल यात्रा पार गर्नुपर्थ्यो । उनकी आमा आफ्नो सानो छोरालाई त्यति टाढा बिरानो ठाउँमा पठाउन चाहन्नथिन् । सन्दुक पनि आफ्नी आमाको न्यानो काखमा रमाएर बाल्यकाल बिताउन चाहन्थे तर बुबाको योजना अगाडि आमाछोराको केही लागेन । हिँड्ने बेला सन्दुककी आमा खुब रोइन् । सन्दुक पनि आमाको पाङ्गुदेन समातेर घुँक्घुँक् गरिरहे तर पनि आमाको स्नेह र ममताले भरिएको साथ छाडेर बुबाको हातको औँलो समाती उनी विद्यालय जान तयार भए । अहिले जस्तो ठाउँ ठाउँमा त्यो बेला होटलहरू थिएनन्, गाडीहरू पनि थिएनन् । पैदल हिँड्दै र ओडारमा बास बस्दै पन्ध्र दिनपछि उनी दार्जिलिङ पुगे ।
५. बाल्यकालमा सन्दुक निकै चञ्चल स्वभावका थिए तर त्यहाँको बसाइले उनको जीवन सङ्घर्षशील बन्न पुग्यो । उनी जन्मेदेखि कहिल्यै लामो यात्रामा निस्किएका थिएनन् । त्यसैले घरबाट धेरै टाढा आफन्तहरू कोही नभएको ठाउँमा बस्नुपर्दा उनलाई निकै नरमाइलो लाग्यो । उनले अनेक पीडा र अभावको सामना पनि गर्नुपर्थ्यो । त्यहाँ बस्दा संसारमा आफू एक्लो भएको र आफन्तजति सबै सकिएका हुन् कि जस्तो महसुस गरे । वर्षमा दुईपल्ट पन्ध्र पन्ध्र दिनका लागि विद्यालयमा बिदा त हुन्थ्यो तर घरमा आउन पन्ध्र सौर दिन लाग्ने हुनाले चार पाँच वर्षसम्म उनको घर परिवारसँग सम्पर्क हुन सकेन । अहिले जस्तो सञ्चारको सुविधा पनि त्यो समयमा थिएन । वर्ष दिनमा एकपल्ट उनलाई भेट्न पुग्ने बुबासँगै आमाले पठाइदिएका कोसेली पातको पोकामा सायद उनी आफ्नी आमाको अनुहार

खोच : दुई पहाडका बिचको गहिरो र साँघुरो ठाउँ

ओडार : पहाडको पाखा भित्तामा मानिस वा अन्य जीवजन्तु बस्न हुने किसिमले बनेको खोपाको आकारको खाली ठाउँ, गुफा

सङ्घर्षशील : सङ्घर्षमा लागेको, सङ्घर्षमै जीवन बिताएको, सङ्घर्षै सङ्घर्षले भरिएको

कोसेली पात : सौगात, उपहार

पोको : कुनै वस्तुहरू भित्रपट्टि हाली झुन्ड्याउन हुने गरी कागज वा कपडा बेरेर बनाइएको सानो कुम्लो

देख्थे । बुबालाई भेट्न पाउँदा उनको खुसीको कुनै सीमा हुँदैनथ्यो । जसरी भए पनि अनेक समस्या भैल्दै उनी दार्जिलिङमा पढ्दै थिए । यसै बेला चिन र भारतबिच सीमा युद्ध भयो । युद्धसँगै त्यहाँका सबै विद्यालयहरू बन्द भए अनि सन्दुक रुइत पनि नेपाल फर्के ।

६. सन्दुक अध्ययनशील तथा जिज्ञासु प्रवृत्तिका बालक थिए । त्यसैले उनका बुबाले काठमाडौँल्याए र सिद्धार्थ वनस्थली स्कूलमा भर्ना गरिदिए । यसै बेला सन्दुककी बहिनीको उपचार नपाएर क्षयरोगका कारण दुःखद निधन भयो । आफूभन्दा एक वर्ष मात्र कम उमेरकी बहिनीको निधनले उनलाई निकै भावुक बनायो । यस घटनापछि शोकाकुल बनेका सन्दुकले डाक्टर बनेर बाबाको सपनालाई साकार पार्ने दृढ अठोट गरे र लगनशील भएर पढ्न थाले । सिद्धार्थ वनस्थली स्कूलबाट वि. सं. २०२५ मा प्रवेशिका परीक्षा उत्तीर्ण गरी त्रिचन्द्र कलेजबाट आइएस्सी पुरा गरे । यसै समयमा उनकी अर्की बहिनीको पनि दुःखद निधन भयो । जसरी एकपछि अर्को गर्दै उनका एक दाजु र दुई बहिनीको हृदय विदारक अन्त्यले रुइतको जीवनमा पीडामाथि पीडा थपिदियो तर पनि साहस र आत्मबलका साथ अध्ययनलाई निरन्तरता दिइरहे ।
७. डाक्टर बन्ने सपना बोकेका रुइतले वि. सं. २०२९ मा एमबिबिएस पढ्न भारतको लखनउस्थित किङ्गस जर्ज मेडिकल कलेजमा छात्रवृत्ति पाए । त्यहाँबाट एमबिबिएस पास गरेपछि उनको डाक्टर बन्ने सपना पुरा भयो । उनी नेपाल फर्केर वीर अस्पतालमा जनरल फिजिसियनका रूपमा तिन वर्ष बिताए । यसै समयमा उनको सङ्गत रामप्रसाद पोखरेल र नवीनचन्द्र राई जस्ता आँखाका डाक्टरसँग भयो । उनीहरूकै मातहतमा बसेर काम गर्ने सिलसिलामा धनगढीमा आँखाको क्याम्प थियो । डाक्टर राईसँगै रुइत पनि क्याम्पमा गए । नेपालगन्ज हुँदै बर्दियासम्म पुग्दा उनले आँखाका धेरै रोगीहरू देखे । उनले एकै परिवारका पाँच छ जना बच्चाहरू आँखा देख्न नसक्ने भएर क्याम्पमा उपचारका लागि आएको पनि देखे । आँखा रोगीहरूको यो भयावह अवस्था देखेर उनी दुःखी भए । उनको ध्यान आँखा रोगीहरूतर्फ आकृष्ट भयो । त्यही समयमा केही घण्टाको अपरेसनपछि आँखा रोगीहरूले संसार देख्न पाए । बाल बालिकामा एकसाथ फर्किएको आँखाको ज्योति अनि त्यसले उनीहरूका अभिभावकलाई दिएको खुसी उनले नजिकबाट हेर्ने मौका पाए । मानिसलाई खुसी पार्ने र छोटो समयमै उनीहरूको

क्षयरोग : फोक्सोमा विशेष किसिमका कीटाणुले प्रवेश गर्नाले घाउ भई बिस्तारै रोगी गल्दै जाने प्रसिद्ध रोग, टी.बी., सुकेनाश

भावुक : सुकुमार हृदय भएको, कोमल चित्त, असल वा राम्रो कुराको सोच विचार गर्ने

दृढ : अचल, अडिग, बलियो, दरो

प्रवेशिका : उच्च शिक्षा प्रवेश गर्नुभन्दा पहिले लिइने उच्च माध्यमिक तहको परीक्षा, एस.एल.सी., म्याट्रिक

हृदय विदारक : हृदयलाई छिया छिया पार्ने, मुटु फुट्ला जस्तो ज्यादै दया लाग्दो, ज्यादै दुःखलाग्दो

क्याम्प : कुनै काम सम्पन्न गर्नका लागि सञ्चालन गरिएका अस्थायी शिविर

भयावह : भय उत्पन्न गर्ने, भयानक, भयङ्कर, डरलाग्दो

मुहारमा उज्यालो छर्ने कुनै बाटो छ भने त्यो आँखाको उपचार नै हो भन्ने उनलाई लाग्यो । त्यही दिन डाक्टर सन्दुकले आँखाको उपचारमा लाग्ने अठोट गरे । एकै घरका पाँच छ जना बाल बालिकाले संसार देखेको खुसीको त्यो क्षणले रुइतको जीवनमा नयाँ मोड ल्याइदियो ।

८. रुइत 'जनरल फिजिसियन' त छँदै थिए तर उनी आँखाको उपचार सम्बन्धी विशेष ज्ञान हासिल चाहन्थे । त्यसै बेला उनले अल इन्डिया इन्स्टिट्युट अफ मेडिकल साइन्स कलेजमा छात्रवृत्ति पाए र एम. डी. पढ्न थाले । तिन वर्ष पढेपछि उनी वि. सं. २०४१ मा नेपाल फर्किए र त्रिपुरेश्वरमा आँखा अस्पतालमा जागिरे भए । उनले त्यस अस्पतालमा आठ वर्षसम्म काम गरे । यसै समयमा विश्व स्वास्थ्य सङ्गठनका तर्फबाट अस्ट्रेलियाली नेत्र चिकित्सक फ्रेड हलोज परामर्शदाताको रूपमा छनोट भई नेपाल आएका थिए । उनी नेपाल आउँदा रुइत आँखा रोगीहरूको उपचारमा व्यस्त थिए । त्यसै बेला रुइतको परिश्रमी स्वभाव देखेर उनी निकै प्रभावित भए । डा. फ्रेड हलोजले रुइतलाई वि. सं. २०४३ मा मोतीबिन्दुको उपचारमा थप विशेषज्ञता हासिल गर्न अस्ट्रेलिया आमन्त्रण गरे । यस्तो स्वर्णिम अवसरलाई उपयोग गर्दै उनी अस्ट्रेलिया पुगे । अस्ट्रेलिया रहँदा उनले आँखाको शल्यक्रियाका क्षेत्रमा विशेष दक्षता हासिल गरे । नेपालमा पनि आँखा उपचारलाई सहज र सर्वसुलभ बनाउन सहयोग जुटाउने उद्देश्यले नेपाल आँखा कार्यक्रम, अस्ट्रेलियाको स्थापना गरेपछि यो संस्था फ्रेड हलोज फाउन्डेसनका रूपमा रूपान्तरण भयो । उनको विशिष्ट प्रतिभा देखेर अस्ट्रेलियन सरकारले उनलाई त्यहीँ बस्ने प्रस्ताव गर्‍यो । तर उनी आफ्नै देशमा केही गर्नुपर्छ भन्ने सोचेर स्वदेश फर्किए र पुनः त्रिपुरेश्वर आँखा अस्पतालमा रहेर काम गर्न थाले ।
९. रुइत बहु जातीय मुलुक नेपालको समुन्नतिका लागि सर्वप्रथम जातीय सङ्कीर्णताभन्दा माथि उठेर राष्ट्रिय पहिचानलाई ठान्नुपर्छ भन्ने विचार राख्छन् । प्रत्येक जातिको आफ्नो जातीय, भाषिक र धार्मिक पहिचान हुन्छ । यसले राष्ट्रिय एकतालाई कमजोर पार्न हुन्न भन्ने उनको स्पष्ट विचार छ । यही आदर्श विचार लिएका रुइतले वि. सं. २०४३ मा नन्दा श्रेष्ठसँग अन्तर्जातीय विवाह गरे । उनका एक छोरा र दुई छोरी गरी तिन सन्तान छन् । वैवाहिक जीवनपछि उनले गाउँ गाउँमा डुलेर आँखाको उपचारलाई तीव्रता दिए । सुरुमा आँखाको डाक्टर भइसकेपछि दृष्टिविहीन हुनाको मुख्य कारण मोतीबिन्दु भएकाले यसको शल्यक्रियामा उनी सक्रिय भए । शल्यक्रिया गर्ने पद्धति पुरानै थियो । जुन प्रविधिबाट मोतीबिन्दुको उपचार गरिन्थ्यो, त्यसबाट बिरामीलाई पीडाबोध मात्र नभई रोग बल्किने समस्या पनि हुन्थ्यो । आँखामा लेन्स राख्ने पद्धति निकै महँगो थियो । बिरामीले उपचार

शल्यक्रिया : चिरफारद्वारा शारीरिक उपचार गरी रोग ठिक पार्ने काम, शल्य चिकित्सा

सङ्कीर्णता : साँघुरो विचार, नीच वा छोटो विचार

सर्वोपरि : सबैभन्दा माथिको, सबैभन्दा बढी

र शल्यक्रियापछि पनि बाक्लो लेन्स भएको चस्मा लगाउनुपर्थ्यो। रुइत एउटा सरल र सस्तो पद्धतिबाट आँखा रोगीको उपचार गर्न चाहन्थे। त्यसैले समूह बनाएर ठाउँ ठाउँमा पुगेर आँखा उपचारमा सहभागी हुँदै शल्यक्रिया र अनुसन्धान गर्दै जाँदा उनले नयाँ प्रविधिको आविष्कार गरे। उनले आविष्कार गरेको प्रविधि सबैभन्दा सस्तो र भरपर्दो सावित भयो। यही प्रविधि अन्तर्राष्ट्रिय जगत्मा नेपाली प्रविधि अर्थात् रुइतेक्टोमीको रूपमा विश्वभरि चर्चित छ।

१०. रुइतले पहिलेदेखि नै नेपालमा एउटा सुविधा सम्पन्न आँखा उपचार केन्द्रको सपना देखेका थिए। उनको सपनालाई साकार पार्न अस्ट्रेलियास्थित फ्रेड हलोज फाउन्डेसन, समाज सेवी तथा साहित्यकारलगायतले साथ थिए। सबैको सामूहिक प्रयासबाट वि. सं. २०५१ मा तिलगङ्गा आँखा केन्द्रको स्थापना भयो, जुन केन्द्र अहिले मानव संसाधन तालिम केन्द्र बनेको छ। उनले नेपालमा रहँदा मात्र होइन, अस्ट्रेलियामा हुँदासमेत आँखाको रोग सम्बन्धी विभिन्न खोज तथा अनुसन्धान गरे। उनले लामो समयको खोज र अनुसन्धानपछि 'इन्ट्राओकुलर लेन्स' बनाए र आँखाको शल्यक्रिया गर्ने नयाँ उपचार पद्धति पत्ता लगाए। उनले पत्ता लगाएको नयाँ पद्धतिअनुसार शल्यक्रियापछि 'इन्ट्राओकुलर लेन्स' बिरामीको आँखामा लगाइन्छ र बिरामीहरू आफ्नै आँखाबाट संसार देख्छन्। यस्तो लेन्स विदेशमा भन्दा नेपालमा सस्तो पर्छ। त्यसैले अहिले विश्वका अधिकांश मुलुकमा यही लेन्सको प्रयोग गर्न थालिएको छ।

११. सन्दुक रुइतले विगतका तिन दशकमा आफ्नो उपचार पद्धतिले करिब एक लाख मानिसको सफल शल्यक्रिया गरिसकेका छन्। उनको आविष्कारमा अमेरिकी डा. जेफ टब्विन, डा. डेविट चाड र अस्ट्रेलियन डा. फ्रेड हलोजले साथ दिए। रुइतले आफ्ना यी साथीहरूसँगै यो पद्धतिलाई अन्तर्राष्ट्रियकरण गरे। अमेरिका र अस्ट्रेलियाबाट नेपालको नवीन प्रविधि 'रुइतेक्टोमी' को रूपमा यो उपचार पद्धति प्रारम्भ भयो। अहिले उनले नेपालबाहेक अमेरिका, युरोप, अस्ट्रेलिया, भारत, चिन, उत्तर कोरिया, भियतनाम, थाइल्यान्डलगायत विश्वका असी मुलुकमा यो प्रविधि प्रयोगमा ल्याएका छन्। यो प्रविधि संसारभर गुणस्तरीय र प्रशंसनीय बन्दै गइरहेको छ। उनले मोतीबिन्दुको शल्यक्रिया भिडियोमार्फत र सम्भव भएसम्म आफैं उपस्थित भएर संसारभरिका डाक्टरहरूलाई सिकाउँदै आएका छन्। उत्तर कोरियामा उनले गरेको काम नेसनल जियोग्राफिकले एउटा वृत्तचित्रको रूपमा प्रसारण गरेको थियो। अहिले पनि तिलगङ्गा आँखा उपचार केन्द्र तथा उनको मानवीय सेवाको उच्च मूल्याङ्कन गर्दै बिबिसी, नेसनल जियोग्राफिक च्यानल जस्ता विश्व प्रसिद्ध समाचार टेलिभिजनहरूले विश्वव्यापी रूपमा प्रचार प्रसार गरिरहेका छन्।

इन्ट्राओकुलर लेन्स : मोतीबिन्दुका कारण काम नलाग्ने भएको प्राकृत लेन्सको ठाउँमा प्रत्यारोपण गरिने कृत्रिम लेन्स

प्रविधि : कुनै कुराको निर्माण गर्न वैज्ञानिक ढङ्गले काम गर्ने पद्धति, सिप, ढङ्ग वा कौशल

१२. अहिले विश्वमै आँखाको समस्या गम्भीर रूपमा देखा परेको छ । बढ्दो प्रविधिसँगै आँखा रोगीहरूको सङ्ख्या पनि बढ्दै छ । मोतीबिन्दु, जलबिन्दु, उच्च रक्तचाप, मधुमेह र चोट पटकका कारण आँखाको दृष्टिशक्ति हराउँछ र मानिसमा दृष्टिविहीनता देखापर्छ । चस्मादोष पनि दृष्टिविहीनताको अर्को कारण हो भने कैयौँ मानिसमा जन्ममै दृष्टिविहीनता देखापर्छ । आँखाको दृष्टिशक्तिलाई बचाइराख्न खानपान र आहार विहारमा एवम् जीवन शैलीमा ध्यान दिनुपर्छ । हरियो सागसब्जी, फलफुल, गेडागुडी, दुध आदि खाद्य पदार्थले आँखालाई फाइदा गर्छन् । चुरोट र रक्सीले हाम्रो आँखालाई हानि पुऱ्याउँछ । लामो समयसम्म मोबाइल र कम्प्युटरमा बस्दा र धेरै समय टेलिभिजन हेर्दा पनि आँखाको दृष्टि शक्ति कमजोर हुन्छ । यसरी समस्यामा परेका आँखाका रोगीहरूलाई रुइतले तिलगङ्गा आँखा केन्द्रलाई कर्मथलो बनाएर सेवा प्रदान गरिरहेका छन् । उनले तिलगङ्गा आँखा केन्द्रलाई एसिया क्षेत्रकै प्रमुख तालिम केन्द्र बनाउने सपना देखेका छन् भने नेपालका अन्य अस्पताल तथा देशभरि घुम्ती शिविर सञ्चालन गरेर पनि सेवा दिइरहेका छन् । अहिले उनी तिलगङ्गा आँखा केन्द्रमार्फत विश्वका डाक्टरलाई नेपाली प्रविधि सिकाइरहेका छन् । आगामी दिनमा उनी विश्वका करिब नौ दस ओटा देशमा तिलगङ्गा जस्तै आँखा अस्पताल र अनुसन्धान शाखा खोल्ने योजनामा छन् ।

१३. रुइतले तिलगङ्गा आँखा अस्पतालको स्थापना र 'रुइतेक्टोमी' को आविष्कार गर्नुभन्दा पहिले नेपालमा कुल जनसङ्ख्याको करिब ०.८ प्रतिशत मानिसमा दृष्टिविहीनताको समस्या थियो भने अहिले ०.४ प्रतिशतमा झरेको छ । नेपालले आँखा उपचारको पहुँच ठाउँ ठाउँमा पुऱ्याएको छ भने आँखा स्वस्थ राख्न जन चेतना फैलाउने काम पनि गरेको छ । उनको टोलीले घुम्ती शिविरमार्फत देशका सुगमदेखि विकट ठाउँसम्म स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्दै आएको छ । जति बेला रुइत र उनको टोलीले नयाँ प्रविधिको आविष्कार गरेर उपचार थालेको थियो, त्यति बेला कतिपयले यिनीहरूको माथा सट्केछ पनि भने । उनका नजिकका साथीहरूले पनि निकै आलोचना गरे तर पनि स्वदेशी तथा विदेशी डाक्टरहरूको सिर्जनशील दिमाग र हातका कारण रुइत सफल हुँदै गए । यस कार्यमा रुइतकी पत्नी नन्दा रुइतको पनि उत्तिकै योगदान छ । यी सबैको साथ र सहयोग पाएर नै रुइत विश्वका चर्चित र सफल डाक्टर बनेका हुन् ।

१४. नेपालको एउटा दुर्गम ठाउँमा जन्मिएका रुइत अहिले विश्वभर चर्चाको शिखरमा छन् । उनको जीवनीमा आधारित भएर धेरै वृत्तचित्र बनेका छन् । वि.सं. २०६८ मा इटालियन निर्देशक स्टिफानो लेभीले 'आउट अफ डार्कनेस' नामक वृत्तचित्र रुइतको जीवनीको आधारमा बनाएका थिए । उनको

जलबिन्दु : आँखाका नसा सुकेर हुने वंशानुगत रोग

उच्च रक्तचाप : शरीरमा सञ्चार हुने रगतको तीव्र चाप, रक्त सञ्चारको उच्च वेग वा गति

मधुमेह : पिसाबसँगै मह जस्तो केही बाक्लो तरल पदार्थ आउने रोग, चिनी रोग

चस्मादोष : आँखा सम्बन्धी रोग वा कमजोरीबाट बची त्यसलाई सुरक्षित तुल्याउन लगाउनुपर्ने चस्मा नलगाएमा उत्पन्न हुने जटिल समस्या

सुगम : सजिलैसँग पुग्न वा जान सकिने, सहज

विकट : जान वा पुग्न कठिन हुने, डरलाग्दो, दुर्गम

वृत्तचित्र : राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय महत्त्वका विषय वस्तुमा आधारित लघु चलचित्र

सम्मानमा न्युयोर्क टाइम्सले “पाँच मिनेटमै आँखा नदेखनेलाई आँखा देखाउने डाक्टर” भनेर लेखेको थियो । उनलाई अस्ट्रेलियन सरकारले ‘अर्डर अफ अस्ट्रेलिया’ कदरले सम्मान गरेको छ भने उनले वि. सं. २०६३ मा विश्व प्रसिद्ध रोमन म्यागासेसे पुरस्कार पाएका छन् । अहिले उनको नेतृत्वमा तिलगङ्गा आँखा केन्द्रले बनाएका करोडौं करोड आँखाका लेन्स विदेशमा निर्यात भइरहेका छन् । नेपाल सरकारले पनि उनको योगदानको उच्च मूल्याङ्कन गर्दै वि. सं. २०६९ मा उज्ज्वल कीर्तिमय ‘राष्ट्रदीप’ पदकले विभूषित गरेको छ ।

१५. नेपालमा बसेर केही गर्न सकिँदैन भन्ने सङ्कीर्ण सोचाइ बोकेर विदेश पलायन हुनेहरूका निम्ति रुइत आदर्श दृष्टान्त बनेका छन् । सादा जीवन र उच्च विचारमा विश्वास राख्ने रुइत निःस्वार्थ रूपले मानव सेवामा समर्पित छन् । धैर्य, साहस, दृढ इच्छा शक्ति र सङ्घर्षले नै मानिस जीवनमा सफल हुन सक्छ भन्ने प्रेरणा उनको जीवनीबाट पाउन सकिन्छ ।

पलायन : डराएर वा परिस्थितिसँग हारेर भाग्ने काम, आफ्नो ठाउँ वा विचार छाड्ने काम

दृष्टान्त : उदाहरण

अभ्यास

सुनाइ

१. पाठको नवौं अनुच्छेद शिक्षकबाट सुनी ठिक बेठिक छुट्याउनुहोस् :

- (क) जातीय सङ्कीर्णताभन्दा माथि उठेर राष्ट्रिय पहिचानलाई सर्वोपरि ठान्नुपर्छ ।
- (ख) दृष्टिविहीन हुनाको मुख्य कारण जलबिन्दु हो ।
- (ग) रुइत एउटा सरल र सस्तो पद्धतिबाट आँखा रोगीको उपचार गर्न चाहँदैनथे ।
- (घ) रुइतले आविष्कार गरेको प्रविधि सबैभन्दा सस्तो र भरपर्दो सावित भयो ।
- (ङ) रुइतले आविष्कार गरेको प्रविधिलाई रुइतेक्टोमी भनिन्छ ।

२. पाठको दोस्रो अनुच्छेद श्रुति लेखन गर्नुहोस् ।

३. पाठको पहिलो अनुच्छेद सुन्नुहोस् र खाली ठाउँ भर्नुहोस् :

- (क) रुइत.....का सुरुवात कर्ता पनि हुन् ।
- (ख) रुइतको जन्म ताप्लेजुङ जिल्लाकोगाउँमा भएको थियो ।
- (ग) रुइतका मातापिताको नाम थियो ।
- (घ) रुइतको जन्म वि.सं.....दिन भएको थियो ।
- (ङ) रुइतका पुर्खा तिब्बतको क्षेत्रबाट नेपालमा बसाइँसरेका थिए ।

४. तल दिइएका अनुच्छेद सुन्नुहोस् र उत्तर दिनुहोस् :

बिस वर्षको उमेरमा तिनले गोर्खामा राजदण्ड लिएर रजाइगर्न थाले । राजा हुनेबित्तिकै ती मुलुक मार्न हिँडे । वास्तवमा उनको राजत्व काल युद्धको भञ्जना र हुरीको बिच बितेको छ । नेपालको मानचित्र बदल्ने तिनै हुन्, नेपालको इतिहासको स्रोत मोड्ने पनि तिनै हुन् । तिनका पराक्रम र पौरखका अधि नेपालका टुक्रे राज्यहरू भकाभक ढल्न थाले । पश्चिममा बाइसे र चौबिसे राज्यहरू थिए । काठमाडौँ उपत्यकामा काठमाडौँ, भादगाउँ, कीर्तिपुर र पाटन जस्ता नगर राज्यहरू थिए र पूर्वमा पनि माझ किरात, पल्लो किरात, विजयपुर जस्ता बेगलाबेगलै राज्यहरू छरिएका थिए । आपसमा यिनीहरूको हानथाप थियो । जनताहरू बलिका बोका बनाइन्थे, उनीहरूको अवस्था कहाली लाग्दो थियो ।

नुवाकोटको विजयबाट उनको ऐतिहासिक अभियान सुरु भयो । नुवाकोटको उर्वर स्थल हात पारेपछि पृथ्वीनारायण शाहलाई अरू ठाउँ हान्न सत्र पऱ्यो । कीर्तिपुर हात पारेपछि उपत्यका हान्न अब केही थिएन । उपत्यका फुटेको घर न थियो । काठमाडौँ, पाटन र भादगाउँ आपसमा हानथाप गर्थे । एकै गाँसमा पृथ्वीनारायण शाहले यिनीहरूलाई निले । सिङ्गो नेपाल बनाए । यिनले अटुट देशभक्ति दर्साए । ती नेपाल र नेपालीलाई मात्र प्रेम गर्थे । ती भन्थे, “विदेशका कपडा लाउनलाई मनाही गरिदिनू । आफ्नो देशको कपडा बुन्न जान्नेलाई नमुना देखाउँ र बुन्न लगाउँनू, यसो हुँदा नगद विदेश जाँदैन ।” (प्रा. राजनारायण प्रधान : तिस प्रख्यात प्रतिभा)

प्रश्नहरू

- (क) पृथ्वीनारायण शाहलाई नेपालको मानचित्र बदल्ने राजा भन्नुको तात्पर्य के हो ?
- (ख) पृथ्वीनारायण शाहको राजत्व काल युद्धको भञ्जना र हुरीका बिच बितेको छ भन्नुको तात्पर्य के हो ?
- (ग) काठमाडौँ उपत्यकालाई किन फुटेको घर भनिएको हो ?
- (घ) नगद विदेश जान नदिन के गर्नुपर्छ ?
- (ङ) पृथ्वीनारायण शाहले एकीकरण गर्नुपूर्व नेपालको अवस्था कस्तो थियो ?

बोलाइ

५. तलका शब्दहरू ठिकसँग उच्चारण गर्नुहोस् र उदाहरणमा देखाए जस्तै गरी लेख्नुहोस् :

विशिष्ट : / बि. सिस्. ट. /

भूगोल : / भु. गोल. /

दुर्गम, वर्गीय, व्यापारिक, दार्जिलिङ, उपचार

६. अर्थ स्पष्ट हुने गरी वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् र कक्षामा सुनाउनुहोस् :

भूपरिवेष्टित, शल्यक्रिया, सङ्कीर्ण, अन्तरिक्ष

७. तपाईंले आजैदेखि सुरु गर्न सक्ने कुनै दुई सकारात्मक कामहरू कक्षामा सुनाउनुहोस् :

जस्तै : आजसम्म मैले राम्रा अक्षर लेख्ने प्रयत्न गरेको छैन, म यो काम आजैबाट सुरु गर्छु ।

८. देशका दुर्गम गाउँमा विकासको मुहान फुटाउन कसले के गर्नुपर्छ ? आफ्नो विचार प्रकट गर्नुहोस् ।

९. कक्षाका दुई जना साथीहरू उठेर रुइतका पिता सोनाम र माता केसाङ बनी बालक सन्दुकलाई पढ्न पठाउने बारेमा भएको कुराकानीलाई अभिनयसहित संवादको रूपमा कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

पढाइ

१०. पाठका अनुच्छेदहरू पालैपालो सस्वर वाचन गर्नुहोस् ।

११. पाठको दसौँ अनुच्छेद पढी सोधिएका प्रश्नहरूको उत्तर दिनुहोस् :

(क) रुइतको सपनालाई साकार पार्न ककसले साथ दिए ?

(ख) 'इन्ट्राओकुलर लेन्स' भन्नाले के बुझिन्छ ?

(ग) शल्यक्रियापछि बिरामीहरूले कसरी आफ्नै आँखाबाट संसार देख्छन् ?

(घ) तिलगङ्गा आँखा केन्द्रको स्थापना कहिले भयो ?

(ङ) विश्वका अधिकांश मुलुकले रुइतेक्टोमीको प्रयोग गर्नुको कारण के हो ?

१२. पाठको एघारौँ अनुच्छेद मौन पठन गर्नुहोस् र चार ओटा मुख्य बुँदा टिपी एक तृतीयांशमा सारांश लेख्नुहोस् ।

१३. तलको अनुच्छेद पढी सोधिएका प्रश्नहरूको उत्तर दिनुहोस् :

साँघुको छेउमै पुगेपछि त्यसको आकार स्पष्ट भयो । यस्तो साँघु मैले कहिल्यै कतै देखेको थिइनँ । मास्तिर दुई ओटा र तलतिर तिन ओटा फलामका अहिले नै चुँडिएलान् जस्ता डोरीहरू खोलाको वारिपारि बाँधिएका थिए र तलतिर डोरीमाथि फलेकहरू तेर्सो पारेर अल्झाइएका थिए । माथिका डोरीबाट तारहरू तलका डोरीहरूसम्म जोडिएका थिए । तल बुढी गङ्गा बेतोडसित लहरहरू छर्दै र नाच्दै फिँजैफिँज काढेर उल्लिखेको थियो । सात आठ फुट जति त ठाउँ ठाउँबाट फलेकै गायब थिए । डोरी चुँडिएर मात्र होइन, फलेक भाँचिएर वा उक्किएर एकै निमेषमा तल च्यापुले उल्लेखी छालमा आफूलाई जोत्न सक्थ्यो । यस्तो उपक्रमबाट मान्छे हिँड्न सक्छ भन्ने सम्झँदा मेरो हंसले ठाउँ छोड्यो । (साँघुको साँघु तर्नुअघि, ताना शर्मा)

प्रश्नहरू

(क) साँघुको आकार प्रकार कस्तो थियो ?

- (ख) बुढी गङ्गा कसरी उर्ली रहेको थियो ?
 (ग) साँघुमा फलेक र डोरीको अवस्था कस्तो थियो ?
 (घ) लेखकको हंसले किन ठाउँ छोड्यो ?
 (ङ) 'साँघु' र 'निमेष' शब्दको अर्थ लेख्नुहोस् ।

लेखाइ

१४. तलका प्रश्नको सङ्क्षिप्त उत्तर लेख्नुहोस् :

- (क) रुइतको बाल्यकाल कस्तो थियो ?
 (ख) सन्दुक रुइतले डाक्टर बन्ने अठोट कसरी पुरा गरे ?
 (ग) रुइतेक्टोमी के हो र यसमार्फत कसरी आँखाको उपचार गरिन्छ ?
 (घ) सन्दुक रुइत कसरी विश्वका चर्चित र सफल डाक्टर बने ?
 (ङ) सन्दुक रुइतको जीवनीबाट के कस्तो प्रेरणा पाउन सकिन्छ ?

१५. पाठको बारौँ अनुच्छेदबाट मुख्य पाँच ओटा बुँदा टिप्नुहोस् ।

१६. भाव स्पष्ट गर्नुहोस् :

- (क) प्रत्येक जातिको आफ्नो जातीय, भाषिक र धार्मिक पहिचान हुन्छ ।
 (ख) नेपालको एउटा दुर्गम गाउँमा जन्मिएका रुइत अहिले विश्वभर चर्चाको शिखरमा छन् ।

१७. पाठको छैटौँ अनुच्छेदबाट 'श' र 'स' को प्रयोग भएका शब्दहरू लेख्नुहोस् ।

१८. पाठको सातौँ अनुच्छेदबाट ह्रस्व इकार र दीर्घ ईकार लागेका पाँच पाँच ओटा शब्द लेख्नुहोस् ।

१९. उदाहरण हेरी तलका अनेकार्थी शब्दलाई भिन्न भिन्न अर्थ आउने गरी वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

जस्तै : (क) गोल : उसले राम्रो गोल गऱ्यो ।

गोल : गोल जम्मा गर ।

(ख) ताल : सङ्गीतको तालमा रमाऊ ।

ताल : पोखरामा राम्रो ताल छ ।

दर, कर, तर, खोटो, रहर, सुर, हार, हुस्सु, कल, पत्र, जाली, उत्तर, साँचो, साल, पुतली, मास, अर्थ, फल

व्याकरण

१. तलको अनुच्छेदमा रेखाङ्कित शब्दहरू क्रियायोगी हुन्, तिनलाई अभ्यास पुस्तिकामा सार्नुहोस् :

म हिजै तिमीलाई यहाँ भेट्न चाहन्थेँ तर तिमी त उपत्यका बाहिर रहेछौ । हाम्रो भेट नभएको धेरै लामो समय भयो । अहिले म काठमाडौँ फर्केको छु । हिजो बिहान सबेरै आएको थिएँ । पढ्न भनेर विदेश गएको धेरै भयो । पढाइ पनि सिद्धियो । मेरो मनले त्यहाँ एकलै बस्न मानेन । यहाँ आमाबाबाले तल, माथि, वर, पर, यता, उता गर्दै चिटचिट पसिना बगाएर दिनरात काम गर्नुहुन्छ । उहाँहरूले जस्तै म पनि यही देशको माटामा आफ्नो सिप र श्रम खर्चन चाहन्छु । मेरो पहिलेदेखिको चाहना पनि यही हो । त्यसैले म छिटै फर्केँ । साथी ! विदेशको जीवन निकै यान्त्रिक रहेछ । यहाँ बसेर टेलिभिजनमा हेर्दा त्यहाँका सबै कुरा धेरै राम्रा देखिन्छन् । मानिसहरू चिटक्क परेर मुसुक्क हाँसै ढकमक्क फुलहरू फुलेको बगैँचामा घुमेका छन् । गुनगुन कुरा गर्दै रमाइला रमाइला दृश्य हेर्दै बाँचेका छन् भन्ने लाग्छ तर मित्र ! उनीहरूभित्र पनि पटकै शान्ति छैन । आफन्तलाई चटकै छाडेका छन् र यान्त्रिकताभित्र फनफनी फेरो मर्दै चसचस दुःखको छाती लिएर हिँडेका छन् । त्यस्तो ठाउँमा म जस्ताले सजिलै काम पाउन सक्ने कुरै भएन । त्यसैले स्वदेशमै केही गरौँभन्ने उत्साह बोकेर म यहाँ फर्किएको छु । तिमी छिटो काठमाडौँ आऊ, तिमीसँग मैले धेरै कुरा गर्नु छ ।

२. तलको अनुच्छेदमा रेखाङ्कित शब्दहरू नामयोगी हुन्, तिनलाई अभ्यास पुस्तिकामा सार्नुहोस् :

रमासँग यात्रा गर्दा मलाई असाध्यै रमाइलो लाग्छ । उनीभित्र ज्ञानको सागर छ । यात्रामा हिँड्दा पनि उनी कतिबेला बाटोमुनि हेर्छिन् त कतिबेला बाटोमाथि हेरेर मुस्कुराउँछिन् । साँझ पर्नासाथ आकाशतिर फर्किन्छिन् र ताराहरूको चमकसँगै आकाशभित्र हराउँछिन् अनि भन्छिन्, “जीवनभरि धुव तारा जस्तै चम्किएर बाँच्न पाए पनि हुन्थ्यो ।” उनी बिहानदेखि साँझसम्म आफ्नो हृदयभरि मिठा मिठा सपना सजाउँछिन् र जीवनप्रति निकै आशावादी बनेर साथीहरूसित घुम्न चाहन्छिन् अनि सबैलाई स्याबासीसमेत दिन्छिन् । उनलाई जीवनपर्यन्त प्रकृतिको काखमा विचरण गर्ने रहर छ । उनी आफ्नो इच्छाबमोजिम चाहेअनुसारका ठाउँमा घुम्न पाउँदा मख्ख छिन् । उनले मलाई जीवनभर साथ दिने वाचा गरेकी छिन् । उनीप्रति म पनि आभारी छु ।

३. तलको अनुच्छेदमा रेखाङ्कित शब्दहरू संयोजक हुन्, तिनीहरूको पहिचान गरी अभ्यास पुस्तिकामा सार्नुहोस् :

हामी कर्णाली अञ्चलको रारा तालको भ्रमणमा निस्कियौँ प्राकृतिक सौन्दर्यको चरम आनन्द लियौँ । आहा ! रारा त साँच्चै प्रकृति सुन्दरी पो रहिछिन् । त्यसैले त यहाँ पर्यटकको ओइरो लाग्दो रहेछ । हामीले रारा तालको सौन्दर्यलाई आँखाभरि हेर्‍यौँ अनि रारासँगै आफूलाई पनि क्यामरामा कैद गर्‍यौँ । घनघोर जङ्गलका बिचमा रहेको रारा तालको सौन्दर्यको जादुले हामीलाई धेरै दिन त्यही

राख्न चाहन्थ्यो तर हामीसित समय कम थियो । म राराको आँगनमा छमछम नाचूँ कि उन्मुक्त भएर गीत गाऊँ । म साथीहरूसँग मिलेर रारासँगै फोटोहरू खिचूँ वा त्यहाँको सुन्दरलाई कहिल्यै नमेटिने गरी हृदयमा सजाऊँ । म केही सोचनै सक्ने अवस्थामा थिइनँ किनकि राराको प्रेममा म चुर्लुम्म डुबिसकेको थिएँ । मलाई रारारूपी अप्सराले मोहनी लगाएकी थिइन् अनि सधैं त्यहीँ बसूँ बसूँ बनाएकी थिइन् । जब म राराको नजिकै पुगें तब राराका चपल वयसी आँखासँग मेरा आँखा जुध्न पुगे । रारा मुसुक्क मुस्कुराएर मलाई स्वागत गर्न पुगिन् भने म पनि उनका अधरको मुस्कान र नयनको संसारमा रमाउन पुगें ।

४. तल दिइएका शब्दहरू पढ्नुहोस् र तालिकामा दिइए जस्तै गरी क्रियायोगी, नामयोगी र संयोजक छुट्याएर अभ्यास पुस्तिका लेख्नुहोस् :

वर, पर, तल, सित, सँग, पर्यन्त, र, अनि, अनुसार, त्यसैले, माथि, ढकमक्क, चिटिक्क, चिटचिट, पढ्न, पढेर, हिजो, निम्ति, आज, भोलि, वा, अथवा, तर, तापनि, भने, भन्ने, गुनगुन, सम्म, साथ, भरि, तिर, प्रति, कि, किनकि, भित्र, पहिले, अहिले, गरेकाले, चसचस, चम्किए,

क्रियायोगी	नामयोगी	संयोजक
वर, पर, तल	सित, सँग, पर्यन्त	र, अनि, त्यसैले
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

सिर्जनात्मक अभ्यास

तल दिइएका बुँदाहरूका आधारमा जीवनी तयार पार्नुहोस् :

नाम : लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा

जन्म : वि. सं. १९६६ कार्तिक २७

जन्म स्थान : धोबीधारा, काठमाडौँ

पितामाता : तिलमाधव देवकोटा/अमर राज्यलक्ष्मी

प्रमुख साहित्यिक कृति :

महाकाव्य : शाकुन्तल, सुलोचना, वनकुसुम, महाराणाप्रताप, पृथ्वीराज चौहान

खण्डकाव्य : मुनामदन, लुनी, कुञ्जिनी, सृजामाता आदि

उपन्यास : चम्पा

कथा : लक्ष्मी कथा सङ्ग्रह

निबन्ध : लक्ष्मी निबन्ध सङ्ग्रह, दाडिमको रुखनेर

साहित्यिक योगदान : नेपाली साहित्यका महाकवि, प्रकृतिप्रेमी, देशभक्त तथा विशिष्ट निबन्धकार
एकेडेमीका संस्थापक, नेपाली साहित्यका प्रचारक

साहित्यिक विशेषता : स्वच्छन्दतावादी कवि, मानवतावादी विचार, कल्पनाशीलता तथा बौद्धिकताको
प्रस्तुति

मृत्यु : क्यान्सर रोगबाट २०१६ साल काठमाडौँमा

१. नेपाल हिमाल, पहाड र तराई मधेस मिलेर बनेको छ। हिमालसँग अथाह सौन्दर्य र जलस्रोत छ। पहाडसँग जडीबुटी, खनिज, फलफुल र स्वस्थ पर्यावरण छ। तराई मधेसमा अन्नको भण्डार छ। त्यसरी नै नेपाल बहु जातीय, बहु भाषिक, बहु धार्मिक, बहु सांस्कृतिक देश हो। हाम्रो पहिचान सगरमाथाको देश, गौतम बुद्धको देश, वीर वीरङ्गनाहरूको देश जस्तै विविधतामा एकता भएको देश हो। जहाँ विविधता हुन्छ, त्यहाँ अनेक सम्भावना पनि हुन्छ। त्यसैले हामीसँग भएको विविधता हाम्रो सम्भावना र सम्पत्तिको आधार पनि हो। हाम्रो विविधताभित्र नेपाललाई समृद्ध बनाउने अनेक विषय छन्, आधार छन्। त्यस्तै विषय वा आधारमध्येको एउटा हो पौभा वा थाङ्का।

२. थाङ्का भन्नाले कपडा वा कागजमाथि लेखिएको चित्र भन्ने बुझिन्छ। पौभा भन्नाले पवित्र चित्र भन्ने हुन्छ। थाङ्कामा विशेषतः बौद्ध धर्मका देवी देवताको चित्र बनाइन्छ। यसमा पञ्चबुद्ध, वज्रसत्त्व, अवलोकितेश्वर, मैत्रेयी, मञ्जुश्री, वज्रपाणि, तारा आदि पर्छन्। शाक्य मुनि बुद्धको जीवनी (जन्मदेखि

थाङ्का : कागज, कपडा आदिमा अङ्कित बौद्ध धर्मसँग सम्बन्धित रङ्गीन चित्र विशेष, पौभा

अथाह : ज्यादै गहिरो, थाहा पाउन गारो पर्ने

सौन्दर्य : सुन्दरता, राम्रो बनाउने तत्त्व, सुन्दर हुनाको भाव

पर्यावरण : वातावरण

बहु जातीय : धेरै जाति भएको

बहु भाषिक : धेरै भाषा भएको

बहु धार्मिक : धेरै धर्म भएको

बहु सांस्कृतिक : धेरै संस्कृति भएको

पहिचान : चिनाजानी, कुनै वस्तुको गुण, मूल्य आदिको चिनारी

समृद्ध : उन्नतिशील

बौद्धमार्गी : बुद्ध धर्मका अनुयायी

पञ्चबुद्ध : भैरोचन, अक्षोभ्य, अमिताभ, रत्न सम्भव र अमोघ सिद्धि

महापरिनिर्माणसम्म) र मण्डलाका थाङ्काहरू लोकप्रिय छन् । त्यसो त थाङ्का प्रविधिबाट कृष्ण लीला, भैरव आदिका साथै नदी, रुख, लहरा, पहाड, अनेक जीवजन्तुका चित्र पनि बनाइएको पाइन्छ । थाङ्का बुद्ध दर्शन सिक्ने र सिकाउने महत्त्वपूर्ण पाठ्य सामग्री हो । यसलाई ध्यान सिक्ने र सिकाउने साधनका रूपमा पनि लिइन्छ । बौद्ध समुदायमा थाङ्कालाई घरमा राख्दा मन कामना पुरा हुने, भूतप्रेत, रोग, अनिष्ट आदिले वास नगर्ने र शान्ति कायम हुने जस्ता विश्वास गरिन्छ । पहिले पहिले थाङ्का धार्मिक आस्थाका साथसाथै ज्ञान र ध्यानको स्रोतका रूपमा लिइन्थ्यो । अहिले यसलाई महत्त्वपूर्ण व्यवसायका रूपमा समेत लिइन्छ ।

३. थाङ्का कलाको उत्कृष्ट रूप त हुँदै हो साथसाथै यो सुन्दर प्रविधि पनि हो । यसका लागि सर्वप्रथम सरेस बनाइन्छ । सरेस भनेको जनावरको छाला पानीमा उमालेर बनाइएको चिप्लो बाक्लो भोल हो । त्यसपछि सरेसमा कमेरो माटो हालेर पकाइन्छ र एक प्रकारको गम जस्तो माड तयार पारिन्छ । त्यो माडलाई फ्रेममा तन्काइएको सेतो कटन वा सिल्क कपडामा दलिन्छ र सुकाइन्छ । यसरी बनाइएको कपडालाई तन्काएर तिन चार पटकसम्म चिल्लो ढुङ्गा वा शङ्खले घोटिन्छ । यसो गर्दा कपडा चिल्लो हुन्छ र चित्र कोर्न योग्य बन्छ ।
४. थाङ्का कोर्ने काममा पनि विभिन्न चरण र प्रक्रिया हुन्छन् । सर्वप्रथम खाइबाले सिसाकलमले चित्रको स्केच गर्छन् । स्केच गरिएको चित्रलाई तलमाथि नपरोस् भन्ने उद्देश्यले ट्रेसिड पेपरमा उतारिन्छ । त्यसपछि स्केच गरिएको चित्रमा रङ्ग भर्ने काम हुन्छ । रङ्ग भर्ने कामपछि चित्रलाई स्पष्ट देखिने गरी लाइन कोर्ने काम गरिन्छ । त्यसपछि सुन दलिन्छ । थाङ्कामा २४ क्यारेटको गुणस्तरीय सुन दल्ने चलन छ । यसका लागि सर्वप्रथम सुनलाई सरेससँग मिलाएर पानीमा घोलिन्छ । यसरी घोल्ला पानी माथि हुन्छ र परेको सुन तल जान्छ । पग्लिएको सुनको लेपलाई ब्रसको माध्यमबाट चित्रमा दलिन्छ र

महापरिनिर्माण : पूर्ण रूपमा प्राप्त हुने मोक्ष

बौद्ध मार्गी : बुद्ध धर्मका अनुयायी

बुद्ध दर्शन : बुद्धका विचार, ज्ञान, मान्यता आदि

मन कामना : मनको चाहना, इच्छा

अनिष्ट : हानिकारक, खराब, इच्छा गरेभन्दा उल्टो

प्रविधि : वैज्ञानिक ढङ्गले काम गर्ने तरिका

कमेरो माटो : सेतो रङ्गको एक प्रकारको माटो

माड : कुनै अन्न आदि पकाएर बनिएको लेदो, खोले

फ्रेम : तस्बिर, ऐना आदि राख्न बनाएको बार, चौघेरा

खाइबा : जान्ने मान्छे, विज्ञ

स्केच : चित्रको प्रारम्भिक रूपरेखा

ट्रेसिड पेपर : चित्र उतार्ने पारदर्शी कागज

सुकाइन्छ । सुन लगाउने काम सकिएपछि चित्रलाई टल्काइन्छ । अन्त्यमा चित्रमा रहेका देवी देवताको अङ्गहरू स्पष्ट रूपमा देखिने गरी खोल्ने काम गरिन्छ र थाङ्का तयारीको सम्पूर्ण चरण पुरा हुन्छ ।

५. थाङ्कामा आवश्यकताअनुसार विभिन्न रङको प्रयोग गरिन्छ । कुन देवी देवताको कस्तो चित्र बनाउने र कुन कुन रङ प्रयोग गर्ने भन्ने आफ्नै नियम हुन्छ । देवी देवताका आआफ्ना रङ हुन्छन्, जस्तै : पञ्च अमिताभ रातो, मेडिसियन निलो, भैरोचन सेतो, अमोघ सिद्धि हरियो र शाक्यमुनि पहेँलो । त्यसरी नै वज्रसत्त्व, अवलोकितेश्वर, सेतो तारा आदि सेतो रङका हुन्छन् । मञ्जुश्री र ज्याम्बला पहेँलो, मैत्रेयी निलो, हरियो तारा हरियो आदि रङका हुन्छन् । बुद्धको जीवनी, जीवन चक्र र मण्डलामा विभिन्न रङको संयोजन गरिन्छ । साथै मुख्य देवी देवताको आफ्नो अलग्गै एउटा रङ भए पनि पृष्ठभूमिमा भने विभिन्न रङको संयोजन गरिएको हुन्छ । कहाँ कस्तो रङ लगाउने भन्ने कुराको निधो खाइबाले गर्छन् । थाङ्कामा प्रयोग गरिने रङ पहिले पहिले रुखका पात, बोक्रा, जरा, खानीबाट निस्किएको रासायनिक वस्तु आदिबाट तयार पारिन्थ्यो । अचेल बजारमा किन्न पाइने रङको समेत उपयोग गर्न थालिएको छ ।
६. थाङ्काको सुरुआत दसौँ शताब्दीतिरबाट भएको मानिन्छ । त्यति बेला नेपाल र तिब्बतका बिचमा स्वतन्त्र रूपमा आवत जावत हुन्थ्यो, सोभ्रो व्यापारिक सम्बन्ध थियो । नेपालीहरू तिब्बतमा व्यापार व्यवसाय मात्र होइन, घर गृहस्थी गरेर बस्थे । त्यतिबेला नेपाल तथा तिब्बतका बौद्धमार्गीहरूमा कपडामा लेखिएका देवी देवताको पूजा गर्ने चलन थियो । पहिले सामान्य कपडामा सामान्य रूपमा चित्र लेख्ने गरिन्थ्यो । पछि त्यसलाई टिकाउ र कलात्मक बनाउन थालियो । त्यही टिकाउ र व्यवस्थित बनाउने क्रममा थाङ्का जन्मियो । तिब्बत र चिनमा नेपाली कलाकारहरूलाई भ्रिकाएरै कला सिर्जना गर्न लगाइयो । त्यसैले नेपाली कलाकारहरूले तिब्बत र चिनमै गएर पनि थाङ्का लेख्न थाले । पछिल्लो समयमा थाङ्का नेपाल, तिब्बत र भुटानसहितको हिमाली बौद्धमार्गीहरूको पहिचान बनेको छ ।
७. थाङ्का कलाप्रेमीहरूका लागि उत्कृष्ट कलाकृति, बौद्धमार्गीहरूका लागि आस्थाको प्रतीक र शान्तिप्रेमीका लागि शान्तिको प्रतीक हो । थाङ्का बौद्धमार्गीहरूमा लोकप्रिय छ । गुम्बाहरूमा र घर घरमा समेत थाङ्कालाई सजाइन्छ र पुजिन्छ । लामा बौद्ध समुदायमा त हरेक मृतकका नाममा एउटा थाङ्का अनिवार्य रूपमा चाहिन्छ । बौद्धमार्गीहरूमा अलग अलग इष्ट देवताहरू हुन्छन् । मान्छे

लेप : लिप्ते वा पोत्ने वस्तु, चन्दन

मौलिक : मुख्य, नवीन, अरूको आधार नलिएको

आस्था : भित्री दिलदेखिको सम्मान, विश्वास

प्रतीक : चिह्न, सङ्केत, चिनो

गुम्बा : बौद्ध लामाहरूको ध्यान उपासना केन्द्र

मर्दा उसको इष्ट देवताअनुसार अलग अलग थाङ्का चाहिन्छ । मृतकका नामको थाङ्का घरमा पूजा गरिन्छ वा गुम्बाहरूमा चढाइन्छ । त्यसो त थाङ्का बौद्धमार्गीहरूले मात्र होइन, अरूले पनि किन्छन् । कला मन पराउनेहरू सुन्दर कलाका रूपमा यसलाई किन्छन् । नेपाल घुम्न आउने कतिपय पर्यटकले बुद्ध जन्मिएको भूमिको चिनोका रूपमा पनि थाङ्कालाई किन्ने गरेका छन् । पछिल्लो समयमा थाङ्काको कला र प्रविधि प्रयोग गरेर अरू धर्मका देवी देवताको चित्रहरू पनि बनाउन थालिएको छ । त्यसैले थाङ्का सबैको प्रिय छ ।

८. विश्वव्यापीकरणको अहिलेको युगमा नेपाल जस्ता विकासोन्मुख देशले विकसित देशका उत्पादनसँग प्रतिस्पर्धा गर्न गारो हुन्छ । त्यसैले संसारभर बिक्न सक्ने आफ्ना मौलिक उत्पादनहरूको प्रवर्धन गर्न आवश्यक छ । त्यस्ता मौलिक वस्तुको प्रवर्धन गर्न सक्दा मात्र मुलुकको आर्थिक उन्नति सम्भव हुन्छ । थाङ्का बुद्ध सम्बन्धी कलाको उत्कृष्ट रूप हो । यो हिमाली क्षेत्रको मौलिक कला हो । बुद्ध र हिमाल दुवै नेपालका पहिचान हुन् । यसरी नै नेपाल पर्यटकहरूको सुन्दर गन्तव्य हो । विश्वको सर्वोच्च शिखर सगरमाथा लगायतका सुन्दर हिमालहरू, सुन्दर ताल, झरना, नदीनाला, पहाड, तराई समेतको सुन्दर प्रकृति पर्यटकहरूका लागि प्रमुख आकर्षण हो । साथसाथै भाषिक सांस्कृतिक विविधता र मौलिक कलाकृति भएको देश हुनाले पनि नेपाल पर्यटकहरूको रोजाइमा पर्ने देश हो ।
९. नेपालमा हरेक जाति, समुदायका आफ्ना मौलिक सिप, प्रविधि र उत्पादन छन् । हामीसँग धातु, काठ, ऊन, बाँस, माटो, पात, कपास आदिका सामान बनाउने आफ्नै प्रकारको सिप र प्रविधि थियो, अबै छ । हाम्रा आफ्नै मौलिकतामा राडी पाखी, गलैँचा, कागज, कपडा, भाँडाकुँडा, मूर्ति आदिको उत्पादन हुने गरेको पाइन्छ । विश्वव्यापीकरणको बढ्दो प्रभावसँगै आयातित उत्पादनको बढ्दो प्रयोगले हाम्रा मौलिक उत्पादनहरू सड्कटमा पर्दै गएका छन् । यसैले हामीले हाम्रा मौलिक उत्पादनलाई प्रवर्धन गर्नु आवश्यक छ । थाङ्का हामीले प्रवर्धन गर्ने पर्ने त्यस्तै मौलिक उत्पादन हो ।
१०. कपडा, जनावरको छाला, कमेरो, पानी, रङ, सुन आदि थोरै कच्चा पदार्थबाट थाङ्का निर्माण हुन्छ । यसका लागि चाहिने कपडा सजिलै उपलब्ध हुन्छ । जनावरको छाला, कमेरो, पानी, ढुङ्गा जस्ता स्वदेशी कच्चा पदार्थ सजिलै र सस्तोमा उपलब्ध हुन्छन् । थाङ्काका लागि चाहिने अलिक महँगो

चिनो : सम्भनाका रूपमा रहने कुनै वस्तु

विश्वव्यापीकरण : संसारभरि फैलाउने प्रक्रिया, भूमण्डलीकरण

प्रतिस्पर्धा : होडबाजी, उछिनपाछिन

प्रवर्धन : बढाउने काम, सानोबाट ठुलो बनाउने

गन्तव्य : जानयोग्य वा पुग्नपर्ने ठाउँ

आयातित : विदेशबाट ल्याइएको

वस्तु भनेको सुन हो, त्यो पनि अप्राप्य छैन । थाङ्का बनाउने विज्ञ र कामदारहरू स्वदेशमै उपलब्ध छन् । यसको निर्माणमा वातावरणीय क्षति हुँदैन, पेट्रोलियम पदार्थको आवश्यकता पर्दैन । पातलो र नरम कपडामा बनाइने चित्र भएकाले यो हलुका हुन्छ । यसलाई पट्याएर, दोबारेर पनि सजिलै ओसार पसार गर्न सकिन्छ र ढुवानी खर्च धेरै लाग्दैन । एउटा सानो कोठामा पनि उत्पादन गर्न सकिन्छ । यसैले यसको उत्पादन लागत सस्तो पर्छ । उत्पादन लागतका तुलनामा यसको मूल्य भने धेरै छ । यो कला कृतिका साथै आस्थाको प्रतीक भएकाले राम्रो मूल्यमा यसको बिक्री हुन्छ । एउटा थाङ्का पाँच सात सयदेखि लाखौँ मूल्यमा पनि बिक्री हुन्छ । त्यसैले थाङ्का उत्पादक र व्यापारीलाई राम्रै फाइदा हुन्छ । थाङ्का बनाउने विज्ञ र कामदारहरूले राम्रो पारिश्रमिक त पाउँछन् नै साथसाथै कला सिर्जनाबाट प्राप्त हुने सन्तुष्टि पनि पाउँछन् । यसबाट बेरोजगारी समस्या समाधानमा सहयोग पुग्छ । यसको बजार देशबाहिर पनि भएकाले विदेशी मुद्राको आर्जन हुन गई मुलुकको वैदेशिक व्यापारमा सकारात्मक प्रभाव पर्छ । यसबाट नेपाली कला, नेपाली संस्कृति र नेपालमा जन्मिएका बुद्धका बारेमा संसारभर प्रचार प्रसार भई नेपालको इज्जत र गरिमा बढ्छ ।

११. थाङ्का नेपालीहरूको राम्रो व्यवसाय हो । धेरै मानिसहरू थाङ्का व्यवसायमा आश्रित छन् । आजभोलि अरू जातिका मानिसहरू पनि यसमा संलग्न हुन थालेका छन् । थाङ्का व्यवसायमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू समेत सहभागी हुन थालेका छन् । हजारौँ मानिसले यसलाई मुख्य पेसा बनाएका छन् । बर्सेनि अरबौँ रुपियाँका थाङ्का विदेशमा बिक्री हुन्छ । संसारमा थाङ्काका साथसाथै बुद्ध सम्बन्धी मूर्तिहरूको पनि उत्तिकै माग छ । कतिपय बौद्धमार्गीहरू थाङ्काका साथसाथै बुद्धका मूर्तिहरू पनि लैजान्छन् । नेपालमा बुद्ध सम्बन्धी मूर्तिको उत्पादन पनि हुने गरेको छ । बुद्ध र भृकुटीको जन्मथलो, कतिपय बुद्ध गुरुहरूको कर्म र ज्ञान थलोका रूपमा रहेको नेपाल संसारभरकै बौद्धमार्गीहरूको प्रमुख गन्तव्य पनि हो । यसर्थ थाङ्का र मूर्तिलाई सँगसँगै प्रवर्धन गर्न सके नेपाल बुद्ध सम्बन्धी सामग्री उत्पादन र बिक्री गर्ने संसारकै प्रमुख राष्ट्र बन्न सक्छ । हामीले हाम्रा थाङ्कालाई प्रवर्धन गरेर संसारभरको मागलाई पुरा गर्न सकेमा हाम्रा लागि वरदान साबित हुने छ ।

अप्राप्य : पाउन नसकिने

विज्ञ : जान्ने, विद्वान्

क्षति : नाश

पेट्रोलियम पदार्थ : पेट्रोल, मटितेल, डिजेल आदि तैलीय इन्धन

अभ्यास

सुनाइ

१. पाठको पहिलो अनुच्छेद सुन्नुहोस् र ठिक बेठिक छुट्याउनुहोस् :
 - (क) नेपाल हिमाल, पहाड र तराई मधेस मिलेर बनेको छ ।
 - (ख) हिमालसँग जडीबुटी, खनिज, फलफुल र स्वस्थ पर्यावरण छ ।
 - (ग) तराई मधेस अन्नको भण्डार हो ।
 - (घ) नेपाल बहु जातीय, बहु भाषिक, बहु धार्मिक, बहु सांस्कृतिक देश होइन ।
 - (ङ) सगरमाथाको देश, गौतम बुद्धको देश, वीर वीरङ्गनाहरूको देश जस्तै विविधतामा एकता भएको देश हाम्रो पहिचान हो ।
 - (च) जहाँ विविधता हुन्छ, त्यहाँ अनेक सम्भावना हुँदैन ।
२. पाठको दोस्रो अनुच्छेद शिक्षकबाट सुन्नुहोस् र तलका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :
 - (क) थाङ्काको अर्थ के हो ?
 - (ख) थाङ्कामा मुख्य गरेर कुन कुन देवी देवताको चित्र बनाइन्छ ?
 - (ग) थाङ्का कस्तो पाठ्य सामग्री पनि हो ?
 - (घ) किन थाङ्कालाई घरमा राख्ने गरिन्छ ?
३. पाठको दसौँ अनुच्छेद सुन्नुहोस् र त्यसको सार भन्नुहोस् :

बोलाइ

४. तलका शब्द शुद्धसँग उच्चारण गर्नुहोस् :
थाङ्का, अमिताभ, अमोघ सिद्धि, वज्रसत्त्व, अवलोकितेश्वर, महापरिनिर्माण
५. तलका शब्दको अर्थ भन्नुहोस् :
अथाह, पर्यावरण, पहिचान, वीरङ्गना, बौद्धमार्गी, जीवन चक्र, बुद्ध दर्शन, गन्तव्य, नास्तिक, गरिमा
६. थाङ्का कलाको उत्कृष्ट रूप हो भन्ने विषयलाई आफ्ना तर्कद्वारा पुष्टि गर्नुहोस् ।
७. थाङ्का लेख्ने कपडा कसरी तयार हुन्छ ? पाठको तेस्रो अनुच्छेदका आधारमा भन्नुहोस् ।

पढाइ

८. पाठका अनुच्छेदहरू पालैपालो पढ्नुहोस् र हरेक अनुच्छेद पढ्न कति समय लाग्यो, भन्नुहोस् ।
९. पाठको चौथो अनुच्छेद पढी थाङ्का कोर्ने कामका चरण र प्रक्रिया बताउनुहोस् ।
१०. पाठको पाँचौँ अनुच्छेद पढी थाङ्काका मुख्य देवताहरूका रङको सूची बनाउनुहोस् ।
११. पाठको छैटौँ, सातौँ र आठौँ अनुच्छेद पढी प्रत्येकबाट मुख्य मुख्य बुँदाहरू टिप्नुहोस् ।
१२. तलको अनुच्छेद पढी सारांश लेख्नुहोस् :

चलचित्र महत्त्वपूर्ण कला हो । यो विश्वको साझा भाषा हो । भाषा साझा भएका कारण जहाँसुकैका मान्छेहरू यसका दर्शक हुन सक्छन् । त्यसैले धेरैभन्दा धेरै मान्छेहरूका बिचमा आफ्ना अनुभव, भावना र विचारको सम्प्रेषण गर्न चलचित्र ज्यादै उपयोगी छ । शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापदेखि लिएर विश्वभरिका अनेक संस्कृतिको आदान प्रदानसम्ममा यसबाट फाइदा लिन सकिन्छ । भाषा, संस्कृति र परम्पराहरूको संरक्षणका लागि चलचित्र सबैभन्दा उपयुक्त र सजिलो माध्यम हुन सक्छ । त्यसरी नै संसारका ठुला उद्योगहरूमा चलचित्र उद्योगको पनि गणना हुन्छ । चलचित्र रोजगारीको राम्रो अवसर भएको उद्योग हो । एउटै चलचित्रमा पटकथा लेखक, सम्पादक, कलाकारहरू, प्राविधिकहरू, हल सञ्चालकहरू, मजदुरहरूसमेत गरी सयौँले रोजगार पाउँछन् । चलचित्रमार्फत देशका प्रकृति, संस्कृति, सम्पदा, इतिहास, गौरव आदिको प्रचार प्रसार हुन सके पर्यटकहरू बढ्छन् र यसले रोजगारका अरू अवसरहरू सिर्जना गर्छ । पर्यटकको आगमनसँगै विदेशी मुद्रा आर्जन हुन गई देशको अर्थतन्त्रमा सकारात्मक प्रभाव पर्दछ । चलचित्रहरूको विकाससँगै मुलुकका प्रतिभाहरूको विकास हुन्छ । देशका सम्पदाहरूको संरक्षण र संवर्धनमा सहयोग पुग्छ । चलचित्रबाट प्राप्त हुने शिक्षा, मनोरञ्जन र अभिप्रेरणाले मुलुकको चौतर्फी विकास हुन्छ । यसैले चलचित्र सामान्य मनोरञ्जनको विषय मात्र होइन, महत्त्वपूर्ण उद्योग पनि हो । यो प्रविधि हो, ज्ञानको भण्डार हो र कुनै पनि राष्ट्र, जाति र भाषाको गौरव पनि हो । संस्कृति कमीदेखि लिएर समाज शास्त्री, भाषाशास्त्री, मानव शास्त्री, इतिहासकार, साहित्यकार, राजनीतिज्ञ वा अनेक विषयका वैज्ञानिकहरूका लागि चलचित्रले ठुलो सहयोग गर्छ ।

लेखाइ

१३. तलका शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

सौन्दर्य, बहु सांस्कृतिक, समृद्ध, व्यापक, मन कामना, अनिष्ट, योगदान, मौलिक, आस्था, प्रतीक, अप्राप्य, क्षति

१४. तलका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

- (क) थाङ्काको सुरुआत र विकास के कसरी भएको हो ?
- (ख) 'थाङ्का लेखनको सुरुआतदेखि नै नेपाली कलाकारहरूको संलग्नता थियो' पुष्टि गर्नुहोस् ।
- (ग) थाङ्का के केको प्रतीक हो ?
- (घ) थाङ्का बौद्धमार्गीहरूमा लोकप्रिय हुनाका कारणहरू के के हुन् ?
- (ङ) किन बौद्धमार्गीबाहेक अरूले समेत थाङ्कालाई मन पराउँछन् ?

१५. थाङ्काको प्रवर्धन गर्न सक्दा नेपाललाई के कस्ता फाइदा हुन्छन्, विवेचना गर्नुहोस् ।

१६. व्याख्या गर्नुहोस् :

- (क) जहाँ विविधता हुन्छ, त्यहाँ अनेक सम्भावना पनि हुन्छ ।
- (ख) बुद्ध र हिमाल दुवै नेपालका पहिचान हुन् ।

१७. तलको तालिकामा उच्चारण र लेखाइ दुवैमा 'ब' प्रयोग हुने शब्दहरूका केही उदाहरण दिइएको छ । त्यही समूहका थप शब्दहरू खोजेर लेख्नुहोस् :

समूह	उदाहरण	अरू शब्द
(क)	मपछि आउने ब, जस्तै : खम्बा, अम्बा	
(ख)	क्रिया शब्दमा आउने ब, जस्तै : बटार्नु, बेर्नु,	
(ग)	अङ्कमा आउने ब, जस्तै : बाइस, बहत्तर	

१८. पाठबाट उच्चारण र लेखाइ दुवैमा 'ब' हुने शब्दहरू टिपेर सूचीकृत गर्नुहोस् ।

१९. पाठबाट 'ब' उच्चारण भए पनि 'ब' लेखिने शब्दहरू खोजेर उत्तर पुस्तिकामा लेख्नुहोस्

व्याकरण

१. तलको अनुच्छेदमा प्रयोग भएका नाम शब्दहरूलाई रेखाङ्कन गर्नुहोस् :

सुन, चाँदी, हिरा, मोती जस्ता बहुमूल्य धातु र रत्नहरूका गहना बनाएर लगाउने चलन विश्वव्यापी देखिन्छ । गहना विशेषतः महिलाहरूका निमित्त सौन्दर्य, सौभाग्य, इज्जत र सानका रूपमा रहेको पाइन्छ । त्यसो त पुरुषहरूले पनि औँठी, सिक्की जस्ता गहना लगाउँछन् । रोग निको हुने, भूतप्रेत, मसान आदिले आक्रमण गर्न नसक्ने जस्ता विश्वासमा पनि गहना लगाउने गरिएको छ । सुनको औँठीलाई प्रेमको प्रतीकका रूपमा दिने लिने र लगाउने चलन प्रायः संसारभरि प्रचलित छ । गहना बहुमूल्य सम्पत्तिलाई सुरक्षित गर्ने एउटा उपाय पनि हो अनि सांस्कृतिक पहिचान पनि । त्यसैले सम्पत्तिको संरक्षण अनि संस्कृति र पहिचानका लागि गहना लगाउने विषयलाई नकार्न सकिँदैन । गहनाका

माध्यमबाट धनको तुजुक् देखाउने, आडम्बर प्रदर्शन गर्ने अनि रिन काढेर गहना किन्ने काम भने राम्रो होइन । गहनालाई खानदान, कुल घरान, इज्जत, प्रतिष्ठाको विषय बनाएर समाजमा हैकम, रबाफ देखाउन खोज्ने प्रवृत्ति चाहिँ मुख्याईमात्र हो ।

२. रेखाङ्कित शब्दहरूबाट सर्वनाम, विशेषण र क्रियापद छुट्याउनुहोस् :

कान्छा काकाका छोरा आशुतोष साना छन् । उनी चकचके छन् । जेठी दिदीकी छोरी अरुणा सात वर्षकी छिन् । माइला काकाकी छोरी स्वस्तिका अलिक ठुली छिन् । उनी पनि चञ्चल छिन् । चाडपर्व, भोज भतेर र पारिवारिक जमघटमा भेट हुनासाथ उनीहरू तिनै जना 'अग्रिमा दिदी' भन्दै मसँग भुन्डिन आइपुग्छन् । यिनीहरू मलाई औधी मन पराउँछन् । म पनि उनीहरूलाई धेरै माया गर्छु । म उनीहरूलाई राम्रो पढ्ने, आफ्नो काम आफैँ गर्ने, ठुला मान्छेलाई आदर र साना भाइ बहिनीलाई माया गर्ने सल्लाह दिन्छु । उनीहरू मेरा कुरा सुन्छन् र 'हओस्' भन्छन् ।

३. तलको अनुच्छेदबाट नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियापद छुट्याउनुहोस् :

संसारको सर्वोच्च शिखरको नाम सगरमाथा हो । यो सोलुखुम्बु जिल्लामा पर्छ । यसको उचाइ ८८४८ मिटर छ । संसारको सबैभन्दा अग्लो शिखर भएकैले संसारभरका साहसी मानिसहरू सगरमाथाको शिखर चुम्न चाहन्छन् । सगरमाथाको आरोहण मानिसहरूका लागि इज्जत, प्रतिष्ठा, गौरव र आत्म सन्तुष्टिको विषय बन्छ । त्यसैले बर्सेनि सयौँ मानिसहरू सगरमाथा आरोहणका लागि जान्छन् । तेन्जिङ नोर्गे र एडमन्ड हिलारी पहिलो सगरमाथा आरोही हुन् । उनीहरूले वि. सं २०१० (सन् १९५३) मा सगरमाथाको चुचुरोमा पुगी कीर्तिमान कायम गरे । यसपछि थुप्रै मानिसहरू सगरमाथाको शिखरमा पुगेका छन् । जापानकी जुनको ताबेई पहिलो महिला सगरमाथा आरोही हुन् । उनी संसारका साहसी महिलाकी प्रतीक हुन् । पासाङ ल्हामु शेर्पा सगरमाथा शिखर चुम्ने पहिलो नेपाली महिला हुन् । विभिन्न क्षेत्र, वर्ग, समुदाय, पेसा, उमेर समूह आदिका मानिसहरूले सगरमाथा आरोहणको कीर्तिमान राखेका छन् । त्यस्ता कीर्तिमानहरूमा नेपालको उल्लेख्य स्थान रहेको छ । हालसम्म (२०७२) सबैभन्दा धेरै पटक सगरमाथाको सफल आरोहण गर्ने विश्व रेकर्ड राख्ने साहसी आरोही नेपालकै आप्पा शेर्पा हुन् ।

४. पाठको दोस्रो अनुच्छेदमा प्रयोग भएका नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रिया शब्दहरू टिपेर अलग अलग तालिकामा देखाउनुहोस् ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

तलका विषयमा निबन्ध लेख्नका लागि आवश्यक बुँदाहरू के के हुन सक्छन् ? कक्षामा छलफल गरी निष्कर्ष निकाल्नुहोस् र बुँदाहरूका आधारमा निबन्ध लेख्नुहोस् :

(क) सूचना प्रविधि

(ख) वैदेशिक रोजगार

(ग) माछा पालन

स्थान : सुत्ने कोठा

समय : राति ११ बजे

पात्र : कुमार पाठक

(पोलियोले गर्दा सानैमा दुवै खुट्टा गुमाएका कुमार पाठक दार्चुलाको मूल बजारभन्दा केही पर एउटा छाप्रोमा बस्छन् । उनी कक्षा १० मा पढ्छन् । उनकी बहिनी सीता कक्षा ८ मा पढ्छिन् । उनीहरूका आमाबुबाले फर्निचर पसल थापेका छन् र रातदिन त्यही पसलमा खट्छन् । कुमार र सीताले पनि पसलको काममा सहयोग गर्छन् । दाजु र बहिनी दुवैको पढाइ राम्रो छ । अतिरिक्त क्रियाकलापमा पनि उनीहरू अगाडि छन् । आज सम्पन्न जिल्ला स्तरीय चेस र कविता प्रतियोगितामा कुमारले स्वर्ण पदक जिते । महिलाहरूको रिले दौड र भलिबलमा सीताको समूहले स्वर्ण पदक पायो । यसैले आज उनीहरूको घरमा खुसियाली छायो । कुमारका बुबाआमा आफ्ना छोराछोरीको सफलतामा धेरै खुसी भए । बेलुका अबेरसम्म उनीहरूले आजको कार्यक्रमका बारेमा चर्चा परिचर्चा गरे ।

राति १० बजे कुमार र सीता आआफ्ना ओछ्यानमा गएर सुते । अहिले रातिको १०.३० बजेको छ । उनीहरूका बुबाआमा अहिले पनि पसलमा काम गर्दै छन् । सीता अघि नै निदाई सकेकी छन् । कुमार भने निदाउन सकेका छैनन् । उनका मनमा विभिन्न कुराहरू खेल्छन् ।)

१. खुट्टा गुमाइ हालियो नत्र दौडमा जित्थेँ, भलिबल पनि राम्रो खेलथेँ । हुन त खुट्टा सद्दे भएका भए, दौड, भलिबल, फुटबलतिरै बढी ध्यान जान्थ्यो होला । कविता र चेसतिर ध्यान नजान सक्थ्यो । जे होस्, चेस र कविता दुई दुई ओटा प्रतियोगितामा स्वर्ण पदक पाउनु चानचुने कुरा चाहिँ होइन । सबै प्रतियोगितामा आफूले मात्र जित्नुपर्छ भन्ने सोच्नु पनि ठिक होइन । त्यस्तो सोच्नु भनेको पनि 'म खाऊँ मै लाऊँ सुख सयल वा मोज म गरूँ' भने जस्तै हो । त्यस्तो सोच पनि एक प्रकारले हाँडी घोप्टे प्रवृत्ति त हो नि । मान्छेले कुनै एउटा विषयमा विशेषज्ञता हासिल गर्ने हो । एउटा दुइटा क्षेत्रमा राम्रो गर्ने हो । एउटैले सबैतिर सफलता हासिल गर्ने कुरा अपवाद मात्र हुन सक्छ । त्यसैले आफूले जेमा राम्रो गर्न सकिन्छ, त्यसैमा मेहनत गर्ने हो । अब कविता र चेसमै राम्रो गर्नुपर्छ । (कोल्टे फर्किन्छन्) ।

सद्दे : जस्ताको तस्तै, साँचो

सयल : आनन्दले घुमफिर गर्ने

हाँडी घोप्टे प्रवृत्ति : सबै आफूले मात्र पाउनुपर्छ भन्ने मान्यता

हासिल : प्राप्त, उपलब्ध

अपवाद : नियममा नमिल्ने

नेपाली : कक्षा १०

२. आजका प्रमुख अतिथि जिल्ला शिक्षा अधिकारीले राम्रो भाषण गर्नुभयो । उहाँले मलाई नै केन्द्र बनाएर आफ्नो मन्तव्य राख्नुभयो । “अपाङ्गता भएकाहरूलाई हेला र तिरस्कार गर्नु मुख्याई हो । अपाङ्गता भएका मानिसमा अरूसरह प्रतिभा र क्षमता हुन्छ भन्ने कुरा कुमार पाठकको आजको सफलताले पुष्टि गर्छ ।” उहाँले यसो भन्दा मेरा आँखा रसाएछन् । “हो, अपाङ्गता हुनेले अरूले भन्दा बढी मेहनत गर्नुपर्ने हुन सक्छ तर मुख्य कुरा इच्छा शक्ति र प्रयत्न हो । इच्छा शक्ति र निरन्तरको प्रयत्न भएमा मानिसले ठुला ठुला उपलब्धि हासिल गर्छ” भन्ने उहाँको भनाइ साँच्चै मननीय लाग्यो ।
३. आज धेरै प्रतियोगिता भए । थुप्रै साथीहरू पुरस्कृत भए पनि सबैजसोको ध्यान किन मतिर खिचियो ? सायद अपाङ्गता भएकाले केही गर्न सक्तैनन् भनेर सोच्नेहरूलाई मेरो सफलताले केही झस्का दियो । आज यति धेरै जनाको बधाई र प्रशंसा पाइयो, के भन्ने र ? खुसीको कुरा, अपाङ्गता भएका कारण मलाई हेप्ने साथीहरूले पनि मलाई बधाई दिए । (हर्षको आँसु पुछ्छु) उनीहरूको मप्रतिको धारणामा परिवर्तन आए कति राम्रो हुन्थ्यो । (कोल्टे फर्किन्छन् ।)
४. सानैमा खुट्टा गुमाएको पीडा, त्यसमाथि गरिब भनेर अपहेलित हुनु र अभावै अभावमा बाँच्न विवश हुनु, सम्झँदा पनि दिक्क लाग्छ । खुट्टा मात्र सद्दे हुन्थे भने कति काम गरिन्थ्यो होला । मसँगैका त हुन् नि जेठा बडाका छोरा रमेश । उनी कति पटक कञ्चनपुर पुगे, डोटी पुगे, कहिले हो कुनि स्वर्गद्वारी जाने भन्दै थिए । मामा माइजुकी छोरी रुक्मिणी मभन्दा पनि कान्छी हुन् । उनी परारैदेखि यासाँगुम्बा टिप्न जान थालेकी छन् । पोहोर त उनले यासाँगुम्बा टिपेरै लाख रुपियाँ कमाइछन् । आफूलाई भने चर्पी पुग्न पनि गारो, स्कूल जाँदा र आउँदा भन् कति गारो हुन्छ । हुन त यो संसारमा आफूले चाहे जस्तो जीवन कसले पो पाएको छ होला र ? रमेश र रुक्मिणीलाई पनि त दुःख छ । रमेशले डुल्ल त पाएका छन् तर अर्काको भरिया बनेर । रुक्मिणीले यासाँ टिपेर केही पैसा त कमाइन् तर उनको पढाइ बिग्रियो । मैले पैसा त कमाएको छैन तर पढ्न पाएको छु । यस्तो अवस्थामा रहेर पनि पढ्न पाउनु मेरा लागि राम्रो अवसर हो । मैले यो अवसरको सदुपयोग गर्नुपर्छ । (पल्लो कोठामा उनका बुबाआमा बोलेको सुनिन्छ ।)

भाषण : वक्तव्य, वक्तृता

तिरस्कार : घृणा, अपमान

इच्छा शक्ति : केही गरौं भन्ने चाहना

प्रयत्न : प्रयास

मननीय : सोच विचार गर्न पर्ने खालको

अपहेलित : हेला गरिएको

५. बुबाआमा अभै सुत्नुभएको छैन । के गर्ने रातदिन नखट्ने हो भने खाने, बस्ने र हामीलाई पढाउने खर्च कहाँबाट जुट्छ र ? उहाँहरू रातदिन काम गर्नुहुन्छ र त हामीलाई पढाउन सक्नुभएको छ । उहाँहरूले कति मेहनत गर्नुपर्छ ? काठ चिर्नु, काँटी ठोक्नु, चिल्लो बनाउनु, रड लगाउनु, फेरि हाम्रो हेर विचार गर्नु, भात भान्सा हेर्नु कति काम छन् । अहिले हामी अलिक ठुला भयौं, आफ्नो काम आफै गर्न थाल्यौं र उहाँहरूलाई अलिक हलुको भएको छ । (पल्लो कोठामा उनका बुबा खोकेको सुनिन्छ ।) बुबाले खोकेको निकै दिन भइसक्यो । एकोहोरो खोकी रहनुहुन्छ । अस्पतालमा गएर जाँच गर्न पनि भ्याउनुभएको छैन । भोलि चाहिँ जसरी पनि पठाउनुपर्छ । (कोल्टे फर्किन्छन् । पल्लो कोठामा कुनै चालचल सुनिँदैन । कुमारले सिरानीमा राखेको टर्च लाइट बाल्छन् र कोठामा भुन्ड्याई राखेको भित्ते घडी हेर्छन् ।)
६. ओहो १२ बज्न लागेछ । बुबाआमा बल्ल सुत्न लाग्नुभयो । हामी छोराछोरीका निमित्त उहाँहरूले सबै सुख त्याग्नुभएको छ । उहाँहरूका लागि छोराछोरी दुवै बराबरी भए पनि मेरो अपाङ्गता उहाँहरूका लागि बढी चिन्ताको विषय बनेको छ । मैले भोलि दुःख पाउँछु कि भन्ने उहाँहरूको चिन्ता छ । हुन पनि हाम्रो समाजमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई सजिलो छैन । गरिबी, अशिक्षा, अन्ध विश्वास र भौगोलिक विकटता भएको हाम्रो देशमा त अपाङ्गता भएकाहरूका लागि मुस्किल छ । अहिले जमाना धेरै बदलिएको छ । शिक्षाको प्रचार भएको छ । संविधानमा अपाङ्गता भएकाहरूका लागि पनि राम्रा व्यवस्था गरिएको छ । यति हुँदा त दुक्क हुनुपर्ने नि ! गरिबी, अशिक्षा, अन्ध विश्वासले जर्जर भएको एउटा दुर्गम गाउँमा जन्मे हुर्केका बुबाआमाले हिजोकै आँखाले हेर्नुभएको होला, अपाङ्गताको अवस्थालाई । त्यो स्वाभाविक हो । त्यसैले उहाँहरू मेरो भविष्यप्रति बढी चिन्तित हुनुहुन्छ । मैले उहाँहरूको चिन्ता हटाउन सक्नुपर्छ, सुख र सन्तुष्टि दिन सक्नुपर्छ । (कुमार ओछ्यानबाट उठ्छन् र बस्छन् अनि केही बेरमै सुत्छन् । उनलाई अभै पनि निद्रा लाग्दैन ।)
७. कविता र चेतनामा त राम्रो गर्न सकिएला तर त्यसले मात्र जीवन त चल्दैन । त्यस्तै चेतना खेलाडी भएर पनि जीवन चलाउन मुस्किल पर्ला । यी कुरा त नामका लागि, सोखका लागि मात्र होलान् । जीविकोपार्जनका लागि त अरू नै केही गर्नुपर्दो हो । अपाङ्गता भएका मानिसले के पो गर्न सक्लान् र त्यस्तो काम ? आमा भन्नुहुन्छ, “उद्योग व्यापार गर्न सक्दैनौ, खेती किसानी गर्न सक्दैनौ, जागिर खानुपर्छ ।” आमाले भनेको कुरा पुरै गलत छैन । मेरा लागि जागिर खाने कुरा नै सजिलो हो तर उद्योग र खेती पनि गर्न नसक्ने भन्ने चाहिँ होइन । अपाङ्गता भएका मान्छेले पनि ती काम गर्न सक्छन् । (कुमार उठ्छन् र सिरान नजिकै राखेको अम्बोराबाट घटघट पानी पिउँछन् र फेरि सुत्छन् ।)

जर्जर : चिराचिरा परेको, धेरै दुर्बल

जीविकोपार्जन : जीवन धान्नका लागि गरिने कमाइ

८. अब मैले कुन क्षेत्रमा जाने, के बन्ने भन्ने कुराको निर्णय गर्ने बेला आएको छ । डाक्टर, इन्जिनियर र अरू त्यस्तै प्राविधिक क्षेत्रमा जाने हो भने त्यसैसँग सम्बन्धित विषय पढ्नुपर्छ । बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्रमा जाने भए व्यवस्थापन पढ्नुपर्नेछ । दर्शन, इतिहास, राजनीति, समाज शास्त्र, साहित्य, कलाका विषयमा लाग्ने हो भने मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र पढ्नुपर्छ । त्यस्तै शिक्षा, कानून जस्ता विषय पनि छन् । अस्ति विशाल सरले भन्दै हुनुहुन्थ्यो, जुन विषय पढ्ने पनि हुन्छ तर आफूले पढ्ने विषयमा राम्रो गर्नुपर्छ । अरू केही महिना बाँकी छ, सोच्नुपर्छ । अरू गुरुहरूको सल्लाह पनि लिनुपर्छ ।
९. अस्ति नेपाली विषयका गुरुले भन्दै हुनुहुन्थ्यो, ग्रीसेली साहित्यका आदिकवि होमर आँखा देख्दैनथे रे । त्यसो त विश्व प्रसिद्ध साहित्यकार हेलेन केलर पनि आँखा देख्दैनथिन् । स्टेफेन हकिङ पक्षघातले थलिएर पनि अन्तरिक्ष सम्बन्धी महत्त्वपूर्ण खोज गर्न समर्थ भए । त्यसो त वरिष्ठ साहित्यकार पारिजातले रोगसँग लड्दै साहित्य सिर्जना गरिन् । भ्रमक घिमिरेले खुट्टाले लेखेरै राम्रा राम्रा साहित्यिक कृति रचेकी छन् । अपाङ्गता भएकाहरू पनि अरूसरह काम गर्न सक्छन् भन्ने धेरै उदाहरण छन् । अपाङ्गता भएकाहरूले पनि सगरमाथा आरोहण गरेका छन्, हवाई जहाज उडाएका छन्, गाडी चलाएका छन् । उनीहरू पनि खेल खेल्न सक्छन्, नाच्न सक्छन्, बौद्धिक र सिर्जनात्मक काम त भन्नु गर्न सक्ने नै भए । त्यसैले अपाङ्गता भएको भनेर मैले किन हीनताबोध गर्नु ? (कुमारलाई गर्मी भए जस्तो हुन्छ । उनी उठ्छन्, झ्यालनेर जान्छन्, झ्याल खोल्छन् र केही बेर बाहिरतिर हेरेर झ्याल लगाउँछन् र ओछ्यानमा आएर पल्टिन्छन् ।)
१०. परिवर्तित अवस्थामा हाम्रा सामु धेरै अवसर पनि छन् । अब मैले र म जस्ता अरूले पनि हामी अपाङ्गता भएको भनेर चिन्ता लिन आवश्यक छैन । आफूलाई कमजोर ठान्नु हुँदैन । म पनि अरू सरह गर्न सक्छु । म जस्ता सबैले अरू सबै सरह हरेक काम गर्न सक्छु ।
- (पर कतै कुकुर भुकेको सुनिन्छ । कुमार उठेर शौचालय जान्छन् । शौचालयबाट फर्केपछि टर्च लाइट बालेर भित्ते घडी हेर्छन् ।)
११. अहो ! साढे बार बजिसकेछ । अब चाहिँ निदाउनुपर्छ ।
- (कुमार सिरकमा गुटमुटिन्छन् र एकै छिनमा निदाउँछन् ।)

दर्शन : जीवन र जगत्प्रतिको हेराइ वा बुझाइ

समाज शास्त्र : समाजको अध्ययन गर्ने विषय

मानविकी : मानिसका विचारसँग सम्बन्धित विषयको अध्ययन गर्ने शिक्षाको शाखा

अभ्यास

सुनाइ

१. पाठको पहिलो अनुच्छेद सुन्नुहोस् र कुमार आज किन खुसी छन् भन्नुहोस् ।
२. पाठको दोस्रो अनुच्छेद सुन्नुहोस् र तलका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :
 - (क) कार्यक्रमका प्रमुख अतिथि को थिए ?
 - (ख) कुमार पाठकको सफलताले के कुराको पुष्टि गर्छ ?
 - (ग) किन कुमारका आँखा रसाए ।
 - (घ) अपाङ्गता हुनेले अरूले भन्दा बढी मेहनत गर्नुपर्ने कारण के हो ?
 - (ङ) मानिसले ठुला ठुला उपलब्धि हासिल गर्नका लागि आवश्यक पर्ने मुख्य दुई कुरा के के हुन् ?
३. पाठको तेस्रो अनुच्छेद श्रुति लेखन गर्नुहोस् ।

बोलाइ

४. तलका शब्द शुद्धसँग उच्चारण गर्नुहोस् :
प्रवृत्ति, भाषण, तिरस्कार, प्रयत्न, यासाँगुम्बा, जीविकोपार्जन, मानविकी
५. तलका शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :
स्वर्ण पदक, प्रवृत्ति, अपवाद, प्रचलन, विकटता, प्रतिकूल
६. “मान्छेले कुनै एउटा विषयमा विशेषज्ञता हासिल गर्ने हो” भन्ने कुमारको भनाइसँग तपाईंको सहमति वा असहमति के छ ? तर्कसहित जबाफ दिनुहोस् ।
७. अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई दया होइन, अबसर दिनुपर्छ भन्ने विषयमा कक्षामा छलफल गर्नुहोस् ।

पढाइ

८. पाठका अनुच्छेदहरू पालैपालो पढ्नुहोस् ।
९. पाठको आठौँ अनुच्छेद पढ्नुहोस् र कुन क्षेत्रमा जानका लागि कुन कुन विषय पढ्नुपर्छ, सूची बनाउनुहोस् ।
१०. पाठको नवौँ अनुच्छेद पढ्नुहोस् र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले के कस्ता काम गरेका छन्, भन्नुहोस् ।

लेखाइ

११. तलका प्रश्नको सङ्क्षिप्त उत्तर दिनुहोस् :

- (क) कुमारका आमाबुबा के काम गर्छन् ?
- (ख) कुमार र उनकी बहिनी अतिरिक्त क्रियाकलापमा पनि अगाडि छन् भन्ने कुरा कसरी पुष्टि हुन्छ ?
- (ग) अपाङ्गता भएकाहरूका लागि के कस्ता प्रतिकूलता छन् ?
- (घ) कुमारको पारिवारिक स्थिति कस्तो छ ?
- (ङ) कुमारलाई उनकी आमाले किन जागिर खानुपर्छ भनेर जोड गरेकी हुन् ?

१२. भाव विस्तार गर्नुहोस् :

- (क) आफूले जेमा राम्रो गर्न सकिन्छ, त्यसैमा मेहनत गर्ने हो ।
- (ख) अपाङ्गता भएकाहरूलाई हेला र तिरस्कार गर्नु मुख्याङ्क हो ।
- (ग) इच्छा शक्ति र निरन्तरको प्रयत्न भएमा मानिसले ठुला ठुला उपलब्धि हासिल गर्छ ।

१३. परिवर्तित अवस्थामा अपाङ्गता भएकाहरूले चिन्ता लिन किन आवश्यक छैन ? पाठका आधारमा विवेचना गर्नुहोस् ।

१४. पाठको शीर्षक 'म पनि सक्छु' कततिको उपयुक्त छ ? तर्कसहित आफ्नो धारणा लेख्नुहोस् ।

व्याकरण

१. तलको तालिकामा दिइएका मूल शब्द र व्युत्पन्न शब्दहरूको प्रयोग गरी एक एक ओटा वाक्य बनाउनुहोस् :

मूल शब्दहरू	व्युत्पन्न शब्दहरू
१. काल, राम्रो, देश	अकाल, नराम्रो, विदेश
२. घर, रस, आगो	घरेलु, रसिलो, अँगैना
३. वर, भल्को, भात	वरवर, भल्भल्को, भातसात

२. तलका व्युत्पन्न शब्दहरूबाट मूल शब्द छुट्याउनुहोस् :

विनम्र, उपाध्यक्ष, विसन्चो, अनुभव, सहरिया, राष्ट्रिय, मायालु, बौद्धिक, बुढ्याइँ, नेपाली, युरोपेली, ससाना, ऎँचोपैँचो, मिठो मिठो

३. पाठको नवौँ परिच्छेदबाट पाँच ओटा व्युत्पन्न शब्द छानी तिनका मूल शब्द लेख्नुहोस् ।

४. तलको अनुच्छेदबाट वर्तमान र भविष्यत् कालका वाक्यहरू पहिचान गरी अलग अलग तालिकामा देखाउनुहोस् र तिनका पक्ष पनि छुट्याउनुहोस् :

विगत एक दशकमा हामी धेरै अगाडि बढेका छौँ । एक दशकपछि अझ अरू अगाडि पुगिसकेका हुने छौँ । हाम्रो सोचाइ र व्यवहार दिन परदिन उन्नत हुँदै छ । एक दशकपछि हामी संसारकै सभ्य नागरिक हुने छौँ । आज हामी गरिब छौँ । भोलि धनी हुने छौँ । आज हामी काममा भन्दा कुरामा अल्मलिँदै छौँ । भोलि हामी कुरामा होइन, काममा लाग्दै हुने छौँ ।

५. पाठको तेस्रो अनुच्छेदबाट मिल्ने वाक्यलाई वर्तमान कालमा परिवर्तन गरी पुनर्लेखन गर्नुहोस् ।

६. पाठको छैटौँ अनुच्छेदलाई भविष्यत् कालमा बदलेर पुनर्लेखन गर्नुहोस् ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

१. तलका विषयमा मनोवाद लेख्नुहोस् :

(क) समाजमा रहेका कुरीति र अन्ध विश्वास देख्दा आफ्नो मनमा उब्जेको मनोभाव

(ख) कुनै गरिब मानिसका दुःख देख्दा आफ्नो मनमा खेलेका विचार

(ग) कक्षा १२ पछि भविष्यमा के बन्ने भन्ने विषयमा आफ्नो मनमा उब्जिएका भाव

(घ) कुनै प्रतियोगितामा पुरस्कृत हुँदाको अनुभूति समेटिएको मनोभाव

(ङ) आफू जन्मिएको ठाउँ छाडेर अन्यत्र पढ्न जानुभन्दा अघिल्लो रात मनमा उब्जेका भावनाहरू समेटिएको मनोवाद ।

२. अपाङ्गताका बारेमा तिन अनुच्छेद लेख्नुहोस् ।

लुम्बिनी पुस्तक पसल
बुटवल-८, रूपन्देही
लुम्बिनी अञ्चल, नेपाल

पत्र स.

च. न.

मिति : २०७३/०३/१०

१. विषय : पुस्तक उपलब्ध गराइदिने बारे ।

२. श्रीमान् महाप्रबन्धक

साभा बिक्री कक्ष

भृकुटी मण्डप, काठमाडौं

३. महोदय,

४. उपर्युक्त सम्बन्धमा हाम्रो यस लुम्बिनी पुस्तक पसल, बुटवलले विगत लामो समयदेखि तपाईंको साभा बिक्री कक्षबाट पुस्तकहरू भिकाई बिक्री वितरण गर्दै आएको कुरा श्रीमान्लाई अवगत नै छ । अहिले आएर निम्नानुसारका साहित्यिक पुस्तकहरूको माग भएकाले शीघ्रातिशीघ्र उपलब्ध गराई दिनुहुन अनुरोध गरिन्छ :

क्र. स.	पुस्तकको नाम	लेखक	प्रति
१.	मुना मदन	लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा	३५०
२.	जुँगा	हृदयचन्द्रसिंह प्रधान	१५०
३.	अनिंदो पहाडसँगै	पारिजात	१५०
४.	राधा	कृष्ण धरावासी	२५०
५.	गौरी	माधव घिमिरे	३५०

उपर्युक्त : माथि भनिएको, माथि बताइएको

शीघ्रातिशीघ्र : जतिसक्दो चाँडो, छिटोभन्दा छिटो

६.	पल्लो घरको झ्याल	गोविन्दबहादुर मल्ल 'गोठाले'	२५०
७.	नयाँ घर	आहुति	१५०
८.	आमा	माक्सिम गोर्की	३५०
९.	तरुण तपसी	लेखनाथ पौड्याल	३५०
१०.	सेतो धर्ती	अमर न्यौपाने	२५०
११.	खुसी	विजय कुमार	२५०
		जम्मा	२,८५० प्रति

५. उल्लिखित पुस्तकहरूको भुक्तानीका लागि त्यस बिक्री कक्षको नाममा रहेको राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कको खाता नं. ७७७७ मा पेस्की स्वरूप रु. ५१,००० (अक्षरेपि एकाउन्त हजार रुपियाँ मात्र) जम्मा गरेको बैङ्क भौचर यसै पत्रसाथ पठाइएको छ । बाँकी रकम पुस्तकहरूका साथै बिल प्राप्त हुनासाथ भुक्तानी गरिने व्यहोरा अनुरोध गरिन्छ ।

६. सहयोगको लागि धन्यवाद !

७. भवदीय

.....

(प्रो. देवका अर्याल)

खामको नमुना

प्रेषक	प्रापक
देवका अर्याल	श्रीमान् महाप्रबन्धक
लुम्बिनी पुस्तक पसल	साभा बिक्री कक्ष
बुटवल-८, रूपन्देही	भृकुटी मण्डप, काठमाडौं, नेपाल
लुम्बिनी, नेपाल	

भुक्तानी : मूल्य चुक्ता गर्ने काम

पेस्की : मूल्यको अग्रिम भुक्तानी दिइने केही अंश, बैना

बिल : मूल्यपत्र, रसिद, सामानको परिमाण र मूल्य खुलाई लेखिने चिर्कटो

भवदीय : तपाईंको, पत्रका अन्तमा नामभन्दा पहिले आत्मीयता वा नम्रता जनाउन प्रयोग हुने शब्द

नेपाली : कक्षा १०

४५

अभ्यास

सुनाइ

१. पाठको चौथो अनुच्छेद श्रुति लेखन गर्नुहोस् ।
२. पाठको चिठी शिक्षकबाट सुन्नुहोस् र सोधिएका प्रश्नहरूको उत्तर भन्नुहोस् :
 - (क) चिठी कसले कसलाई लेखेको हो ?
 - (ख) व्यापारिक चिठी लेख्दा कसलाई सम्बोधन गरिएको छ ?
 - (ग) लुम्बिनी पुस्तक पसलले पेस्की स्वरूप कति रुपियाँ बैङ्कमा जम्मा गर्‍यो ?
 - (घ) बाँकी रकमको भुक्तानी कहिले हुने छ ?
 - (ङ) 'पेस्की' र 'भुक्तानी' शब्दको अर्थ के हो ?
३. पाठमा दिइएका किताबहरूको सूची सुन्नुहोस् र ठिक बेठिक छुट्याउनुहोस् :
 - (क) 'तरुण तपसी' किताबका लेखक माधव घिमिरे हुन् ।
 - (ख) 'आमा' उपन्यासका लेखक माक्सिम गोर्की हुन् ।
 - (ग) 'सेतो धर्ती' किताबका लेखक अमर न्यौपाने हुन् ।
 - (घ) 'गौरी' विजय कुमारले लेखेका हुन् ।
 - (ङ) 'मुना मदन' किताबका लेखक लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा हुन् ।

बोलाइ

४. तलका शब्दहरू शुद्ध उच्चारण गर्नुहोस् :
प्रबन्ध, उल्लिखित, उपर्युक्त, बिक्री, शीघ्रातिशीघ्र
५. पाठमा भनेअनुसारका किताबहरूमध्ये कुनै एक किताबका बारेमा कक्षामा सुनाउनुहोस् ।
६. कक्षा दसमा पढ्ने विद्यार्थीले साहित्यिक किताब पढ्दा हुने फाइदाका बारेमा समूहमा छलफल गरी त्यसको निष्कर्ष निकाल्नुहोस् र आआफ्नो समूहको तर्फबाट कक्षामा सुनाउनुहोस् ।
७. माध्यमिक तहमा पढ्ने विद्यार्थीले पाठ्य पुस्तकका अतिरिक्त साहित्यिक किताब पढ्दा परीक्षाको नतिजामा पर्ने प्रभावका बारेमा समूहगत रूपमा छलफल गर्नुहोस् र त्यसको निष्कर्ष कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।
८. कक्षा दसमा पढ्ने विद्यार्थीले व्यापारिक चिठी पढ्नुपर्ने कारणबारे कक्षामा शिक्षकसँग छलफल गर्नुहोस् र निष्कर्षमा पुग्नुहोस् ।
९. तपाईंले अहिलेसम्म पढेका किताबहरूमध्ये कुन किताब किन राम्रो लाग्यो, कक्षामा सुनाउनुहोस् ।

पढाइ

१०. माथिको पाठ पालैपालो सस्वर पठन गरी कक्षामा सुनाउनुहोस् ।

११. तल दिइएको अनुच्छेद राम्ररी पढ्नुहोस् र सोधिएका प्रश्नहरूको उत्तर लेख्नुहोस् :

त्यो दिन मलाई राम्ररी सम्झना छ, सूर्यका लाली किरणहरू धर्तीलाई आलिङ्गन गर्न निकै आतुर देखिन्थे । पोखराको सराङकोटबाट भुलुक्क भुल्लिएका सूर्यले जब आफ्ना किरणहरू माछापुच्छ्रेको शिरमा हुत्याए तब सिङ्गो हिमाल मुसुकक मुस्कुरायो । हो, त्यही बेला चाँदीको शिर, हरियो सारी र पहेँला घुँगुरा लगाएकी पृथ्वी मेरा आँखा अगाडि छमछम नाचन थालिन् । दर्शकले ताली बजाए । मेरा लाली ओठ मुस्कुराए । सूर्यमुखी फुलले पूर्वतर्फ फर्किएर सूर्यलाई स्वागत गरिन् । छाँगा र भरनाहरूले सङ्गीतको धुन निकाले । त्यही बेला सूर्यले धर्तीलाई आलिङ्गन गरे, अनि कसरी हो कुन्नि, धर्तीको कोखमा सेती नदी जन्मिन् र छातीबाट दुग्धधारा बगाउँदै कति बेला देखिँदै त कति बेला लुक्दै पृथ्वीकै गर्भमा बग्न थालिन् । अबै बग्दै छिन् र कहिलेसम्म बगिछिन्, कसैलाई केही थाहा छैन । मेरा आँखाका नजर र मुस्कानका अधरहरूमा ती घटना अबै ताजै छन् ।

प्रश्नहरू

- (क) सिङ्गो हिमाल किन मुसुकक मुस्कुरायो ?
- (ख) चाँदीको शिर, हरियो सारी र पहेलो घुँगुरा लगाएकी पृथ्वी भनेर नेपालका कुन कुन भागलाई सङ्केत गर्न खोजिएको होला ?
- (ग) कुन बेला सूर्यले धर्तीलाई आलिङ्गन गरे ?
- (घ) 'दुग्धधारा' र 'अधर' शब्दको अर्थ लेख्नुहोस् ।
- (ङ) माथिको अनुच्छेदको लागि उपयुक्त शीर्षक के हुन सक्ला, लेख्नुहोस् ।

१२. तलका शब्दहरू पढ्नुहोस् र अनुलेखन गर्नुहोस् :

(अ) पर्यायवाची शब्द

अमृत : पीयूष, सुधा

आँखा : नयन, नेत्र, चक्षु, लोचन

आकाश : नभ, सगर, गगन, व्योम

उपहार : कोसेली, सौगात, भेटी

कोसिस : प्रयत्न, जमर्को, प्रयास

गहना : अलङ्कार, आभूषण
घमण्ड : अभिमान, सेखी, अहङ्कार, गर्व
घर : गृह, आवास, भवन, निवास, सदन, निकेतन
चन्द्रमा : जुन, शशी, इन्दु, निशाकर
ढुङ्गा : शिला, पत्थर, पाषाण
आगो : अग्नि, अनल
नयाँ : नूतन, नवीन
पहाड : पर्वत, शैल, गिरि
पृथ्वी : धरणी, भूमि, वसुन्धरा
हात : हस्त, कर, बाहु
बल : तागत, शक्ति, सामर्थ्य, क्षमता, पाइन
बादल : मेघ, घटा
राक्षस : दानव, दैत्य, असुर
रुख : वृक्ष, द्रुम, तरु
सूर्य : रवि, भानु, भाष्कर, दिवाकर
हावा : पवन, वायु, समीर
(आ) विपरीतार्थक शब्द
अर्पण : ग्रहण
अखण्ड : खण्ड
आकर्षण : विकर्षण
अतिवृष्टि : अनावृष्टि
आस्तिक : नास्तिक
सुगम : दुर्गम
उत्थान : पतन

उदार : सङ्कीर्ण, अनुदार

निरपेक्ष : सापेक्ष

पूर्वीय : पाश्चात्य

स्वतन्त्र : परतन्त्र

जीवन : मरण

पाप : पुण्य

सम्पन्न : विपन्न

सुलभ : दुर्लभ

स्वर्ग : नर्क

साक्षर : निरक्षर

संयोग : वियोग

प्रत्यक्ष : परोक्ष

सरल : जटिल

पक्ष : विपक्ष

देवता : दानव

लेखाइ

१३. तलका प्रश्नहरूको उत्तर लेख्नुहोस् :

- (क) पाठमा दिइएको व्यापारिक चिठीको प्रत्युत्तरमा लेख्ने चिठीको नमुना तयार पार्नुहोस् ।
- (ख) कर्णाली पुस्तक पसल, कालिकोटले कक्षा १० का अनिवार्य विषयका पुस्तकहरू उपलब्ध गराइदिन अनुरोध गरी साभ्ना प्रकाशन, पुल्चोक, ललितपुरलाई लेख्ने चिठी तयार पार्नुहोस् ।
- (ग) मन कामना खाद्य स्टोर, गोरखाले वीरगन्ज खाद्य भण्डार, वीरगन्जलाई आवश्यक पर्ने खाद्य सामग्री यथाशीघ्र पठाइदिनु भन्ने व्यहोराको एउटा चिठी तयार गर्नुहोस् ।
- (घ) इन्द्रचोक फेन्सी स्टोर, काठमाडौंले सिद्धार्थ फेन्सी भण्डार, भैरहवालाई विभिन्न किसिमका तयारी पोसाक पठाइदिन अनुरोध गरी लेखेको पत्रको ढाँचा तयार गर्नुहोस् ।

१४. तलका शब्दहरूलाई वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

पेस्की, भुक्तानी, वाणिज्य, भौचर, बिल

१५. माथिको पाठबाट ह्रस्व इकार र दीर्घ ईकार लागेका पाँच पाँच ओटा शब्द लेख्नुहोस् ।

१६. शुद्ध गरी सार्नुहोस् :

बाँकी रकम पुष्टकहरूका साथै विल प्राप्त हुनासाथ भूक्तानि गरीने बेहोरा अनुरोध गरीन्छ ।

व्याकरण

१. तलको अनुच्छेदमा रेखाङ्कित गरिएका क्रियापद भूत कालका हुन् । ती क्रियापद राम्ररी पढेर बुझ्नुहोस् :

हरियालीले भरिपूर्ण गुल्मी जिल्लाको दिगाम गाउँ प्राचीन कालदेखि नै स्वर्ग जस्तै साँच्चै सुन्दर थियो । यही गाउँको रातामाटा भन्ने ठाउँमा एउटा आकर्षक घर थियो । त्यस घरमा पुराना खालका सामानहरू र आधुनिक खालका सामानहरू प्रशस्तै थिए । त्यस घरमा ढिकी, जाँतो, माना, पाथी आदि पुराना सामानहरूले घरको शोभा बढाएका थिए । ती सामानहरू ठाउँ ठाउँमा मिलाएर राखिएका थिए । ती सामानहरूको साथमा अरू सामानहरू पनि थपिँदै थिए । गाउँ निकै विकसित हुँदै थियो । किसानहरू उखुखेती गर्दै थिए । खेतबारीमा अदुवा लगाउँदै थिए । उनीहरूले फलफुल खेती पनि गरेका थिए र आफ्नो आमदानी पनि बढाएका थिए । उनीहरूले यस घरलाई गाउँकै सङ्ग्रहालय बनाउन चाहेका थिए । किनकि मानिसहरू त्यो घर देखेर निकै प्रशन्न हुन्थे । त्यस घरमा दुई जना बुढाबुढी बस्थे । तिनीहरू मिलिजुली खेतबारीमा काम गर्थे । गाईभैसी पाल्थे । ताजा दुध, दही खान्थे । सागसब्जी लगाउँथे । रातापिरा र निरोगी देखिन्थे । उनीहरू इमानदार र नैतिकवान् थिए । त्यसैले मानिसहरू त्यस घरको प्रशंसा गर्न चुक्दैनथे । म पनि यही घरमा जन्मँ । मिठा मिठा फलफुल खाँँ । यही गाउँमा खेली खेली हुक्ँ । आमा बाबाको न्यानो माया पाएँतर समय कति छिटो बितेछ । म त्यस गाउँबाट सहर पसेको पनि धेरै वर्ष भएछ । गाउँका धेरै मानिसले मलाई बिर्सछन् । पोहोर साल गाउँ जाँदा धेरैले चिनेनन् । गाउँले कोल्टे फेरेछ । नयाँ नयाँ घरहरू बनेछन् । सुविधा सम्पन्न स्कूल र कलेजहरू खुलेछन् । पक्की सडकको बिस्तार भएछ । गाउँको मुहार फेरिएछ । मेरो गाउँ साँच्चै लोभलाग्दो भएछ । मलाई सहर फर्कन मन लागेन । आमाबाबाले पनि गाउँमै बस भन्नुभयो । मैले पनि गाउँमै बसेर आफ्नो सिप गाउँमै खर्चने निधो गरें ।

२. माथिको अनुच्छेदमा रेखाङ्कित गरिएका क्रियापद भूत कालका कुन कुन पक्षमा पर्छन् ? तल दिइए जस्तै तालिका बनाएर अभ्यास पुस्तिका लेख्नुहोस् :

सामान्य भूत	अपूर्ण भूत	पूर्ण भूत	अज्ञात भूत	अभ्यस्त भूत
थियो, थिए	थपिँदै थिए, हुँदै थियो	राखिएका थिए, गरेका थिए	बितेछ, भएछ	हुन्थे, बस्थे

३. तलका क्रियापदमध्ये भूत कालका क्रियापद मात्र अभ्यास पुस्तिकामा सार्नुहोस् :

देखिन्थे, हुत्यायो, मुस्कुरायो, नियाल्दै छु, लेख्छु, थालिन्, हुन्छ, पढ्छु, आउनुहुने छ, देखिदै छे, देखेका थिए, भनिन्छ, हुन्थे

४. समूह 'क' र समूह 'ख' का बिच जोडा मिलाउनुहोस् :

समूह (क)	समूह (ख)
म पाठ पढ्थेँ ।	अपूर्ण भूत
छिरिडले कलम किनेकी थिई ।	सामान्य भूत
लखन चौधरी नाच्दै थियो ।	अभ्यस्त भूत
सोनामले उपेन्द्रलाई बोलायो ।	अज्ञात भूत
हामीले राम्रो काम गरेछौं ।	पूर्ण भूत

५. पाठमा प्रयोग भएका वर्तमान कालका क्रियापदहरू टिप्नुहोस् र भूत कालमा परिवर्तन गरी लेख्नुहोस् ।

६. लिङ्ग, वचन र पुरुषका आधारमा 'पढ्' धातुबाट बन्ने अपूर्ण भूत कालका क्रियापद बनाउनुहोस् ।

७. कोष्ठकमा दिइएका धातु र सङ्केतका आधारमा खाली ठाउँ भर्नुहोस् :

- (क) म घुम्न । (जा : पूर्ण भूत)
- (ख) आमाले हामीलाई । (बोलाउ : सामान्य भूत)
- (ग) आकाशमा चराहरू । (उड् : अपूर्ण भूत)
- (घ) सलिना परीक्षामा प्रथम । (हु : अज्ञात भूत)
- (ङ) आर्जन चकचक । (गर् : अभ्यस्त भूत)

८. भूत कालका क्रियापद प्रयोग गरी आफूले घुमेको रमाइलो ठाउँको वर्णन गर्नुहोस् ।

९. पाठबाट शब्दको सुरुमा दीर्घ ईकार हुने शब्दहरू टिपोट गर्नुहोस् ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

१. तलका शुभ कामना तथा निमन्त्रण पत्रहरू पढ्नुहोस् र तपाईं पनि त्यसअनुसारको पत्र तयार पार्नुहोस् :

(क)

शुभ कामना

श्री ज्यूका समीपमा,

नव वर्ष २०७३ को सुखद अवसरमा तपाईं र तपाईंको परिवारमा सुख, शान्ति, समृद्धि, सुस्वास्थ्य, दीर्घायु एवम् उत्तरोत्तर प्रगतिको हार्दिक मङ्गलमय शुभ कामना व्यक्त गर्दछौं ।

उत्तम ज्ञवाली

प्रधानाध्यापक

तथा

आदर्श उच्च माध्यमिक विद्यालय परिवार
सर्लाही

(ख)

श्री

निमन्त्रणा

हाम्री आयुष्मती सुपुत्री मनीषा पाठकको श्री मिलन शर्मा तथा आस्था शर्माका चिरञ्जीवी सुपुत्र श्री अनमोल शर्माका साथ हुने शुभ विवाहमा यहाँको उपस्थिति प्रार्थनीय छ ।

विवाह कार्यक्रम

दर्शनाभिलाषी

प्रार्थी

जन्ती पर्सिने : २०७३/३/२७ गते

अन्वेषा पाठक

विष्णुदत्त पाठक

समय : बिहान ११ बजे

अभिलाषा पाठक

शोभा पाठक

प्रीति भोज : २०७३/३/२७ गते

अभिषेक पाठक

समय : बेलुका ५ बजे

तथा

स्थान : निजी निवास

समस्त पाठक परिवार

दिपायल-१०, डोटी

२. तपाईंले साथीको जन्मदिनमा आफ्ना साथीलाई दिने शुभ कामना पत्रको नमुना तयार पार्नुहोस् ।
३. तपाईंका दाजुदिदी वा छिमेकका कसैको विवाहका लागि निमन्त्रणा पत्र बनाई शिक्षकलाई देखाउनुहोस् ।

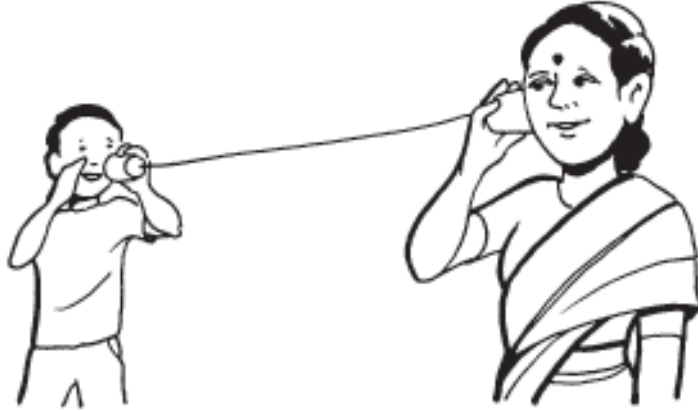
१. शोभा बेलुकीपख कौसीमा उभिएर सुकाएका लुगाहरू बटुल्न लागेकी थिइन् । रामु भन्याइमा ढ्वाङ ढ्वाङ गर्दै हतार हतार सँगै उक्लेर आयो र शोभाका जिउमा टाँसिएर उनको औंला समाउँदै भन्यो, “भाउजू, तपाईंले टेलिफोन सुन्नुभएको छ ? सुन्न हिँड्नुहोस् त, हामीले कति राम्रो टेलिफोन बनाएका छौं, बाबै !”
२. शोभाले रामुको कपाल सुमसुम्याउँदै भनिन्, “कस्तो टेलिफोन, रामु ?” रामुले पार लाउँदै भन्यो, “बाँसको ढुङ्ग्रामा धागो बाँधेर एउटा ढुङ्ग्रो हाम्रो भोगटेको बोटमा बाँधेको छ, एउटा कमलको हलुवाबेतको बोटमा । कमलले उहाँबाट बिस्तार बोलेको ढुङ्ग्रामा टड्कारै सुनिन्छ भाउजू !”
३. “जान्न म त्यस्तो जाबो टेलिफोन सुन्न ।”
४. “हिँड्नुस् न हिँड्नुस्, साँच्चै सुनिन्छ । मैले कमललाई कपाल कन्याभन्दा उसले कपाल कन्यायो, अनि उसले ‘कान समात्’ भन्यो मैले कान समाएँ, टड्कारो सुनिन्छ ।”
५. शोभा सुनेको नसुन्यै गरेर कपडा पट्याउन लागिन् । रामु जाऊँ कि जाऊँ भनेर गोडा भुइँमा बजाउँ शोभाको औंला समातेर तान्न थाल्यो ।
६. “आफ्नो कति काम बितिरहेछ, यो केटो नानावलीको उल्का गरेर डाकिरहन्छ” भनेर शोभा मुसुमुसु हाँस्दै रामुका पछि पछि लागेर बगैँचामा पुगिन् ।
७. रामुले शोभालाई ढुङ्ग्रामा कान थाप्न लगाएर भन्यो, “म परको ढुङ्ग्राबाट जे जे भन्छु, तपाईं त्यही त्यही गर्नुस् है भाउजू ।”
८. रामु दगुँदै कमलको बगैँचामा गयो र ढुङ्ग्रोबाट बोल्न लाग्यो । रामुले “दाहिने हात उचाल्नुहोस्” भन्यो, शोभाले हाँसेर देब्रे हात उचालिन् । रामुले “नाक समाउनुहोस्” भन्यो, शोभाले कान समाइन् । यसरी शोभाले विपरीत काम गरेको देखेर रामुले भुइँमा गोडा बजारेर रुन्चे मुख लाएर भन्यो, “नाइँ, म बोल्दिनँ अब तपाईंसँग, म नाक समाउन भन्छु, तपाईं कान समाउनुहन्छ ।”

प्रत्यागमन : फर्केर आउने काम, फर्कने काम

भोगटे : ज्यामिर जातको डल्लो र ठुलो बाक्ला बोक्रा भएको रसिलो र गुलियो जातको फल

हलुवाबेत : कडा कडा पात, सेता फुल, राता मझौला खालका गुलिया फल हुने एक रुख

ढुङ्ग्रो : भित्रपट्टि खोक्रो भएको बाँस, पाता आदिको नली जस्तो वस्तु

९. शोभाले हाँसेर भनिन्, “भो बा भो ! अब तिमी जहाँ जहाँ समाउनु भन्छौ म उहाँ समाउँछु !”
१०. अनि रामुले “कपाल समाउनुहोस्” भन्यो । शोभाले कपाल समाइन्, रामुले “गालामा हात राख्नुहोस्” भन्यो, शोभाले गालामा हात राखिन् । आफूले भनेअनुसार शोभाले गरेको देखेर रामुले खुसी भएर शोभालाई भन्यो, “भाउजू, अब तपाईं मलाई भन्नुहोस् त !”
११. शोभाले ढुङ्ग्रामा मुख लगाएर भनिन्, “अब हिँड बा जाऊँ, तिमीलाई भोक लागिसक्यो होला !”
१२. रामुले दगुदै आएर शोभाका जिउमा टाँसिएर उनको सारीको सप्को समाउँदै भन्यो, “अँ, कसो हुँदो रहेछ हामीले भनेको, सुनियो कि सुनिएन ? तपाईं सुनिँदैन भन्नुहुन्थ्यो नि !”
१३. रामुको गालामा म्वाइँ खाएर उसको हात समातेर शोभाले भनिन्, “हिँड जाऊँ माथि, लुगा त्यसै असरल्ल छन् ।”
१४. माथि लगेर शोभाले एउटा कचौरामा चिउरा जिलेवी हालेर रामुका हातमा दिइन् र आफू लुगा उठाउन कौसीतिर गइन् ।
१५. रामु शोभाको सौतेनी देवर हो । शोभा दुलही भएर यस घरमा आउँदा रामु डेढ वर्षको थियो, शोभा सोर वर्षकी थिइन् । त्यसै वर्ष रामुलाई शोभाका जिम्मा लाएर रामुकी आमा नफर्कने बाटो लागिन् । त्यस बेलादेखि रामुलाई शोभाले नै पालेर हुर्काइन् । अहिले रामु सात वर्षको भयो, शोभा बाइस वर्षकी भइन् । घरमा रामु, उसकी भाउजू र दाजु निर्मलबाहेक अर्को प्राणी कोही छैन । रामुका बुबा त ऊ वर्षदिन नपुग्दै मरिसकेका थिए । आमा पनि डेढ वर्षमा गइहालिन् । अब यस पितृमातृहीन शिशुका मातापिता शोभा र निर्मल नै छन् । घरमा उसका निम्ति सदा बाल साम्राज्य छ । शोभाबाट उसले प्रशस्त मातृत्व सुख पाइरहेको छ । शोभाको यस अलौकिक गुणको प्रशंसा टोल छिमेकका समस्त नरनारीले गरिरहेका छन् ।

असरल्ल : लथालिङ्ग, अलपत्र, समालिन नसक्ने अवस्थाको

जिलेवी : रोटीको सानो प्रकार, जेरी

१६. लगभग पन्ध्र वर्षपछिको कुरो हो । रामु बाइस वर्षका भए । यसै साल उनले प्रथम श्रेणीमा एमएस्सी पास गरे र रिजल्ट निकलेको दिन रामुले हस्याङफस्याङ गर्दै तलामा उक्लेर शोभालाई बोलाएर भने, “भाउजू, म एमएस्सी पास भएँ, सबैभन्दा पहिला भएछु ।”
१७. रामु कुर्सीमा बसेर शोभालाई पास भएको विवरण सुनाइरहेका थिए । शोभा कुर्सीपछाडि उभिएर आँखाबाट हर्षाश्रु झर्दै रामुको कपाल सुमसुम्याइरहेकी थिइन्, आँसुका थोपा रामुका पिठिउँमा खसिरहेका थिए । एउटा साधारण गरिबका छोराको सफलतासाथ एमएस्सी पास गरेको सुनेर सबैले प्रशंसा गरे । मानिसहरूले विशेष गरेर यसको प्रधान श्रेय निर्मलचन्द्रलाई दिए । महिनाको साठी रुपियाँ खाने भाषा पाठशालाको एउटा मामुली अध्यापकले भाइ, उसमा पनि सौतेनी भाइलाई आफ्नो अनुपम त्याग र तपस्याद्वारा यत्रो उच्च शिक्षा दिलाए भनेर इष्टमित्र सबैमा खुब चर्चा भइरहेको थियो ।
१८. यता भाइ, पहिला भई पास भएको देखेर निर्मलको पनि आनन्दको सीमा थिएन । चिने जानेका जुनसुकै मानिससँग भेट हुँदा पनि “थाहा पाउनुभयो ! हाम्रो रामु पहिला भएर एमएस्सी पास भयो नि !” भनेर सुनाउँदै हिँड्थे । उता खुसीले शोभाका पनि भुइँमा गोडा थिएनन् । टोल छिमेकका महिलासँग भेट हुँदा सबैलाई रामु पास भएको कुरा सुनाउँथिन् । यस कुरामा उनले आफ्नो ठुलो विजय सम्भेकी थिइन् ।
१९. पास भएको दोस्रो साल गुरु पुरोहित उन्मत्तराज पण्डितले रामुलाई छोरी दिए । पुर्खाहरूले पनि आजसम्म आँटन नसकेको त्यति ठुलो खानदानमा आफ्नो सम्बन्ध जोरिने भएकाले निर्मलको हर्षको सीमा रहेन । दरिद्र निर्मलले घर धितो राखेर खुब मन फुकाएर बिहेको सर्जाम जोरे । दुलाहा अन्माउने बेलामा रामुले शोभाका गोडामा रुपियाँ राखेर ढोगिदिए । शोभाले गहभरि आँसु पारेर रामुलाई दही खुवाइदिइन् ।
२०. भोलिपल्ट बेलुकापख बरियाँत फर्क्यो । शोभा सियाँलीको सर्जाम लिएर ढोकामा उभिएकी थिइन् । अप्सरा जस्ती दुलही अगाडि लाएर रामु बिस्तारै आएर ढोकानेर उभिए । शोभाले दुलहीको घुम्टो पन्छाइन्, अनि गहभरि हर्षाश्रु पारेर हाँस्दै रामुका मुखपट्टि हेरिन् र सियाँली गर्न लागिन् ।
२१. पर्सिपल्ट दिउँसो शोभा टोल छिमेकका महिलाहरूलाई बोलाएर भोज खाउन लागेकी थिइन्, उनको सारी र पछ्यौरा अस्तव्यस्त भैरहेको थियो । टोलका महिलाहरूले भने, “नानी बज्यै, रामुको उस जन्मकी आमा तपाईं नै हुनुहुँदो रहेछ, टुहुरो देवरलाई पढाइगुनाइ मानिस तुल्याएर उनको घरजम गरिदिनुभो । तपाईंको ऋण रामुले सात जन्म सेवा गरे पनि तिर्न सक्दैनन् ।”
२२. शोभा गहभरि आँसु पारेर निम्तारुहरूलाई खाने कुरा थप्न लागिन् । रामु आफ्नो कोठामा पल्टेर यी सबै कुरा सुनिरहेका थिए ।

धितो : आसामीले लिएको ऋण सम्बन्धी धनबापत साहु वा धनीलाई तमसुकमा लेखिदिएको घर, जग्गा आदि
 बरियाँत : विवाहमा बेहुलाका साथ बेहुलीका घरमा जाने आमन्त्रित व्यक्तिहरूको समूह, जन्ती
 सियाँली : नयाँ दुलहीको आगमन हुँदा पूजाको सामान लिएर विधिपूर्वक गरिने आरती

२३. बिहे भएका दुई तिन महिनापछि रामु त्रिचन्द्र कलेजमा विज्ञानका प्रोफेसर भए। महिनाको साठी भित्रिने निर्मलका घरमा अब पाँच सय साठी रुपियाँ भित्रिन लाग्यो। दरिद्र राम कुम्लोकांम्लो कसेर निर्मलका घरबाट बिदा भए। रामु हरेक महिनाको पहिलो सातामा पुरा पाँच सय रुपियाँको थैली ल्याएर शोभाका हातमा राखिदिन्थे। पहिलो पटक रामुले तलब थन्क्याउन दिएका दिन शोभाले कोठाभित्र पसेर हर्षाश्रु झार्दै मन मनमा भनिन्, “मानिसहरू रामुलाई मेरो देवर भन्छन्, देवर होइन छोरो हो। हाम्री जीआमाले पन्ध्र वर्षको उमेरमा बालाई पाउनुभएको अरे भन्थे, दुलही बज्यैले रामुलाई मेरा जिम्मा लाएर जाँदा म सोर वर्षकी थिएँ। त्यस बेला रामु डेढ वर्षको हुँदो हो” इत्यादि कल्पना गर्दै आँचलका छेउले आँसु पुछेर शोभाले दामको पोको थन्क्याएकी थिइन्।
२४. रामुले पनि आफ्ना उपर निर्मल र शोभाले लगाएको ऋणको हिसाब किताब बिर्सका थिएनन्। दाजु भाउजूका प्रति बहुतै आदर र स्नेह गर्थे। यसबिचमा निर्मलका पनि दुई जना सन्तान जन्मे, छोरी वसुधा र छोरो हरि। उनीहरू आफ्ना बुबाआमालाई भन्दा कान्छा बुबालाई बढ्ता पछ्याउँथे। रामु पनि दाजुका यी दुई जना छोराछोरीलाई असाध्यै माया गर्थे। दुवैलाई आफैँ पढाउँथे। हरि राति रामुसँगै सुत्थ्यो। कुनै दिन ठट्टा गरेर “आमासँग सुत्न जा” भन्यो भने ठुस्सिएर झ्यालमा गएर उभिइरहन्थ्यो। अनि रामु हाँस्दै गई बोकेर ल्याएर आफूसँगै सुताउँथे। रामु बाहिर डुल्न जाँदा हरि खुब ठाँटिएर रामुको औला समातेर सँगसँगै जान्थ्यो। साथीहरूले ‘यो को हो?’ भनेर सोधे रामु ‘छोरो’ भनेर उत्तर दिन्थे।
२५. एक दिन रामुले कताबाट हो एउटी महिला लिएर आए र शोभासँग भने, “अब पनि दिनहुँ आगामा पिल्सिएर कति पकाइरहनुहुन्छ भाउजू! तपाईंको जिउ सुकेर आधा भैसक्यो। आज मैले एउटी भान्से खोजेर ल्याएको छु, अबदेखि यिनैलाई पकाउन लाउने गर्नुहोस्। सिकाए सघाएपछि अलि दिनमा तालिम प्राप्त हुन्छिन्।”

जीआमा : हजुरआमा

आँचल : पछ्यौरा, बर्को, च्यादर

२६. शोभाले भनिन्, “हुन्छ बा ! मैले पनि सारै बर्कत भएर कहाँ पकाउने गरेकी हुँ र ? जिउमा अघि जस्तो तागतै छैन, हातगोडा करकरी खाइरन्छु ।” त्यस दिन पनि शोभाको आँखाबाट दुई थोपा आँसु खसे ।

२७. घरमा नोकर चाकर पनि थपिए । शोभाले अब उस्तो कामधन्दा गर्नु पर्दैनथ्यो । निर्मल चाहिँ आफ्नो कोठामा बसेर गुडगुडीमा तमाखु खाँदै जजमानहरूका चिना लेख्दै गर्थे । कुनै मानिस घर व्यवहारका कुरा सोध्न आए भने “म केही जान्दिनँ, जे भन्ने हो ऊ सानोबुबासँग भन” भनेर आँखीभौले रामुको कोठापट्टि इसारा गरेर देखाउँथे ।

२८. रामुसँग भेट गर्न ठुला ठुला मानिस आउँथे । पढ्न आउने विद्यार्थीहरूको पनि ताँती लाग्थ्यो । अस्तिको दरिद्र घर आज सम्पन्न देखियो । रामुको चकचकी देखेर मानिसहरू भन्थे, “देख्यौ, टुहुराको दिन फिर्दा यसरी फिर्छ !”

२९. रामुकी दुलही दुई चार महिना, दुई चार महिनामा घरमा आएर दुई चार दिन बसेर माइत जान्थिन् । यसरी दुई चार दिन बसेर गइन्जेल त उस्तो गडबडी केही भएको थिएन । परन्तु एक वर्षपछि चाहिँ बस्ने गरेर आइन् । आफू तामदानमा बसेकी थिइन्, पछि पछि कोसेली र मालतालको खर्पन बोक्ने डोलेहरूको लर्की थियो । तामदानका साथमा खुब नक्कल पारेर सारी, किलिप लाएका दुई जना महिला पनि आए । हरि र वसुधा झ्यालमा बसेर आगन्तुकहरूलाई हेरिरहेका थिए । गरिब निर्मलका घरमा अघि कहिल्यै पनि नपसेको यो नौलो हुल एक एक गरेर पस्यो । तलामा घुइँचोले तिल राख्ने ठाउँ भएन । शोभा माथिल्लो तलामा बसेर बुहार्तन गरिरहेकी थिइन् । दुलही रामुको खाटमा बसेर सुनका कल्ली फुकाल्न थालिन् । आएका दुई जना महिला चाहिँ हरि वसुधा बस्ने लम्पटमा ढसमस्स परेर बसे । त्यसरी नौला महिला आफ्ना बिछ्याउनामा बसेको देखेर हरि र वसुधा भागेर आफ्नी आमा भएका ठाउँमा गए । रामु त्यस बेला कलेजबाट फर्केका थिएनन् ।

बर्कत : मानिस वा अन्य प्राणीमा भएको शारीरिक शक्ति, बल

जजमान : कर्मकाण्डको विधान जान्नेको निर्देशनमा पाठपूजा गर्ने व्यक्ति

तामदान : मानिसले मानिसलाई बोक्ने साधन

खर्पन : दुवै छेउमा डालाका आकारका भाँडा भुन्ड्याई नोललाई काँधमा हाली माल सामान बोक्ने साधन

बुहार्तन : बुहारीको काम वा अभिभारा, बुहारीले गर्नुपर्ने घरधन्दा, घरको पिरलो र सकस

लम्पट : सानो खालको पातलो डस्ना

नेपाली : कक्षा १०

३०. रामु बेलुकीपख फर्कन्थे । घरमा पस्ने बेलामा उनी सधैं बाटोदेखि नै हरि र वसुधालाई बोलाउँदै भित्र पस्थे । हरि र वसुधा पनि 'बा आउनुभयो, बा आउनुभयो' भन्दै दौडेर छिँडीमा पुग्थे । रामु आफ्नो जेबमा कहिले चकलेट, कहिले पेडाका साना साना दुई पोका लिएर आउँथे र एक पोका हरिका हातमा एक पोका वसुधाका हातमा दिन्थे, अनि हरिको हात समाउँदै बिस्तारै भ्याड उक्लेर आफ्नो कोठामा पस्थे । रामुको टोपी र छाता थन्क्याउने काममा दिदीभाइको लुछाचुँडी पर्थ्यो । रामु परम आनन्दमा निमग्न भएर हरिका गालामा म्वाइँ खान्थे र खाटमा उत्तानु परेर अङ्ग्रेजी अखबार हेर्न थाल्थे । एकछिनपछि शोभा एक हातमा खाने कुराको प्लेट र अर्को हातमा एक गिलास पानी ल्याएर रामुको टेबुलमा राखेर जान्थिन् । नित्य अविराम गतिले यही क्रम चलिरहेको थियो । यसमा कहिल्यै त्रुटि हुँदैनथ्यो ।

३१. नित्यका भैं आज पनि रामुले चोकबाट हरि र वसुधालाई बोलाए, तर आज उनलाई लिन छिँडीसम्म कोही आएन । उनी आश्चर्य भएर तलामा उक्ले, अनि उनलाई सबै कुरा ज्ञात भयो । हरि र वसुधालाई खोज्दै उनी माथिल्लो तलामा पुगे । हरि र वसुधा कोसेलीका मिठाईहरू खान लागेका रहेछन् । रामुले आफूले ल्याएको चकलेटको एक एक पोका हरि र वसुधाका हातमा दिएर आफ्नो कोठामा आए । एक छिनपछि शोभाले रामुलाई पनि कोसेलीको रसबरी र बर्फी ल्याएर दिइन्, रामुले नाक खुम्च्याएर भने, "भाउजू, मलाई यसले सन्चो गर्दैन, हिजो अस्तिको जस्तै मुगी र तरकारी ल्याइदिनुहोस् ।"

३२. शोभा बारा बनाउन भान्सातिर गइन् ।

३३. एक दुई महिनासम्म त घरको पूर्वानुक्रममा उति परिवर्तन भएन । त्यसपछि गरिबका घरमा धनीकी छोरी बुहारी भएर पस्दा जुन किसिमको गडबडी उत्पन्न हुन्छ, त्यसको पूर्वाभास देखिन लाग्यो ।

३४. समाजमा देउरानीले जेठाजु र जेठानीप्रति जुन आदर र विनयको व्यवहार गर्ने चलन छ, त्यो पूर्ण भए जस्तो देखिएन । देउरानी बोल्दा अलि ठुस परेर बोल्ने, जवाफ दिँदा अर्कापट्टि फर्केर झर्केर उत्तर दिने, अरुसँग कुरा गर्दा हाम्रो माइतीमा त यस्तो छ र उस्तो छ भनेर धाक लगाएर कुरा गर्ने गर्न लागिन् । दुलही बज्यै कुनै काम छुँदैनथिन् । रामुको कोठाको बढारकुँढार, सफा सुगन्ध पनि शोभाले नै गएर गरिदिनुपर्थ्यो । दुलही बज्यैको काम चाहिँ जाडोमा कौसीमा गएर घाम तापेर उपन्यास हेर्नु र गर्मीमा पलडमा पल्टेर सुतिरहनुसिवाय अर्को थिएन । कलेजका विद्यार्थीहरू पढेर फर्कँदा र सडकमा जात्रा ल्याउँदा चाहिँ खुब सिँगारपटार गरेर झ्यालमा बसिरहन्थिन् । राति चाहिँ लोग्नेसँग खुसखुस गरेर कुरा गरिरहेको सुनिन्थ्यो ।

छिँडी : तला हुने घरको सबभन्दा तल्लो तलो, भुइँतलो

मुगी : मासका जस्ता पात हुने, पहेँला फुल फुल्ने र लामा लामा कोसाभित्र मसिना दाना हुने एक अन्न, मुड

पूर्वाभास : पछि हुने कुनै काम कुरा आदिको पहिले नै देखिने लक्षण, पछि आउने परिस्थिति वा हुने घटनाको पूर्व लक्षण

३५. दिक्क भएर अब शोभाले पनि काममा उस्तो जाँगर लाउन छोडिन् । रामुका कोठाको कसिङ्गर दुई तिन दिनसम्म त्यसै थुप्रिहन्थ्यो । दुलहीका कुरा सुनेर हो कि केले हो आजकल रामुले आफ्नो तलब ल्याएर शोभालाई दिन छाडे । हरि र वसुधा पनि अचेल रामुको कोठामा उस्तो जाँदैथे । कहिलेकाहीँ गए भने पनि 'कस्ता सोमत नभएका केटाकेटी' भनेर दुलही आमा यत्रा यत्रा आँखाले हेर्थिन् । पकाएको भात बेलामा गएर खाइदिन्थिन् । महिनामा दुई चार पटक भान्छा छोडिदिनुपर्थ्यो । उता छरछिमेकका महिलासँग कुराकानी हुँदा चाहिँ 'मलाई खानै नदिएर मार्न लागी' भन्छिन् अरे भन्ने सुनिन्थ्यो । अचेल रामुले पनि दाजु भाउजूसँग अधिको भैं प्रेम र विनयले बोल्न छाडे । टोल छिमेकका महिलाहरू निर्मलका घरको कुरा उठाएर कानेखुसी गर्न लागे ।

३६. एक दिन दुलहीको कुरालाई लिएर दाजुभाइको सामान्य हिसाबसँग ठाकठुक पनि भो । रामुले भने, "दाजु, म छुट्टिएर बेग्लै बस्छु ।" रामुको कुरा सुनेर निर्मलले गहभरि आँसु पारेर भने, "पर्खी बा ! एक पटक भाउजूलाई लिएर तिन धाम गरेर आऊँ, अनि छुट्टिएलास् । जिन्दगीभर दुःख गर्दागर्दै बुढो भैहालौँ । भाउजू पनि रोगी छ । हामी दुबै जना उतै मर्छौँ भने तैले छुट्टिने कामै परेन । वसुधाको बिहे गर्ने बेला भैसक्यो, उसलाई एउटा बाहुनको छोरो खोजेर जिम्मा लाइदिनू । हरि बालखै छ, उसलाई जे गर्नुपर्छ आफैँ जान्नु, म आफ्ना रापले आफैँ पिल्सिराखेको मानिसलाई किन घोच्छुस् ?" शोभा चाहिँ अर्कापट्टि फर्केर देवर र पतिका कुरा सुन्दै आँसुका थोपा खसाल्दै थिइन् ।

३७. केही महिना यही क्रम चल्यो । एक दिन बिहानै एउटा कार र एउटा लरी घुइँघुइँ गर्दै निर्मलका ढोकाभा आएर उभिए । ज्यामीहरू रामुका कोठाका मालताल ओसारेर लरीमा लाद्न लागे । दुलही बजैले माइतबाट ल्याएका मालमत्ताहरू एउटा सिन्कासम्म नराखेर लरीमा लाद्न लगाइन् । मालमत्ता लादिसकेपछि रामुले कोठामा गएर दाजु भाउजूलाई ढोगिदिए । अनि दुलहीलाई लिएर मोटरमा बसे । मोटर हिँडिसकेपछि टोल छिमेकका मानिसहरूले भने, "देख्यौ, सौतेनी भाइको चाला ! देवताको घरमा नभएको कुरो मानिसको घरमा किन हुन्थ्यो ?"

३८. रामु आफ्ना ससुराको जुद्ध सडकको घरमा बसेर नयाँ गृहस्थी चलाउन थाले । चाडबाडमा पनि दाजुका घरमा आउँदैथे । पाँच छ महिनापछि दुलहीले छोरो पाइन् । धुमधामसँग छोराको पास्नी गरे । त्यसमा पनि दाजु भाउजू, हरि वसुधा कसैलाई बोलाएनन् । पास्नीका दिन शोभा कौसीमा बसेर धेरै बेरसम्म एकलै रोइरहिन् । मन मनमा भनिन्, "हामीलाई नडाके पनि यी बालक छोराछोरीलाई त अवश्य डाक्नुपर्थ्यो । यी अजान बालकहरूले के बिराएका थिए र आफूले हुर्काएका छोराछोरीलाई पनि चटक्क बिर्से । अहो ! संसार कति मतलबी छ !"

३९. निर्मलका घरमा फेरि उही अधिकै दुःख र दरिद्रताको पुनरागमन भयो । उही मासिक साठी रुपियाँको आय, खोपामा उही टुकीको धमिलो बत्ती, उही फाटेका काने जुत्ता, उही घुँडा टालेका सुरुवाल । दुःखले पुनराक्रमण गरे पनि उनी कति विचलित भएनन् किनकि जान्ने भएदेखि नै उनलाई दुःख र अभावले कुनै दिन छाडेका थिएनन् । त्यसो हुनाले दुःख सहनमा उनी अभ्यस्त भइसकेका थिए । यसबिचको दुई चार वर्षको सुख सन्तोषलाई उनले बादलको छाया जस्तो मानेका थिए ।

मालमत्ता : माल सामान

लरी : छाना नभएको एक प्रकारको टाँक

४०. बिहान भिसमिसैमा उठेर एकसरो बर्को ओढेर बागमती पुग्थे । नुहाएर सूर्योदयसम्म जप गरेर घर फर्कन्थे, अनि पूजा गर्थे र शोभाले बनाएको दुई गाँस रुखासुखा खाएर पाठशाला जान्थे । परमेश्वरले धन दौलतमा ठगेको भए पनि लक्ष्मी जस्ती पति परायण पत्नी पाएका हुनाले उनले सबै दुःख र अभावलाई बिर्सका थिए ।
४१. यस दारुण दुःखले निर्मल र शोभाका शरीरमा त उति परिवर्तन गर्न सकेको थिएन, किन्तु हरि र वसुधा चाहिँ ओझलाएका फुल भैं कान्तिहीन देखिए । किनकि नित्यप्रति अनेक प्रकारको अभावले गर्दा यी कलिला बालकहरूका पेटमा पौष्टिक आहार कहिल्यै पर्न पाउँदैनथ्यो ।
४२. दुई वर्षपछिको कुरो हो । एक दिन बिहान शोभा भान्साको तर्खर गर्न लागेकी थिइन् । त्यस्तैमा एउटी महिला निर्मलको घर सोध्दै तलामा उक्ली । अचानक एउटी नौली महिलालाई देखेर शोभाले उत्सुकतापूर्वक सोधिन्, “कहाँबाट आएकी बहिनी ?”
४३. “जुद्ध सडक मास्टर बाजेको घरबाट ।”
४४. “को मास्टर बाजे ?”
४५. “मास्टर बाजे क्या, हजुरका देवर ।”
४६. देवर भनेको सुन्नेबित्तिकै शोभा भसङ्ग भइन् । उनका हृदयमा अनेक प्रकारका अमङ्गल सूचक भावनाहरू उठ्न लागे । सशङ्कित भएर सोधिन्, “मास्टर बाजेलाई सन्चै छ ?”
४७. आगन्तुक महिलाले गहभरि आँसु पारेर भनी, “सारै बिरामी हुनहुन्छ बज्यै ! डाक्टर वैद्यहरू पनि ‘खोइ, तर लाग्न गारो भो’ भन्न लागे । आज बिहान भिसमिसैमा ‘म मर्न लागेँ, भाउजूलाई बोलाइदेऊ’ भनेकाले लिन आएकी बज्यै । ‘नली नआउनू’ भन्नुभएको छ । आजकल खालि ‘भाउजू भाउजू’ भनेर रोइरहनुहुन्छ ।”
४८. शोभाका आँखाबाट आँसुका थोपा झर्न लागे । आँचलका छेउले आँखा पुछ्दै रुन्चे स्वरले भनिन्, “यस्तो हुने रहेछ र पो आज दस बार दिनदेखि तारन्तार छाती चर्किरहन्छ ।” यति भनेर शोभा घरमा गर्नुपर्ने काम कुराहरू वसुधालाई अराउन सिकाउन लागिन् ।
४९. दस बजेतिर शोभा रामुका घरमा पुगेर उनको कोठामा पसिन् । त्यस बेला रामुलाई निद्रा परेको रहेछ । रामुका कोठाको छाँटकाँट देखेर शोभा दुःखी भइन् । कोपरा नमाफेर कालो भैराखेको, फिकदानीमा भिँगा भन्किराखेका, ठाउँ ठाउँमा कसिङ्गर थुप्रिराखेका, मैला लुगाहरू यताउति

बर्को : सानो एकसरो ओढ्ने वा पछेउरा विशेष, मजेत्रो

दारुण : कठोर, कडा, भयानक

कान्तिहीन : सौन्दर्यहीन

कोपरा : प्रायः केटाकेटी वा बिरामीलाई दिसा पिसाब गराइने पित्तल वा आलमोनियम आदिको भाँडा

फिकदानी : थुक्ने भाँडो

छरिइराखेका, किताब र छापाहरू जथाभावीसँग
मिल्किरहेका थिए । ओछ्यानमा मैलो तन्ना
ओछ्याइराखेको, रामु पनि मैलो कमिज सुरुवाल
लगाएर मैलो दोलाई ओढेर सुतिरहेका थिए ।
दुब्लाएर हातगोडा सिन्का जस्ता भएका,
शरीर रक्तहीन, केश रुखो, अनुहार फुङ्ग
उडेको, दारीजुँगा र हातगोडाका नङ लामा
लामा भैराखेका, कोठामा बिरामी कुनै मानिस
कोही पनि नबसेका, पल्लो कोठामा सानु
छोरो रोइरहेको । घरको यस्तो बीभत्स दृश्य
देखेर शोभाको मन एकतमासको भयो । पल्लो

कोठामा गएर छोरालाई बोकेर ल्याइन् र कोठामा छरिएका मालताल सिहार्न लागिन् । मैला लुगाहरू
सबै एक एक गरेर मिलाएर राखिदिइन् । कोपरा लगेर कोठाबाहिर बरन्डाको कुनामा राखिन् र
छोरालाई काखमा लिएर रामुको ओछ्यानअगाडि चकलामा बसिन् ।

५०. एक छिनपछि रामु बिउँभे । आफ्ना अगाडि अप्रत्यासित जननी जस्ती भाउजूलाई देखेर रुन्चे मुख लाएर
आफ्नो कपाल घिसाउँदै भाउजूका गोडामा पुन्याएर छातीमा भक्कानु पारेर रुँदै क्षीण स्वरले
भने, “भाउजू, म मर्न लागें, मेरा हरि र वसुधा कहाँ छन् ?”
५१. शोभाले आँसु झर्दै रामुको कपाल तकियामाथि राखेर उनको निधार छामिन्, भुङ्ग्रो जस्तो जरो
रहेछ । अनि शोभाले रामुको कपाल सुम्सुम्याउँदै रुन्चे स्वरमा भनिन्, “नरोऊ बा ! म आइपुगें । अब
तिमीलाई बिसेक हुन्छ ।”
५२. एक छिनपछि मयलले कालो भएको धोती र मैलो जनै लाएको एक जना मानिसले एउटा मैलो गिलासमा
बाली लिएर आयो र रामुका अगाडि राखिदियो । बाली पनि कालो कालो रहेछ । शोभाले मनमनै भनिन्,
“बिरामीको पथ्य आधा दिनमा तयार भएर आउँछ, उसमाथि यस्तो मैलो, लोग्नेको गति यस्तो छ, स्वास्नी
चाहिँ एक पटक पनि कोठामा पसेको देखिँदैन, घरमा स्वास्नी अगतिली भएपछि लोग्नेको यस्तै दुर्दशा
हुन्छ ।”

बीभत्स : घिनलाग्दो वस्तु, घृणा उत्पन्न गराउने

बरन्डा : घरको मुख्य भागदेखि बाहिरपट्टि गाँसिएको छानासहितको भाग, बार्दली, कौसी

चकला : रोटी बेल्ले प्रायः बाटुलो आकारको काठको सानो चौकी

भुङ्ग्रो : दाउरा बलिसकेपछिको आगोको ठकढकाउँदो अवस्था, आगोको फिलिङ्गाको थुप्रो

बाली : बिरामीका लागि तयार पारिएको एक प्रकारको रसयुक्त खानेकुरा

५३. शोभाले बाली ल्याउने मानिसका मुखपट्टि हेरेर भनिन्, बाली के ताप्केमा पकाउने गरेको छ ?”
५४. उसले लाज माने जस्तो गरेर भन्यो, “हजुर ।”
५५. “दुलही बजै खै नि ?”
५६. “आज मुमासँग दक्षिणकाली जान्छु भनेर बिहानै माइत जानुभो ।”
५७. अब शोभाले रामुको सुश्रूषा आफ्ना हातमा लिइन् । बाक्सबाट धोएका लुगाहरू फिकेर रामुका लुगा फेरिदिइन् । ओछ्यानमा पनि धोएका तन्ना, खोलहरू हालिदिइन् । धोबी बोलाएर मैला लुगाहरू धुन दिइन् । कोठामा दिनको दुई पटक बढारकुँढार हुन लाग्यो । कोपरा फिक्दानीहरू रोजै माफिन लागे । कोठामा बिहान बेलुका दुई टाइम धूप सल्काइदिन्थिन् । औषधी र पथ्य टाइममा पर्न थाले । दिनरात रामुका सिरानीनेर बसेर रुमालले हम्किरहन्थिन् । आफ्नो दैनिक जीवनमा यति ठुलो परिवर्तन भएको देखेर रामु अपार आनन्दमा निमग्न भैराखेका थिए ।
५८. भोलिपल्ट बिहान डाक्टर आए । कोठाको रौनक नै बदलिएको र एक जना प्रौढा नारी रामुका सिरानीनेर रुमाल हम्किरहेको देखेर डाक्टरले आश्चर्य भएर सोधे, “उहाँ को हुनुहुन्छ ?”
५९. रामुले रुन्चे मुख लाएर भने, “आमा !”
६०. शोभाले गहभरि आँसु पारेर सारीको सप्को कपालतिर तानिन् ।
६१. शोभाको अविрам सुश्रूषा पाएर रामु आरोग्य हुँदै गए । रामुको बालक छोरो दिनेश शोभालाई एक छिन छोड्दैनथ्यो ।
६२. अब रामु राम्रो प्रकारले आरोग्य भए । जिउ पनि निकै फेरियो । भान्सा कोठासम्म गएर खाएर आउन लागे । आफ्ना कोठा र बार्दलीमा टहल्न पनि थाले ।
६३. एक दिन बेलुकीपख एउटा कार आएर रामुको ढोकानेर उभियो । त्यस बेला शोभा भान्साकोठामा रामुलाई चिया बनाइरहेकी थिइन् । रामु चाहिँ कोठामा बसेर शोभाका सारी, पछ्यौरा, आफ्नो धोती, रुमाल, एउटा तन्ना, एउटा तक्रिया हालेर पोको बाँध्न लागे । पोको बाँधिसकेपछि रामु तारन्तार ‘भाउजू ! भाउजू !’ भनेर बोलाउन लागे ।
६४. एक छिनपछि ‘छोराछोरीको बुबा भइसक्दा पनि यस केटाको जिद्दी र हत्पते स्वभाव कति गण !’ भनेर गुनगुनाउँदै शोभा एउटा प्लेटमा चिया कप र एउटा प्लेटमा पाँच छ टुक्रा तारेको आलु, चार ओटा बिस्कट लिएर आइन् । प्लेटहरू टेबिलमा राखेर कुर्सी सोझ्याउँदै उनले भनिन्, “आज चिया तयार पार्न अलि अबेर भयो बा ! लौ खाऊ !”

आरोग्य : रोग नभएको अवस्था, तन्दुरुस्ती

तारन्तार : लगातार , निरन्तर

६५. रामु छोरालाई अर्को कुर्सीमा राखेर आफू पनि कुर्सीमा बसेर चिया खान लागे । बिच बिचमा आलुका एक दुई टुक्रा छोरालाई पनि दिन्थे । शोभा कुर्सीनेर उभिएर रुमाल हम्किरहेकी थिइन् । रामु लुगासुगा लगाएर तयार भैराखेको देखेर शोभाले भनिन्, “तिमी डुल्ल जान आँट्यौ क्यारे बाबु ! जिउमा तागत भरिएको छैन, अहिल्यै डुल्ल जान हुँदैन बा !”

६६. रामु केही बोलेनन् ।

६७. चिया खाइसकेपछि, हातसात धोएर मुख पुछे । अनि छोरालाई उचालेर शोभालाई समाउन दिएर भने, “लौ भाउजू, अब घर जाऊँ, मोटर ल्याएको आधा घण्टा भइसक्यो ।”

६८. शोभाले आश्चर्य मानेर भनिन्, “कहाँ घरमा जाने बाबु ?”

६९. “आफ्ना घरमा, जहाँ तपाईँ बस्नुहुन्छ, जहाँ दाजु हुनुहुन्छ, जहाँ हरि र वसुधा छन् । मेरो घर त्यही हो भाउजू ! यहाँ यिनीहरूले मलाई अकालमा मार्छन् !”

७०. शोभाले गहभरि आँसु पारेर भनिन्, “दाजुसँग एक वचन नसोधेकन जाने ?”

७१. “मेरो देवता जस्तो दाजुले मलाई कुन दिन घरबाट निकाल्नुभएको थियो र आज सोध्ने ? आफैं उम्लिएर हिँडेको थिएँ, आफैंफर्केर जान्छु, उहाँको स्वभाव मैले जानेको छु ।”

७२. लुगा बाँधेको पोको भुन्ड्याएर रामु हिँडे । शोभा छोरो काखी च्यापेर पछि पछि लागिन् । रामु र शोभा मोटरनेर पुगेपछि डाइभरले मोटरको ढोका उघारिदियो । देवर र भाउजू मोटरमा बसे, अनि मोटर हिँड्यो । रामुकी दुलही चाहिँ झ्यालमा बसेर फतफताउन लागिन् ।

७३. केही बेरपछि मोटर निर्मलका ढोकामा पुगेर उभियो । रामु लुगाको पोको भुन्ड्याएर तलामा उक्ले । खोपामा टुकीको धमिलो बत्ती बलिरहेको, निर्मल, हरि र वसुधाहरू मैला लुगा लगाएर खाटमुनिको सुकुलमा बसेर तरकारीसँग चिउरा फाँक्न लागेका । निर्मल अत्यन्त दुब्ला, छुस्स दारी पालेका, हरि र वसुधा पनि ओइलाएका फुल जस्ता कान्तिहीन, घर एकदम श्रीहीन । यी सबै दृश्य देखेर रामुका गहभरि आँसु भयो, मन मनमा भने, “शिव ! शिव ! मैले आफ्ना परिवारको कति ठुलो अनिष्ट गरें । परमेश्वर, म कृतघ्न हुँ । मेरो पौरखलाई धिक्कार छु !”

श्रीहीन : शक्ति नभएको, कान्ति विहीन

कृतघ्न : गरेको उपकार नदेख्ने वा नमान्ने, बैगुनी

अभ्यास

सुनाइ

१. कथा सुनेका आधारमा तलका भनाइ कसले कसलाई भनेका हुन्, पत्ता लगाई भन्नुहोस् :
 - (क) भो बा भो ! अब तिमी जहाँ जहाँ समाउन भन्छौ म उहाँ समाउँछु ।
 - (ख) बाली के ताप्केमा पकाउने गरेको छ ?
 - (ग) म एमएस्सी पास भएँ, सबैभन्दा पहिला भएछु ।
 - (घ) आज मुमासँग दक्षिणकाली जान्छु भनेर बिहानै माइत जानुभयो ।
 - (ङ) सारै बिरामी हुनुहुन्छ बज्यै ! डाक्टर, वैद्यहरू पनि 'खोइ, तर लाग्न गारो भो' भन्न लागे ।
२. कथाको आठौँ अनुच्छेद श्रुति लेखन गर्नुहोस् ।
३. तेइसौँ अनुच्छेद सुनुहोस् र तल सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :
 - (क) शोभाले किन हर्षाश्रु झारिन् ?
 - (ख) रामु प्रोफेसर भएपछि उनको घरमा महिनामा कति रुपियाँ भित्रिन लाग्यो ?
 - (ग) रामुले हरेक महिनाको तलब के गर्थे ?
 - (घ) शोभाले किन आँचलका छेउले आँसु पुछिन् ?
 - (ङ) 'हर्षाश्रु' र 'दरिद्र' शब्दको अर्थ के हो ?
४. पाठको एकतिसौँ अनुच्छेद सुनी त्यसमा व्यक्त गरिएका कुरालाई कक्षामा सुनाउनुहोस् ।

बोलाइ

५. उदाहरणमा देखाए जस्तै गरी शुद्ध उच्चारण गर्नुहोस् :

उदाहरण : खर्पन / खर् . पन्. /
कृतघ्न, दृश्य, प्रशंसा, आँचल, अलौकिक
६. यस कथाको शीर्षक कततिको उपयुक्त छ ? आफ्ना तर्क कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।
७. रामुको जस्तो प्रत्यागमनको अवस्था अब समाजमा कसैले पनि भोग्न नपरोस् भन्नका लागि ककसले के के गर्नुपर्ला, भन्नुहोस् ।
८. कथाको तिसौँ अनुच्छेद सस्वर वाचन गर्नुहोस् र उक्त अनुच्छेद पढ्न तपाईंलाई कति समय लाग्यो, शिक्षकलाई सोध्नुहोस् ।

९. कथाको छत्तिसौं अनुच्छेद सस्वर वाचन गर्नुहोस् र तल सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

- (क) किन दाइभाइका बिचमा ठाकठुक भयो ?
- (ख) निर्मलले रामुलाई के भने ?
- (ग) निर्मलले कस्तो अवस्थामा रामुले छुट्टिनै पढेन भने ?
- (घ) शोभाले किन आँसुका थोपा खसाल्न थालिन् ?

१०. तपाईंको विचारमा रामु के छुट्टिएर बस्नु आवश्यक थियो ? तार्किक उत्तर दिनुहोस् ।

पढाइ

११. पाठका अनुच्छेदहरू पालैपालो सस्वर वाचन गर्नुहोस् ।

१२. कथा पढेका आधारमा रामुसित सम्बन्धित कुराहरू पाँच ओटा बुँदामा टिपोट गर्नुहोस् ।

१३. पाठको बाउन्ती अनुच्छेद मनमनै पढ्नुहोस् र रामुको दुर्दशा हुनाको कारण आफ्नै शैलीमा लेख्नुहोस् ।

१४. तलको अनुच्छेद पढी सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

गाँस, बास, कपास, शिक्षा, स्वास्थ्य र रोजगारी हाम्रा मौलिक अधिकार हुनुपर्ने हो तर आज पनि हामी भोकमरीको समस्याबाट माथि उठ्न सकेका छैनौं । बेरोजगारीले सताएको छ । रोग, भोक, शोक र गरिबीले हाम्रो घाँटी अँट्याएको छ । काम गर्ने इच्छा, उमेर र जाँगर भएर पनि अवसरको कमी छ । देशमा नयाँ नयाँ उद्योग धन्दा खुल्न सकेका छैनन् । देशका लागि आवश्यक पर्ने उद्यमशील र सिर्जनशील युवाशक्ति रोजगारीको नाममा विदेशी भूमिमा रगत, पसिना बगाउन विवश छ । हाम्रा खेतीयोग्य जमिनसमेत मरुभूमिमा रूपान्तरण हुँदै छन् । वैदेशिक रेमिट्यान्सको नाममा देशको अर्थतन्त्र परिभर बन्दै छ । देश खाद्यान्न र औद्योगिकीकरणमा आत्मनिर्भर बन्ने कुरा एकादेशको कथा जस्तै भएको छ । शैक्षिक बेरोजगारी हवात्तै बढेको छ । विद्यालय, विश्व विद्यालयहरू शैक्षिक बेरोजगार उत्पादन गर्ने कारखानाको रूपमा विकसित भएका हुन् कि भन्ने छनक मिल्न थालेको छ । वैदेशिक रोजगारीमा जानेहरूको कथा र व्यथा पनि उत्तिकै कारुणिक र मार्मिक छ । आमा, बाबा र सन्ततिको मुहारमा हाँसो ल्याउन विदेसिएका युवाहरू विदेशी भूमिमा मृत्युको सिकार बनेपछि आफन्तका आँसु थामिनसक्नु छन् । अब देशले यो पीडा कहिलेसम्म भोग्ने ? प्रश्न अनुत्तरित छ तर हामीसित प्रचुर सम्भावनाका ढोका खुला छन् । मनोरम प्राकृतिक दृश्यहरू, अपार जल सम्पदा, बहुमूल्य जडीबुटी, पुरातात्विक सम्पदाहरू, गौरवमय इतिहास र देशको ढुकढुकीलाई थाम्न सक्ने वर्तमान एकातिर छ भने अर्कोतिर भविष्यको सुन्दर क्षितिज नियाल्ने आँखाहरू पनि हामीसितै छन् । त्यसैले वैज्ञानिक, व्यावहारिक र रोजगारमूलक शिक्षा नीति लागु गर्दै कृषि क्रान्ति र औद्योगिक क्रान्तिमा जुट्नु नै हामी देशभक्त र स्वाभिमानी नेपालीका लागि अहिलेको प्रमुख कर्तव्य हो । हामी त्यसलाई पहिल्याउने प्रयत्न गरौं । नेपाल र नेपालीको सुन्दर भविष्य यसैमा सुनिश्चित हुने छ ।

प्रश्नहरू

- (क) हाम्रा मौलिक अधिकारभित्र के के कुरा समेटिनुपर्ला ?
 - (ख) देश परनिर्भर बन्दै जानुको कारण के हो ?
 - (ग) नेपालमा बेरोजगारी बढ्नाका कारणहरू के के हुन् ?
 - (घ) समुन्नत नेपालको निर्माण गर्न अब हामीले के के कुरामा ध्यान दिनुपर्ला ?
 - (ङ) नेपाल र नेपालीको सुन्दर भविष्य सुनिश्चित गर्न सकिने आधारहरू के के हुन् ?
१५. कथा पढेका आधारमा धनी र गरिबबिचको वर्गीय सन्तुलन नमिल्दा उत्पन्न हुने समस्यालाई समेटि ७० शब्दसम्मको अनुच्छेद लेख्नुहोस् ।

लेखाइ

१६. शुद्ध गरी सार्नुहोस् :

सोभाले गहभरी आसु पारेर भनीन् दाजु सँगएक वचन नसोधिकन जाने ?

१७. तलका प्रश्नहरूको सङ्क्षिप्त उत्तर दिनुहोस् :

- (क) टोल छिमेकमा शोभाको किन प्रशंसा भयो ?
- (ख) शोभा र दुलही बज्यैका बिच के कस्ता चारित्रिक अन्तरहरू देखिन्छन् ?
- (ग) रामुले दाजु भाउजूको घर किन छाडे ?
- (घ) शोभाले आफ्नो कर्तव्य कसरी पुरा गरिन् ?
- (ङ) 'प्रत्यागमन' कथाको मुख्य आशय के हो ?

१८. यदि तपाईं प्रत्यागमन कथाको रामुको ठाउँमा भएको भए आफ्ना छोराको पास्तीमा दाजु, भाउजू र छोराछोरीलाई बोलाउनुहुन्थ्यो कि हुँदैनथ्यो ? तार्किक उत्तर दिनुहोस् ।

१९. 'प्रत्यागमन' कथामा कथाकारले नेपाली समाजका के कस्ता वास्तविकतालाई देखाउन खोजेका छन्, विवेचना गर्नुहोस् ।

२०. कथाको अन्तिम अनुच्छेद पढी चार ओटा बुँदा टिप्नुहोस् र एक तृतीयांशमा सारांश लेख्नुहोस् ।

२१. सप्रसङ्ग व्याख्या गर्नुहोस् :

(क) 'परमेश्वर, म कृतघ्न हुँ' । मेरो पौरखलाई धिक्कार छ !”

(ख) अहो ! संसार कति मतलबी छ ।

व्याकरण

१. तलका अनुच्छेदमा रेखाङ्कन गरिएका क्रियापद अपूर्ण पक्षका हुन् । ती क्रियापद राम्ररी पढेर बुझ्नुहोस् :

राजनीतिक परिवर्तनपछि नेपाल नयाँ युगमा प्रवेश गर्दै थियो । नेपालीहरू रमाउँदै थिए । नेपाल नवीन सोच र इच्छा शक्तिका साथ अगाडि बढ्दै थियो । अब नेपाल समृद्धिको नयाँ चरणमा प्रवेश भनेर नेताहरू भाषण गर्दै थिए । नयाँ संविधान घोषणाको तयारी हुँदै थियो । नेपाली जनताहरू पनि उत्साहित हुँदै थिए । देश विदेशबाट शुभ कामनाहरू आउँदै थिए । छिमेकीहरू पनि नेपालको गतिविधिलाई नजिकैबाट नियाल्दै थिए । मेरा आमा बाबा पनि अब देशले प्रगति गर्दै छ भन्नु हुँदै थियो । मेरी सानी छोरी आफू पढ्दै थिइन् तर पनि देशको बारेमा चिन्ता गर्दै थिइन् । उनले भाइलाई २०७२ साल असोज ३ गते नयाँ संविधान घोषणा भएको कुरा भन्दै थिइन् । वातावरण असाध्यै रमाइलो हुँदै थियो । उनी गृहकार्य गर्दै थिइन् तर पनि भाइलाई तिमी पढ्दै छौ कि के गर्दै छौ भनेर सोध्दै थिइन् ।

टेलिभिजनमा समाचार आउँदै थियो । विद्वान्हरूले आफ्ना विचार राख्दै थिए, “अब नेपालले विकासको गति लिँदै छ । देशभर उद्योगहरू खुल्दै छन् । कृषिमा नयाँ क्रान्ति हुँदै छ । युवाशक्ति अगाडि बढ्दै छन् । सबै नागरिकहरू उत्साहित भएर काममा लाग्दै छन् । देश सङ्घीयतामा जाँदै छ । भूगोलका रेखाहरू कोरिँदै छन् । जनताका आकाङ्क्षाहरू पुरा हुँदै छन् । ठाउँ ठाउँमा बिजुली निकालिँदै छ । सिङ्गो देश झलमल्ल उज्यालो बन्दै छ ।”

म पनि सोच्दै थिएँ - आहा ! अब त केही वर्षमा नेपाल पनि प्रगति पथमा लम्किँदै हुने छ । नेपालीका दुःखका दिन सकिँदै हुने छन् । बेरोजगार नेपालीले रोजगारको अवसर पाउँदै हुने छन् । देशभर विकासका मूल फुट्दै हुने छन् । विदेसिएका नेपालीहरू स्वदेश फर्किँदै हुने छन् । देशभर फराकिला सडकहरू बन्दै हुने छन् । चिल्ला कारहरू गुड्दै हुने छन् । मेरी छोरी पनि कम्प्युटरमा खेल्दै हुने छिन् । नयाँ नेपालको चित्र कोर्दै हुने छिन् । सिङ्गो नेपाल हराभरा हुँदै हुने छ । हिमालहरू मुस्कुराउँदै हुने छन् । पहाडमा चेतनाका फुल फुल्दै हुने छन् । तराईमा धानका बाला झुल्दै हुने छन् । अनि सम्पूर्ण नेपालीहरू भन्दै हुने छन्, “आहा ! क्या राम्रो नेपाल, सुन्दर, शान्त र विशाल ।”

माथिका अनुच्छेदमा रेखाङ्कित गरिएका क्रियापद अपूर्ण पक्षका हुन् । ती क्रियापद भूत, वर्तमान र भविष्यत् कुन कुन कालमा पर्दछन् ? तल दिइए जस्तै तालिका बनाएर कापीमा लेख्नुहोस् :

अपूर्ण भूत	अपूर्ण वर्तमान	अपूर्ण भविष्यत्
गर्दै थियो, रमाउँदै थिए, भन्नु हुँदै थियो	गर्दै छ, पढ्दै छौ, खुल्दै छन्	लम्किँदै हुने छ, सकिँदै हुने छन्, खेल्दै हुने छन्

२. पाठबाट पाँच ओटा क्रियापद टिप्नुहोस् र माथिको तालिकामा जस्तै अपूर्ण पक्षका तिन ओटै कालमा परिवर्तन गर्नुहोस् ।

३. समूह 'क' र समूह 'ख' बिच जोडा मिलाउनुहोस् :

समूह 'क'	समूह 'ख'
डोल्मा नाच्दै थिइन् ।	अपूर्ण वर्तमान
छिरिङ पढ्दै छ ।	अपूर्ण भविष्यत्
सोनवा लेख्दै हुने छे ।	अपूर्ण भूत
शङ्कर खेल्दै छ ।	अपूर्ण वर्तमान
सीमाले कथा भन्दै थिइन् ।	अपूर्ण भविष्यत्
म पढ्दै हुने छु ।	अपूर्ण भूत

४. कोष्ठकमा दिइएका धातु र सङ्कतेका आधारमा खाली ठाउँ भर्नुहोस् :

- (क) तिमी र मसँगै । (जा : अपूर्ण भविष्यत्)
 (ख) आमाले मिठो कथा..... । (भन् : अपूर्ण भूत)
 (ग) आर्जन परीक्षामा प्रथम..... । (हु : अपूर्ण वर्तमान)
 (घ) स्मिलाले नयाँ किताब..... । (पढ् : अपूर्ण भविष्यत्)
 (ङ) दिग्विजय रमाइलो कथा । (भन् : अपूर्ण भूत)

५. हिजो तपाईंको कक्षाका साथीहरू के के गर्दै थिए ? अपूर्ण भूत कालको प्रयोग गरी पाँच वाक्यमा वर्णन गर्नुहोस् ।

६. भविष्यमा तपाईं के गर्दै हुनुहुने छ, अनुमान गर्नुहोस् र अपूर्ण भविष्यत् कालको प्रयोग गरी पाँच वाक्यमा लेख्नुहोस् ।

७. अपूर्ण वर्तमान कालको प्रयोग गरी पाँच वाक्यमा आफूलाई मन पर्ने साथीको वर्णन गर्नुहोस् ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

१. तल दिइएका बुँदाहरूका आधारमा कथा तयार गर्नुहोस् र सुहाउँदो शीर्षक पनि दिनुहोस् :

एकादेशमा एक जना ज्योतिषी हुनु एक पटक ज्योतिषी आकाशका ताराहरूको अध्ययन गर्दै हिँड्नु बाटामा कुवा नदेख्नु ज्योतिषी कुवामा खस्नु एउटा युवकले देख्नु युवकले ज्योतिषीलाई बाहिर निकाल्न मदत गर्नु ज्योतिषी खुसी हुनु युवकलाई आफ्नो घरमा बोलाउनु आफू ठुलो ज्योतिषी भएकाले उसको सबै भविष्य बताइदिन्छु भन्नु आफ्नै अगाडिको कुवा नदेखेर त्यसमा खस्नेले अर्काको भविष्य बताउने भन्दै युवक आफ्नो बाटो लाग्नु ज्योतिषीका आँखा खुल्नु धेरै ठुला ठुला कुरा गर्नेले ससाना कुरामा पनि ध्यान दिनुपर्ने सन्देश ।

२. दिइएका बुँदाहरूका आधारमा छोटो जीवनी तयार पारी शीर्षक पनि दिनुहोस् :

नाम : गुरुप्रसाद मैनाली

जन्मस्थान : धनकुटा

पुख्र्यौली थलो : तिमाल कानपुर, काभ्रेपलाञ्चोक

जन्ममिति : वि.सं. १९५७ भदौ २३

शिक्षा : घरमै अनौपचारिक शिक्षा, स्वाध्यायनबाट प्रशस्त ज्ञान प्राप्त

संलग्नता : १९८३ सालदेखि निजामती सेवाका विभिन्न कार्यालयमा जागिरे, न्याय विभागको अड्डामा पनि काम गरेका

वि.सं. १९९२ को शारदा पत्रिकामा 'नासो' कथा प्रकाशित

वि. सं. २०२० मा 'नासो' कथा सङ्ग्रह प्रकाशित

प्रवृत्ति

- सामाजिक विषय वस्तुमा कथा लेखेर नेपाली कथा साहित्यमा आधुनिकता भित्र्याउने कथाकार
- कथाहरूमा गाउँले समाजको यथार्थ चित्रण
- कथामा रोचक वर्णन र मन छुने बोलीचाली भएका पात्रहरूको प्रयोग
- आदर्शोन्मुख यथार्थवादी कथाकार
- उनकै नामबाट 'मैनाली कथा पुरस्कार' स्थापित

मृत्यु : वि. सं. २०२८, आर्यघाट, काठमाडौं

आइन् वर्षा हररर चढी वायुपङ्खी विमान
पाङ्ग्रा घर्षी शिखर गरजी थर्कियो आसमान ।
भिल्के भिल्का, अचल मुख भो त्रासले नील गाढा
चूली नाघिन् प्रकृति कलिलिन्, देखिदै दूर टाढा ॥

(१)

फर्फर् पाछिन् चदर हलुका, लत्रिंदो, मेघ ह्वैन
लाखौं मोती-लुङ नपहिरी चित्त बुझ्ने हुँदैन ।
पोल्टो भोली रतन-निधिका स्नेहले मुस्कुराइन्
यौटा मोती-लुङ चुँडिन गै शैलमा भर्भराइन् ॥

(२)

वायुपङ्खी : हावामा उड्ने, पखेटा भएको
विमान : आकाश मार्गबाट जाने सवारी, आकाशमा उड्ने यान, वायुयान
घर्षी : घर्सेर
शिखर : पहाडको सबभन्दा माथिल्लो भाग, चुचुरो, टाकुरो
गरजी : ठुलो स्वरले गड्याडगुडुङ गरेर, गर्जेर
आसमान : आकाश, देवलोक
भिल्के : भिल्को भएको, चमकदार, बिजुली
भिल्का : आगाको सानो कण, अग्निकण
अचल : चलाउन नसकिने, नचल्ने, पर्वत, पहाड
नील गाढा : गाढा निलो रङ, आकासे रङ
कलिलिन् : कलिली बनिन्
चदर : पछ्यौरा, ओढ्ने, मजेत्रो, बर्को
मेघ : बादल, आकाशमा जम्मा भएको जलकण
मोती-लुङ : एक प्रकारको बहुमूल्य सेतो रत्न मिसिएको पोते, माला आदिको गुच्छाको लहर, बिजुली
पोल्टो : पोको पार्न प्रयोग गरिने पटुका आदिको फेरो
रतन-निधि : बहुमूल्य सम्पत्ति
शैल : पहाड, पर्वत

आशङ्काले भुरभुर गुँडै सम्झँदा पङ्ख नाना
जाओ बच्चाहरू नतरसून् गर्जिँदा स्वर्ग-छाना ।
लबर्ग गर्दा कुशल कमिला ! लौ गरे है हतार
तेसै ओली चिर चर्करिँदो चील ! होला अबेर ॥

(३)

धूली खोला सलिल, वरषी शानजस्तो अटूट
पाई प्राणी अमृत-लहरी फस्टिने छन् अछूट ।
दौरामा छन् जलधि-दुहिता, साम्य कारुण्य भाव
फैली चाँडो मुख अवनिको, हुन्छ, आनन्द-लूट ॥

(४)

नतरसून् : नतसून्, नडराऊन्

स्वर्ग-छाना : आकाश

चिर : धेरै समयसम्म रहने, लामो समय

चर्करिँदो चिल : आकाशमा माथि माथिसम्म गोलो चक्र बनाएर उड्ने एक हिंस्रक पक्षी

धूली खोला : धुलोमुलो लागेर धमिलो देखिएको खहरे खोला

सलिल : जल, पानी

दौरामा : दौरानमा, दगुन्याइमा

जलधि-दुहिता : समुद्रकी छोरी, वर्षा

साम्य : समानताको भाव

कारुण्य भाव : दयाको भावना, करुणाको भाव

अवनिको : पृथ्वीको, धर्तीको

आनन्द-लूट : आनन्द लिने काम

नेपाली : कक्षा १०

पृथ्वी फल्लिन् सलिल-कलिली धानले छापिएर
गाई रोप्लान् चपलवयसी, दृक्-बिजुली लिएर ।
बाली राम्रो, तृण अति हरा, वर्ष राम्रो कबूली
पारावार प्रभु-हृदयको फुट्छ सङ्गीत केली ॥

(५)

मीठा, मीठा अमृत रसका बिज्जुले लाख, लाख
भदै राम्रा फल तरुहरू पाउँछन् भन्न, 'चाख' ।
भारी शाखा शरद ऋतुमा लच्छिँदा दानलाई
मेरो इच्छा यति छ, यति हो नील आदेश, भाइ !

(६)

लौ लौ गाओ दल दल वनै, वृक्ष हो ऊठ सारा
बर्से घैँटा घट घट गरी स्वर्ग-पीयूष धारा ।
दरुदरु दर्के अमित-कनिका, प्यून लागिन् धराले
उफ्री, नाची चल विटप हो, पाउने छौ जराले ॥

(७)

सलिल-कलिली : पानीले गर्दा कलिली बनेकी

गाई : गाएर

चपलवयसी : चञ्चल उमेर भएकी, युवती

दृक्-बिजुली : बिजुली जस्ता चञ्चल आँखा

तृण : घाँसपात, दुबो आदि वनस्पति

हरा : हरियो

कबुली : कबुल गरेर, चाहना गरेर, आशा राखेर

पारावार : समुद्ररूपी युवक

प्रभु-हृदय : शक्तिशाली हृदय भएको

सङ्गीत केली : सङ्गीतको प्रेमपूर्ण खेल

घटघट : वर्षा हुँदा आउने आवाज, घैँटाबाट पानी खन्याउँदा निस्कने आवाज

अमित-कनिका : वर्षाका कणरूपी असीमित कनिका

धरा : पृथ्वी, धर्ती

विटप : रुखका हाँगा

यो बेला हो रस-मिलनको, प्राप्तिको यो चहाड
यो गानाको गगन, जनको कल्पनाको बहाड ।
यो पौडीको सुखजलधिमा फूल रातो असार
भन्डा सम्झी, मुजुर-मन भै पिच्छमा रङ्गधारे ॥

(८)

गानाको गगन : गीत सङ्गीतले युक्त भएको आकाश

बहाड : रमाइलो बाढी

सुख जलधि : सुखको समुद्र

मुजुर-मन : मुजुरको जस्तै रमाएको मन

पिच्छ : मुजुरको पुच्छर

रङ्गधारे : विभिन्न रङ धारण गरेको

अभ्यास

सुनाइ

१. 'वर्षा' कविता शिक्षकबाट सुन्नुहोस् र त्यसैअनुसार सामूहिक रूपमा सस्वर वाचन गर्नुहोस् ।
२. कविताको चौथो र पाँचौँ श्लोक सुन्नुहोस् र त्यसका आधारमा निम्न लिखित प्रश्नहरूको उत्तर दिनुहोस् :
 - (क) पानी परेपछि खहरे खोला कसरी बग्न थाल्छ ?
 - (ख) प्राणीहरू कति बेला फस्टिने छन् ?
 - (ग) सबैमा समान रूपमा कारुण्य भाव राख्ने को हुन् ?
 - (घ) पृथ्वी के कारणले कलिली हुन्छिन् ?
 - (ङ) युवतीहरूले कस्ता आँखा लिएर धान रोप्न थाल्छन् ?
 - (छ) धान रोप्ने युवतीहरू कस्ता छन् ?
३. कविताको सातौँ श्लोक सुन्नुहोस् र ठिक बेठिक छुट्याउनुहोस् :
 - (क) वर्षा हुनासाथ वनका सम्पूर्ण वृक्षहरूलाई कविले उठेर गीत गाउन आग्रह गरेका छन् ।
 - (ख) अमृतरूपी पानीका धारा घैंटाको पानी जस्तै घटघट गरी बर्सन्छन् ।

(ग) आकाशबाट पानी दर्के पनि पृथ्वीले पिउन मान्दिनन् ।

(घ) जराबाट पानी पाउने भएपछि रुखका हाँगाहरू उफ्रिदै, नाच्दै चारैतिर हल्लिन थाल्छन् ।

४. तलको गद्यांश सुन्नुहोस् र सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

वर्षा आनन्द प्राप्तिको समय हो । यो समयमा रस (पानी) र धर्तीको मिलन हुन्छ । धर्तीमा रहेका सम्पूर्ण वनस्पति, रुख, बिरुवा, प्राणी आदिले जीवनका लागि ऊर्जा प्राप्त गर्छन् । मानवको मनमा खेतमा धान रोपेर मङ्सिरमा अन्न ऐश्वर्य ल्याई यस धर्तीमा आफू बाँचेर अरूलाई पनि बचाउने कल्पनाको बाढी आउँछ । आकाश गीत, सङ्गीतले युक्त हुन्छ । धर्तीका सम्पूर्ण प्राणीहरू सुखरूपी समुद्रमा पौडी खेलन पुग्छन् । रातै फुलेको असारे फुललाई आफ्नो साभा भन्डा सम्भरेर सबै खुसीले रमन पुग्छन् । यो समय बहुरङ्गी पुच्छर भएको मुजुरको जस्तै रमाएको मन भएर सुखको जलधिमा पौडी खेल्ने समय हो ।

प्रश्नहरू

(क) वर्षालाई किन मिलनको समय भनिएको हो ?

(ख) वर्षाको समयमा मानव मनमा कस्तो बाढी आउँछ ?

(ग) वर्षामा सबै खुसीले रमनको कारण के हो ?

(घ) वर्षा कस्तो समय हो ?

(ङ) वर्षामा ककसले ऊर्जा प्राप्त गर्छन् ?

बोलाइ

५. तलका शब्द शुद्धसँग उच्चारण गर्नुहोस् :

पाङ्ग्रा, घर्षी, पोल्टो, कारुण्य भाव

६. तलका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :

(क) 'वर्षा' कविताका लेखक को हुन् ?

(ख) वर्षा ऋतुमा कुन कुन महिना पर्छन् ?

(ग) वर्षा कसरी आउँछिन् ?

(घ) वर्षालाई के नपहिरी चित्त बुझ्दैन ?

(ङ) वर्षा किन स्नेहले मुस्कुराइन् ?

७. पाठका आधारमा वर्षा ऋतुमा देखिने परिवर्तनका बारेमा समूह बनाएर छलफल गर्नुहोस् ।

८. कुनै दुई जना साथीहरू उठेर कक्षामा वर्षा ऋतुका बारेमा संवाद गर्नुहोस् ।

पढाइ

९. गति, यति र लय मिलाई कविता वाचन गर्नुहोस् ।

१०. कविताको छैटौँ श्लोक मौन पठन गरी तलका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

- (क) वर्षामा बिज्जुले के भर्छन् ?
- (ख) तरुहरू सबै प्राणीलाई के भन्न पाउँछन् ?
- (ग) रुखका हाँगाहरू आफ्नो फल दान गर्नलाई कहिले लचिकन्छन् ?
- (घ) कविको इच्छा के छ ?
- (ङ) 'तरु', 'निल', 'शाखा' र 'आदेश' शब्दको अर्थ के हो ?

११. पाठको पहिलो र दोस्रो श्लोक पढी छोटो उत्तर आउने तिन ओटा प्रश्न निर्माण गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

१२. 'सारा', 'धारा' जस्ता अनुप्रासयुक्त शब्द पाठबाट खोजेर शिक्षकलाई भन्नुहोस् ।

१३. तलको अनुच्छेद पढी सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

हृदयले नवागत पाहुनाको प्रेमपूर्वक स्वागत गरिरहेछ । क्षितिजको किनारमा पूर्वका डाँडामाथि आजको प्रभातको मनोहर मुहान देखिनासाथ टुक्रिएका बादलका छिरबिरे फैलावटमा आनन्दको गुलाबी रङ चढ्यो, एकैछिन पृथ्वीलाई स्वर्गको रङले हलुका तबरले छायो । ईश्वरको आज्ञाले तथा सन्तानउपरको करुणाले पृथ्वीले कलिलोपन लिएकी छन् । हामी सुनौला बोलीका आशाले बिउ रोप्न जान्छौँ । हातमा हरिया धानका बिउ छन्, लयमा आनन्द र आकाङ्क्षा, मुटुमा लयदार स्पन्दन, गालामा उलँदो दिलको मधुर गान । आज हामीहरू दबदबे, कलिला खेतमा पस्दछौँ । आज नेपालमा खुसीको रोपाइँ छ, आज आषाढको पन्ध्र हो ।

अरू दिन विभिन्न काममा लागेका गाउँले, खेतीवालहरू सबै खेत खेत, फाँट फाँटभरि कोदाली लिनै नाच्दै उफ्रँदै जान्छन् । बैसालु ठिटीहरू बिउका मुठा लिएर गानाका टुक्रा टुक्रा मात्र केही खुला केही लचिलो चालले बराबर पक्रेर बिच बिचमा यौवनको स्वभावले मुखामुख गर्दै हाँस्दछन् । वायु मण्डल गानाले गुञ्जायमान हुन्छ । यिनीहरूको सुरिलो सहज आवाजले हावाका सिरिला लहरमा हृदयको सुवास चढाइदिन्छ । यस्ता गलाको प्राकृतिक माधुरीले सारा गान विद्याका कठोर तरज, सास, पसिना काढ्ने वस्तादहरूका रफत, महफिलका विकृत चेहरादार गवैयाहरू, सारा गान विद्याको चेहरा सरमले लाल गराइदिन्छ । (लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा : आषाढको पन्ध्र)

प्रश्नहरू

- (क) पृथ्वीले कसरी कलिलोपन लिएकी हुन् ?
- (ख) नेपालमा रोपाइँलाई किन खुसीको रूपमा लिइन्छ ?
- (ग) अरू दिन र असारको पन्ध्रका बिच के फरक छ ?

(घ) मानो रोपेर मुरी उब्जाउने उद्देश्यले बर्सादको समयमा खेतमा काम गर्ने किसानलाई तपाईं के सुझाव दिन चाहनुहुन्छ ?

(ङ) 'आकाङ्क्षा', 'क्षितिज' र 'गवैया' शब्दको अर्थ लेख्नुहोस् ।

लेखाइ

१४. पाठका आधारमा सङ्क्षिप्त उत्तर लेख्नुहोस् :

(क) वर्षा ऋतुका विशेषताहरू के के हुन् ?

(ख) वर्षा भएपछि प्रकृति र मानवमा के कस्ता परिवर्तनहरू देखा पर्छन् ?

(ग) वर्षापछि खेतीकर्ताहरूको कस्तो इच्छा हुन्छ ?

(घ) वर्षालाई किन सुखको जलधिमा पौडिने समय भनिन्छ ?

१५. सप्रसङ्ग व्याख्या गर्नुहोस् :

(क) बाली राम्रो, तृण अति हरा, वर्ष राम्रो कबूली

पारावार प्रभु-हृदयको फुट्छ सङ्गीत केली ॥

(ख) लौ लौ गाओ दल दल वनै, वृक्ष हो ऊठ सारा

बर्से घैंटा घट घट गरी स्वर्ग-पीयूष धारा ।

१६. कविले 'वर्षा' कवितामा प्रकृतिको वर्णन कुन रूपमा गरेका छन्, विवेचना गर्नुहोस् ।

१७. 'वर्षा' कविताको मूल भाव लेख्नुहोस् ।

१८. तलका कवितांश पढी सोधिएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

ईट काठको बटुली रास

यो घर ठाडो पार्ने खास ।

सकल बिलाए कर्मी ज्यामी

ओत बसेका छौं अब हामी ॥

छोड सबै त्यो रीस र राग

पुछिद्यूँ दिलको कालो दाग ।

मिलिजुलि सबले घाम र पानी

छलनै पर्दछ आखिर नानी ॥

(लेखनाथ पौड्याल - गौँथली बोल्थो चिरबिर च्यार)

प्रश्नहरू

- (क) घर खासमा कसले बनाएका हुन् ?
(ख) हामीले किन रिस र राग त्याग्नुपर्छ ?
(ग) हामी सबै मिलीजुली बस्नुपर्नाको कारण के हो ?
(घ) माथिको कवितांशको मुख्य भाव के हो ?
(ङ) 'सकल' र 'आखिर' शब्दको अर्थ लेख्नुहोस्,

१९. पाठमा भएका तलका शब्दहरूलाई प्रचलित वर्ण विन्यासअनुसार सच्याएर अभ्यास पुस्तिकामा लेख्नुहोस् :

ह्वैन, नतरसून्, बिजूली, यौटा, ऊठ

व्याकरण

१. पाठमा प्रयोग भएका तलका उपसर्ग व्युत्पन्न शब्दको बनोट प्रक्रिया हेर्नुहोस् र त्यस्तै उपसर्ग लागेर बनेका तिन तिन ओटा शब्द निर्माण गर्नुहोस् :

उपसर्ग	आधार पद	व्युत्पन्न शब्द
वि	+ मान	= विमान
अ	+ चल	= अचल
प्र	+ कृति	= प्रकृति
आ	+ शङ्का	= आशङ्का

२. तलका उपसर्गबाट दुई दुई ओटा शब्द निर्माण गर्नुहोस् :

अति, अधि, अन, ना, दुस्, गैर, परा, उप, अव, अभि, सम्, अनु, सु, कु, अप, सह, बद, बि, बे, निस्, दुर, उत्, न

३. पाठमा प्रयोग भएका तलका प्रत्यय व्युत्पन्न शब्दको बनोट प्रक्रिया पढ्नुहोस् र 'ई' प्रत्यय लागेर बनेका तिन ओटा नयाँ शब्द टिपी निर्माण प्रक्रिया देखाउनुहोस् :

आधार पद	प्रत्यय	व्युत्पन्न शब्द
चढ्	+ ई	= चढी
प्राण	+ ई	= प्राणी
भोला	+ ई	= भोली

४. तलको अनुच्छेदमा प्रत्यय लागेका व्युत्पन्न शब्द टिप्नुहोस् र उदाहरणमा देखाए जस्तै गरी निर्माण प्रक्रिया देखाउनुहोस् :

आधुनिक युगमा मानवीय आवश्यकता पूर्ति गर्न वैज्ञानिकहरूले नयाँ नयाँ कुराको अनुसन्धान गरेका छन् । गाउँलेहरू सहरिया भएका छन् तर आफ्नो कर्तव्य बिसर्ग थालेका छन् । सहरमा औद्योगिक क्षेत्रको विकास मात्र होइन, दानवीय प्रवृत्ति पनि देखा परेको छ । विज्ञानले विविध क्षेत्रमा चामत्कारिक परिवर्तन गरे तापनि मानवता हराएको छ । शिक्षित नेपालीहरू पनि नैतिक र चरित्रवान् बन्न सकेका छैनन् । शैक्षिक बेरोजगारी बढेको छ, गरिबीले सताएको छ । सहरको यान्त्रिकताभित्र मानिसहरू दयालु र मायालु बन्न सकेका छैनन् । बसमा चढ्दा पनि होसियार बन्नुपर्छ, नत्र आफ्नो मोबाइलसमेत चोरी हुन सक्छ । सहरमा जङ्गली जनावरको डर त छैन तापनि रक्स्याहा, मिचाहा र नशालुको डर हुन्छ । भ्रूणहारी, गोर्खाली, पाल्पाली, गुल्मी र पर्वतेलगायत सबै नेपालीहरू मिल्नुपर्छ ।

उदाहरण :

आधार पद	प्रत्यय	व्युत्पन्न शब्द
अधुना	+ इक	= आधुनिक
मानव	+ ईय	= मानवीय
गुल्मी	+ एली	= गुल्मेली
पर्वत	+ ए	= पर्वते

५. तलका प्रत्यय लगाई एक एक ओटा शब्द निर्माण गर्नुहोस् :

अन, अनी, अन्त, अन्ते, अक्कड, अत, अक, आइ, आई, आरो, आवट, आहा, इलो, उवा, एको, ति, ती, एर, ओट, ईन, इय, ईय, इया, आलु, आवट, आनी, एलु, अनीय, इत, इका, य, तव्य, ता, आहा, आन, औरो, इक, आइलो, ली, ले, इयार, पन/पना, त्व, इम, वानु, एली

६. तलको अनुच्छेदमा दिइएका रेखाङ्कित पदहरू क्रियापद हुन् । क्रियापदले कतारले गरेको काम, घटेको घटना, परिस्थिति वा कुनै विशेष अवस्थालाई जनाउँछ । तलको अनुच्छेद पढ्नुहोस् र क्रियापदको पहिचान र प्रयोगबारे बुझ्नुहोस् :

हामी नेपालीहरूको गौरवमय इतिहास र विस्मयकारी वर्तमान छ, अब हामीले चमत्कारी भविष्य निर्माण गर्नुपर्ने छ । इतिहासलाई साक्षी राखेर वर्तमानमा इमानदार बनी काम गर्न सक्छौं भने हाम्रो भविष्य सुन्दर हुने छ । तर यसका लागि ठूलो त्याग चाहिन्छ । नेपालीहरू रगत त्याग गर्न सक्छन्, प्राण त्याग गर्न सक्छन्, तर स्वार्थ त्यागका अगाडि घुँडा टेक्छन् भन्ने सन्देश जानु हुँदैन । हामी निःस्वार्थी बनेर देशका

लागि काम गर्नुपर्छ । हरेक व्यक्ति, जाति, शक्ति, समूह र राजनीतिक पार्टीले आफ्ना केही न केही स्वार्थलाई तिलाञ्जलि दिएर मुलुकको समुन्नतिका निमित्त काम गर्नुपर्छ । यहाँ शान्ति र विकासले हाम्रा डाँडा, पाखा र पखेरामा विकासका मूल फुटाउनुपर्छ । नेपाली धर्तीमा चराले शान्तिको गीत गाउने, मयूरहरू नाच्ने, हिमालहरू हाँस्ने र पहाडहरू प्रशन्न हुने वातावरण सिर्जना गर्नुपर्छ । यी सम्पूर्ण कार्यहरूका लागि हामी एकजुट भएर शान्ति स्थापना गरौं । यति गर्न सक्यौं भने हिमालहरू मुसुकक मुस्कुराउने छन् । भरनाहरूले सङ्गीतको धुन निकाल्ने छन्, तराईमा धानका बाला झुल्ने छन् र पहाडमा सिर्जनाका फुल फुल्ने छन् ।

माथिको अनुच्छेदमा प्रयोग भएका रेखाङ्कित क्रियापद टिप्नुहोस् र ती क्रियापदलाई प्रयोग गरेर छुट्टै अनुच्छेद तयार गर्नुहोस् ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

- तलका बुँदाहरूलाई समावेश गरी पर्यावरणीय समस्यामा आधारित भएर २५० शब्दमा नघटाई एउटा निबन्ध रचना गर्नुहोस् :

हाम्रो वरिपरि फैलिएको वा रहेको हावालाई पर्यावरण भनिनु प्रकृति र पर्यावरण मानव जीवनसँग प्रत्यक्ष सम्बन्ध राख्ने विषय हुनु पर्यावरण प्रदूषित हुनबाट जोगाउने काम मानिसको हुनु आज प्राकृतिक साधन र स्रोतको प्रयोगमा मानिसले विवेक पुर्‍याउन नसक्दा धेरै समस्या आउनु बढ्दो जनसङ्ख्या, वन जङ्गलको विनाश र उद्योग एवम् गाडीले फ्याँक्ने धुवाँका कारण वातावरण प्रदूषित हुनु भूक्षय, बाढी, पहिरो, अतिवृष्टि र अनावृष्टि जस्ता समस्या देखा पर्नु प्राकृतिक सौन्दर्य नासिनु हिमालहरू पग्लिनु मौसममा परिवर्तन आउनु पानीका मुहानहरू सुक्नु विभिन्न रोगका प्रकोप फैलिएर स्थिति भयावह हुनु मानिसलगायत सम्पूर्ण जीवहरूको अस्तित्व सङ्कटमा पर्नु विवेकशील मान्छे पर्यावरणलाई प्रदूषित हुनबाट जोगाउन आफैं सचेत हुनुपर्ने जनस्तरमा चेतना फैलाएर स्वच्छ, सफा र हराभरा वातावरण निर्माणमा जोड दिनुपर्ने ।

१. संस्कृति मानिसको सामूहिक जीवन शैली हो । संस्कृतिले कुनै राष्ट्र, जाति वा समुदायको सामाजिक जीवन, आर्थिक व्यवस्था, राजनीति, चाल चलन, खानपिन, पहिरन, चिन्तन आदि अनेकन् कुरालाई जनाउँछ । त्यस्तै भाषा, साहित्य, धर्म, कला, दर्शन, चाडपर्व, परम्परा आदिको समष्टि नाम नै संस्कृति हो । संस्कृतिले कुनै राष्ट्र, जाति वा समुदायका मानिसका खाने तरिका, बोल्ने तरिका, सोच्ने तरिका, हिँड्ने तरिका, बस्ने तरिका आदिलाई समेत जनाउँछ । कुनै समयको समाजले त्यति बेलाको सामाजिक आवश्यकताका लागि बनाएको आचार, व्यवहार वा क्रियाकलापले निरन्तरता पाएपछि त्यो संस्कृति बन्दछ । संस्कृति कुनै पनि राष्ट्र, जाति वा समुदायलाई चिनाउने मुख्य आधार हो । संस्कृति समाजलाई एकताबद्ध गर्ने एउटा कडी पनि हो । व्यक्तिगत रूपमा मानिस भिन्न भए पनि सांस्कृतिक रूपमा त्यो एउटा समुदाय वा राष्ट्रको अङ्गका रूपमा रहेको हुन्छ ।
२. संस्कृति आचार संहिता पनि हो । संस्कृतिरूपी आचार संहिता पालन गराउनका निम्ति धर्मलाई संस्कृतिसँग एकाकार गराइन्थ्यो । अहिले पनि धर्म संस्कृति भनेर तिनलाई अभिन्न मानिन्छ तर धर्म र संस्कृति एउटै भने होइनन् । धर्म मूलतः ईश्वर, स्वर्ग, नरक आदि विश्वाससँग सम्बन्धित हुन्छ । संस्कृति भनेको मानिसको आचार व्यवहारसँग सम्बन्धित हुन्छ । धर्म संस्कृतिको एउटा अङ्ग हुन सक्छ । जति बेला वैज्ञानिक चिन्तनको विकास भएको थिएन, त्यति बेला यसो गरे धर्म हुन्छ, त्यसो गरे पाप लाग्छ भनेका आधारमा मानिसहरू कुनै संस्कृतिको अनुसरण गर्थे । 'पाप लाग्छ' भन्नु त्यसलाई कानुन वा नियमसँग जोड्नु हो । राजनीति र कानुन नबनेको अवस्थामा धर्म नै कानुन थियो । त्यति बेला धर्मका आडमा, स्वर्ग र नरकका आश र त्रासमा मानिसका आचार, व्यवहारहरू निर्धारित हुन्थे । अब पाप लाग्छ भनेर होइन, यसो गर्दा राम्रो हुन्छ र त्यसो गर्दा नराम्रो हुन्छ भन्ने आधारमा आचार व्यवहारहरू निर्धारित हुन्छन् ।

जीवन शैली : जीवन बाँच्ने तरिका

अनेकन् : धेरै, अनेक

समष्टि : उस्तै खालका वस्तुहरूको मेल, समूह, जमात

एकताबद्ध : एक भएको

कडी : जुक्ति, उपाय

आचार संहिता : नैतिक नियम लेखिएको शास्त्र

एकाकार : एक भएको

अभिन्न : भिन्न नभएको, नछुट्टिएको

आड : अडिने ठाउँ, भरोसा दिने वस्तु

त्रास : डर

३. अबको संस्कृति पाप, पुण्य, स्वर्ग, नरक आदिका आधारमा निर्धारित हुँदैन । आजको समाज वैज्ञानिक चिन्तनतर्फ उन्मुख हुँदै गइरहेको छ । अब पापको हाउगुजीमा मात्र संस्कृति बाँच्दैन । अब विज्ञानका सापेक्षतामा मानिसका आवश्यकता, खुसी, सुख र मनोरञ्जनका रूपमा संस्कृतिलाई ग्रहण गरिन्छ । अहिले विज्ञानका सापेक्षतामा जीवनको व्याख्या हुन्छ । विज्ञान सत्य र तथ्यमा आधारित छ र यसले प्रामाणिकतामा विश्वास गर्छ । कुनै कुराको अवलोकन, जाँच र पारखका आधारमा मात्र सत्य नजिक पुगिन्छ भन्ने मान्यता विज्ञानको छ । अबको संस्कृति विज्ञानभन्दा पर रहन सक्तैन । हिजो हामीले मानेका कतिपय कुरा आज अन्ध विश्वासमा परिणत भएका छन् । त्यसैले अबको संस्कृति अनुमान र अन्ध विश्वासमा होइन, मानव हितका लागि र विज्ञानसम्मत हुन आवश्यक छ ।
४. संस्कृति भन्नासाथ हामी पुर्खासँग जोडिन पुग्छौं । पुर्खाले राम्रो भनेर चलाएका चलनहरू नै संस्कृति हुन् । अर्को तरिकाले भन्दा संस्कृति पुर्खाहरूको आविष्कार हो । संस्कृति एकै दिनमा बनेको होइन । त्यसैले आफ्नो संस्कृति सबैलाई प्यारो लाग्छ । संस्कृतिसँग मानिसको आफ्नो इतिहास र पहिचान जोडिने भएकाले पनि त्यो सबैको प्रिय हुन्छ । त्यसैले आफ्नो संस्कृति छोड्नु हुन्न भनिन्छ ।
५. पुर्खाहरूले चलाएको र आफ्नो भन्दैमा सबै कुरा राम्रै हुन्छ भन्ने केही छैन । कतिपय कुरा राम्रा हुँदाहुँदै पनि समय क्रममा ती यथावत् रहन सक्तैनन् । विगतमा त्यति बेलाको आर्थिक प्रणाली, सामाजिक सम्बन्ध, राजनीतिक व्यवस्था आदिका आधारमा बनेका रीति रिवाज, चाल चलनहरू आज उपयुक्त

सिद्धान्त : मान्यता प्राप्त विचार

उन्मुख : त्यतातिर फर्केको

हाउगुजी : डरलाग्दो

सापेक्षता : कुनै कुरासँग सम्बन्धित

ग्रहण : लिने वा बुझ्ने काम

प्रामाणिकता : प्रमाण पुगेको

अवलोकन : ध्यान दिएर अध्ययन गर्ने काम

पारख : गुणदोष छुट्याउने काम

सम्मत : सहमत, स्वीकृत

पुर्खा : बाबुबाजे, पूर्वज

पहिचान : चिनारी

समय क्रम : समयअनुसार

यथावत् : जस्ताको तस्तै, उस्तै

विगत : बितेको समय

आर्थिक प्रणाली : उत्पादन वा कमाइको तरिका

रीति रिवाज : पहिलेदेखि चलिआएको चाल चलन, परम्परा

नहुन सक्छन् । हिजोको जस्तो घर व्यवहार, रहन सहन, खानपान आज उपयुक्त नहुन सक्छ । हिजो माटाका घर थिए, अब सिमेन्टका बन्न थाले । चुलो चौकाको स्थान डाइनिङ टेबलले लिन थाल्यो । सहरीकरणसँगै घरघरै गाईवस्तु पाल्न सम्भव भएन । हिजो बिहानै उठेर घर लिप्नुपर्थ्यो, अब पुछ्नुपर्छ । काठका पिराको स्थान कुर्सिले लिएको छ । विगतमा महिलाहरूलाई घरको काममा मात्र लगाइन्थ्यो, अब महिला पनि पुरुषसह बाहिरका काममा व्यस्त हुन थालेका छन् । साथै पुरुषहरू पनि महिलासह घरका काममा व्यस्त हुन थालेका छन् ।

६. हो, संस्कृतिको चरित्र परम्परागत हुन्छ तर अपरिवर्तनशील भने हुँदैन । संसार परिवर्तनशील छ । मानिसका चाहना र आवश्यकताहरू असीमित छन् र निरन्तर सुख, सुविधा र नयाँ नयाँ अवसरको खोजी गर्नु मानिसको चरित्र नै हो । त्यसैले संस्कृति सदैव एकैनासको हुँदैन र हुन सक्तीन पनि । मानिसले लगाउने कपडा, खानपिन, कामधन्दा आदि बिस्तारै आरामदायी, सुखदायी बन्नेतर्फ अग्रसर हुने गर्छन् । तिनको गतिलाई रोक्न सकिँदा पनि सकिँदैन र त्यसो गर्नु उचित पनि हुँदैन । त्यसैले मानिसका आचार, व्यवहार, खानपान आदि समय समयमा परिष्कार भइरहन्छन् । संस्कृति मानिसले मानिसका लागि बनाएको हो, आफ्नो सजिलोका लागि बनाएको हो । त्यसैले समय, सन्दर्भ र आवश्यकताअनुसार संस्कृतिहरू परिमार्जित हुँदै जान्छन् । त्यसैले संस्कृति शब्दको शाब्दिक अर्थ नै परिष्कार वा संस्कार गरिएको भन्ने हुन्छ । जुन संस्कृति समयानुकूल परिमार्जित र परिष्कृत हुन्छ, त्यही संस्कृति नै लामो समय टिक्छ ।
७. संस्कृति भूगोल, जातिअनुसार फरक हुन्छ । तराई मधेसमा गर्मी हुने भएकाले त्यहाँका मानिसको पहिरन बढी खुला प्रकृतिको हुन्छ । हिमाली भेकमा अत्यधिक जाडो हुने भएकाले त्यहाँको पहिरन बढी नै बन्द प्रकृतिको हुन्छ । त्यस्तै पहाडको हावापानी धेरै गर्मी र धेरै जाडो नहुने भएकाले त्यहाँको पहिरन सोही प्रकृतिको हुन्छ । त्यस्तै खानपिन, मेला उत्सव, जीवन संस्कार, चाडपर्व, बोलीचाली आदि पनि हावापानीअनुसार फरक हुन्छन् । संस्कृति जात पिच्छे फरक फरक हुन्छन् भन्ने उदाहरण हामीसँग जति पनि छन् । एउटै टोलमा बस्ने शेरपाहरू ल्होसारमा, राईहरू साकेलामा, नेवारहरू इन्द्र जात्रामा, लिम्बुहरू धान नाचमा रमाउँछन् । महिला र पुरुषका पहिरन, गरगहना, बोली वचनमा पाइने भिन्नताका आधारमा पनि संस्कृति फरक हुने गरेको देखिन्छ ।

रहन सहन : लवाइ, खवाइ, व्यवहार

सहरीकरण : सहर बनाउने काम

अपरिवर्तनशील : परिवर्तन नहुने गुण

असीमित : सीमा नभएको

परिष्कार : शुद्ध पारिएको

सन्दर्भ : सिलसिला, प्रसङ्ग

संस्कार : अवगुण, दोष आदि हटाई शुद्ध पारिएको, जन्म, मृत्यु, विवाह आदि कर्म

समयानुकूल : समयअनुसार मिल्दोजुल्दो

८. नेपाल सांस्कृतिक दृष्टिले अत्यन्त समृद्ध छ । नेपालको संस्कृति भनेको विविधताको संस्कृति हो । नेपालमा वेद, पुराण आदि संस्कृत वाङ्मयको अनुसरण गर्ने संस्कृति छ । संस्कृत वाङ्मयको अनुसरण गर्ने हिन्दु संस्कृति संसारका विकसित संस्कृतिमध्येको एक हो । त्यस्तै नेपाल गौतम बुद्धको जन्मभूमि हो र संसारमा लोकप्रिय रहेको बौद्ध संस्कृतिको उद्गम स्थल पनि नेपाल नै हो । त्यस्तै नेपालमा श्रममा आधारित र प्रकृतिलाई पूजा गर्ने आफ्नै प्रकारको मौलिक संस्कृति पनि छ । नेपाल बहु जातीय, बहु धार्मिक, बहुभाषी देश हो । यसैले यो देश बहु सांस्कृतिक देश पनि हो । यसैले नेपालको राष्ट्रिय संस्कृति भने विविधताको संस्कृति हो ।
९. नेपालमा मधेस, पहाड र हिमालमा अलग अलग प्रकारका संस्कृति छन् र ती सबै मिलेर नेपाली राष्ट्रिय संस्कृतिको निर्माण भएको छ । हामीलाई थाहा छ, मधेसमा मिथिला, भोजपुरा, अवध आदि संस्कृतिहरू छन् । थारुहरूको आफ्नै सांस्कृतिक पहिचान छ । पूर्वी तराईमा रहेका सतार, मेचे, दनुवार, धिमाल, राजवंशीहरूका आफ्नै संस्कृतिका मौलिकता छन् । त्यसरी नै नेपालका मुस्लिमहरूको आफ्नै संस्कृति छ । पहाडमा तामाङ, गुरुङ, मगर, राई, लिम्बुका आफ्नै सांस्कृतिक पहिचान छ । हिमाली क्षेत्रमा शेर्पालगायतका विभिन्न जातिका आफ्नै प्रकारका संस्कृति छन् । यसरी देशका सबै धर्म, जाति, भाषा आदिको योगले नेपाली संस्कृतिको साझा रूप तयार भएको छ । हो, विविधता नै नेपाली संस्कृतिको मूल पहिचान हो । देउडा, गौरा, लाखे, सेलो, सङ्गिनी, हाकपारे, मारुनी, चुड्का, ख्याली, रोदी, धाननाच, माघी, होली, साकेला, देउसी, भैलो आदिको समष्टि नै नेपाली संस्कृति हो । यही साझापनमा, यही अनेकतामा एकता र आपसी सहिष्णुता नै नेपाली संस्कृति हो ।
१०. साकेला, धाननाच, ल्होसार, होली, इन्द्र जात्रालगायतका जात्रामा सबै जातिका मानिसहरू उत्ति कै खुसीसाथ रमाइरहेका देख्न सकिन्छ । पहिले पहिले तराईमा मात्र मनाइने छठ पर्व अब पहाड हिमालमा समेत लोकप्रिय भइसकेको छ । हामीसँग सांस्कृतिक सहिष्णुताका यस्ता धेरै उदाहरण छन् । आमाबुबा, गुरु र पाहुनाहरूलाई देवतासरह मान्ने चलन नेपालीहरूको साझा संस्कृति हो । अर्मपर्म, सरसहयोग र समूहमा रमाउने नेपाली संस्कृति हो । बटुवाको शीतलताका लागि वर पिपल रोपिदिने, बिसाउनका लागि चौतारा बनाइदिने र बास बस्नका लागि पाटीपौवा बनाइदिने हाम्रो संस्कृति छ । हाम्रो संस्कृतिमा म मात्रै खाऊँ, म मात्रै लाऊँ भन्ने छैन, सबैले खान, लाउन र बाँच्न पाउनुपर्छ भन्ने छ । सबै सुखी होऊन्, सबै निरोगी होऊन् र सबैले सम्मानपूर्वक बाँच्न पाऊन् भन्ने हाम्रो संस्कृतिको भाव रहेको छ । हाम्रो संस्कृतिले अभावका बिचमा पनि रमाउन, आफ्नै कमाइमा बाँच्न र श्रमको पूजा गर्न सिकाउँछ ।

वाङ्मय : भाषामा लेखिएका ग्रन्थ

अनुसरण : कुनै विचार वा व्यक्तिको पछि लाग्ने काम, पालना गर्ने काम

उद्गम स्थल : उत्पत्ति हुने ठाउँ

सहिष्णुता : सहनशीलता, सहने गुण

११. कतिपय अवस्थामा संस्कृतिका नाममा विकृतिले प्रश्रय पाइरहेको हुन्छ । संस्कृति मानिसका भलाइका लागि हो । अन्ध विश्वास, विभेद, शोषण, उत्पीडन आदि संस्कृति नभएर विकृति हुन् । हामीकहाँ दाइजो, तिलक, बोक्सी, छुवाछुत, बलिप्रथा जस्ता खराब प्रथाहरू छन्, जसलाई हामीले संस्कृतिका नाममा जोगाइरहेका छौं । घुस खाने, भ्रष्टाचार गर्ने, अरूलाई दुःख दिने, नराम्रो काम गरेर पनि धनी बन्नपछि भन्ने चिन्तन र व्यवहार विकृति हुन्, संस्कृति होइनन् । चाडपर्व, पूजाआजा, जन्म, विवाह, मृत्यु आदि हाम्रा संस्कारका अवसरमा अनावश्यक खर्च गर्ने, आडम्बर देखाउने, मादक पदार्थ सेवन गर्ने, तास, जुवा खेल्ने, भगडा गर्ने जस्ता प्रवृत्तिले प्रश्रय पाएको देखिन्छ । यस्ता क्रियाकलापहरू संस्कृति नभएर विकृति हुन् । हामीले हाम्रा मौलिक संस्कृतिको संरक्षण गर्नुपर्छ । संस्कृतिको मूल चरित्र परिवर्तनशील भएकाले आवश्यकताअनुसार तिनलाई परिमार्जन र परिष्कार गर्दै लैजानुपर्छ । संस्कृतिका नाममा देखिएका विकृतिलाई हटाउनुपर्छ ।

विकृति : खराब कुरा

प्रश्रय : आड, भरोसा

विभेद : छुट्याउने काम

उत्पीडन : पीडा, कष्ट, सताउने काम

दाइजो : विवाहमा दुलहीका बाबुआमाले दुलहीलाई दिइने रुपैयाँ, कपडा, गहना आदि धनमाल

तिलक : विवाहमा दुलही पक्षले दुलहालाई दिने धन, सम्पत्ति

बलिप्रथा : देवी देवताका नाममा पशुहरू काटेर भोग दिने चलन

प्रथा : पिता पुर्खाका पालादेखि चलिआएको चलन

अभ्यास

सुनाइ

१. निबन्धको पहिलो अनुच्छेद सुन्नुहोस् र संस्कृति भनेको के हो, भन्नुहोस् ।
२. निबन्धको दोस्रो अनुच्छेद सुन्नुहोस् र धर्म र संस्कृतिका बिचको अन्तर भन्नुहोस् ।
३. निबन्धको तेस्रो अनुच्छेद सुन्नुहोस् र तलका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :
 - (क) आजको समाज कतातर्फ उन्मुख हुँदै गइरहेको छ ?
 - (ख) विज्ञानको सापेक्षता भनेको के हो ?
 - (ग) विज्ञानले कुन कुरामा विश्वास गर्छ ?
 - (घ) अबको संस्कृति कस्तो हुनुपर्छ ?
४. निबन्धको नवौँ अनुच्छेद सुन्नुहोस् र त्यसको सारांश भन्नुहोस् ।

बोलाइ

५. तलका शब्दहरूको ठिक उच्चारण गर्नुहोस् :

जीवन शैली, अनेकन्, समष्टि, एकताबद्ध, जुक्ति, आचार संहिता, अभिन्न, आड, त्रास, सिद्धान्त, ग्रहण, प्रामाणिकता, सम्मत, स्वीकृत, आर्थिक प्रणाली, रीति रिवाज, अपरिवर्तनशील, परिष्कार, सन्दर्भ, उद्गम स्थल

६. तलका शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गरी भन्नुहोस् :

जमात, कडी, जुक्ति, एकाकार, उन्मुख, हाउगुजी, सापेक्षता, अवलोकन, पारख, पहिचान, यथावत्, विगत, रहन सहन, सहरीकरण, संस्कार, समयानुकूल, वाङ्मय, अनुसरण, मौलिक, विकृति, दाइजो, तिलक, प्रथा

७. चौथो अनुच्छेदलाई सस्वर वाचन गर्नुहोस् र ती अनुच्छेद पढ्न तपाईंलाई कति समय लाग्यो साथीबाट सुन्नुहोस् ।

८. एउटै कक्षामा पढ्ने भिन्न भिन्न संस्कृतिका दुई साथीहरूका बिचमा कुराकानी गरी हाउभाउसहित कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

९. तपाईं आफूलाई स्वदेशप्रति कस्तो धारणा राख्ने व्यक्तिका रूपमा चिनाउन चाहनु हुन्छ, कक्षामा सुनाउनुहोस् ।

पढाइ

१०. पाठका अनुच्छेदहरू पालैपालो सस्वर वाचन गर्नुहोस् ।

११. निबन्ध पढी तल सोधिएका प्रश्नहरूको छोटो उत्तर दिनुहोस् :

(क) संस्कृति भनेको के हो ?

(ख) नेपाल सांस्कृतिक दृष्टिले अत्यन्त समृद्ध छ भन्ने कुरालाई पुष्टि गर्नुहोस् ।

(घ) नेपाल सांस्कृतिक विविधता भएको देश भनेर किन भनिएको हो ?

१२. पाठ पढेपछि तपाईं लेखकका कुन कुन विचारमा सहमत वा असहमत के हुनुहुन्छ, आफ्नो धारणा लेख्नुहोस् ।

लेखाइ

१३. पाठको दसौं अनुच्छेदबाट मुख्य मुख्य पाँच बुँदा टिपी सारांश लेख्नुहोस् ।

१४. पाठबाट तपाईंले थाहा पाएका मुख्य नयाँ कुराहरू के के हुन्, लेख्नुहोस् ।

नेपाली : कक्षा १०

१५. व्याख्या गर्नुहोस् :

(क) संस्कृतिको चरित्र परम्परागत हुन्छ तर अपरिवर्तनशील भने हुँदैन ।

(ख) अन्ध विश्वास, विभेद, शोषण, उत्पीडन आदि संस्कृति नभएर विकृति हुन् ।

१६. “विविधतामा एकता र आपसी सहिष्णुता हाम्रो संस्कृतिको विशेषता हो” भन्ने भनाइलाई तर्कसहित पुष्टि गर्नुहोस् ।

१७. नेपालमा संस्कृतिका नाममा देखिएका विकृतिहरूको उदाहरणसहित विवेचना गर्नुहोस् ।

१८. ‘देशभक्ति’ शीर्षकमा एउटा अनुच्छेद रचना गर्नुहोस् ।

१९. ‘मानव सभ्यताको संरक्षण’ भन्ने शीर्षकमा सर्वप्रथम शिक्षकबाट बुँदाहरू प्राप्त गर्नुहोस् र ती बुँदालाई समेटेर निबन्ध लेख्नुहोस् ।

२०. ‘मेरो व्यवहार नै मेरो आचरणको ऐना हो’ भन्ने शीर्षकमा बुँदा तयार पारी आत्मपरक निबन्ध रचना गर्नुहोस् ।

व्याकरण

१. पाठबाट ‘स’ को प्रयोग भएका आठ ओटा शब्द छानेर लेख्नुहोस् ।

२. पाठबाट शब्दका सुरुमा स्वर वर्ण भएका ६ ओटा शब्द छानेर लेख्नुहोस् ।

३. निम्न लिखित शब्दमा आएका अक्षरहरूको संरचना देखाउनुहोस् :

व्यञ्जन, प्रक्रिया, दोलखा, विश्व विद्यालय

४. तलको अनुच्छेदका रेखाङ्कित शब्दहरू द्वित्व हुन्, तिनलाई अभ्यास पुस्तिकामा सार्नुहोस् :

म सानैदेखि मनमनै पढ्ने गर्थे । मैले यसरी पढेको मेरी आमालाई चित्त बुझ्दैनथ्यो । उहाँ मलाई खाली पढ् पढ् मात्रै भनिरहनुहुन्थ्यो । भाइ चाहिँ घरघरै डुलिहिँड्थ्यो । ऊ साना साना केटाकेटी जम्मा गरेर बारीका कान्लै कान्ला हाम्फाल्थ्यो । बाँदर रुखरुखै दौडेको देखेर ऊ जिल्ल पथ्र्यो । भात खाने बेलामा ऊ साग साग भिकेर पहिल्यै भुइँमा राख्थ्यो । सानामा मलाई सेता सेता कपडा मन पथ्र्यो तर अहिले भने राता राता कपडा बढी मन पर्छ । भाइ चाहिँ सेता कपडा देख्यो कि ध्यार् ध्यार् च्यातिदिन्थ्यो ।

५. तलका द्वित्व शब्दलाई प्रयोग गरेर दुई दुई ओटा वाक्य निर्माण गर्नुहोस् :

बाघ बाघ, जुकैजुका, शङ्कैशङ्का, उँभो उँभो, मेवैमेवा, लमक लमक

६. तल समास प्रक्रियाबाट समस्त शब्द निर्माण हुने प्रक्रिया दिइएको छ । तिनलाई उत्तर पुस्तिकामा सार्नुहोस् :

समस्त शब्द	निर्माण प्रक्रिया (विग्रह)
१. भोलिपर्सि तलमाथि घरमाथि डाँडापारि	भोलि पर्सि तल माथि घर माथि डाँडा पारि
२. साहुमारा ज्यानमारा बाढी पीडित डर छेरुवा पूजाकोठा घरखर्च	साहुलाई मार्ने ज्यानलाई मार्ने बाढीले पीडित डरले छेरुवा पूजालाई कोठा घरलाई खर्च
३. बुढोपाको रातोपिरो रातीगेडी कालीमाटी भान्दाइ	बुढो पाको रातो पिरो राती गेडी कालो माटो भानिज दाइ
४. दोबाटो चतुर्भुज षट्कोण सप्तर्षि नवरत्न	दुई बाटोको समूह चार ओटा भुजाको समूह छ ओटा कोणको समूह सात ऋषिको समूह नौ रत्नको समूह
५. बुबाआमा सागपात दुःखसुख हातखुट्टा पापपुण्य	बुबा र आमा साग र पात दुःख वा सुख हात पनि खुट्टा पनि पाप वा पुण्य
६. चरीनङ्ग्रे माछापुच्छ्रे लामकाने हात्ती पाइले	चराका जस्ता नङ्ग्रा छन् जसका माछाको जस्तो पुच्छर छ जसको लामा कान छन् जसका हात्तीका जस्ता पाइला छन् जसका

७. पाठबाट पाँच ओटा समस्त शब्द टिप्नुहोस् ।

८. तलका समस्त शब्दलाई विग्रह गर्नुहोस् :

बाघमारा, दोबाटो, डाँडापारि, चरिचुच्चे, सानिमा, दुधभात

९. तलका शब्दको समास गर्नुहोस् :

लामो खुट्टा भएको, चन्द्रमाको जस्तो मुख भएको, जीवनरूपी सूत्र, तामाको खानी

१०. उदाहरणमा दिए जस्तै गरी तलका शब्दको लघुतावाची (सानो बुझाउने) शब्द बनाउनुहोस् :

उदाहरण : कोदालो-कोदाली, थाल-थाली

डालो, कुचो, कचौरो, चिम्टा, लोहोरो, लौरो, नाङ्लो, लोहोटा, गेडो, ठेको, गाग्रो, चोलो,

११. दाहरणमा दिए जस्तै गरी तलका शब्दको समूह वाचक शब्द लेख्नुहोस् :

उदाहरण : अङ्गुर - भुप्पो, भेडा - बगाल, कमिला - ताँती

मकै, फुल, मानिस, सिपाही, बारुला, बाँस, नोट, माहुरी, केरा, पराल, दाउरा, पर्वत

१२. तल सिङ्गो शब्दका केही उदाहरण दिइएको छ, तपाईं पनि त्यस्तै सिङ्गा शब्दहरू खोजेर लेख्नुहोस् :

अभेद्य : भेदन गर्न नसकिने

अकाट्य : काट्न नसकिने

अजर : जो कहिल्यै बुढो हुँदैन

अमर : जो कहिल्यै मर्दैन

आस्तिक : ईश्वर र धर्ममा विश्वास गर्ने

नास्तिक : ईश्वर र धर्ममा विश्वास नगर्ने

कटुभाषी : नमिठो बोल्ने

दस वर्षको अवधि : दशक

कृतज्ञ : गरेको गुणको कदर गर्ने

कृतघ्न : गरेको गुणको कदर नगर्ने

सिर्जनात्मक अभ्यास

तपाईंले मनाउने कुनै एउटा सांस्कृतिक पर्वको बारेमा २०० शब्दसम्मको निबन्ध लेख्नुहोस् ।

(श्री जन जीवन मावि पोकली, ओखलढुङ्गाका कक्षा १० का विद्यार्थीहरूबिच वाद विवाद प्रतियोगिताको आयोजना गरिएको छ । विद्यालयका प्रधानाध्यापक सिर्जना सुनुवारको अध्यक्षतामा कार्यक्रम सुरु भएको छ । विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्ष लोकबहादुर खड्का, स्रोत व्यक्ति रञ्जना विश्वकर्मा र अभिभावक सङ्घका अध्यक्ष शुक्र तामाङ अतिथि हुनुहुन्छ । शिक्षकहरू रामप्रताप यादव, मुना अधिकारी र प्रमिला गुरुङ निर्णायक मण्डलमा रहनुभएको छ । प्रतियोगीहरू शिवलाल गौतम, विमला प्रधान, लक्ष्मी चौधरी र राकेश मगर निर्धारित स्थानमा बसिसक्नुभएको छ । शिक्षक, विद्यार्थी र अभिभावकहरूले सभाकक्ष खचाखच छ । कक्षा १० की छात्रा जयन्ती बस्नेत समय पालकमा रहनुभएको छ भने सोही कक्षाका छात्र लाक्पा शेर्पा उद्घोषक हुनुहुन्छ ।)

१. उद्घोषक : विद्यालयको वार्षिक कार्य तालिकाअनुसार आज वाद विवाद प्रतियोगिता हुँदै छ । आजको वाद विवादको विषय अलिक नौलो तर अत्यन्त सान्दर्भिक छ । आज संसारभरि चर्चामा रहेका विश्वव्यापीकरण र स्थानीयकरणलाई वाद विवादको विषय बनाइएको छ । यसको शीर्षक छ, स्थानीयकरणभन्दा विश्वव्यापीकरण बेस । पक्षमा बोल्ने वक्ताले विश्वव्यापीकरण र विपक्षका वक्ताले स्थानीयकरणको पक्षमा बोल्नुहुने छ । सर्वप्रथम म सहभागी वक्ताहरूले पालना गर्नुपर्ने नियमहरू सुनाउँछु :

- (क) एक जना वक्तालाई पाँच मिनेटको समय दिइने छ । चार मिनेटमा जनाउ घन्टी र पाँच मिनेटमा अन्तिम घन्टी बज्ने छ । अन्तिम घन्टी बजेपछि वक्ताको समय सकिने छ ।
- (ख) वक्ताले कुनै पनि जाति, वर्ग, समुदाय, धर्म, क्षेत्र, लिङ्गप्रति भेदभाव हुने, आक्षेप लगाउने र आपसी कलह र विद्वेष फैलाउने भावना व्यक्त गर्न पाइँदैन ।
- (ग) विपक्षका भनाइलाई खण्डन वा असहमति प्रकट गर्दा शिष्ट र मर्यादित रूपमा गर्नुपर्छ ।
- (घ) निर्णायक मण्डलको निर्णय अन्तिम हुने छ ।

अब म पक्षका तर्फबाट बोल्नका लागि शिवलाल गौतमलाई निम्त्याउँछु ।

(शिवलाल गौतम माइकनेर जानुहुन्छ र बोल्न थाल्नुहुन्छ ।)

२. यस सभाका सभाध्यक्षज्यू, अतिथिज्यूहरू, निर्णायक मण्डल, गुरुवर्ग र साथीहरू !

३. स्थानीयकरणभन्दा विश्वव्यापीकरण बेस भन्ने विषयको पक्षमा म आफ्ना धारणा राख्दै छु । विश्वव्यापीकरण बिनाको दुनियाँ अब कल्पना पनि गर्न सकिँदैन । अबको युग खुला, उदार र प्रतिस्पर्धाको युग हो । अब संसारका हरेक मुलुक एक्लाएकलै बाँच्ने अवस्था छैन । विकासोन्मुख

विद्वेष : शत्रुता, भगडा, डाह

विकासोन्मुख : विकासतिर लम्किरहेको

देशहरूका लागि आवश्यक पर्ने पुँजी र प्रविधि विकसित देशहरूबाट उपलब्ध हुन्छ। त्यस्तै विकसित देशहरूले कच्चा पदार्थ र श्रम विकासोन्मुख देशहरूबाट लिन्छन्। अब वस्तु, श्रम, पुँजी र प्रविधि विश्वभर आदान प्रदान हुने अवस्था सिर्जना भएको छ। यही नै विश्वव्यापीकरण हो।

४. मानिस, वस्तु, पुँजी, विचार, प्रविधि, संस्कृति कुनै निश्चित ठाउँ र देशको सीमा नाघेर विश्वभर फैलने अवस्था नै विश्वव्यापीकरण हो। विश्वव्यापीकरणमा संसारका कुनै पनि मानिसका सिर्जना, विचार र नयाँ प्रविधिले सजिलै संसारभरि फैलिने मौका पाउँछन्। यसमा मानिस कुनै एउटा देशको नागरिक मात्र होइन, पृथ्वीकै एउटा सदस्य बन्छ र त्यसबाट लाभ लिन सक्छ। विश्वव्यापीकरणकै कारण अहिले संसारभरिका मानिसले सूचना र प्रविधिको लाभ लिन पाएका छन्। सूचना र प्रविधिको विश्वव्यापीकरणले गर्दा संसारभरिका घटना, ठाउँ, जाति, संस्कृतिहरूबारे थाहा पाउन सकिएको छ। साथै इमेल, इहेल्थ, इलाइब्रेरी, इलर्निङ, इमार्केटिङ जस्ता सुविधाहरू पाइएको छ।
५. मानिसलाई चाहिने वस्तु, ज्ञान विज्ञान, प्रविधि, पुँजी, श्रम आदि सबै ठाउँमा समान रूपमा पाइँदैनन्। आजको मानिसका असीमित इच्छा र आवश्यकताहरूको परिपूर्ति एउटै ठाउँ र एउटै देशबाट सम्भव छैन। काम हुने ठाउँमा काम गर्ने मानिस हुँदैनन्। कहीं मानिसहरू हुन्छन्, काम हुँदैन र बेरोजगार बस्नुपर्ने हुन्छ। विश्वव्यापीकरणसँगै यी समस्या समाधान हुँदै छन्। आज लाखौं नेपालीहरू संसारका विभिन्न मुलुकमा काम गरिरहेका छन्। सामान्य कामदार मात्र होइन, उच्च बौद्धिक तथा प्राविधिकका साथसाथै ठुठुला उद्योगपति, व्यापारी र लगानी कर्ताका रूपमा समेत नेपालीहरू संसारभर स्थापित हुँदै छन्। आज नेपालको कुल आम्दानीको एक चौथाइभन्दा बढी हिस्सा वैदेशिक रोजगारीबाट आउने रेमिट्यान्सले धानेको छ। यो सबै विश्वव्यापीकरणबाट सम्भव भएको हो। (जनाउ घन्टी बज्छ।)
६. कुनै पनि कुरालाई सानो क्षेत्र वा खण्डमा सीमित गर्नु स्थानीयकरण हो। स्थानीयकरणले मानिसलाई सानो घेरामा कैद गर्छ, सङ्कुचित बनाउँछ। स्थानीयकरणमा स्थानीय शासकहरू, धनीमान्नीहरू, टाठाबाठाहरू, बदमासहरूको बोलवाला हुन सक्छ। त्यस्तोमा नातावाद, कृपावाद, कोसेलीपात जस्ता प्रवृत्तिले प्रश्रय पाउने गर्छन्। स्थानीयकरणले मानिसलाई जाति, धर्म, परम्परा, क्षेत्र आदिका आधारमा विभाजन गर्छ। यसले मानिस मानिसबिचमा विभेद र वैमनस्य सिर्जना हुन्छ, द्वन्द्व निम्तिन्छ। विश्वव्यापीकरणले मानिसलाई यस्ता सीमाहरूबाट बाहिर निकाल्छ र खुला संसार प्रदान

पुँजी : धन, नगद, उद्योग धन्डामा लगाएको सम्पत्ति

रेमिट्यान्स : वैदेशिक रोजगारीमा हुनेले स्वदेशमा पठाएको रकम

सङ्कुचित : साँगुरिएको, खुम्चिएको

नातावाद : आफ्ना नातेदारको हितमा काम गर्ने प्रवृत्ति, आफ्ना नाताप्रतिको मोह

कृपावाद : आफ्नो चाकडी गर्नेलाई हेर्ने प्रवृत्ति

कोसेलीपात : कोसेली वा उपहार

प्रवृत्ति : चाल चलन, आचार विचार

गर्छ । खुला संसार, खुला परिवेशमा नै मानिसको प्रतिभा, क्षमता र मेहनतले फक्रने, फुल्ने र फैलिने मौका पाउँछ । मानिसमा अथाह क्षमता हुन्छ, त्यस्तो क्षमताको विकासका लागि फराकिलो धरातल चाहिन्छ । विश्वव्यापीकरण त्यही फराकिलो धरातल हो । यसैले स्थानीयकरणभन्दा विश्वव्यापीकरण नै बेस हुन्छ । (घन्टी बज्छ ।)

७. उद्घोषक : अब म विपक्षका तर्फबाट बोल्नका लागि विमला प्रधानलाई अनुरोध गर्दछु ।

(विमला प्रधान बोल्नका लागि माइकनेर जानुहुन्छ ।)

८. यस सभाका अध्यक्षज्यू, अतिथिज्यूहरू, निर्णायक मण्डल, गुरुवर्ग र मेरा प्यारा साथीहरू !

९. म आजको वाद विवाद प्रतियोगिताको विषयको विपक्षबाट बोल्दै छु । स्थानीयकरणले स्थानीय भाषा, क्षेत्र, जाति, प्रविधि, सिप, विचारको संरक्षण, संवर्धन र विकासको कुरा गर्छ । कुनै पनि भाषा, संस्कृति, जाति सम्पूर्ण मानव जातिका सम्पत्ति हुन् । यी हाम्रा पुर्खाहरूका आविष्कार हुन् । तिनमा मानव जातिको इतिहास सुरक्षित हुन्छ । मान्छेले आफ्नो बाल्य परिवेशमा सिकेका भाषा, सिप, चाल चलनहरू चाहेर पनि भुल्न सक्तैन र ती उसका लागि प्रिय हुन्छन् । ती उसका जीवन पद्धति बनिसकेका हुन्छन् । तिनमै उसको पहिचान बनिसकेको हुन्छ । के मानिसले आफ्नो पहिचान गुमाउन सक्छ ? अनि आफ्नो सारा पहिचान बनिसकेको विषयको संरक्षण, संवर्धन र विकास गर्नु उसको अधिकार र कर्तव्य हैन र ? स्थानीयकरण यस्तै अधिकार र कर्तव्यको द्योतक हो । यसैले म स्थानीयकरणको पक्षपाती छु ।

१०. विश्वव्यापीकरणमा विश्व बजार बहु राष्ट्रिय कम्पनीहरूका हातमा हुन्छ । बहु राष्ट्रिय कम्पनीका मालिकहरू अर्थात् सेयरवालाहरू सम्पन्न र शक्तिशाली देशकै मानिसहरू हुन्छन् । उनीहरूले बनाउने नियम र उत्पादन गर्ने वस्तुहरू उनीहरूकै हितमा हुन्छन् । अनि गरिब र पिछडिएका क्षेत्रका मानिसहरूले बहु राष्ट्रिय कम्पनीमा कसरी काम पाउन सक्छन् ? पाए पनि सस्तो र शारीरिक श्रम पर्ने काम मात्र पाउने हुन् । अर्कातिर रोबोट र मेसिनले काम गर्ने हुनाले मानवीय श्रमको काम घट्छ र बेरोजगार बढ्ने डर हुन्छ ।

११. स्थानीयकरणमा स्थानीय स्तरमै रोजगारी उपलब्ध हुन्छ । आफ्नै थातथलोमा बसेर काम पाउँदा मानिस खुसी हुन्छ । विश्वव्यापीकरणमा जस्तो अर्को भाषा सिक्नुपर्ने, भिन्न संस्कृतिलाई अँगाल्नुपर्ने, अपरिचित र भिन्न वातावरण, हावापानीमा आफूलाई समायोजन गर्नुपर्ने जस्ता कठिनाइ हुँदैन । आफूले जानेकै

परिवेश : ठाउँ, समय र वातावरण

संवर्धन : राम्ररी बढाउने काम

बहु राष्ट्रिय कम्पनी : धेरै देशहरूका मानिस मिलेर बनाएका उद्योग धन्दा

सेयर : सभा रूपमा खोलिएको व्यापार, व्यवसायको हिस्सा वा भाग, हिस्सेदारी

सिप, भाषा, आनीबानी, आचार व्यवहारमा रहेर काम गर्न पाउँदा नै मान्छेले आफ्नो प्रतिभा र क्षमताको विकास गर्न सक्छ । त्यस्तो परिवेशमा काम गर्दा नै उसले सुख र सन्तुष्टि पाउन सक्छ । त्यस्तो सुख, सन्तुष्टि र क्षमताको विकास स्थानीयकरणमा हुन्छ । (जनाउ घन्टी बज्छ ।)

१२. सभाध्यक्ष महोदय, विश्वव्यापीकरण सम्पन्न र शक्तिशालीका पक्षमा छ र विपन्नहरूका अहितमा छ । विश्वव्यापीकरणले विकसित र बलियाहरूको भाषा, उनीहरूकै संस्कृति, उनीहरूकै प्रविधिलाई संसारभर फैलाउँछन् । जो धनी छ, उसैले आर्थिक लगानी गर्न सक्छ । आफूले लगानी गर्ने उत्पादक कम्पनीहरूमा उसले आफ्नै भाषा, आफ्नै प्रविधि, आफ्नै संस्कृति लागु गर्छ । यसैले विश्वव्यापीकरण भनेको संसारका धनी देशहरू र धनी मानिसहरूका लागि उपयुक्त छ, गरिब र विपन्नहरूका लागि होइन । विश्वव्यापीकरणमा मानिस र उसको प्रतिभा, क्षमता, सिप, सिर्जना र आविष्कारलाई बजारिया वस्तुका रूपमा लिइन्छ । यसले मानवको अस्मिता र महत्त्वलाई अवमूल्यन गर्छ । यसबाट दया, माया, प्रेम, सद्भाव, समवेदना जस्ता मानवीय विशेषताहरू निष्प्रभावी बन्छन् । स्थानीयकरणमा आफ्नो मानवीय मूल्य, मान्यता, अस्मिताको रक्षा हुन्छ । यसैले विश्वव्यापीकरणभन्दा स्थानीयकरण बेस भन्दै मेरो भनाइ टुङ्ग्याउँछु । धन्यवाद !

(घन्टी बज्छ) ।

१३. उद्घोषक : अब म पक्षका तर्फबाट बोल्नका लागि लक्ष्मी चौधरीलाई आमन्त्रण गर्छु ।

(लक्ष्मी चौधरी मञ्चमा गएर बोल्न थाल्नुहुन्छ ।)

१४. यस वाद विवाद कार्यक्रमका अध्यक्षज्यू, अतिथि गण, निर्णायक मण्डल, आदरणीय गुरुवर्ग र साथीहरू !

१५. आजको प्रतियोगितामा म विषयको पक्षमा अर्थात् विश्वव्यापीकरणको पक्षमा बोल्दै छु । विश्वव्यापीकरण संसारभर स्वीकार गरेका लोकतन्त्र, वाक् स्वतन्त्रता, मानव अधिकार, बालिग मताधिकार, अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि, अभिसन्धिहरूको पक्षधर हुन्छ । स्थानीयकरण अनुदार अर्थतन्त्रको चरित्र हो भने विश्वव्यापीकरण

अवमूल्यन : मूल्य घट्ने काम

समवेदना : मित्र वा आफन्तहरूलाई दुःख पर्दा आफूलाई पनि उस्तै दुःख परेको अनुभूति गर्ने काम

निष्प्रभावी : प्रभाव वा तेज नभएको

अस्मिता : अस्तित्व, इज्जत, गौरव

लोकतन्त्र : बहु सङ्ख्यक जनताद्वारा निर्वाचित प्रतिनिधिले शासन गर्ने शासन व्यवस्था, प्रजातन्त्र

वाक् स्वतन्त्रता : आफ्ना विचार वा धारणा प्रस्तुत गर्न पाउने अधिकार

मानव अधिकार : मानवले पाउने हक तथा स्वतन्त्रता

बालिग मताधिकार : निश्चित उमेर पुगेपछि निर्वाचनमा मत हाल्ने र उम्मेदवार हुन पाउने हक

अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि : विश्वका विभिन्न देशहरूले पालन गर्ने गरी भएका सम्झौता

अभिसन्धि : माथिल्लो तहमा भएका सम्झौता

अर्थतन्त्र : अर्थ वा धन परिचालन गर्ने नीति, व्यवस्था

उदार अर्थतन्त्रमा आधारित हुन्छ । स्थानीयकरणमा जात, वर्ग, लिङ्ग, क्षेत्र विशेषमा भेदभाव हुन सक्छ । विश्वव्यापीकरणमा यस्तो भेदभाव हुँदैन । दक्ष, प्रतिभाशाली, मेहनती मानिस संसारको जुनसुकै ठाउँमा गएर पनि इज्जतपूर्वक बाँच्न सक्छ, सुखी भएर रहन सक्छ ।

१६. विश्वव्यापीकरणमा धनी देशका धनी मानिसले मात्र अवसर पाउँछन् भन्ने पूर्व वक्ता मित्रको भनाइमा म सहमत छैन । बहु राष्ट्रिय कम्पनीहरू उदार अर्थनीतिमा आधारित हुन्छन् । तिनमा जो कोहीले लगानी गर्न सक्छन् । सेयर बजारमा सस्ता मूल्यका सेयरहरू पनि हुन्छन् । थोरै पैसा हुनेले पनि अन्तर्राष्ट्रिय र बहु राष्ट्रिय कम्पनीका सेयर किन्न सक्छन् र नाफा कमाउन सक्छ । त्यसैले पैसा भएर पनि लगानी गर्न नपाउने अवस्था हुँदैन । त्यस्तै सिप हुनेहरू त्यत्तिकै बस्नु पर्दैन । स्थानीयकरणमा लगानीका धेरै अवसरहरू हुँदैनन् र पुँजीको सही परिचालन हुँदैन । लगानीको अवसर नहुँदा मानिसहरूले अनुत्पादक क्षेत्र जस्तै घर, घडेरी र विलासिताका वस्तुमा लगानी गर्छ । यस्तो लगानीबाट नाफा आर्जन हुँदैन । स्थानीयकरणको अर्थतन्त्र केवल निर्वाहमुखी हुन्छ । विश्वव्यापीकरणको अर्थतन्त्र नाफामुखी र आर्जनमुखी हुन्छ ।

१७. विश्वव्यापीकरणमा उपभोक्ताहरूलाई वस्तुहरू छान्ने अवसर हुन्छ । यसले गर्दा गुणस्तरयुक्त, स्वास्थ्य वर्धक र सकेसम्म सस्तो वस्तुको माग बढ्छ । यसबाट एकाधिकार बजार निरुत्साहित हुन्छ र कसले सस्तो, राम्रो र गुणस्तरीय वस्तु उत्पादन गर्ने भन्ने प्रतिस्पर्धा हुन्छ । विश्वव्यापीकरणमा स्थानीय मौलिक कुराहरू विस्थापित हुन्छन् भन्ने कुरामा म सहमत छैन । बरु विश्वव्यापीकरणसँगै स्थानीय राम्रा कुराहरूको बजार विस्तार हुन्छ । हामीलाई थाहा छ, अचेल ठुला ठुला तारे होटलहरूमा महँगो मूल्यमा गुन्द्रुक र ढिँडो बिक्री हुन्छ । यो विश्वव्यापीकरणको देन हो ।

१८. विश्वव्यापीकरणसँगै विकासोन्मुख देशमा लगानी कर्ताहरू भित्रिन्छन् र त्यहाँ ठुला ठुला उद्योग धन्दाहरू निर्माण हुन्छन् । यसले रोजगारीका अवसर सिर्जना गर्छ । अर्थतन्त्र बलियो बन्छ । यसबाट अल्पविकसित र विकासोन्मुख देशहरूले छोटो समयमै ठुलो फड्को मार्न सक्छन् । विकसित देशहरूमा कच्चा पदार्थ अप्राप्य जस्तै भइसकेको अवस्थामा अबका उद्योगहरूको स्थापना विकासोन्मुख देशहरूमै हुने हो । यसैले विश्वव्यापीकरण विकासोन्मुख र अल्प विकसित देशहरूका लागि अभूत बढी लाभदायक देखिन्छ । (जनाउ घन्टी बज्छ ।)

लगानी : उद्योग वा व्यवसायका लागि गरिएको खर्च

अनुत्पादक : उत्पादन नहुने

विलासिता : मोजमस्ती र ऐस आराम दिने

आर्जनमुखी : नाफा कमाउने खालको

उपभोक्ता : प्रयोगमा ल्याउने वा व्यवहारमा ल्याउने व्यक्ति, उपभोग गर्ने व्यक्ति

एकाधिकार : एकलौटी, प्रतिस्पर्धा नभएको

मौलिक : अरू कसैको आधार नलिएको, नयाँ, मुख्य

विस्थापित : बसिरहेको देश वा ठाउँबाट निकालिएको, हटाइएको, निष्कासित

१९. विश्वव्यापीकरणमा मानिसका सिर्जनाहरू, आविष्कारहरू, उत्पादनहरू संसारभर पुऱ्याउन सकिन्छ । कवि, साहित्यकार, कलाकार, गायक, शिक्षक, अभिनेता, खेलाडी जस्ता प्रतिभाहरू एउटा सानो दायरामा सीमित नभएर संसारभरिका साभा बन्न सक्छन् । यसबाट मानिससँगको सम्बन्ध विस्तार हुन्छ । वस्तु, प्रविधि, ज्ञान विज्ञान, आविष्कार, पुँजीको आदान प्रदानसँगै संसारका मानिसहरूका बिचको चेतना स्तर, आर्थिक स्तर, जीवन शैली आदिमा रहेको अन्तर र विभेद कम हुन जान्छ । यसले मानव मानवका बिचमा रहेको असमानता, असमझदारी र एकले अर्कालाई हेर्ने नकारात्मक दृष्टिकोणमा परिवर्तन हुन्छ । संसारमा शान्ति, सुख र समृद्धिको बाटो फराकिलो बन्छ । यिनै कारणहरूले स्थानीयकरणभन्दा विश्वव्यापीकरण बेस भन्ने तर्कहरूका साथ आफ्नो भनाइको बिट मार्न चाहन्छु । धन्यवाद !

(घन्टी बज्छ ।)

२०. उद्घोषक : अब म विपक्षका तर्फबाट आफ्ना धारणा राख्नका लागि राकेश मगरलाई बोलाउँछु ।

(राकेश मगर माइकनेर गएर बोल्न थाल्नुहुन्छ ।)

२१. सभाध्यक्षज्यू, अतिथिज्यूहरू, निर्णायक मण्डल, गुरुवर्ग र साथीहरू !

२२. म आजको प्रतियोगितामा स्थानीयकरणको पक्षमा बोल्दै छु । स्थानीयकरणले स्थानीय सिप र स्थानीय उत्पादनलाई जोड दिन्छ । स्थानीय सिपमा पनि विज्ञान हुन्छ, कला हुन्छ र लामो अनुभव हुन्छ । स्थानीय उत्पादनमा स्थानीय प्रकृति, संस्कृति, परम्परा, वातावरण, जनस्वास्थ्य आदिको ख्याल गरिएको हुन्छ । स्थानीय उत्पादनहरू बढी लाभदायक, टिकाउ र अझ सङ्ग्रहणीय हुन्छन् । विश्वव्यापीकरणका उत्पादनहरू तत्कालको आवश्यकता पुरा गर्ने किसिमका मात्र हुन्छन् ।

२३. पूर्ववक्ता मित्रले विश्वव्यापीकरणलाई लोकतन्त्र, मानव अधिकार, बालिग मताधिकार आदिको संवाहकका रूपमा लिनुभयो । वास्तविकता त्यस्तो होइन, बरु अहिले यिनमा स्थानीयकरणका चरित्रलाई आत्मसात् गर्न थालिएको छ । अहिले सबै क्षेत्र, जाति, वर्ग, लिङ्गको समान विकास गर्ने प्रकारको समावेशी र समानुपातिक लोकतन्त्र आत्मसात् गर्न थालिएको छ । यसैले लोकतन्त्र, मानव अधिकार जस्ता विषयलाई विश्वव्यापीकरणको पेवा बनाउनुको कुनै तुक छैन ।

२४. विश्वव्यापीकरण वातावरणीय विनाशको मुख्य कारक हो । विश्वव्यापीकरणसँगै ठुला उद्योग र कल कारखानाहरू बने; सहरीकरण बढ्दै गयो; वन जङ्गल मासिँदै गयो । यसबाट वातावरण प्रदूषण बढ्यो र ओजोन तहको विनाश हुन थाल्यो । यसबाट पृथ्वीमा जीवको अस्तित्व नै सङ्कटमा परेको छ । स्थानीयकरणमा साना र घरेलु उद्योगमा जोड दिइन्छ । यसले सहरीकरणलाई नियन्त्रण गर्छ, वन जङ्गलको संरक्षण गर्छ र हानिकारक ग्याँस उत्पादन गर्ने कारखानाहरूमा नियन्त्रण गर्छ । यसैले हामीले विश्वव्यापीकरणमा हैन, स्थानीयकरणमा जोड दिनु आवश्यक छ ।

अभिनेता : रङ्गमञ्च तथा चलचित्रमा अभिनय गर्ने कलाकार

सङ्ग्रहणीय : सङ्ग्रह गर्न योग्य, राख्न लायक

संवाहक : अगाडि बढाउने, फैलाउने

२५. विश्वव्यापीकरणले स्थानीय मौलिक कुरालाई पनि राम्रो गर्छ भन्दै पूर्ववक्ता मित्रले तारे होटलहरूमा ढिँडो बिक्री हुने उदाहरण दिनुभयो । केही नेपाली होटलहरूमा एक दुई जना पर्यटकले मुख फेर्न ढिँडो खाएर हुन्छ र ? 'बोल्नेको पिठो बिक्रि, नबोल्नेको चामल पनि बिक्रि' भन्ने जस्तै ठुला उत्पादकहरूले पिठो बेच्छन् । त्यसबाट ठुला उत्पादकहरूले अनुचित लाभ लिन सक्छन् । गुणस्तरीय वस्तु उत्पादन गरेर पनि साना उत्पादकहरू घाटामा जान्छन् । यसले अन्ततः स्थानीय, मौलिक र बहु उपयोगी उत्पादनलाई विस्थापित गर्छ । स्थानीय उत्पादनहरू बन्द भएपछि परनिर्भरता बढ्छ, गरिबी बढ्छ । यसबाट धनी र गरिबका बिचमा ठुलो खाडल हुन्छ । (जनाउ घन्टी बज्छ ।)

२६. विश्वव्यापीकरणमा नाफाका पछाडि दौडिने, सहरी जीवनमा व्यस्त, मेसिन र सूचना प्रविधिमा रमाउने भएपछि मानवीय सम्बन्धहरू कमजोर हुन्छन् । भौतिक वस्तुप्रतिको बढ्दो मोहसँगै अनि सुविधा भोगी सामानहरूको बढ्दो उत्पादनसँगै मानिस खाने पिउने, मोजमस्ती गर्ने अर्थात् भोगवादी बन्ने हुन्छ । नैतिक मूल्यमा ह्रास आउँछ । बेरोजगारी बढेपछि चोरी, डकैती, हत्या, हिंसा, अराजकता बढ्छ । यस्तो अवस्थामा हात हतियार हुनेहरू, बलियाहरूको बोलवाला हुन्छ । स्थानीयकरणमा भने आफ्नो क्षमताअनुसार जोसुकैले सानो ठुलो काम पाउने अवस्था हुन्छ । सामुदायिक विकास हुन्छ । आत्मनिर्भरता बढ्छ । राष्ट्रिय स्वाभिमान, राष्ट्रिय गौरव र पुर्खाहरूका गौरवको संरक्षणमा सहयोग पुग्छ । परम्परागत मूल्य, मान्यता, स्थानीय सम्पदा, जैविक विविधता आदिको संरक्षण हुन्छ । गाउँ गाउँसम्म टोल टोलसम्म चेतना पुग्छ । यति भन्दै म आफ्नो मन्तव्य टुङ्ग्याउन चाहन्छु । धन्यवाद ! (घन्टी बज्छ) ।

२७. उद्घोषक : आदरणीय सभाध्यक्षज्यू, अतिथिज्यूहरू, गुरु वर्ग र साथीहरू, प्रतियोगी वक्ताहरूले बोल्ने क्रम समाप्त भएको छ । निर्णायक मण्डलबाट निर्णय आउनुअघि प्रमुख अतिथिज्यूले मन्तव्य राख्नुहुने छ । निर्णायक मण्डलबाट निर्णय सुनाइसकेपछि सभाध्यक्षज्यूबाट मन्तव्यसहित सभा विसर्जन हुने छ ।

परनिर्भरता : अरूको भर पर्नु

समावेशी : विभिन्न जात, वर्ग, क्षेत्रलाई सामेल गराइएको

भोगवादी : सुख सयल वा मोजमस्ती नै सबै थोक भन्ने मान्यता वा सिद्धान्त

समानुपातिक : ठिक ठिक अनुपात मिलेको

अभ्यस्त : बानी परेको, दक्ष

नामेट : पुरै रूपमा नष्ट भएको, सखाप

यान्त्रिकीकरण : मेसिन वा यन्त्रको प्रभावमा विस्तार

अराजकता : छाडा, अनुशासनहीन

विसर्जन : बिदा गर्ने काम, टुङ्ग्याउने काम

अभ्यास

सुनाइ

१. पाठको पहिलो अनुच्छेद सुनी वाद विवाद प्रतियोगितामा के कस्ता नियम पालना गर्नुपर्दो रहेछ, भन्नुहोस् ।

२. पाठको तेस्रो र चौथो अनुच्छेद सुन्नुहोस् र विश्वव्यापीकरण भनेको के हो, भन्नुहोस् ।

३. पाठको पाँचौँ अनुच्छेद श्रुति लेखन गर्नुहोस् ।

बोलाइ

४. तलका शब्दहरूको शुद्ध उच्चारण गर्नुहोस् :

सभाध्यक्ष, विद्वेष, विश्वव्यापीकरण, संवाहक, अस्तित्व, प्रतिस्पर्धा, विस्थापित, यान्त्रिकीकरण

५. विश्वव्यापीकरण सम्पन्न र शक्तिशालीका पक्षमा छ, कसरी ? पाठको बारौँ अनुच्छेदका आधारमा भन्नुहोस् ।

६. तपाईँको समाजमा विश्वव्यापीकरणको के कस्तो प्रभाव छ ? समूहमा छलफल गर्नुहोस् र समूह नेताले छलफलको निष्कर्ष कक्षामा सुनाउनुहोस् ।

७. तपाईँको विद्यालयमा हुने वाद विवादका नयाँ विषय के हुन सक्छन् ? कक्षामा छलफल गरी निष्कर्ष निकाल्नुहोस् ।

पढाइ

८. पाठका अनुच्छेदहरू हाउभाउसहित पालैपालो पढ्नुहोस् ।

९. पाठको छैटौँ अनुच्छेद पढी तलका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

(क) स्थानीयकरण भनेको के हो ?

(ख) मानिसमा भएको अथाह क्षमताको विकासका लागि के चाहिन्छ ?

(ग) 'स्थानीयकरणमा स्थानीय शासकहरू, धनीमानीहरू, टाठाबाठाहरू, बदमासहरूको बोलवाला हुन सक्छ' यो भनाइमा तपाईँ सहमत वा असहमत के हुनुहुन्छ ? तर्कसहित आफ्ना विचार प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

(घ) स्थानीयकरणले मानिसलाई केका आधारमा विभाजन गर्छ ?

(ङ) स्थानीयकरणबाट मानिस मानिसबिचमा विभेद र वैमनस्य सिर्जना गर्छ र द्वन्द्व निम्त्याउँछ, कसरी ? तर्कद्वारा पुष्टि गर्नुहोस् ।

१०. पाठको दसौँ अनुच्छेदको सारांश भन्नुहोस् ।

११. पाठको एघारौँ अनुच्छेद पढी त्यसका मुख्य मुख्य बुँदा टिपोट गर्नुहोस् ।

१२. पाठका १२ औँ, १५ औँ र १६ औँ अनुच्छेदहरू पढी कुनै पाँच ओटा प्रश्न बनाउनुहोस् ।

लेखाइ

१३. अर्थ खुल्ने गरी वाक्य बनाउनुहोस् :

सङ्कुचित, विद्वेष, स्थानीयकरण, भोगवादी, अराजकता, संवर्धन

१४. तलका शब्दहरूको पर्यायवाची शब्द लेख्नुहोस् :

निन्दा, भगडा, शिष्ट, होडबाजी, विभेद, अस्मिता, कन्जुस, खराब, अनुचित

१५. साथीलाई भन्न लगाई पाठका कुनै दुई अनुच्छेदको श्रुति लेखन गर्नुहोस् र लेखिसकेपछि मूल पाठसँग रजु गरी गल्ती सच्याउनुहोस् ।

१६. स्थानीयकरण पक्षका वक्ताहरूका तर्कलाई आधार मानी तलका प्रश्नको छोटो उत्तर लेख्नुहोस् :

(क) मातृभाषाको के महत्त्व हुन्छ ?

(ख) किन पुर्ख्यौली पेसामा मानिसको बढी दक्षता हुन्छ ?

(ग) स्थानीयकरणले कसरी पहिचानको रक्षा गर्छ ?

(घ) स्थानीय सिपमा पनि विज्ञान हुन्छ भन्ने भनाइमा तपाईं सहमत वा असहमत के हुनुहुन्छ ? तर्क दिनुहोस् ।

(ङ) वातावरणीय सङ्कट निम्तिने कारण के हो ? स्थानीयकरणले कसरी वातावरण संरक्षण गर्दछ ?

(च) विश्वव्यापीकरणले स्थानीय मौलिक कुराहरू विस्थापित गरेको कुनै उदाहरण लेख्नुहोस् ।

१७. भाव विस्तार गर्नुहोस् :

(क) खुला संसार, खुला परिवेशमा नै मानिसको प्रतिभा, क्षमता र मेहनतले फल्ने, फुल्ने र फैलिने मौका पाउँछ ।

(ख) स्थानीय उत्पादनहरू बढी लाभदायक, टिकाउ र अभि सङ्ग्रहणीय हुन्छन् ।

१८. विश्वव्यापीकरणका राम्रा र नराम्रा पक्षहरू के के हुन्, तालिकामा देखाउनुहोस् ।

१९. विश्वव्यापीकरणका दुष्प्रभाव हटाउन स्थानीयकरण आवश्यक छ, विवेचना गर्नुहोस् ।

२०. हलन्त (अन्त्यमा व्यञ्जन) उच्चारण हुने अवस्थालाई लेखाइमा खुट्टो काटेर देखाइन्छ (जस्तै : बस्, हिँड्, लेख् आदि), तर सबै ठाउँमा त्यसरी खुट्टो काटिँदैन । तलको तालिकामा उच्चारण र लेखाइमा पाइने भिन्नता र समानताका केही उदाहरण दिइएको छ, थप उदाहरणहरू खोज्नुहोस् :

कहाँ	उच्चारण	लेखाइ	थप उदाहरण
१. क्रियापद	बस्, उठ्, हिँड्, बस्छिन्	बस्, उठ्, हिँड्, बस्छिन्	
२. मान्, वान्	श्रीमान्, बुद्धिमान्..	श्रीमान्, बुद्धिमान्	
३. अन्य	अर्थात्, जगत्, बृहत्	अर्थात्, जगत्, बृहत्	
४. नाम शब्द	नेपाल्, राम्, धान्	नेपाल, राम, धान	
५. सर्वनाम	यस्, कुन्	यस, कुन	
६. विशेषण	असल्, खराब, बिस	असल, खराब, बिस	

२१. पाठबाट खुट्टो काटेका (हलन्त प्रयोग भएका) १० ओटा शब्दहरू खोजेर लेख्नुहोस् ।
२२. तलको तालिका अध्ययन गरी पञ्चम वर्णको प्रयोगका बारेमा बुझ्नुहोस् र उत्तर पुस्तिकामा सार्नुहोस् :

आधार	पञ्चम वर्णको प्रयोग (लेखन परम्परा)
१. क, ख, ग, घ अघि ङ् लेख्ने	अङ्क, पङ्खा, गङ्गा, सङ्घ
२. च, छ, ज, झ अघि ञ् लेख्ने	पञ्च, लाञ्छना, पुञ्ज, भञ्ज्ना
३. ट, ठ, ड, ढ अघि ण् लेख्ने	कण्टक, कण्ठ, खण्ड, शण्ड
४. त, थ, द, ध अघि न् लेख्ने	अन्त, ग्रन्थ, आनन्द, गन्ध
५. प, फ, ब, भ अघि म् लेख्ने	सम्पर्क, पम्फा, अम्बा, सम्भव
६. य, र, ल, व, श, ष, स, ह, ज्ञ अघि शिरबिन्दुको प्रयोग	संयम, संरक्षण, संलग्न, संवेदना, अंश, संसार, संहार
७. तद्भव र आगन्तुक शब्दमा भने च, छ, ज, झ, ट, ठ, ड, ढ अघि पनि उच्चारणअनुसार 'न्' वा 'म्' लेखिन्छ ।	सन्चो, चम्चा, कान्छा, मान्छे, भन्डा

२३. तल दिइएका शब्दहरूलाई पञ्चम वर्णको प्रयोग गरी लेख्नुहोस् :

प्रचंड, पिंड, शंका, शंकर, चंचल, संजाल, संगत, अंचल, संबोधन, संभव, गंदर्भ, संध्या

२४. पाठबाट पञ्चम वर्णको प्रयोग भएका १० ओटा शब्द खोजेर वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् ।

२५. पाठबाट शिरबिन्दु लागेका कुनै १० ओटा शब्द खोजेर अभ्यास पुस्तिकामा टिप्नुहोस् ।

व्याकरण

१. तलका उदाहरणबाट सरल, मिश्र र संयुक्त वाक्यहरूको पहिचान गर्नुहोस् र यी तिन ओटै प्रकारका वाक्य प्रयोग गरी आफ्ना बारेमा दुई अनुच्छेद लेख्नुहोस् ।

(क) सरल वाक्यहरू

मेरो नाम रन्जना राजवंशी हो । मेरो घर भापा जिल्लामा पर्छ । म कक्षा दसमा पढ्छु । पढाइका अतिरिक्त खेलकुद, भ्रमण र समाज सेवा मेरा रुचिका विषय हुन् । म स्काउटमा पनि संलग्न छु । बाढी पहिरो, भूकम्प, आगलागी जस्ता दैवी घटनामा स्वयम् सेवी भएर मैले काम गरेकी छु । म आफ्नो गाउँमा पुगेकी छु । मैले कतिपय घरमा गएर पीडितलाई छाप्रो बनाइदिएकी छु । पल्लो गाउँमा भाडा पखालाको महामारी फैलँदा म त्यहीँ पुगेकी थिएँ । त्यस्तै बाढी र आगलागीका अनेक घटनामा स्वयम् सेवा गरेकी छु । यस्ता काम गर्न पाउँदा मलाई सारै खुसी लाग्छ ।

(ख) मिश्र वाक्यहरू

जब फलफुल पसलमा पुग्छु, तब मलाई मेरै कर्णालीको स्याउको याद आउँछ । कर्णालीको स्याउ जति रसिलो छ, त्यति रसिलो सायद स्वर्गको अमृत पनि छैन । यहाँ काठमाडौँमा स्याउको भाउ कति महँगो छ, कर्णालीमा बिक्री नभएर त्यत्तिकै कुहिरहेछ । जहिलेसम्म हामी हाम्रा कर्णालीका स्याउहरूलाई प्रवर्धन गर्न सक्तौनौँ, तहिलेसम्म आत्मनिर्भर बन्न सक्तौनौँ ।

(ग) संयुक्त वाक्यहरू

मेरो घर कैलाली हो, नाम लक्ष्मण थारू हो र काम चाहिँ पढ्नु हो । तराईको फाँटमा घर छ, अलिक माथि पूर्व पश्चिम राजमार्ग छ र त्यहाँबाट सोझै पूर्व जाँदा चिसापानी पुगिन्छ । कर्णाली हिमालबाट भर्ख्रै, पहाडमा समेटिन्छ र तराईलाई सिँचित गर्छ । फुसद भयो कि म चिसापानी जान्छु, हिमालको स्याउ, पहाडको सुन्तला, तराईको आँप सबै यहाँ पाइन्छ अनि कर्णालीका माछाको स्वाद भनिसाध्य छैन । मलाई मेरो नाम, गाउँ ठाउँ सबै प्रिय छन् र मुख्य कुरा त नेपाली हुनुमा म गर्व गर्छु ।

२. तलको अनुच्छेदबाट सरल, मिश्र र संयुक्त वाक्यहरू पहिचान गरी अलग अलग तालिकामा देखाउनुहोस् :

हाम्रो यात्रा काठमाडौँबाट चिलिमे जल विद्युत् आयोजनासम्मको थियो । आज बिहानै उठेर हात मुख धोई खाजा खाएँ र भोला टिपेर बालाजु पुगेँ । साथीहरू जम्मा हुँदै रहेछन् । जब सात बज्यो तब हाम्रो बस आयो । केही बेरपछि सामाजिक शिक्षक आउनुभयो । गाडीको हर्न बज्यो; हामीहरू बसमा चढ्यौँ र सिटमा बस्यौँ । बस कलङ्की, थानकोट, नागदुङ्गा हुँदै गल्छी पुग्यो । गल्छीको एउटा होटलमा हामीले खाना खायौँ । खानापछि हामी आफ्नो गन्तव्यतिर हुँदैकियौँ । जुन बाटो भएर हामी जाँदै थियौ, त्यही बाटो भएर चिनबाट ल्याइएका मालवाहक गाडीहरू आइरहेका थिए । पृथ्वीनारायण शाहको देहावसान भएको देवीघाट, नुवाकोटको सदरमुकाम विदुर हुँदै वेत्रावती पुग्यौँ । वेत्रावती त्यो ठाउँ हो, जहाँ उहिले

नेपाल र तिब्बतबिचमा सन्धि भएको थियो । कालिका स्थानमा पुगेर चिया पियौं । केही बेर आराम गर्‍यौं र आफ्नो बाटो लाग्यौं । जति बेला हामी धुन्चे पुग्यौं, त्यति बेला त्यहाँ पानी परिरहेको थियो । हाम्रो यात्रा अघि बढ्यो । स्याफ्रुबेंसी पुग्दा हामीलाई भोक लागिसकेको थियो । हामीले खाजा खायौं र चिलिमे जल विद्युत् आयोजनाको पावर हाउस घुम्न गयौं । ओहो ! चिलिमेको पावर हाउस त पहरो खोपेर बनाइएको पो रहेछ ! चमत्कारै रहेछ नि !

३. पाठको १२ औँ अनुच्छेदमा सरल, मिश्र र संयुक्त मध्ये कुन कुन वाक्यहरू कति कति छन् ?
४. पाठको २४ औँ अनुच्छेदमा प्रयोग भएका संयुक्त वाक्यलाई सरल वाक्यहरूमा परिणत गर्नुहोस् ।
५. सरल, मिश्र र संयुक्त तिन ओटै वाक्यको प्रयोग गरी छोटो दैनिकी लेख्नुहोस् ।
६. तलको अनुच्छेदमा पूर्ण पक्षका वाक्यहरू छन् । तिनीहरू कुन कुन कालका पूर्ण पक्ष हुन् ? पहिचान गरी अलग अलग सूचीमा देखाउनुहोस् :

दलित भएकैले मेरा पुर्खाहरूले धेरै अपमान भोगेका थिए । मैले पनि धेरै अपमान सहेको छु । आशा छ, दलित भएकै कारण भविष्यमा कोही पनि अपमानित भएका हुने छैनन् । मेरा पुर्खाहरू मन्दिरभित्र पस्न पाएका थिएनन् । हाम्रा अग्रजहरूले मन्दिरभित्र पस्न नदिने परम्पराका विरुद्ध सङ्घर्ष गरेका थिए । अब मेरा सन्ततिहरू निर्बाध रूपमा मन्दिरमा प्रवेश पाएका हुने छन् । मैले पनि गाउँमा यो गलत परम्परा हटाऊँ भनेर अभियान चलाएको छु । मेरा अभियानहरूमा समाजका सचेत वर्गले साथ दिएका छन् । नभन्दै दलितको अवस्थामा सकारात्मक परिवर्तन हुन थालेको छ । भविष्यमा दलित सम्बन्धी सबै खाले भेदभाव अन्त्य भएको हुने छ ।

७. पूर्ण भूत कालमा रहेको तलको कथांशलाई पूर्ण वर्तमान र पूर्ण भविष्यतमा बदल्नुहोस् :
चोरी भएको मेरो कथा मैले बडो मेहनतका साथ कम्प्युटरमा टाइप गरी फ्लपीमा सारेको थिएँ । कथाको विषय समसामयिक र शैली एकदमै नौलो भएकाले म यो कथा छिटोभन्दा छिटो छपाउन हतारिएको थिएँ । त्यसैले एक दुई सम्पादक मित्रसँग आफैं कुरा गरेर जुन पत्रिकामा छिटो छापिन्छ, त्यसैमा दिन निस्केको थिएँ । खल्तीमा फ्लपी थियो र म खपिनसक्नु घुइँचो भएको बसमा ठेलमठेल गरेर चढेको थिएँ । त्यसै भिड र ठेलमठेलमा कुनै बगलीमाराले मेरो खल्तीबाट मोटो पर्स ठानेर त्यो फ्लपी उडाएको थियो । (मोहनराज शर्मा : एउटी रा, एउटी मो)
८. पूर्ण भूत कालको प्रयोग गरी कुनै ठाउँमा जाँदाका अनुभूतिहरू समेटेर एउटा अनुच्छेद लेख्नुहोस् ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

पक्ष र विपक्षमा एक एक जना वक्ताका भनाइ समावेश गरी तलका मध्ये कुनै एक विषयमा वाद विवाद लेख्नुहोस् :

- (क) मनभन्दा धन ठूलो
- (ख) इन्टरनेट अभिशाप होइन वरदान हो ।
- (ग) नेपालमा कृषिमा भन्दा उद्योगमा जोड दिनुपर्छ ।
- (घ) वैदेशिक रोजगारभन्दा स्थानीय स्वरोजगार बेस

१. भोलि लक्ष्मीपूजा, आज साँझमा तिन जना ठिठाहरूको आपसमा खुब दिल खोलीकन भोलि आउने आनन्दको बारेमा चर्चा भइरहेको छ । दुई जनाका लुगा मैला र टालिएका थिए । एक जनाको अलि सफा र राम्रो थियो, जसले सूचित गर्थ्यो ऊ ती दुईभन्दा अलिक धनी बुबाआमाको छोरो हो । तर तिनै जनाको मुखमा त्यस्तै उत्सुकता र उल्लासको भाव देखिन्थ्यो ।
२. कालेको छोरो मानले भन्यो, “आज बाले उखु, केरा, पूजा सामान किनेर ल्याउनुभयो । बाको मन सानो छैन, दुई रुपियाँको त किनेर ल्याउनुभयो ।”
३. तमाखु पसले साहिलाको छोरो प्रेमचालाई बेमज्जा लाग्यो किनकि उसले घरमा के ल्याए, के ल्याएनन् विचार गरेको थिएन । उसले भन्यो, “दुई दुई रुपियाँको पूजा सामान र मिठाई ?”
४. मानचालाई लाज लाग्यो, झटपट भनिहाल्यो, “बाले त भन्नुभएकै थियो, पाँच रुपियाँको नभई हुँदैन, आमाले गरेर पो त ।”
५. लाललाई भने कालेको छोराको रबाफ जमेको देखेर ईर्ष्या लाग्यो । मुखलाई बिचक्याएर भन्यो, “दुई रुपियाँको पूजा सामान र मिठाई भनेपछि मिठाई कति कम त” ।
६. मानचाले दङ्ग हुँदै लालको नासमझमा हाँस्दै भन्यो, “मिठाई धेरै भोलि ल्याउनु हुन्छ रे भाइपूजालाई, भोलि एकैचोटि । भाइपूजामा पो मज्जा हुन्छ, बहिनी पूजा गर्छे । बहिनीलाई देऊ भनेर एक मोहर दिनुहुन्छ । हामी त मिठाई खाने मात्रै ।”

खुब : धेरै

दिल : मन, चित्त

सूचित : थाहा दिइएको, सूचना भएको

उत्सुक : कुनै कामकुरो गर्न इच्छा भएको

उल्लास : आनन्द, हर्ष

तमाखु : डाँठसहित पात कुटेर धुलो बनाइएको सुर्ती, सुर्तीलाई मसिनो पारी खुँदोमा पकाइएको वस्तु

बेमज्जा : नरमाइलो, आनन्द नहुने स्थिति

रबाफ : फुर्ती, धाक, तडकभडक

नासमझ : जान्ने बुझ्ने शक्ति नभएको, मूर्ख

७. मिठाई शब्दले तिनै जनाको मुखमा थुक जम्यो । लालले थुकलाई घुटुक्क निल्दै विचार गर्‍यो, आमा खाटमा पल्टिरहेकी छन् । खोई अहिलेसम्म मिठाईको नामै सुनिएको छैन । बिर्सी होलिन् ।

८. मानले बढाइ चढाइ कुरा गरेको देख्दा र आफू सानो भएको देख्दा लाललाई आफैँ भुइँमा गढे जस्तो लाग्यो । तमाखु पसलेको त कुरै के ? ऊसँग सेखी गर्न सकिँदैन भन्ने कुरा लाललाई मात्र होइन, मानलाई पनि

थाहा छ । लालको मनमा एउटा युक्ति सुझ्यो । मुखमा आनन्दको आभा छिट्क्यो । उसले हात हल्लाउँदै भन्यो, “हामीलाई त हाम्रा माहिला बाले ल्याउनुहुन्छ । माहिला बाको जागिर कहाँ छ थाहा छ ? अड्डामा जागिर । धनी धनी साहु महाजनहरूले पनि कति मान गर्छन् ।”

९. कुराको जबाफ जम्या जस्तो भयो । अरू दुवै जना चुप भए । लालको रबाफ त जम्यो तैपनि उसको हृदय भारी भयो ।

१०. मान्छेहरू बाटामा ओहोरदोहोर गरिरहेका थिए । कोही खाल राख्ने टन्टामा । कौडीको छन्छन् र ‘मारा’ को कोलाहल खुब रमाइलो हुन्छ ।

११. मानचा गफी र वाक्पटु थियो । भन्यो, “ए लाल, पोहोर के, हाम्रो मालिकले रुपियाँ कति जित्‍या ! मैले जितौरी मागें । ‘ला’ भनेर एक रुपियाँ फालिदिए । खुब मजा पो हुन्छ खालमा बसेर जितौरी माग्न !”

१२. “जसले पनि दिई हाल्छ नि !” लालले बिचैमा भन्यो ।

१३. “कसले दिन्छ ? त्यसै दिन्छ र ?” मानले जोसमा आएर भन्यो ।

सेखी : घमन्ड, तुजुक

आभा : प्रकाश, चमक, प्रतिबिम्ब

खाल : जुवा खेलमा कौडा हान्ने ठाउँ

टन्टा : भन्फट, अनावश्यक कामको बोझ

कौडी : थोरै मूल्यको पैसो, जुवा खेलमा प्रयोग गरिने गोटी (कौडा)

वाक्पटु : कुरा गर्न सिपालु

जितौरी : जितेको खुसियालीमा जित्नेले बाँड्ने पैसा आदि, जिताउरी

१४. “कसो त पोहोर मलाई इन्द्रचोकको साहुले चार पैसा दियो” लालले भन्यो ।
१५. “चार पैसा, राम राम !” मानले खिज्यायो ।
१६. लाल चुप भयो । अब बोल्ने के ? उसको मन भित्रभित्रै दुःखित भयो ।
१७. प्रेमले उनीहरूको कुरालाई उपेक्षा गर्दै गम्भीरतापूर्वक भन्यो, “हाम्रो बाले त मलाई जहिले पनि पाँच रुपियाँ दिनुहुन्छ ।”
१८. प्रेमको कुरा सुनेर मानको मुखमा बुझो लाग्यो । मान गलेको देखेर लाललाई ईर्ष्यामय आनन्द केही भयो ।
१९. लालकी आमा ढिकीजाँतो गरेर केही कमाउँछिन् । यता जान्छिन्, दुई गाग्री पानी ल्याइदिन्छिन् । उता जान्छिन्, भाँडा माझ्छिन् । त्यही कमाइबाट ती दुई आमाछोरोको पेट भरिन्थ्यो । साँगुरो गल्लीको थोत्रो घरमा आमाछोराको बास छ । सिङ्गो घर कहाँ हो र ? तल्लो चिसो छिँडी, जहाँ उज्यालो अन्कनाउँदै छिर्छ । आमा पन्ध्र दिनदेखि खाटमा सुत्थ्यो सुत्थै छिन्, खोइ उठ्ने नाम पनि नलिने । कहाँ पञ्चक, कहाँ तिहार ।
२०. आमा खाटमा सुस्त सुस्त सुस्केरा हाल्दै पल्टिरहेकी थिइन् । लाल आएर खाटमा थचक्क बस्यो । किरिरी आवाज आयो । लालले बोलायो, “आमा !”
२१. आमाले कँपकँपी आवाजमा भनिन्, “नकरा, जा बा ।”
२२. लालले कोट्याउँदै भन्यो, “आमा, हामीकहाँ मिठाई, पूजा सामान किनेर ल्याउनु पर्दैन ?”
२३. आमा भस्किन् र केही बेरपछि विस्तारै भनिन्, “पर्छ ।”
२४. “खै त मानकहाँ त आजै सबै थोक ल्याइसके ।”
२५. “हाम्रो भोलि ।”
२६. लालको मुख उत्फुल्ल भयो । तर एकै छिनमा आमापट्टि हेरेर निराश भयो । भन्यो, “आमा भने बिरामी कसले ल्याउँछ ?” आमा चाहिँ भस्केर छोराको मुख एक टकसित प्यारले निहारिरहन् । आमाको यो छाँट देखेर लाल सशङ्कित भयो र भन्यो, “भन्नुस् न, मै किनेर ल्याउँला हुन्न ?”

उपेक्षा : कसैप्रति ध्यान नदिने काम, बेवास्ता, लापर्वाही

गम्भीर : धेरै गहिरो, शान्त, गहन, जटिल

बुझो : मुख वा प्वाल टाल्ने वस्तु, ठेडी, बुजो

पञ्चक : एकै प्रकारका पाँच वस्तुको समुदाय, काग तिहारदेखि भाइटीकासम्मका पाँच दिन

उत्फुल्ल : खुसी भएको, प्रशन्न, राम्रोसँग फुलेको

प्यार : प्रेम, माया

निहारिरहन् : गहिरेर हेरिरहन्

नेपाली : कक्षा १०

१०३

२७. “हुन्छ, ऊ त्यहाँको सिपाही दाइले ल्याउँछु भन्या छ ।”
२८. रात पयो । त्यस कालकोठरीमा पिलपिल गर्दै टुकी बल्यो । लाल आशा र निराशाको सङ्घर्षमा थिचिँदै, मिचिँदै टुलुटुलु बत्तीलाई ताकिरहेको थियो ।
२९. आमाले भनिन्, “जा बा, त्यहाँ ढक्कीमा चिउरा छ । सिसीमा खुर्सानीको अचार होला । खा, भोक लाग्यो होला ।”
३०. लालले कुनै किसिमको नाइँनास्ति नगरी अचार र चिउरा खायो । त्यस निराशामय तथा विवश शान्तिमा सन्तोषको आवाज आइरहेको थियो । आमा विचार मग्न थिइन् । कुनै सजीव स्मृतिमा डुबेकी थिइन् ।
३१. खाइपिई सिद्धियो । आमाले लालको मुख हेर्दै भनिन्, “लाल, अहिले तेरो बा भएको भए ।”
३२. लालले सोध्यो, “बाले धेरै रुपियाँ जितेर ल्याउनुहुन्थ्यो ?”
३३. आमाले भनिन्, “बाले एकचोटि भएभरको रुपियाँ हार्नुभएको थियो, आमासँग भगडा गरेर कानको सुनसमेत फिकेर लैजानुभयो । त्यो गहना पनि हार्नुभयो अनि घरमा रुन्चे मुख लगाएर आउनुभयो । मैले, सम्झाएँ, अब मुख अँध्यारो पारेर, रोएर के गर्नु ? हार्ने हारिसक्यौ । मैले लक्ष्मीपूजालाई सरजाम किन्न भनेर लुकाइराखेको दुई रुपियाँ बालाई दिएँ । त्यो रुपियाँ लिएर तिमीलाई कुममा राखेर लैजानुभयो । पूजा सरजाम नकिनी जुवा खेल्नुभएर फेरि सुन फिर्ता ल्याउनुभयो । उल्टै पचास रुपियाँ जित्नुभयो । बाले दङ्गा हुँदै, खुसीले उफ्रँदै यो लाल सारै छुकी रहेछ । यो पछि धनी हुन्छ भन्नुभयो ।”
३४. लालको हृदय खुसीले नाच्न लाग्यो र अहिले नै साथीहरूलाई आफू छुकी भनेर प्रमाणित गर्न उकुसमुकुस लाग्यो ।

कालकोठरी : झ्यालखानाभित्रको अँध्यारो कोठा, कुनै साँगुरो अँध्यारो ठाउँ

टुकी : मटितेल हालेर बालिने सानो खालको बत्ती

ढक्की : चोया आदिले बुनेको फलफुल आदि राख्ने मुख खुला भएको थाल जस्तो भाँडो

मग्न : कुनै विषय वा चिन्तनमा डुबेको, मस्त

स्मृति : सम्झना, हेक्का

सरजाम : सामान

छुकी : लच्छिनको, भाग्यमानी

३५. भोलि भयो । जुवा फुक्यो । चारैतिर ताजगी थियो, रमाइलो थियो । बजारमा ठेलमठेल मान्छेहरू थिए । पसलेलाई बेचन फुर्सद थिएन । हिँड्ने मान्छेहरू खालि कहाँ थिए र ! कसैको हातमा खानेकुराको पोको, कसैको हातमा फलफुल, कसैको हातमा रुपियाँ पैसाको लक्कु, कोही मोलतोल गर्नमा असीम आनन्द लिइरहेका थिए ।

३६. लाल बिहानदेखि नै बजार घुमिरहेको थियो । कहिले जुवा हेर्दथ्यो, जितौरी पाउने आशा थियो । अहो, कति कति रुपियाँ ! अहो, हलवाई पसल पनि कति ! फेरि कति मिठाईको थुप्रो, कति किसिमको ! लालले विचार गर्‍यो, कसले खाने होला ! यति जम्मै सिद्धिएला ?

३७. लाल घुम्दा घुम्दै आफ्नो टोलमा आइपुग्यो । आफ्नो डेराको घरतिर हेर्छ त एक जना मानिस दुई हातमा दुई पोका लिएर घरभित्र घुस्यो । ऊ दङ्गदास भएर डेरातिर दौड्यो । आमा सुतेकी, छिँडीमा हेर्‍यो । केही छैन । आमा मुखसुख छोपेर पल्टिरहेकी थिइन्, आमालाई सोध्ने साहस भएन । त्यसै बखत माथिबाट तल ओर्लिरहेको भ्याडको आवाज आयो । फेरि घरपट्टी भनिरहेकी थिइन्, “खोइ सिन्दुर त छँदै छैन, लौ टीकाको बट्टा खोइ ? आफू जुवा खेलेर अनभरी रहेछ । तपाईंलाई बिनसित्ति दुःख दिएर ।”

३८. लाललाई अहिले लाज लाग्यो र आमाले थाहा नपाउने गरी सुटुक्क बाहिर निस्कन खोज्यो । त्यसै बखत आमाले बोलाइन्, “लाल ।”

३९. लालले झर्केर भन्यो, “किन ?”

४०. “आमा बिरामी भएकी तँलाई वास्ता छैन । अलिकति पानी दिने मान्छेसम्म कोही छैन ।”

४१. “के त ?” लालले जोसिलो भएर भन्यो, “हामीलाई बजार हेर्न पर्दैन ? मिठाईको थुप्रो हेर्न मन लाग्दैन ? जुवा हेर्न मन लाग्दैन ?”

४२. आमाले लालका हरेक प्रश्नमा अँ, अँ भन्दै सुनिन् र अन्तमा बादलको पर्दा उघारेर चन्द्रमा मुस्कुराए भैं गरी मन्द मुस्कुराहट मुस्कुराएर भनिन्, “त्यहाँ गएर के पाउँछस् ? फुस्सा । खाइस् ? लौ भन् ।”

ताजगी : सफा, राम्रो, भर्खरको

लक्कु : एकमाथि अर्को गर्दै खण्टिएर राखिएका सिक्का वा रुपियाँको चाड

असीम : सीमा नभएको, धेरै

हलवाई : मिठाई बेच्ने पसले

बखत : समय, बेला, मौका

अनभरी : अल्मलिनु

मुस्कुराहट : मुसुक्क हाँस्ने काम

नेपाली : कक्षा १०

१०५

४३. लाल स्तम्भित भयो । आमाले फेरि भनिन्, “तँलाई भोक लाग्‍या छैन ?” लाललाई बल्ल भोक लाग्यो ।
४४. लालले सोध्यो, “खोइ, सिपाही दाइ अब आउनुभएको छैन ?”
४५. आमा कोल्टे परेर भित्तातिर फर्केकी थिइन्, भित्तातिरै फर्किएर सुस्तरी भनिन्, “आउँछन्, अहिले बेला भएको छैन, केको हतारो !”
४६. लाल केही बेरपछि बाहिर निस्क्यो । घण्टाभरपछि फेरि ऊ आयो र आमाको खटियामा बस्यो र पश्चातापपूर्ण स्वरले भन्यो, “आमा, अलिकति पछि परें । एक छिनपछि परें । मानले पायो, मैले पाइनँ हत्तेरी । कति दियो थाहा छ, आमा ? एक सुकी ।”
४७. आमाले व्यङ्ग्य भावले भनिन्, “बेस भयो, तँले पाइनस् ।”
४८. लालले भन्यो, “होइन भन्या आमा, एकै छिन मात्रै पछि परें नत्र पाइहाल्ने ।”
४९. आमाले छोराको निर्दोषपूर्ण अनुहार एकटकले हेरिरहिन । छोरो आमा रिसाइन् भन्ने डरले जुरुक्क उठ्यो र “अब म पनि ल्याउँछु, आमा” भन्दै बाहिर निस्क्यो ।
५०. गएको मात्र के थियो, कालो निलो अनुहार लिएर लाल डेराभित्र पस्यो र पस्नासाथ हड्बडाउँदै भन्यो, “आमा, आमा, सिपाही दाइ त पालोमा गए ।”
५१. आमा निस्तब्ध भइन्, भित्रभित्रै सास बन्द हुँदै गयो । आमाले बिस्तारै अन्कनाउँदै भनिन्, “अब के भयो त ?”
५२. सिपाही दाइ पालोमा गए । अब कसले ल्याउँछ ?
५३. आमा “हँ” गरेर चुप लागिन् । लाल आमाको छाँट देखेर निराश भइसकेको थियो । तैपनि आमाले छोपिराखेको घुम्टो तान्दै सोध्यो, “ल्याउँदैनन् त ? ल्याउँछन् !”
५४. “नकरा जा । निद्रा आयो, म सुत्छु ।”
५५. “भन्नुस् न, ल्याउँछ ?”
५६. आमाले हृदय कडा पारेर भनिन्, “ल्याउँदैनन् ।”
५७. त्यस बेलासम्म लालका आँखा राता भइसकेका थिए । रुन्चे स्वरले भन्यो, “अब कसले ल्याउँछ ?” भन्दाभन्दै आँसु खसालेर रुन मन लाग्यो ।

स्तम्भित : जिल्ल परेको, वाल्ल परेको

निर्दोषपूर्ण : दोष नभएको

निस्तब्ध : सुनसान, चकमन्न

५८. “कसैले पनि ल्याउँदैन ।”

५९. “हिजो किन भनेको त, उसले ल्याउँछ । किन छुकाएको त ?”

६०. आमाले घुम्टो भिकिन् र त्यसको छेउले आँखा पुछिन्, अनि नाकबाट चुहिन लागेको पातलो सिँगान भित्तामा पुछिन् । केही बेरसम्म लालको सुँकसुँकी त्यस कालकोठरीमा रोकिँदै फेरि चल्दै, रोकिँदै चल्दै, रोकिँदै चल्दै वहन लाग्यो ।

६१. आमाले लामो सास फेर्दै भनिन्, “तेरो बा भएको भए आज कत्रो धुमधामसित लक्ष्मीपूजा हुन्थ्यो ।”

६२. लाल खटियामा थचक्क बस्यो । आमाले उसको ब्रस जस्तो सुक्खा कपालमा सुम्सुम्याउँदै लामो सास फेर्दै भनिन्, “नरो बा, के लाग्छ त ? हामी गरिब ।”

६३. लालको रुवाई बन्द भइसकेको थियो । विस्तारै भन्यो, “हामी गरिबकहाँ लक्ष्मीको सवारी हुन्न ?”

६४. आमाको आँखामा विश्वास तथा भक्तिको तेज झल्क्यो । उनले भनिन्, “सवारी हुन्छ, अन्तस्करणदेखि भक्ति गर्‍यो भने ।”

६५. “अनि पूजा गर्‍यो भने ?”

६६. “भन्नु खुसी भएर चाँडै सवारी हुन्छ । उनीहरूले पनि त खानुपर्छ नि ।”

६७. “आमा तस्बिरमा लेखिराखेको छयाकले रुपियाँ दिन्छ ?”

अन्तस्करण : भित्री मनदेखिको

ख्याक : सहरका पुराना र ठुला घरका अँध्यारा कुनामा बस्ने र तर्सार्ने भनिएको भूत

नेपाली : कक्षा १०

१०७

६८. “त्यसले त दिन्छ नि ।”

६९. “कति दिन्छ नि ?”

७०. “धेरै ।”

७१. “यो कोठाभरि ?” यति भनेर लालले दलिनदेखि भुइँसम्म, एक कुनादेखि अर्को कुनासम्म दृष्टि फेर्‍यो ।

७२. “कोठामा नअटाउने गरी ।”

७३. “कहाँ राख्ने त ?” लालको हृदय आनन्द तथा स्फूर्तिले नाच्न लाग्यो । उसले फेरि कुरा उठायो, “आमा, लक्ष्मीपूजा गर्नलाई के चाहिन्छ ?”

७४. आमाले पहिले पतिले सोद्धा जवाफ दिए भैं हातले गन्दै भन्न लागिन्, “मिठाई, सिन्दुर, अबिर, फुल, खिर...।” अनि भस्केर, चकित भएर छोराको मुख पुलकक हेरिन् । त्यसै बखत मुखबाट चिप्नेर निस्क्यो, “पैसा ।”

७५. केही बेरसम्म व्यथित भएर छोराको मुख हेरिन् । लाल मुन्टो निहुँच्याएर सोचिरहेको थियो । क्षणभरमै आमाको अनुहार आनन्दले चम्क्यो । पहुँला सुकेका ओठमा हल्का मुस्कान दौड्यो । अनि निःश्वास छोडेर आँखा चिम्लिन् ।

७६. लालले केही बेरसम्म यताउति हेर्‍यो । तन, मन दिएर विचार गर्‍यो । त्यहाँपछि जुस्क्क उठेर बाहिर निस्क्यो ।

७७. गोलमाल गोलमालकै वातावरणमा दिन ढल्क्यो । साँझ पर्‍यो । खालमा जुवा मच्चिन लाग्यो । रुपियाँ पैसाको छनछन र “मारा”, “मारा” को आवाजले सहर आच्छादित थियो । कोही खल्तीमा रुपियाँ राखेर सुइँसुइँ चुरोट तान्दै छिटो छिटो हिँडिरहेका थिए । कोही कालो मुख लाएर खल्ती टकटक्याउँदै लुरुलुरु हिँडिरहेका थिए । कसैलाई शान्ति थिएन । सबलाई एक न एक चिन्ता परेकै थियो ।

दलिन : घरको तलो छान्जका लागि निदालमा तेर्स्याएर राखेका लामा काठ

स्फूर्ति : जाँगर, फुर्ती

व्यथित : दुःखी

निःश्वास : लामो लामो सुस्केरा

गोलमाल : जथाभावी, तलमाथि, काम कुरामा भएको गडबडी

आच्छादित : ढाकिएको, छोपिएको

७८. लाल पनि दत्तचित्त भएर ठुलो खालमा रुपियाँको थुप्रो हेरिरहेको थियो । कति रुपियाँ ! केही बेरपछि सो रुपियाँ घट्दा फुस्सा हुन्थ्यो । अनि लाल निराश भएर पल्याकपलुक हेर्‍यो र हिँड्थ्यो । अनि लङ्गुरबुर्जाको खालमा अरूले जितौरी दिएको एक दुई पैसा खुब विचार गरेर सतर्क भएर थाप्दथ्यो । कल्याडमल्याड, लौ तिन्यो । केटाकेटीहरू कहिले दङ्ग हुन्थे, कहिले मुख निन्याउरो पार्दथे । कहिले खालवालाले भ्रुपर्दथ्यो, “किन त्यहाँ राख्‍या ? नचल भन्या ।” केटाकेटीहरू भ्रुगडा गर्न पनि कम्मर कस्तथे ।

७९. घर घर उज्यालो भयो । झ्यालपिच्छे दुई चार दीप जले । सारा घरमा दीप, सारा घरमा उज्यालो । लालले विचार गर्‍यो, “कति लक्ष्मी होलिन्, कति घरमा जाने, सबै धनी हुन चाहने ।”

८०. गल्ली तथा मूल सडक सबै उज्यालो थियो । घर घरबाट घन्टीको आवाज आउन थाल्यो र पूजा सुरु भयो । केटाकेटीहरू आफ्ना आफ्ना मूल ढोकामा लट्ठी लिएर पालचामा बलिरहेको दीपको रक्षा गरिरहेका थिए ।

८१. लाल भागदै डेराभित्र पस्यो । घडाङ्ग घुडुङ्ग गर्दै डेराको ढोका बन्द गरेर आग्लो लगायो । आमा भस्करे जुक्क उठिन् । बाहिर केटाकेटी एक गोल भएर कराइरहेका थिए, “लौ त, त्यो बाहिर मात्रै निस्कोस्, यो लट्ठीले टाउको नफोडी छाड्दिनँ । त्यसको बाजेको सम्पत्ति चोरेर लगेको होला । तैले के हेरिरहेको त, होइन यसो गरेसम्म ...?” इत्यादि बाहिरको आवाज मिहिन रूपमा डेराभित्र पसिरहेको थियो ।

८२. लालले केही नबोलीकन रातो सलाई बालेर चोरेर ल्याएको एउटा पाला बाल्यो । आमाले देखिन्, दुई ओटा पाला चोरेर ल्याएको रहेछ । उनले जङ्गिएर भनिन्, “लाल, तेरा गाला फोडूँ ।” लाल डिच्च गरिरहेको थियो । आमाले दिक्क हुँदै फेरि भनिन्, “त्यसो नगर न अर्काको चोरेर ।”

८३. अझ पनि लाल केही नबोलेर खल्लीबाट दुई तिन किसिमका पोकाहरू भिक्न लागिरेको थियो । आमाले टोलाएर हेरिहिन् ।

८४. अनि लाज मान्दै, अलि सशङ्क हुँदै, अलि अलि डराउँदै लालले आमाको मुख पुलुक हेर्‍यो । आमा अझ पनि चुप भएर लालतिरै हेरिरहेकी थिइन् ।

लङ्गुरबुर्जा : सुरथ, पान, ईट, चिड आदिका बुट्टा काटिएका गट्टीहरूबाट खेल्ने एक प्रकारको खेल

कल्याडमल्याड : धेरै मानिस एकै पटक बोलिने आवाज, हल्लाखल्ला

दीप : बत्ती, दियो

पालचा : माटाको सानो कचौरो

मिहिन : मसिनो, कमलो

८५. “आमा, लक्ष्मीपूजा !” लालले कराएर
भन्यो ।

८६. आमाले भनिन्, “अँ ।”

८७. लाल एकछिन रोकियो । फेरि मुन्टो
फर्कायो । कुनामा राखिछाडेको मैलो
थोत्रो काठको बाक्सतिर गयो र सारा
फुकायो । एउटा पोकामा दुइटा पेडा
र एउटा लड्डु थियो, एउटा सानो
पोकामा अलिकति अबिर । भित्तामा
अड्याइराखेको थाल भिक्दै राख्यो ।
खल्लीबाट किचिमिची भएको ओइलाएको
फुल भिक्न थाल्यो र अर्को खल्लीबाट पाँच
पैसा भिक्न थाल्यो ।

किचिमिची : किचिएको र मिचिएको

अभ्यास

सुनाइ

१. पाठका सुरुका छ ओटा अनुच्छेद सुन्नुहोस् र लाल, मान र प्रेमको कुराकानीको सार बताउनुहोस् ।
२. पाठको ७७ औँ अनुच्छेद सुन्नुहोस् र मानिसहरू के के गरिरहेका थिए, वर्णन गर्नुहोस् ।
३. पाठको ७८ औँ अनुच्छेदको श्रुति लेखन गर्नुहोस् ।

बोलाइ

४. तलका शब्द शुद्धसँग उच्चारण गर्नुहोस् :

रबाफ, नासमझ, टन्टा, वाक्पटु, उपेक्षा, पञ्चक, उत्फुल्ल, मुस्कुराहट, स्तम्भित, निस्तब्ध,
अन्तस्करण, स्फूर्ति, निःश्वास, आच्छादित, लङ्गुरबुर्जा, कल्याडमल्याड, दीप, मिहिन

५. किन लालकी आमाले लक्ष्मीपूजाका सामान र मिठाई नकिनेकी हुन्, बताउनुहोस् ।
६. जुवा, तास जस्ता पैसा हानमार हुने खेल खेल्नु हुन्न भन्ने विषयमा कक्षामा छलफल गर्नुहोस् र
छलफलको निष्कर्षलाई कक्षामा सुनाउनुहोस् ।

पढाइ

७. पाठका अनुच्छेदहरू पालैपालो सस्वर वाचन गर्नुहोस् ।
८. पाठको अन्तिम अनुच्छेद पढ्नुहोस् र त्यसपछि के भयो होला ? अनुमान गरी लेख्नुहोस् ।
९. पाठको ८८ औं अनुच्छेदको सारांश लेख्नुहोस् ।
१०. तलको कथांश पढी सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

केही दिनमा शिव मन्दिर बन्यो । कैलेले बनाएको कलात्मक शिव मूर्तिको सबैले प्रशंसा गरे । मन्दिरका कारण त्यस क्षेत्रकै नाम शिवघाट राखियो । मन्दिरको सँघारको एक छेउमा शिव पार्वतीका निर्माता कैले कामी लेखियो । एक दिन कैले शिव मन्दिरमा पस्न लागेका थिए, एक जना रैथाने कुर्लिहाले । “ऐ कैले, अछुतको मन्दिर हो यो ? पानी नचल्ने जात जान्ने भएर यहाँ पस्न खोज्ने ?” कैले छाँगाबाट खसे जस्तो भए । आँखाको अगाडि तोरीको फूल देखे र कराउन थाले, “यो मैले बनाको मूर्ति हो । यहाँ मेरो सिप छ, श्रम छ, सृष्टि छ, पसिना पोतिएको छ ।” त्यहाँ हुने कसैले पनि कैलेको कुरालाई ध्यान दिएनन् बरु कैले कामीले मन्दिर छोयो भनेर कोलाहल मच्चाउन थाले । मेलाका मान्छे कैलेतिर ओइरिए ।... कैलेले मुस्किलले फुटिकएर ज्यान जोगाए । (रणेन्द्र बराली : दलितको दैलो)

(क) शिव मन्दिर कसले बनाएको हो ?

(ख) शिवमूर्ति कस्तो छ ?

(ग) मन्दिरको सँघारको एक छेउमा के लेखियो ?

(घ) कैले कामी किन कराउन थाले ?

(ङ) ‘छाँगाबाट खसे जस्तो हुनु’ र ‘तोरीको फूल देख्नु’ को अर्थ के के हो ?

(च) तलका शब्दबाट धातु छुट्याउनुहोस् :

कुर्लिहाले, खोज्ने, भए, देखे, कराउन, थाले, दिए, छोयो, मच्चाउन, ओइरिए, फुटिकएर, जोगाए

लेखाइ

११. तलका शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

सूचित, उत्सुक, आभा, टन्टा, वाक्पटु, उत्फुल्ल, स्मृति, असीम, आच्छादित, दीप

१२. पाठको ८१ औं देखि ८५ औं सम्मका अनुच्छेदहरू श्रुति लेखन गर्नुहोस् ।

१३. पाठका आधारमा तलका प्रश्नको छोटो उत्तर लेख्नुहोस् :

(क) लाल, मान र प्रेमले कुन कुन विषयमा कुराकानी गरे ?

(ख) लक्ष्मीपूजाका दिन सबैतिर रमाइलो भइरहँदा पनि लाल र उनकी आमा भने किन खुसी भएनन् ?

(ग) लक्ष्मीपूजाका दिन बजारमा के कस्तो चहलपहल थियो ?

(घ) लक्ष्मीपूजाका लागि चाहिने सामानहरू के के हुन् ?

(ङ) लालले कसरी लक्ष्मीपूजा सम्पन्न गर्‍यो ?

१४. लक्ष्मीपूजा कथामा बाल मनोविज्ञानको प्रयोग के कसरी भएको छ, विवेचना गर्नुहोस् ।

१५. तलका शब्दको उच्चारण गर्दै तिनलाई अभ्यास पुस्तिका लेख्नुहोस् :

अँध्यारो, आँट, आँप, काठमाडौँ, ठाउँ, गाउँ, चाँचरी, सुँगुर, पहुँच

१६. पाठबाट चन्द्रबिन्दु लागेका १० ओटा शब्द टिप्नुहोस् ।

१७. तल 'ऋ' बाट सुरु हुने नेपाली भाषामा प्रचलित शब्दहरू दिइएको छ, शब्दकोश हेरेर शब्द र अर्थको जोडा मिलाई अभ्यास पुस्तिका सार्नुहोस् :

शब्द	अर्थ
ऋक्ष	सोभो, सरल
ऋत	तारा
ऋजु	सत्य
ऋण	दुई दुई महिनाको समय
ऋतु	मुनि, तपस्वी
ऋषभ	कर्जा, सापट
ऋषि	डामेर छोडिएको साँढे

१८. तलका शब्दलाई अभ्यास पुस्तिकामा सारी शिक्षकलाई देखाउनुहोस् :

ग्याँस, ज्ञात, ग्याड, ज्ञाता, ज्ञान, ज्ञापन, ग्याइँग्याइँ, ज्ञेय, ग्यारेज, ज्ञानेन्द्रिय

१९. पाठको ९१ औँ अनुच्छेदमा कुन कुन लेख्य चिह्नहरूको प्रयोग भएका छन् ? यहाँ प्रयोग भएबाहेकका अरू लेख्य चिह्नहरू के के हुन्, उदाहरणसहित लेख्नुहोस् ।

२०. तलका बुँदा समेटी गोविन्दबहादुर मल्ल 'गोठाले'को जीवनी लेख्नुहोस् :

नाम : गोविन्दबहादुर मल्ल 'गोठाले'

जन्म : वि. सं. १९७९ असार २६, ओमबहाल, काठमाडौं

आमा र बुबा : आनन्दमाया मल्ल र ऋद्धिबहादुर मल्ल

शिक्षा : आई. एस्सी

कृति : (क) कथा : कथा सङ्ग्रह (२००३), कथैकथा (२०१६), प्रेम र मृत्यु (२०३९),
बार कथा (२०५२)

(ख) उपन्यास : पल्लो घरको झ्याल (२०१६), अपर्णा (२०५३)

(ग) नाटक : भुसको आगो (२०१८), दोष कसैको छैन (२०२७), च्यातिएको पर्दा
(२०३९), भोको घर (२०३४)

पुरस्कार : त्रिभुवन प्रज्ञा पुरस्कार (२०४२), वेदनिधि पुरस्कार (२०४७), पहलमानसिंह स्वाँर
पुरस्कार (२०५७) आदि

मृत्यु : वि. सं. २०६७, मङ्सिर २७

व्याकरण

१. पद सङ्गति मिलाई तलको अनुच्छेद पुनर्लेखन गर्नुहोस् :

बहिनी बिहानै उठ्छन् । भाइ पनि बिहानै उठ्छिन् । म र दिदी पनि बिहानै उठ्छु । आमा र काकी त
अझ बिहानै उठ्छे । हामी उठ्दा बुबा बिहानी भ्रमणमा निस्किसकेकी हुन्छिन् । बेलुका चाँडै सुत्ने र
बिहान चाँडै उठ्ने हाम्रो बानी हुनुहुन्छ । हाम्रो यस्तो बानीलाई छिमेकीले सराहना गर्छौं । अचेल
छिमेकीहरू पनि हाम्रै बानीको अनुसरण गर्न थालेको छु ।

२. उपयुक्त शब्द छानी खाली ठाउँ भर्नुहोस् :

(क) हामी संयुक्त परिवारमा । (बस्छु, बस्छौं, बस्छिन्)

(ख) रमिला दस कक्षामा । (पढ्छन्, पढ्छु, पढ्छिन्)

(ग) तोयामा र खियामा तुवाचुङ डाँडामा तान । (बुन्छिन्, बुन्थे, बुन्थ्यो)

(घ) म जनकपुर । (जान्छौं, जान्छु, जान्छु)

(ङ) प्रेमसिंह धामी दार्चुलाबाट । (आइन्, आए, आयौ)

(च) गुरुले हामीलाई । (पढायो, पढाए, पढाउनुभयो)

३. कोष्ठकमा दिइएको सङ्केतका आधारमा तलका वाक्यहरू परिवर्तन गर्नुहोस् :

- (क) हाम्रा काका परिश्रमी छन् । (स्त्रीलिङ्ग)
- (ख) उनी भोलि घर जान्छिन् । (पुलिङ्ग)
- (ग) उनीहरू लुम्बिनी गए । (एक वचन)
- (घ) पोखरामा सुन्दर ताल छ । (बहु वचन)
- (ङ) म फुल मन पराउँछु । (द्वितीय पुरुष)
- (च) तिमी असल छौ । (तृतीय पुरुष)
- (छ) उहाँहरू भोलि आउँदै हुनुहुन्छ । (प्रथम पुरुष)
- (ज) तँ घर जा । (मध्यम आदरार्थी)
- (झ) तिमी आऊ । (उच्च आदरार्थी)
- (ञ) तपाईं यहाँ बस्नुहुन्छ । (सामान्य आदरार्थी)

४. तलका अनुच्छेदहरूमा भाव (अर्थ) का प्रकार र तिनका उदाहरण दिइएको छ । तपाईं पनि यसरी नै हरेक भावको प्रयोग गरी अनुच्छेदहरू बनाउनुहोस् :

(क) सामान्यार्थक

बिदामा तिमी घर जान्छौ । म पनि घर जान्छु । हामी बुबाआमालाई काम सघाउँछौ । भाइ बहिनीलाई पढाउँछौ । आफू पनि पढ्छौ ।

(ख) आज्ञार्थक

बिदामा तिमी घर जाऊ । आमाबुबालाई काम सघाऊ । भाइ बहिनीलाई पढाऊ । आफू पनि पढ ।

(ग) इच्छार्थक

बिदामा हामी घर जाऔं । हामी बुबाआमालाई काम सघाऔं । भाइ बहिनीलाई पढाऔं ।

(घ) सम्भावनार्थक

बिदामा म घर जाउँला । तिमी पनि घर जाऔला । हामी बुबाआमालाई काम सघाऔंला । भाइ बहिनीलाई पढाऔंला ।

(ङ) सङ्केतार्थक

बिदा भयो भने हामी घर जान्छौं । पानी पयो भने खेतबारी खन्छौं । साथीहरू पनि गाउँमा आए फुटबल र भलिबल खेलिन्छ । पानी नपरे हुन्थ्यो ।

५. कोष्ठकमा दिइएको सङ्केतका आधारमा वाक्य परिवर्तन गर्नुहोस् :

- (क) ऊ घर जान्छ । (इच्छार्थक)
- (ख) म सगरमाथा आरोहण गर्छु । (इच्छार्थक)
- (ग) तिमी नेपालगन्जमा बस्छौ । (आज्ञार्थक)
- (घ) ऊ स्कूल जान्छ । (सम्भावनार्थक)
- (ङ) हामी आत्मनिर्भर बन्छौं । (सङ्केतार्थक)
- (च) मौसम सफा हुन्छ । (सङ्केतार्थक)
- (छ) मनमाया आउलिन् । (सामान्यार्थक)

६. पाठबाट शब्दको सुरुमा दीर्घ ऊकार लागेका शब्दहरू टिप्नुहोस् ।

परियोजना कार्य

कक्षाका साथीहरूलाई विभिन्न समूहमा विभाजन गरी पाठमा दिइएको कथाका अनुच्छेदहरू बाँड्नुहोस् र आफ्नो समूहमा परेका अनुच्छेदहरूबाट के, किन, कसरी, कति, कहिले, कहाँ जस्ता प्रश्नहरू बनाउनुहोस् । आफ्नो समूहमा परेका अनुच्छेदको सारांश पनि लेख्नुहोस् ।

१. अझ राम्रो र गुणस्तरीय जीवन बाँच्न मानिसले हरहमेसा प्रयत्न गरिरहन्छ। एकल प्रयत्नबाट सम्भव नहुने काममा सामूहिक प्रयत्न हुन्छ। यस्तै प्रयत्नका कारण नै मानिस जङ्गली युगबाट आजको अत्याधुनिक युगमा आइपुगेको हो। आज मानव कल्याणका लागि लोकतन्त्र, मानव अधिकार, स्वतन्त्रता, न्याय, मताधिकार जस्ता विषयहरू स्थापित भएका छन्। विज्ञान र प्रविधिको विकासले जीवन सहज भएको छ। मानिसले निरन्तर उन्नत सभ्यताको विकास गर्दै आएको छ। मानव कल्याणका लागि स्थापित यी सबै कुरा सहजै प्राप्त भएका होइनन्। हाम्रा अग्रजहरूको चिन्तन, प्रयत्न, सङ्घर्ष, त्याग र बलिदानबाट आजको अवस्था सिर्जना भएको हो। समय समयमा जन्मिएका चिन्तकहरू र परिवर्तनका खातिर लड्ने योद्धाहरूकै कारण आजका उपलब्धिहरू हासिल भएका हुन्। त्यसैले मानव कल्याणका लागि समर्पित चिन्तकहरू र योद्धाहरू हाम्रा लागि सदैव प्रेरक र स्मरणीय छन्। त्यस्तै स्मरणीय एवम् प्रेरक चिन्तक तथा योद्धामध्ये एक हुन् - क्लारा जेटकिन।

गुणस्तरीय : धेरै गुण भएको

हरहमेसा : सधैं

प्रयत्न : प्रयास

एकल : एक्लो

अत्याधुनिक : धेरै आधुनिक

लोकतन्त्र : जनताको मतअनुसार शासन गर्ने राजनीतिक प्रणाली

मानव अधिकार : मान्छे भएका कारणले पाउने अधिकार

स्वतन्त्रता : कसैको बन्धन वा अधीनमा नरहेको अवस्था

मताधिकार : मत दिने अधिकार

सहज : सुगम, सरल

उन्नत : उत्तम, अग्लो

सभ्यता : कुनै जाति वा राष्ट्रको सामाजिक, भौतिक, सांस्कृतिक आदि अवस्था र उन्नति प्रगतिको सम्पूर्णता

चिन्तक : विचारक

योद्धा : वीर, युद्ध गर्ने

सदैव : सधैं

प्रेरक : हौसला दिने, प्रेरणा दिने, सचेष्ट गराउने

स्मरणीय : सम्झन लायक, भुलन नहुने

२. क्लारा जेटकिनको जन्म सन् १८५७ जुलाई ५ का दिन जर्मनीको सक्सोनी प्रदेशको एउटा गाउँमा भएको थियो। उनी बुबा गोटफ्रिड इजिनर र आमा जोसेफिन भिटल इजिनरका तिन सन्तानमा सबैभन्दा जेठी हुन्। उनको बालक कालको नाम क्लारा इजिनर थियो। क्लाराका बुबा शिक्षक थिए। उनकी आमा महिलासँग सम्बन्धित सामाजिक काममा सक्रिय थिइन्। ग्रामीण परिवेशमा हुर्केकी क्लाराले गरिबी र शोषणको मारमा परेका मानिसहरूसँग सङ्गत गर्ने मौका पाइन्। त्यसैले बालक कालदेखि नै उनमा गरिबी र शोषण विरोधी चेतना विकास भयो।
३. क्लाराको शिक्षा आर्जन घरबाटै सुरु भयो। घरमा बुबाको निजी पुस्तकालय थियो। क्लारा स्कूलका साथसाथै घरको पुस्तकालयमा पनि पढ्थिन्। उनलाई साहित्य र इतिहासका पुस्तकहरू खुब मन पर्थे। स्कूलमा उनले फ्रेन्च, इटालियन र अङ्ग्रेजी भाषा सिक्किन्। १५ वर्षको उमेरमा उनले माध्यमिक तहको शिक्षा पुरा गरिन्। माध्यमिक शिक्षा पुरा गरेपछि क्लारा विश्व विद्यालयमा भर्ना भएर पढ्न चाहन्थिन्। तर त्यति बेला जर्मनीमा महिलाहरूका लागि विश्व विद्यालय शिक्षा सहज थिएन। त्यसैले उनी एउटा शिक्षक प्रशिक्षण संस्थामा भर्ना भइन्।
४. शिक्षकका लागि योग्य भए पनि क्लाराको ध्यान पढाउनेतिर भन्दा समाजतिर आकृष्ट भयो। त्यसमा पनि समाजमा रहेको महिला माथिको विभेद उनलाई मन परेन। त्यतिबेला महिलाहरू पूर्ण रूपमा मतदानको अधिकार पाएका थिएनन्। महिलाहरूले पुरुषको अनुमतिबिना घरबाहिर जान पाउँदैनथे। सम्पत्तिमाथि महिलाको अधिकार थिएन। राजनीतिक पार्टीमा महिलाहरूको संलग्नता प्रतिबन्धित थियो। श्रमिक महिलाहरू घर र कारखाना दुवैतिरको उत्पीडनमा थिए। महिलामाथिका यस्ता विभेदहरू क्लारालाई मन परेनन्। उनी महिलाहरूका विभेद कसरी हटाउने भन्ने विषयमा चिन्तन गर्न थालिन्। त्यति बेला महिला अधिकारका विषयमा जर्मनी र बाहिर पनि छलफल सुरु भएको थियो। त्यसैले क्लारा महिलाको विषयमा काम गर्ने संस्थाहरूको सम्पर्कमा पुगिन्। उनले प्रशस्त मात्रामा पत्रिका र पुस्तकहरू पढिन् र बैठकहरूमा भाग लिइन्। यसैबिचमा उनको भेट रसियन मूलका ओसिप जेटकिनसँग भयो। वैज्ञानिक समाजवादी विचारका ओसिपको विचारबाट उनी प्रभावित भइन्। त्यसपछि उनी सुख सयल र मोजमस्तीको जीवन शैली त्यागेर श्रमिक महिलालाई शिक्षा दिने काममा सक्रिय बनिन्। बिस्तारै क्लारा र ओसिपबिचमा प्रेम सम्बन्ध पनि स्थापित भयो।

आकृष्ट : आकर्षित भएको

प्रतिबन्धित : रोक लागेको

समाजवादी : सम्पत्तिमाथि कसैको एकलौटी अधिकार हुनु हुन्न र सबै समान हुनुपर्छ भन्ने विचारका अनुयायी

५. जर्मनीमा समाजवादीहरू निकै सक्रिय हुन थाले । समाजवादीहरूको बढ्दो सक्रियता तत्कालीन जर्मन सरकारलाई मन परेन । त्यसैले उसले सन् १८७८ मा समाजवादीहरूमाथि प्रतिबन्ध लगायो । यस प्रतिबन्धसँगै क्लाराका प्रेमी ओसिप जेटकिनलाई जर्मनीबाट निकाला गरियो । त्यसपछि क्लाराले पनि जर्मनी छाडिन् । सुरुमा उनी अस्ट्रिया गइन् र फ्याक्ट्री मजदुरका रूपमा काम गरिन् । पछि उनी पेरिस गइन् । पेरिसमा उनका प्रेमी ओसिप जेटकिन पनि बस्थे । ओसिप र क्लारा एक अर्काका मन पराउँथे र बिहे गर्न चाहन्थे । युरोपमा औपचारिक र अनौपचारिक दुवै प्रकारका विवाहलाई सामाजिक स्वीकृति थियो र अहिले पनि छ । क्लारा र ओसिप औपचारिक विवाह गर्न चाहन्थे । त्यसो गर्दा क्लाराले जर्मन नागरिकता त्यागनुपर्थ्यो । उनले आफ्नो देशको नागरिकता त्याग्न चाहिनन् । त्यसैले उनीहरूले अनौपचारिक विवाह गरे । उनीहरूबाट म्याक्सिम र कोन्स्टाइन नामका दुई छोराहरू जन्मिए ।
६. पेरिसमा रहँदा क्लाराको जीवन निकै कष्टकर भयो । उनी र उनका प्रेमी दुवैलाई क्षयरोगले समात्थो । दैनिक जीवन धान्न धौधौ भयो । यसैबिचमा बच्चाहरू जन्मिए । यस्ता सबै अप्ठ्याराहरूका बिचमा पनि क्लाराले श्रमिक र महिलाहरूका हक अधिकारका बारेमा काम गर्न छोडिनन् । क्षयरोगले ग्रसित भएकै बेला उनी जर्मनी आइन् र त्यहाँ भएको एउटा सार्वजनिक सभामा सार्वजनिक भाषण गरिन् । उपचार र आत्मबलका कारण उनको क्षयरोग निको भयो ।
७. क्लारा र ओसिपको वैवाहिक जीवन धेरै लामो हुन पाएन । क्षयरोगबाट ग्रसित ओसिपको सन् १८८९ मा निधन भयो । ओसिपको मृत्यु भएको एक दसकपछि सन् १८९९ मा क्लाराले फ्रेडरिक जन्डलसँग बिहे गरिन् । दोस्रो बिहे गरे पनि क्लाराले ओसिप जेटकिनसँगको सम्बन्धलाई उच्च सम्मान दिइन् । उनले आफ्नो नामसँगै ओसिपको दोस्रो नाम 'जेटकिन' जोडेर 'क्लारा जेटकिन' बनिन् र यही नामबाट प्रसिद्धि कमाइन् । क्लाराको दोस्रो पतिसँगको दाम्पत्य सम्बन्ध सन् १९२६ सम्म कायम रह्यो ।
८. जर्मन सरकारले समाजवादीहरूमाथि लगाएको प्रतिबन्ध सन् १८९० मा फुकुवा भयो । यसपछि क्लारा जर्मनीमा रहेर राजनीतिमा संलग्न भइन् । उनी जर्मन सोसल डेमोक्रेटिक पार्टीमा रहेर काम गर्न थालिन् । त्यति बेलासम्म पनि महिलाहरूलाई राजनीतिक पार्टीमा औपचारिक संलग्नताको अधिकार

औपचारिक : नियमअनुसार भएको

अनौपचारिक : तोकिएको नियमअनुसार नभएको

निधन : मृत्यु

दसक : दस वर्षको अवधि

प्रसिद्धि : ख्याति, कीर्ति, यश

दाम्पत्य : पति र पत्नी बिचको आपसी सम्बन्ध

फुकुवा : छुटकारा पाएको, बन्धन मुक्त भएको

संलग्न : कुनै काममा लागेको

थिएन । उनी अनौपचारिक रूपमा भए पनि पार्टीमा सक्रिय रहिन् । उनको सङ्घर्षकै कारण सन् १९०६ मा उनी पार्टी शिक्षा केन्द्रीय समितिको सदस्य बनिन् । उनले पार्टीको पाक्षिक प्रकाशन 'डाइ ग्लेथिट' (समानता) को सम्पादक भएर काम गर्ने अवसर पाइन् । उनले महिलाहरूलाई राजनीतिक पार्टीमा औपचारिक संलग्नता हुनुपर्छ भन्ने आवाज उठाइन् र अन्ततः सन् १९०८ मा जर्मनीमा त्यो अधिकार स्थापित भयो । यस्ता जिम्मेवारीका साथसाथै उनले जर्मनीका श्रमिक महिलाहरूलाई सङ्गठित गरिन् । चाँडै उनी अन्तर्राष्ट्रिय महिला आन्दोलनकी एक अगुवाका रूपमा स्थापित भइन् । सन् १९०७ मा भएको अन्तर्राष्ट्रिय महिला सम्मेलनबाट उनी सचिव चुनिइन् र सन् १९१७ सम्म त्यस पदमा रहेर काम गरिन् । सन् १९१० मा कोपन हेगेनमा महिलाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन भयो । त्यस सम्मेलनमा उनले हरेक वर्ष ८ मार्चमा अन्तर्राष्ट्रिय नारी दिवस मनाउने प्रस्ताव गरिन् । त्यो प्रस्ताव पारित भयो र सन् १९११ देखि हरेक मार्च ८ मा अन्तर्राष्ट्रिय नारी दिवस मनाउने गरिएको छ । यसरी क्लारा अन्तर्राष्ट्रिय नारी दिवसकी प्रणेता बन्न पुगिन् ।

९. महिला आन्दोलन र मजदुर आन्दोलनकी अग्रणी क्लाराको शिक्षा सम्बन्धी धारणा पनि महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । आफू संलग्न राजनीतिक दलको मुखपत्रको सम्पादक भएर काम गर्दा त्यस पत्रिकामार्फत उनले शिक्षा सम्बन्धी आफ्ना मान्यताहरू अगाडि सारिन् । त्यतिबेला धार्मिक शिक्षाको प्रचलन थियो । उनी धार्मिक शिक्षाका सट्टा वैज्ञानिक तथा व्यावहारिक शिक्षाको पक्षपाती थिइन् । उनले महिला शिक्षाका साथै सहशिक्षाका बारेमा आफ्ना धारणा राखिन् । सहशिक्षाबाट लैङ्गिक विभेद कम हुन्छ भन्ने उनको विचार थियो ।
१०. क्लारा राजनीतिमा सक्रिय रहेका अवस्थामा पहिलो विश्वयुद्ध सुरु भयो । क्लारा विश्व युद्धकी विरोधी थिइन् । उनले आफू संलग्न पार्टीलाई विश्व युद्धको विपक्षमा लाग्न आग्रह गरिन् । तर पार्टीको बहुमतले युद्धमा जाने जर्मन सरकारको नीतिलाई समर्थन गर्‍यो । क्लारा त्यसमा सहमत भइनन् । उनले आफ्ना साथीहरू रोजा लक्जेम्बर्ग, कार्ल लिबनेच्छ, लुइस कोलर आदिसँग मिलेर विश्वयुद्ध विरुद्ध जनमत बटुल्ने प्रयत्न गरिन् । उनकै पहलमा सन् १९१५ मा विश्वयुद्ध विरुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय महिला शान्ति सम्मेलन भयो । उनले विश्वयुद्ध धनी राष्ट्रहरूको हतियार बेच्ने बहाना मात्र हो, यसले आम श्रमिकहरूको हित गर्दैन भन्दै युद्ध विरोधी अभियान चलाउने प्रस्ताव राखिन् । उनको प्रस्तावलाई सम्मेलनबाट पारित गरियो र त्यसले विश्वभर चर्चा पायो । यति हुँदाहुँदै पनि विश्वयुद्ध भइछाड्यो । उनले युद्ध विरोधी आवाज उठाइरहिन् । युद्धको विरोध गरेकाले उनलाई जर्मन सरकारले पक्रने, थुन्ने र यातना दिने काम गर्‍यो । त्यही यातनाका क्रममा उनी बिरामी परिन् । त्यो पछि रोग भने पटक पटक बल्भिरह्यो ।

पाक्षिक : पन्ध्र दिनको

प्रणेता : कुनै सिद्धान्त वा मतको सुरुआत गर्ने, आविष्कारक

समर्थन : कुनै काम वा प्रस्तावमा सहमति जनाउने काम

यातना : पीडा वा सास्ती

११. आफू संलग्न पार्टीसँग मतभेद भएपछि क्लाराले सन् १९१८ मा जर्मन साम्यवादी पार्टीको स्थापना गरिन् । राजनीतिक पार्टीमा महिला सहभागिताको विषयलाई उठाउँदै आएको क्लारा राजनीतिक पार्टीहरूमा महिलाहरूको समान सहभागिता चाहन्थिन् । उनले यस विषयलाई महत्त्वका साथ उठाइन् । उनले यस विषयमा राजनीतिक नेताहरूसँग कुराकानी पनि गरिन् । उनले सन् १९२१ देखि १९३३ सम्म साम्यवादी अन्तर्राष्ट्रिय समितिको कार्य समितिमा रहेर काम गरिन् । उनले आफू संलग्न साम्यवादी पार्टीका तर्फबाट सन् १९२० देखि १९३२ सम्म जर्मन संसद 'रिचस्टेग' को सदस्य भएर पनि काम गरिन् । उनले जेष्ठ सदस्यका रूपमा सन् १९३२ मा जर्मन संसदको अधिवेशनको उद्घाटन गर्ने अवसर पनि पाइन् । यसैबिच जर्मनीमा सन् १९३३ मा हिटलरको शासन सुरु भयो । हिटलरको उदयसँगै क्लाराको पार्टीमाथि प्रतिबन्ध लाग्यो र उनी सोभियत सङ्घमा निर्वासित भइन् । निर्वासनमै रहेका बेला २० जुन, १९३३ का दिन विश्वकी एक होनहार महिला क्लारा जेटकिन ७६ वर्षको सङ्घर्षपूर्ण जीवनपछि दुनियाँबाट अलिपइन् ।

१२. जन्मेपछि मर्नु प्रकृतिको नियम हो । यसलाई कसैले पनि उल्लङ्घन गर्न सक्तैन । आफ्नो जीवन कालमा दुनियाँको हित हुने काम गर्न सक्नु जीवनको सार्थकता हो । त्यस्तो सार्थक जीवन जिउने अवसर जो कोहीले पाउन सक्तैनन् । जीवनलाई सार्थक बनाउन योजना, सङ्घर्ष, त्याग र समर्पण चाहिन्छ । क्लारा जेटकिन त्यस्तै योजना, सङ्घर्ष, त्याग र समर्पणले जीवनलाई सार्थक बनाउन समर्थ भइन् । महिलालाई अधिकार सम्पन्न बनाउने र समान कामका लागि पुरुषसह पारिश्रमिक दिनुपर्छ भन्ने मान्यता स्थापना गराउने काममा क्लाराको महत्त्वपूर्ण योगदान रहेको छ । राज्य सञ्चालन राजनीतिक दलहरूमाफत हुने तर राजनीतिक पार्टीहरूमा महिलाको उपस्थिति नरहने अवस्थाका विरुद्ध क्लाराको सङ्घर्ष अविस्मरणीय छ । आज राज्यका हरेक तहमा महिलाको समान सहभागिताको कुरालाई जोडतोडले उठाउने गरिन्छ । यसको प्रणेता क्लारा नै हुन् । महिला हक हितका लागि महिला मात्र होइन, पुरुष पनि लाग्नुपर्छ भन्ने मान्यता स्थापित गराउन पनि क्लाराको योगदान रहेको छ । त्यसरी नै व्यावहारिक शिक्षा र सहशिक्षाका विचारलाई स्थापित गर्न पनि उनको योगदान रहेको छ । आज महिलाले जे जस्ता अधिकार पाएका छन्, ती सबैका पछाडि क्लाराको विचार र सङ्घर्ष जोडिएको छ । त्यसो त श्रमिक वर्गको हक हितका विषयमा पनि क्लाराका विचार र सङ्घर्ष स्तुत्य छन् । हरेक मार्च ८ मा मनाइने नारी दिवसमा संसारभरिका नारीहरूले क्लारा जेटकिनका कार्यको खुलेर प्रशंसा गर्छन् र उनीप्रति श्रद्धाभाव व्यक्त गर्छन् । जस्तोसुकै कठिन अवस्थामा पनि नआत्तिने र आफ्नो उद्देश्यमा दृढ रहने सङ्घर्षशील नारीका रूपमा क्लारालाई सम्झिने गरिन्छ । व्यक्तिगत स्वार्थलाई त्यागेर सामूहिक हितमा आफ्नो जीवन समर्पण गरेकै कारण क्लारा जेटकिन अमर छिन् ।

निर्वासित : देश निकाला भएको

होनहार : प्रतिभाशाली, जेहेनदार

सार्थक : अर्थ पूर्ण

अविस्मरणीय : बिर्सन नसकिने

स्तुत्य : तारिफ गर्न लायक, प्रशंसा गर्न योग्य

अभ्यास

सुनाइ

१. पाठको पहिलो अनुच्छेद सुन्नुहोस् र ठिक बेठिक छुट्याउनुहोस् :
 - (क) अझ राम्रो र गुणस्तरीय जीवन बाँच्न मानिसले हरहमेसा प्रयत्न गरिरहन्छ ।
 - (ख) एकल प्रयत्नबाट सम्भव नहुने काम त्यत्तिकै छाडिन्छ ।
 - (ग) कुनै प्रयत्नबिना नै मानिस जङ्गली युगबाट आजको अत्याधुनिक युगमा आइपुगेको हो ।
 - (घ) लोकतन्त्र, मानव अधिकार, स्वतन्त्रता, न्याय, मताधिकार जस्ता विषयहरू मानव कल्याणका लागि स्थापित हुन् ।
 - (ङ) विज्ञान र प्रविधिको विकासले जीवनमा असहज भएको छ ।
 - (च) हाम्रा अग्रजहरूको चिन्तन, प्रयत्न, सङ्घर्ष, त्याग र बलिदानबाट नै आजका उपलब्धिहरू हासिल भएका हुन् ।
२. पाठको दोस्रो अनुच्छेद सुन्नुहोस् र तलका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :
 - (क) क्लारा जेटकिनको जन्म कहिले र कहाँ भएको थियो ?
 - (ख) क्लाराको बुबाको नाम के थियो ?
 - (ग) क्लाराको बाल्यकालको नाम के थियो ?
 - (घ) क्लाराका बुबा कुन पेसामा आबद्ध थिए ?
 - (ङ) क्लारा उनका बुबा र आमाकी कुन चाहिँ सन्तान थिइन् ?
३. पाठको छैटौँ अनुच्छेद श्रुति लेखन गर्नुहोस् ।

बोलाइ

४. तलका शब्द शुद्ध उच्चारण गर्नुहोस् :

गुणस्तरीय, अत्याधुनिक, स्वतन्त्रता, सभ्यता, प्रेरक, वञ्चित, औपचारिक, अनौपचारिक, ग्रसित
५. क्लारा जेटकिनको वैवाहिक जीवन कस्तो रह्यो ? पाठका आधारमा भन्नुहोस् ।
६. विवाहपछि महिलाले आफ्नो पतिको थर लेख्ने चलन छ । क्लाराले पनि विवाहपछि आफ्नो नामका पछि जेटकिन भन्न र लेख्न थालिन् र त्यही नाम नै उनको प्रसिद्धि भयो । यसरी विवाहपछि पतिको थर राख्ने चलन तपाईंलाई कस्तो लाग्छ ? कक्षामा छलफल गर्नुहोस् र छलफलको निष्कर्ष अभ्यास पुस्तिका टिप्नुहोस् ।

पढाइ

७. पाठका अनुच्छेदहरू पालैपालो पढ्नुहोस् ।

८. तलको अनुच्छेद पढ्नुहोस् र सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

सफा, निलो आकाश, सेतो बिरालु बुट्टे बादल, सिरसिर बतास बहने जुनसुकै ठाउँमा पुग्दा पनि मलाई लामो लामो सास तानेर अक्सिजनले फोक्सो पखाल्न मन लाग्छ । जिन्दगीको सबभन्दा लामो हिस्सा मैले काठमाडौँलाई दान दिएँ तर कहिल्यै काठमाडौँले मलाई आफ्नो सन्तान स्विकारेन । जिन्दगीको आधी हिस्सा काठमाडौँलाई समर्पित गरे पनि अहिले म काठमाडौँमा पाहुनाकै जिन्दगी बिताइरहेछु । एउटा यस्तो जिन्दगी जहाँ वायु प्रदूषण, ध्वनि प्रदूषण र विषादीयुक्त खाना खाएर आफ्नो जीवनका दिनहरू घटाउँदै छु । गाउँघरतिर उहिले मइन्टोल बाल्थे, ठुलाबडाहरूले रात्रिकालीन काजैहरूमा । बाहिर उडिरहेका पुतलीहरू मइन्टोलको उज्यालोमा आउँदै भकाभक मर्थे । म काठमाडौँलाई त्यही मृत्यु निम्त्याउने मइन्टोलको प्रतिमूर्ति देख्न थालेको छु ।

हुन त काठमाडौँ खाल्डोमा छिरेपछि निस्कन नसकिने रोग आजको होइन, पृथ्वीनारायण शाहका पालादेखि नै सुरु भएको हो । अहिले पनि त्यो लहरो तन्किइरहेकै छ । एउटा अनौठो चुम्बकीय शक्ति छ, काठमाडौँको प्रदूषणमा यहाँको फोहोर, प्रदूषण र महँगीसँग जबर्जस्ती मितेरी लाएर भए पनि खाल्डोभित्र छिरेको मान्छे दुर्गन्धित नदी किनारमै आफ्नो इहलीला समाप्त गर्न चाहन्छ ।

(प्रदीप नेपाल, चार धाम एकै काम)

प्रश्नहरू :

- (क) लेखकलाई कस्तो ठाउँ मनपर्छ ?
- (ख) लेखकले आफ्नो जीवनका दिनहरू कसरी घटाउँदै छन् ?
- (ग) काठमाडौँलाई किन मृत्यु निम्त्याउने मइन्टोलको प्रतिमूर्ति भनिन्छ ?
- (घ) काठमाडौँको वातावरण गाउँघरकै जस्तो सफा बनाउन के के गर्नुपर्छ ?
- (ङ) 'प्रतिमूर्ति' र 'इहलीला' शब्दका अर्थ लेख्नुहोस् ।

९. पाठको तेस्रो अनुच्छेद पढी त्यसको सारांश भन्नुहोस् ।

१०. पाठ पढेर त्यसमा प्रयोग भएका मितिहरू क्रमबद्ध रूपमा टिप्नुहोस् र कुन कुन मितिमा के के भयो, सूची बनाउनुहोस् ।

लेखाइ

११. तलका शब्द/पदावलीलाई वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

गुणस्तरीय जीवन, मानव अधिकार, मताधिकार, औपचारिक, प्रसिद्धि, होनहार, अविस्मरणीय, स्तुत्य

१२. तलका प्रश्नको छोटो उत्तर लेख्नुहोस् :

(क) क्लारा कसरी ओसिपसँग नजिक भइन् ?

(ख) कलाराको दोस्रो विवाह कोसँग कहिले भयो र उनीहरूको दाम्पत्य जीवन कहिलेसम्म कायम भयो ?

(ग) कलारा जेटकिनले आफू संलग्न भएको पार्टीसँग कुन विषयमा मतभेद भयो ?

(घ) कलारा विश्वयुद्धको विरुद्धमा किन लागिन् ?

(ङ) कलाराको मृत्यु कहाँ र कहिले भयो ?

१३. कलारा जेटकिन अन्तर्राष्ट्रिय महिला दिवसकी प्रणेता हुन्, पुष्टि गर्नुहोस् ।

१४. महिला हक अधिकारका लागि कलारा जेटकिनले के कस्ता काम गरिन्, विवेचना गर्नुहोस् ।

१५. कुनै हिमाल आरोहण गर्दाको अनुभव गरी २५०-३०० शब्दसम्मको रचना तयार पार्नुहोस् ।

व्याकरण

१. तलका वाक्यहरूलाई लिङ्गका आधारमा परिवर्तन गर्नुहोस् :

(क) बुबा तराईतिरबाट हिजै आउनुभयो ।

(ख) गीताले सगरमाथा आरोहण गरिन् ।

(ग) भिनाजुले आज हुम्लाबाट मलाई फोन गर्नुभयो ।

(घ) भाउजू लुम्बिनी जानुभयो ।

(ङ) जयकृष्ण ताप्लेजुङ गए ।

२. कोष्ठकमा दिइएको सङ्केतका आधारमा तलका वाक्य परिवर्तन गर्नुहोस् :

(क) म कविता लेख्छु । (बहु वचन)

(ख) उनीहरू घर गए । (एक वचन)

(ग) म भोलि किमाथाङ्का जाने छु । (द्वितीय पुरुष)

(घ) तिम्रो घर जानकी मन्दिरदेखि कति टाढा छ ? (तृतीय पुरुष)

(ङ) उनीहरू दैलेखमा बस्छन् । (प्रथम पुरुष)

३. कोष्ठकमा दिइएको सङ्केतका आधारमा वाक्य परिवर्तन गर्नुहोस् :

(क) तिमी स्कूल जान्छौ । (उच्च आदरार्थी)

(ख) तपाईं घर जानुहोस् । (निम्न आदरार्थी)

(ग) रमेश असल हुनुहुन्छ । (मध्यम आदरार्थी)

(घ) गेल्लु भोलि आउँछन् । (अकरण)

(ङ) लालसरा स्कूल जाँदिनन् । (करण)

४. तलको तालिकामा भूत कालको एउटा वाक्य दिइएको छ । त्यस वाक्यलाई अन्य काल र पक्षमा परिवर्तन गरी तालिकामा देखाउनुहोस् :

वाक्य	काल र पक्ष
१. जाड्बुले मलाई छुपी दिइन् ।	सामान्य भूत
२.	अपूर्ण भूत
३.	पूर्ण भूत
४.	अभ्यस्त भूत
५.	अज्ञात भूत
६.	सामान्य वर्तमान
७.	अपूर्ण वर्तमान
८.	पूर्ण वर्तमान
९.	सामान्य भविष्यत्
१०.	अपूर्ण भविष्यत्
११.	पूर्ण भविष्यत्

सिर्जनात्मक कार्य

हिमाल यात्रा गर्दाको काल्पनिक अनुभव गरी तिन अनुच्छेद लेख्नुहोस् ।

परियोजना कार्य

तपाईंका आफ्नो परिवार वा चिने जानेका कुनै व्यक्तिको जीवनी लेखनका लागि आवश्यक पर्ने मुख्य विवरण सङ्कलन गर्नुहोस् र जीवनी लेखेर शिक्षकलाई देखाउनुहोस् ।

१. व्यास बाजेले अठार पुराण लेखे तर सबैभन्दा जरूरी एउटा पुराण चाहिँ लेख्न भुसुक्कै बिर्सिछन् । वेदव्यासको युगमा बिर्सैको कुरो आज वेदनाशको युगमा तैले कसरी सम्भिस् भन्नुहोला, मलाई पनि हिजै मात्र आफ्नी बुढी आमाले भट्टट सम्झाइदिइन् । साथै यस पुराणको माहात्म्य पनि मैले उनैबाट दृष्टान्तसहित बुझ्ने मौका पाएकाले अरू पुराणको प्रारम्भमा 'शारदायै नमः' भने जस्तै पुराणको सुरुमा म भन्दछु - बुढी आमायै नमः ।

२. परलोकका निमित्त होइन, यसै लोकका निमित्त नसुनी नहुने र परोपकारका निमित्त होइन, आत्मोपकारका निमित्त नबुझी नहुने यो सर्वकालीन, सर्वदेशीय र सर्वधर्मीय पुराणको नाम हो- 'भुँडी पुराण ।' भुँडी विश्वकी सर्वोच्च देवी हुन्, जसलाई मान्छेले मात्र होइन, देवाधिदेव महादेवले पनि मान्नुपरेको थियो । हेरिल्याएको खण्डमा कृष्ण हुन् कि क्राइस्ट हुन्, बुद्ध हुन् कि कन्फ्युसियस हुन् सबै देवात्माहरू भुँडीबाट मर्त्यलोकमा अवरोहण गरेका हुन् । महर्षि हुन् कि मार्क्स हुन्, सन्त हुन् कि सार्त्र हुन्, सबै दार्शनिकहरू भुँडीमै निर्मित भएर देखा परेका हुन् । वाल्मीकि हुन् कि होमर हुन्, टाल्सटाय हुन् कि टैगोर हुन्, दाँते हुन् कि देवकोटा हुन्, सम हुन् कि सेक्सपियर हुन् प्रत्येक कविको जन्म भुँडीबाटै

अठार पुराण : देवी देवता, तीर्थ, सृष्टि, स्थिति आदिका माहात्म्यको वर्णन गरिएका धर्मग्रन्थहरू, हिन्दु समाजमा परम्परादेखि चलिआएका मनुष्य, देवता, दानव आदिका कथा

वेदव्यास : वेदलाई चार भागमा बाँडी वर्तमान रूपमा सङ्कलन गर्ने तथा पुराणका रचयिता एक ऋषि

दृष्टान्त : उदाहरण

परलोक : धर्म तथा पुराणअनुसार मरेपछि प्राणीको आत्मा गएर रहने ठाउँ, स्वर्ग

देवाधिदेव : देवताका पनि देवता, शिव, विष्णु

मार्क्स : राजनीतिक साम्यवाद र दार्शनिक द्वन्द्वात्मक भौतिकवादका प्रणेता, जर्मनीका एक प्रसिद्ध विद्वान्

भएको हो । अलेक्जेन्डर हुन् कि चङ्गेज खाँ हुन्, लिङ्कन हुन् कि लेनिन हुन्, नेपोलियन हुन् कि जङ्गबहादुर हुन्, बिस्मार्क हुन् कि पृथ्वीनारायण शाह हुन्, सबै नेताहरूको उद्गम स्थल भुँडी नै हो । त्यसैले भुँडी जीवनकी निर्मात्री र विश्वकी अधिष्ठात्री हुन्, जसको पूजाआजा गर्नु प्राणी मात्रको प्रमुख कर्तव्य हो ।

३. भुँडीको पूजाविधि देख्नलाई त्यति झन्झटिया छैन किनभने हाम्रा अरू देवदेवीलाई जस्तो चन्दन, अबिर, सिन्दुर, फुल इत्यादिको भुँडी देवीलाई जरुरत छैन । उनलाई त केवल जल र नैवेद्य भए पुग्छ । तर जल र नैवेद्यका प्रकार र मात्राहरू चाहिँ विवेचना गर्न लाग्यो भने भुँडीपूजा जस्तो अप्ठ्यारो न भीमसेन पूजा हुन्छ, न भगवती पूजा । जल मात्र कति थरी चाहिन्छन् कति थरी चिसो, तातो, सेतो, रातो, चिल्लो, खल्लो, नुनिलो, गुलियो, अमिलो, धमिलो इत्यादि । अझ नैवेद्य त के कति र कस्तो भनी बयान गरेर साध्य छैन । त्यस कारण, यसबारे पुरा जान्ने इच्छा छ भने बरु कुनै नैवेद्य विशेषज्ञले लेखेको भुँडीपूजा पद्धति पढ्नुहोला अथवा कुनै भुँडीवालसित सोध्नु भए पनि हुन्छ । यो पुराणमा त यति मात्र जनाइन्छ कि भुँडीदेवीलाई नैवेद्य चाहिन्छ । नैवेद्यको अभावमा वा कमीमा, नैवेद्यको हेलचेक्र्याइँमा वा लापवाहीमा भुँडी रिसाइहालिन्छन् । शङ्कर रिसाउँदा संसार संहार हुन्छ भनी व्यास बाजे भन्थे भने शङ्करको पनि साख्खै आमा पर्ने महामाता भुँडी रिसाउँदा के होला के नहोला, आफैँ कल्पना गर्न सक्नुहुन्छ । विश्वामित्र जस्ता नैष्ठिकलाई कुरुरको मासु कोच्याएको कुरादेखि लिएर विश्वका कैयौँ नेताको जुगमा क्रान्तिको आगो सल्काउँदै भुँडीदेवीले मच्चाएका घम्साघम्सी र ध्वंसाध्वंसी कसलाई थाहा छैन र ! यसैले ज्ञानमा जति गढे पनि, विज्ञानमा जति बढे पनि, विद्या जति पढे पनि, बुद्धि जति जडे पनि आखिर सबै चुलिँदै गई 'ॐ' बन्छ भनी ऋषिहरू भन्थे तर मलाई लाग्छ, त्यो एउटा अक्षर 'ओं' होइन 'आँ' बन्छ । यसकारण प्रत्येक बिहानै 'कुखुरी काँ' को साथै प्रत्येक घरका केटाकेटीहरू मुख बाइहाल्छन् - 'आँ' ! अनि रातो रातो जल र मिठो पिठो जे जति पाइन्छ नैवेद्य चढाउँदै भुँडीपूजाको कार्यक्रम सुरु गर्नुपर्छ । घरमा होस् कि होटलमा होस्, ब्यारेकमा होस् कि होस्टेलमा होस्, ट्रेनमा होस् कि प्लेनमा होस्, बाटैमा होस् वा घाटैमा होस्, आखिर जहाँ भए पनि हातमुख जोर्दै सम्भन्नुपर्छ -

नमो देव्यै पेट देव्यै सर्व देव्यै तथैव च ।

आन्द्रा आन्द्री समेतायै भुँडी देव्यै नमो नमः ॥

अधिष्ठात्री : देवतामध्ये सबैभन्दा बढी मानिएकी देवी, सरस्वती

संहार : बिग्रने, नासिने र स्वाहा हुने काम, ध्वंस, हत्या

विश्वामित्र : क्षत्रीय वंशमा उत्पन्न भएका एक महर्षि, सप्तर्षिमध्ये एक

ब्यारेक : सैनिकहरू बस्ने सरकारी घर, छाउनी, सैनिक शिविर

४. भुँडीपूजाको यस कार्यक्रममा अलिकति बाधा पऱ्यो भने आफ्नो भुँडी रिसाउनुभन्दा पहिले घरकी बुढी रिसाउँछिन् र घुर्की लाउँछिन्, तपाईंको त सिङ्गल भुँडी त हो नि । नभन्दै उनको भुँडी सारै चामत्कारिक हुन्छ । आखिर गनेर ल्याउँदा बुढाबुढीदेखि लिएर भुराभुरीसम्मका सिङ्गा भुँडीसमेत जोडी प्रत्येक घरमा सालाखाला साढे सातभन्दा कम भुँडी पाइन मुस्किल छ । अनि कतिको भुँडीपूजा कतिपल्ट गर्ने ? त्यसैले कोही कोही गुनासो गर्छन् - भुँडीपूजाको भन्फट नहुँदो हो त म के के न गर्थेँ । हो पनि, मान्छेलाई त्यो भन्फट नपरेको भए ऊ सत्यवादी हुन्थ्यो, सदाचारी हुन्थ्यो, अणुबम बनाउने खर्चले समुद्र पुर्‍यो, आकाश उतार्थ्यो । तर मलाई लाग्छ, केवल धाकै मात्र हुन्, भुँडी नभएको भए मान्छे सुत्थ्यो, कुम्भकर्ण सुते भैं । अनि जङ्गल जङ्गलै रहन्थ्यो, मान्छे जङ्गलभित्रै हुन्थ्यो ।
५. सबैलाई थाहै छ, भुँडी स्वयम् परमेश्वरी भएकाले प्रत्येक प्राणीमा उनको अंश नभएको हुँदैन । अर्को शब्दमा प्रत्येक व्यक्ति भुँडीको एक अवतार हो । ऊसित सानो होस् वा ठुलो होस् एउटा भुँडी हुन्छ । त्यसैले मान्छे उखान गर्छन्, 'जहाँ जान लागे पनि भुँडी सँगसँगै जान्छ ।' नभन्दै गोसाइँथान जाने जात्रु हुन् वा अन्तरिक्षका जात्रु हुन्, सबैले सबभन्दा पहिले भुँडीको जोहो गर्नेपछि । कोही राष्ट्र सङ्घीय काममा लागेको होस् वा कोही मल सोहोर्न लागेको होस् । मुख्यतः सबैलाई भुँडीपूजाले नै प्रेरित गरिरहेको हुन्छ । गधा भैं लादिन परोस् वा गाई भैं दुहिन परोस् कुकुर भैं दैलैदेलो ढुकुपरोस् वा लाटोकोसेरो भैं रातभरि जाग्राम बस्नुपरोस्, येनकेन प्रकारेण भुँडीपूजा गर्न सकिएन भने घरबार सब पुरपार पारी कि रानीपोखरी ताक्नुपछि कि डाँडो काट्नुपछि । आखिर सत्य कुरो यही हो, 'येनकेन प्रकारेण उदरं परिपूरयेत् ।' सबैले थाहा पाएकै छन्, भुँडीपूजाको लागि हाम्रा कैयन् पुर्खाले परचक्रीको दैलो कुरे । हुक्काको नलीदेखि बन्दुकको नालीसम्म बोके । अभै कैयौं बुढी आमा र दुलही नानीहरू भुँडीको पूजा सामान खोज्न निस्केका आफ्ना छोरा र दुलहाहरूको प्रतीक्षामा आँखा तान्दै छन् ।
६. त्यसैले त भनेको, प्रत्येक प्राणीमा भुँडी देवताको अंश हुन्छ । अर्को शब्दमा प्रत्येक भुँडी मिलेर देश वा समाजको विशाल भुँडी बन्छ र विशाल विशाल पनि जुट्दा भुँडीको विराट् रूप बोध हुन्छ । उस्तै र उत्रै भए पनि प्रत्येक भुँडीको बेग्लै आयतन हुन्छ र नैवेद्य ग्रहणका तरिकाहरू विभिन्न किसिमका हुन्छन् ।
७. यस दृष्टिले हेर्ने हो भने भुँडीलाई मुख्यतः चार भागमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

सदाचारी : असल चाल चलन वा आचरण भएको

कुम्भकर्ण : छ महिनासम्म सुत्ने भनी प्रसिद्धि पाएको रावणको माहिलो भाइ, धेरै सुत्ने, सुताहा

गोसाइँथान : रसुवा जिल्लामा पर्ने लामटाङ हिमालका काखमा रहेको एक प्रसिद्ध तीर्थस्थल

परचक्री : शत्रु, आफन्तबाहेक अर्को व्यक्ति

८. तीमध्ये पहिलो हो, हाँडीघोप्टे भुँडी । सकेसम्म अरू साराको भाग आफ्नै भुँडीभित्र घोप्ट्याएर दुनियाँमा भुँडीवादको सिद्धान्त लागु गर्न हाँडीघोप्टे भुँडी सधैं हाँडी जस्तै मुख बाइरहेको हुन्छ । कर्म न कुकर्म, सर्मा न बेसर्मा, धर्म न अधर्म, कुनै कुराको छान विचार नगर्ने हुनाले नैवेद्यका ठुला ठुला स्रोतहरू हाँडीघोप्टे भुँडीकै सामु घोप्टिन पुगेका छन् ।
९. दोस्रो हो, घ्याम्पे भुँडी जो हाँडीघोप्टे भुँडीभन्दा अलि सानो भए पनि स्वभावमा भने प्रायः उस्तै उस्तै हुन्छ । तेस्रो हो, टाकन टुकन भुँडी जसलाई नैवेद्य जुटाउन सत्रतिर दारा डिच्याई टाकन टुकन नगरी हुँदैन । यिनका अतिरिक्त अर्को हो, ठण्डाराम भुँडी, जो प्रायः खोक्रै रहन्छ । हाँडीघोप्टे र घ्याम्पे भुँडीले खँगारेका यी ठण्डाराम भुँडीहरू यहाँ मात्र होइन, पृथ्वीको भुँडीभरि 'ठाउँ न ठहर, धोको न रहर' भै भकुन्डिरहेका छन् । कति वानरको फौज भैं धपाइन्छन् भने कति भेडाको भाउमा खरिदिन्छन् पनि । भुँडीको नैवेद्यको लोभले भुँडीवालाका जुनसुकै सर्तमाथि नाकको टुप्पामा कालो दलेर ल्याप्चे सही गर्नुपर्दा कति टाकन टुकन भुँडीहरूले हाँडीघोप्टे भुँडी भैं हाउडे भुँडीमा पस्नुपरेथ्यो । यी कथाहरू सम्भेर सम्भरी नसक्ना छन् । एसिया, अफ्रिकाका कैयौँ टाकन टुकन भुँडीहरूले अझै पश्चिम फर्केर 'भवति भवति गहुँ मे देहि' भनी प्रार्थना गर्न छुटेका छैनन् ।
१०. सबलाई थाहा छ, बिसौ शताब्दीको विराट भुँडीले सुरसाको मुख बनाएको छ । मान्छे हनुमान भैं आकाश पाताल चहारेर कति नै ठुलो आड फुलाओस्, भुँडीको बढ्दो आयतनको अनुपातमा उसको शक्ति सामर्थ्य हात्तीको मुखमा जिरा हुन्छ । कसलाई थाहा छैन र ? भुँडीकै लागि समुद्र तरेका भारतीयहरू भुँडीकै भाग नपुगी लड्काबाट लर्काइँदै छन् भने भुँडीकै पिरलोले जुगजुगदेखि 'ब्रह्माको मुलुक' पसेका नेपालीहरू भुँडीकै समस्याले बर्माबाट फर्काइँदै छन् ।
११. भुँडीपूजाका लागि मान्छेले के सोच्यो के सोचेन, के ग्यो के गरेन, बयान गरी साध्य छैन । सुरुमा काँचो तरु र भ्याकुरले भुँडीपूजा गर्ने मान्छेले आज पृथ्वीको कुनै छेउलाई बाँभो रहन नदिई हलो चलाई नैवेद्य फलायो । तर एकले अर्काको अस्तित्व आवश्यक नठान्दा भुँडी भुँडी भकुरा भकुर गर्न थाले । बलियो भुँडी घ्याम्पे भए, घ्याम्पा घ्याम्पा जुधे, कोही हाँडी घोप्टे हुन पुगे त धेरै जसो ठण्डाराम भै भकुन्डिए । आखिर अरबौँ ठण्डाराम भुँडीहरूले रुन्चे स्वरमा चिच्याउनुपयो । भुँडीपूजा हुन्छ भने सबैको हुनुपर्छ । फलस्वरूप मार्क्सले भुँडीपूजाको समान पद्धति सोचे, भुँडीवालहरूले उनलाई उडाए, तर आखिर कतिपय देशका ठण्डाराम भुँडीहरूको ध्यान त्यता नगई छोडेन ।

ठण्डाराम : खान नपाएर मरेको वा सकिएको भाव बुझाउने

हाउडे : आफ्नो काम, कर्तव्यमा चासो नराख्ने तर अरूसित लिने वा पाउने कुरामा ठुलो मुख बनाउने

सुरसा : पुराणअनुसार नागहरूकी आमा बताइएकी रामायण प्रसिद्ध एक राक्षसी, दुर्गाको एक नाम

भ्याकुर : जरामा माटामुनि फल्ने वनस्पति विशेष

१२. यसै यसै गरी करोडौं ठन्डाराम भुँडीहरूले भारतमा सर्वोदयको सपना देखे । लाखौं ठन्डाराम भुँडीहरूको उचित पूजाका लागि नेपालले भूमि सुधारको योजना लागु गर्नु परिरहेछ । तैपनि हाँडी घोप्ते र घ्याम्पे भुँडीहरू ड्यार्ड्यार डरडर गरी भर्सेलीबाट भागनुपरेका बिराला भैं नाक बजाउँदै छन् । तर नैवेद्यको जोरजामका लागि कसिएका ९५ प्रतिशत भुँडीहरूको माझमा निहुँ खोज्न लागे भने उनीहरूको जुगानुजुगदेखि टन्किएको भुँडीले मादल र दमाहा भैं बज्नुपर्ने कुरा स्वतः सिद्ध भइसकेको छ । कुराको जरो यही हो ।

१३. मैले यो भुँडी पुराण पनि भुँडीदेवीकै उपासनाका लागि लेखेको हुँ । जुन दिन भूमि सुधारको महामेला सकिएर खोजे जस्तै गरी सबैले भुँडीपूजाको सौभाग्य पाउलान्, त्यसै दिन व्यास बाजेका अठार पुराणमा उन्नाइसौं महापुराणको रूपमा मेरो भुँडी पुराण कसो नजोडिएला त ?

जय भुँडी !

अभ्यास

सुनाइ

१. पाठको पाँचौं अनुच्छेद सुन्नुहोस् र खाली ठाउँ भर्नुहोस् :

- (क) प्रत्येक प्राणीमा भुँडीको नभएको हुँदैन । (अंश, वंश, कंश)
- (ख) भुँडीपूजाका लागि हाम्रा कैयन पुर्खालेको दैलो कुरे । (परोपकारी, समाज सेवी, परचक्री)
- (ग) सबैले सबभन्दा पहिले जोहो गर्नुपर्छ । (सम्पत्ति, भुँडी, विपत्ति)
- (घ) प्रत्येक व्यक्ति भुँडीको एक हो । (अवसर, अवतार, अन्तरिक्ष)
- (ङ) कैयौं बुढिया भुँडीको पूजा सामान खोज्न निस्केका आफ्ना को प्रतीक्षामा आँखा ताक्दै छन् । (दुलाहा, पति, छोरा)

२. पाठको छैटौं अनुच्छेद श्रुति लेखन गर्नुहोस् ।

३. पाठको आठौं अनुच्छेद सुन्नुहोस् र तलका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

- (क) पहिलो भुँडी कुन हो ?
- (ख) हाँडी घोप्ते भुँडी कस्तो हुन्छ ?
- (ग) नैवेद्यका ठुला ठुला स्रोतहरू किन हाँडी घोप्ते भुँडीको सामु घोप्टिन पुगेका छन् ?
- (घ) 'कुर्म' र 'अधर्म' शब्दको निर्माण प्रक्रिया बताउनुहोस् ।
- (ङ) भुँडीवादको सिद्धान्त लागु गर्न हाँडी घोप्ते भुँडी के गर्छ ?

४. पाठको बारौ अनुच्छेद सुनी त्यसमा व्यक्त भएको विचारलाई सारांशमा लेख्नुहोस् ।
५. पाठको नवौँ अनुच्छेद सुन्नुहोस् र त्यसमा प्रयोग भएका उखानलाई प्रयोग गरेर नयाँ वाक्य बनाउनुहोस् ।

बोलाइ

६. तलका शब्दहरूको उदाहरणमा देखाए जस्तै गरी ठिक उच्चारण गर्नुहोस् :

जुगजुग = /जुग्. जुग्./

विराट = /वि. राट्./

देश = /देस्./

मान्छे, आखिर, देश, प्रतिशत, अस्तित्व, शीर्षक, शिक्षक

७. यस निबन्धको शीर्षक कततिको उपयुक्त छ, समूह समूहमा छलफल गरी निष्कर्ष निकाल्नुहोस् र कक्षामा सुनाउनुहोस् ।

८. तलका उखान टुक्कालाई वाक्यमा प्रयोग गरी कक्षामा सुनाउनुहोस् :

हात्तीको मुखमा जिरा, हातमुख जोड्नु, गुनासो गर्नु, डाँडो काट्नु, दैलो कुर्नु

९. पाठमा कस्ता कस्ता भुँडीहरूको बारेमा व्यङ्ग्य गरिएको छ ? बुँदा बनाउनुहोस् र कक्षामा सुनाउनुहोस् ।
१०. के विश्वमा भइरहेका युद्धहरू भुँडीकै समस्याबाट उब्जिएका हुन् ? कक्षाका कुनै दुई जना साथीहरू उठेर हाउभाउसहित संवाद गर्नुहोस् ।

पढाइ

११. पाठका सबै अनुच्छेदहरू पालैपालो स्वस्वर वाचन गर्नुहोस् ।
१२. पाठको पहिलो र दोस्रो अनुच्छेद सस्वर वाचन गर्नुहोस् र ती अनुच्छेद पढ्न तपाईंलाई कति समय लाग्यो, शिक्षकलाई सोध्नुहोस् ।
१३. पाठको नवौँ अनुच्छेद पढी पाँच ओटा प्रश्न तयार पार्नुहोस् ।
१४. तलको अनुच्छेद पढी सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

अर्काको मपाईत्व स्वीकार नगरेर 'म' कै महिमाको मादल बजाउनु मपाई बन्नु हो । सभ्यताको जति जति विकास हुँदै आयो, उति उति मपाईत्व प्रवृत्ति पनि विष्णुमतीको मुला मौलाए भैं मौलाउँदै आएको छ । त्यसैले प्रत्येक व्यक्ति आफूलाई हात्ती सम्झन्छ, अरूलाई बोका । अब समाज हात्ती हात्तीको हो वा बोकै बोकाको हो, कसले छुट्याइदिने ? अर्को शब्दमा मपाईत्व एक नशा हो, यसले लठ्याएपछि कक्टेल् पार्टीका श्रीमान्हरू भैं सबै मपाईहरू एक अर्काका बिच ठक्कर खान र चर्किन थाल्छन् । सम्झनुभएन ? राम र रावणको मपाईत्व बजारिएर लड्का उठ्यो, भीम र दुर्योधनको मपाईत्व चर्केर कुरुक्षेत्र बन्यो । (भैरव अर्याल : मपाई)

- (क) मपाईत्व बन्नु भनेको के हो ?
 (ख) के कुरा विष्णुमतीको मुला मौलाए भैं मौलाएको छ ?
 (ग) हरेक व्यक्तिले आफूलाई र अरूलाई के के सम्झेको हुन्छ ?
 (घ) मपाईत्वले लठ्याएपछि मानिसहरू के गर्न थाल्छन् ?
 (ङ) ककसको मपाईत्वले लड्का र कुरुक्षेत्रमा लडाइँ भयो ?

१५. पाठका शब्दार्थ खण्डमा नपरेका कुनै पाँच ओटा कठिन शब्द टिपी तिनको अर्थ शब्दकोशका सहायताले लेख्नुहोस् ।

१६. तल दिइएका श्रुति समभिन्नार्थक शब्द र तिनको अर्थ पढ्नुहोस् र वाक्यमा प्रयोग गरी कक्षामा सुनाउनुहोस् :

(क) कृति - रचना, काम	सित - सँग
कीर्ति - ख्याति, नाम	(ठ) शव - लास, मुर्दा
(ख) खालि - केवल, मात्र	सब - सबै
खाली - रिक्तो	(ड) विष - बिख
(ग) आँट - साहस	बिस - २० सङ्ख्या
आँत - भित्री भाग	(ढ) देखि - बाट
(घ) आदि - थालनी	देखी - देख्नु
आँधी - हुरी	(ण) पाइन् - प्राप्त गरिन्
(ङ) कोश - सङ्ग्रह	पाइन - शक्ति
कोस - दुई माइलको दुरी	(त) महिना - ३० दिनको समय
(च) गर्भ - पेट	मैना - चरो
गर्व - घमण्ड	(थ). संवेदना - अनुभूति
(छ) दिन - चौबिस घण्टाको समय	समवेदना - समान पीडा
दीन - दुःखी	(द). बाँस - रुख विशेष
(ज) दण्ड - सजाय	बास - बस्ने ठाउँ
द्वन्द्व - सङ्घर्ष	(ध) प्रदान - दिनु
(झ) दिशा - पूर्व, पश्चिम	प्रधान - प्रमुख
दिसा - आची, विष्ठा	
(ञ) यश - कीर्ति	
यस - यो	
(ट) शीत - पानीको थोपा	

लेखाइ

१७. तल दिइएको अनुच्छेदबाट चार ओटा मुख्य बुँदा टिपी एक तृतीयांशमा सारांश लेख्नुहोस् :

धनुषा जिल्लाको जनकपुर धाम नेपालको ऐतिहासिक सुन्दर नगरी हो। यहाँका राम मन्दिर र जानकी मन्दिर पुरातात्विक, पौराणिक र धार्मिक दृष्टिले निकै प्रसिद्ध छन्। तीमध्ये यहाँको जानकी मन्दिर निकै कलात्मक रहेको छ। यो मन्दिर स्वदेशमा मात्र नभएर विदेशमा पनि उल्लेख्य छ। यो विशाल मन्दिरको कलाकारिता विश्वकै बेजोड नमुना मानिन्छ। यसलाई मुगल शैलीमा निर्मित वास्तुकलाको सुन्दर नमुनाको रूपमा लिन सकिन्छ। यो मन्दिर भित्री र बाहिरी गरी दुई भागमा विभक्त छ। बाहिरी भागले मुख्य मन्दिरलाई आकर्षक किल्ला जस्तै घेरेर राखेको देखिन्छ। यसको भित्री भागमा चारैतिर खुला प्राङ्गण छ। त्यहाँ मूल्यवान् सङ्गमर्मर बिछ्याइएको छ। मन्दिरको मूल प्रवेशद्वार पूर्वतिर रहेको छ। त्यस्तै उत्तरतिरको ढोकामा दुई ओटा सिंहका प्रस्तर मूर्ति आकर्षक ढङ्गले राखिएको छ। मुख्य मन्दिरभित्रका सीता रामका मूर्तिहरू पनि सेता सङ्गमर्मरद्वारा निर्मित छन्। नेपालको तराई भागमा अवस्थित यस पावन भूमिमा राम नवमी र विवाह पञ्चमीमा दिन ठुलो मेला लाग्छ। यो मन्दिरको निर्माण टिकमगढकी महारानी बृषभानु कुमारीबाट भएको हो। यो मन्दिरको निर्माण गर्दा त्यस समयमा नौ लाख रुपियाँ खर्च भएको थियो। त्यसैले यस मन्दिरलाई 'नौलखा मन्दिर' पनि भनिन्छ। यो मन्दिरको प्रतिष्ठा वि. सं. १९६७ माघ २८ मा भएको हो। यसको संरक्षण गर्नु हामी सबैको कर्तव्य हो।

१८. पाठका आधारमा तलका प्रश्नको सङ्क्षिप्त उत्तर लेख्नुहोस् :

- (क) 'जय भुँडी' निबन्धले समाजमा विद्यमान कति प्रकारका भुँडीहरूको चित्रण गरेको छ ?
- (ख) समाजमा भुँडी भकुराभकुर गर्न थालेपछि कस्तो अवस्था सिर्जना भयो ?
- (ग) नेपालमा सबै नेपालीले भुँडीपूजाको सौभाग्य कहिले पाउलान् ?
- (घ) 'जय भुँडी' निबन्धको मूल व्यङ्ग्य के हो ?

१९. ११ औँ अनुच्छेदबाट चार ओटा बुँदा टिपी एक तृतीयांशमा सारांश लेख्नुहोस्।

२०. के 'जय भुँडी' निबन्धमा निबन्धकारले भने जस्तै कुनै दिन उन्नाइसौँ महापुराणका रूपमा भुँडी पुराण जोडिएला, तार्किक उत्तर दिनुहोस्।

२१. व्याख्या गर्नुहोस् :

- (क) भुँडी जीवनकी निर्मात्री र विश्वकी अधिष्ठात्री हुन्, जसको पूजाआजा गर्नु प्राणी मात्रको प्रमुख कर्तव्य हो।
- (ख) उस्तै र उत्रै भए पनि प्रत्येक भुँडीको बेग्लै आयतन हुन्छ र नैवेद्य ग्रहणका तरिकाहरू विभिन्न किसिमका हुन्छन्।

२२. पाठको दोस्रो अनुच्छेद अनुलेखन गर्नुहोस् ।

२३. तलका वाक्यलाई शुद्ध गरी कापीमा सार्नुहोस् :

प्रतेक भुडी मिलेर देश वा समाजको विसाल भुँडी बन्छ र विशाल विशाल पनि जुट्दा भुँडीको बिराट रूप बोध हुन्छ ।

व्याकरण

१. तलका संयोजक प्रयोग गरी एक एक ओटा वाक्य बनाउनुहोस् :

र, अनि, पनि, त्यसैले, नत्र, जो, जे, जुन, जब तब, कि, तापनि, किनकि, वा, अथवा, जहाँ त्यहाँ, जसरी त्यसरी, जसको त्यसको

२. उदाहरण हेरी कोष्ठकमा दिइएको सङ्केतका आधारमा तलका वाक्यहरू परिवर्तन गर्नुहोस् :

उदाहरण : तितो औषधी हितकारी छ । (सरल वाक्य)

औषधी तितो छ तर हितकारी छ । (संयुक्त वाक्य)

जुन औषधी तितो छ त्यो हितकारी छ । (मिश्र वाक्य)

(क) पानी परेर बाटो हिलो भयो । (संयुक्त वाक्य)

(ख) आकाश गर्ज्यो र पानी पयो । (मिश्र वाक्य)

(ग) जब घाम लाग्यो तब न्यानो भयो । (सरल वाक्य)

(घ) तिमीलाई मनपर्ने किताब किन । (मिश्र वाक्य)

(ङ) तिमी घडी वा क्यामरा किन । (संयुक्त वाक्य)

(च) विद्वान् सुमेश घमण्डी छन् । (संयुक्त वाक्य)

(छ) तिम्री बहिनी नायिका हुने छिन् । (मिश्र वाक्य)

(ज) जहाँ काफल पाक्छ त्यहाँ चरी नाच्छ । (सरल वाक्य)

(झ) ओरालो लागेको मृगलाई सबैले हेप्छन् । (मिश्र वाक्य)

(ञ) लोकतान्त्रिक देशमा स्वतन्त्रता हुन्छ । (मिश्र वाक्य)

(ट) जसले मह काढ्छ त्यसले हात चाट्छ । (सरल वाक्य)

(ठ) परिश्रम गर्नेले मिठो फल पाउँछ । (मिश्र वाक्य)

(ड) परिश्रमी छिरिड परीक्षामा प्रथम हुन्छ । (संयुक्त वाक्य)

(ढ) तिमी विद्यालय जाऊ र राम्ररी पढ । (सरल वाक्य)

३. सरल वाक्यको प्रयोग गरी आफ्नो पढाइका बारेमा एउटा अनुच्छेद तयार गर्नुहोस् ।
४. संयुक्त र मिश्र वाक्यको प्रयोग गरी आफ्नो भावी योजनाको वर्णन गर्दै एउटा अनुच्छेद तयार गर्नुहोस् ।
५. पाठको तेस्रो अनुच्छेद पढी सुरु, बिच र अन्त्यमा दीर्घ हुने शब्द टिप्नुहोस् ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

१. 'समाज सेवा' शीर्षकमा कम्तीमा दस ओटा बुँदा तयार पार्नुहोस् र २५० शब्दसम्मको निबन्ध लेख्नुहोस् ।
२. 'नेपालमा भुँडीपूजा : समस्या र समाधान' शीर्षकमा २५० शब्दसम्मको निबन्ध लेख्नुहोस् ।
३. तल दिइएका बुँदाका आधारमा जीवनी तयार गर्नुहोस् :

नाम : भैरव अर्याल

जन्मस्थान : कुपन्डोल, ललितपुर

जन्ममिति : वि.सं. १९९२ असोज

शिक्षा : नेपालीमा एम.ए. सम्म

संलग्नता : शिक्षण र पत्रकारिता पेसामा लागेका तथा व्यवस्थापकको काम पनि गरेका

 - वि.सं. २०१८ देखि २०३३ सालसम्म गोरखा पत्रमा जागिरे
 - कविता लेखनबाट साहित्यमा प्रवेश
 - पहिलो निबन्ध २०१३ सालको हाल खबर पत्रिकामा प्रकाशित

कृति : काउकुती (२०१९), जयभुँडी (२०२२), इतिश्री (२०२८), दस औतार (२०२८) जस्ता उत्कृष्ट निबन्ध सङ्ग्रह प्रकाशित

विशेषता :

 - हास्यव्यङ्ग्य निबन्धका कुशल स्रष्टा
 - सामाजिक विसङ्गति, अन्याय, अत्याचार र शोषण, दमनप्रति तीव्र आक्रोश
 - अनुप्रासयुक्त भाषा र कलात्मक शैलीमा च्वास्स मुटुमा बिझ्ने गरी शिष्ट व्यङ्ग्य प्रहार
 - नेपाली हास्यव्यङ्ग्य निबन्धका सर्वोच्च प्रतिभा

मृत्यु : वि. सं. २०३३, असोज, काठमाडौँको गोकर्णमा

१. फन्को मारेर घाँटी

अथवा कम्मरमा कसैको
पछ्याएर जाने म होइन
सर्प जस्तै सलल बगेर कसैलाई
तर्साउन सक्ने होइन म
किनकि
पहाड र चट्टानहरू ब्लास्टिङ गरी
निर्माण गरिएको र सम्भार नगरिएको
म निश्चल निश्चल सडक बोलदै छु ।

२. मान्छेहरू,

म माथि गुड, कुद, हिँड
चिप्लेटी खेल, कवाज खेल, गिर खेल
सवारीका साधनहरू र तिमीहरू पनि
रातोदिन ताँती बाँधेर गुड
छेकथुन म गर्ने होइन,
यात्रु बाहक बस र माल बाहक ट्रक
जुधाउने म होइन
मैले भनेर ट्याङ्करले
बसलाई पास नदिएको होइन

फन्को : एक पटकको घुमाइ, फेरो

ब्लास्टिङ : विस्फोटक पदार्थ प्रयोग गरी कडा चट्टान फोर्ने काम

निश्चल : हलचल नगर्ने, स्थिर

चिप्लेटी : केही भिरालो जग्गामा फल्याक, धातु आदि राखेर त्यसमा चिप्लिएर मनोरञ्जन लिने खेल

कवाज : सैनिक तालिम

गिर : काठको भकुन्डो

नेपाली : कक्षा १०

१३५

जोगीमारा, नागढुङ्गा र कुर्लिनघाट
ओडारे भिर, लाङ्गरे भिर र बाँदरे भिरबाट
बस खसाल्ने म होइन
बेकाल मर्ने यतिका त्रासद मृत्युहरूको म जिम्मेवार छैन
मलाई गाली नगर

३. सडक हुँ, बाढीमा डुब्न सक्छु
सडक हुँ, पहिरोले पुरिइन सक्छु
माटो ढुङ्गा पन्छाए
पानीको भेल तह लगाए
फेरि देखिन सक्छु
जोडिएर फेरि चालु हुन सक्छु
सडक हुँ, हराउँदिनँ
सडक हुँ, कहिल्यै भाँचिन्नँ
मसँग यति नै अपेक्षा राख ।

४. मलाई भ्रुर सडक
खत्तम र रद्दी सडक भन्नेहरू
आफूलाई कुखुराको गुलाफी फुल सम्झेर
सुरक्षित घुमफिर गर्नेहरू
जसलाई सोध्नु पर्ने हो उहीसँग सोध
सडक किन यस्तो भयो ?
मलाई मात्र सरापेर भएन
म लाञ्छित, थकित र शब्दहीन सडक बोल्दै छु ।

(बैँसालु वर्तमानबाट)

त्रासद : दुःखमा अन्त्य हुने, दुःखान्त

भेल : बाढी

अपेक्षा : इच्छा, आशा, चाहना

भ्रुर : नराम्रो

रद्दी : काम नदिने, बिकामे, गए गुञ्जेको

अभ्यास

सुनाइ

- कविताको पहिलो परिच्छेद सुन्नुहोस् र सडकले के गर्न सक्तैन भन्नुहोस् ।
- कविताको दोस्रो परिच्छेद सुन्नुहोस् र सडकले कुन कुन कुरा आफूले गरेको होइन भनेको छ, टिपोट गर्नुहोस् ।
- तेस्रो परिच्छेदको श्रुति लेखन गर्नुहोस् ।

बोलाइ

- तलका शब्दहरूको शुद्ध उच्चारण गर्नुहोस् :
फन्को, ब्लास्टिङ, निश्चल, चिप्लेटी, त्रासद, अपेक्षा, रद्दी, लाञ्छित
- कविताको चौथो परिच्छेदमा के भनिएको छ, कविताका आधारमा उत्तर दिनुहोस् ।
- तपाईंको वरपरको सडकको अवस्था कस्तो छ, भन्नुहोस् ।
- तलका हाइकुहरू हाउभाउसहित उच्चारण गर्नुहोस् र हाइकुको संरचना (हरफ र अक्षर) बारेमा कक्षामा छलफल गर्नुहोस् :

जेठको आँधी	रक्तिम आभा	फुलेका छन् नै	मेरो घरमा
मनको आँधीसित	सहिदको मुस्कान	सस्युँका फुलहरू	ढोकाबाट बिस्तारै
मित लाउँछ !	मुक्त आकाश !	बाँभो खेतमा !	छिदैँ छ घाम !
- मधुसूदन गिरी	- चेतनाथ धमला	- धर्मेन्द्र भा 'विह्वल'	- मिश्र वैजयन्ती

पढाइ

- पाठको कविता गति, यति र लय मिलाई पालैपालो पढ्नुहोस् र पढाइमा लाग्ने समय टिपोट गर्नुहोस् ।
- तलको अनुच्छेद पढी सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

सानैमा बुबाआमा मरेकाले तयामा, खियामा र खोक्चिलिपाको जीवन सारै कष्टकर थियो । उनीहरूले भनेका बेला खानसमेत पाउँदैन थिए । त्यस्तैमा भोकले गर्दा खोक्चिलिपा बेहोस भए । बेहोस भाइलाई मरेको ठानेर तयामा र खियामा उनलाई त्यत्तिकै छाडी हिँडे । उनीहरू विभिन्न ठाउँ घुम्दै अन्ततः हलेसी महादेव स्थानभन्दा अलिकमाथि तुवाचुडमा तान बुनेर बस्न थाले । यता खोक्चिलिपाले होस फिरेपछि दिदीहरूलाई खोजे र नभेटेपछि रोई कराई गरे । अब उनीसामु एकलै बाँच्नुको विकल्प

थिएन । माछा मादै, सिकार खेलै उनले आफ्नो जीवन चलाउन थाले । समय क्रममा उनको भेट सिक्रिमा (नागेलुङ) सँग भयो । खोक्चिलिपा र सिक्रिमा बिहे गरेर घरजम गर्ने निधोमा पुगे । उनीहरूको बिहेका अवसरमा अचानक तयामा र खियामा पनि आइपुगे । त्यस संयोगको खुसीमा उनीहरू नाच्न थाले । उनीहरूले विभिन्न प्राणी र मानव जीवनका क्रियाकलापको अभिनय गरेर नाचे । त्यही बेलादेखि किराती समुदायमा साकेला नाचको सुरुआत भयो । अहिले पनि किरात राई समुदायमा उँधौली र उँधौलीका अवसरमा साकेला नाचिन्छ अनि त्यस नाचको शैलीलाई 'सिली' भनिन्छ । तिनै दिदीहरू, भाइ र बुहारीलाई किराती सभ्यताका अगुवा मानिन्छ । उनीहरूले नयाँ अन्न पितृलाई चढाएर मात्र खाने परम्पराको सुरुआत गरे । साथै उनीहरूले पितृपूजामा 'मुन्धुम' वाचन गर्ने परम्परा पनि चलाए । अहिले पनि किराती समुदायमा पितृपूजा, प्रकृति पूजा अनि जन्म, विवाह, मृत्यु आदि संस्कारहरू 'मुन्धुम' कै आधारमा सम्पन्न गरिन्छन् । हिन्दुहरूको वेद, बौद्धहरूको त्रिपिटक, मुस्लिमहरूको कुरान, इसाईहरूको बाइबल जस्तै किरात समुदायको 'मुन्धुम' पवित्र शास्त्र हो । यो किराती समुदायमा श्रुति परम्परामा रहेको थियो ।

प्रश्नहरू

- (क) दिदीहरू र भाइको नाम के के थियो ?
- (ख) उनीहरूको जीवन किन कष्टकर थियो ?
- (ग) तयामा र खियामा कहाँ गए र के गर्न थाले ?
- (घ) साकेला सिलीको सुरुआत कसरी भयो ?
- (ङ) किराती सभ्यताका अगुवा कसलाई मानिन्छ ?
- (च) मुन्धुम कसको कस्तो शास्त्र हो ?
- (छ) श्रुति परम्परा भनेको कस्तो परम्परा हो ?

लेखाइ

१०. अर्थ खुल्ने गरी वाक्य बनाउनुहोस् :

कवाज, भेल, फुल, शब्दहीन, अपेक्षा, पहिरो, साधन, छेकथुन, ताँती

११. शब्दकोशको सहायताले तलका शब्दहरूबाट पर्यायवाची शब्द लेख्नुहोस् :

स्मृति, सौन्दर्य, उमेद, सम्झना, वजन, हेक्का, भरोसा, सुन्दरता, आशा, इच्छा, कारोबार, व्यापार, बोझ, लेनदेन, भार, कदापि, भारी

१२. साथीलाई भन्न लगाई पाठको चौथो अनुच्छेदको श्रुति लेखन गर्नुहोस् र लेखिसकेपछि मूल पाठसँग रुजु गरी गल्ती सच्याउनुहोस् ।

१३. तलका प्रश्नको सङ्क्षिप्त उत्तर दिनुहोस् :

- (क) 'म सडक बोल्दै छु' कविताको प्रारम्भमा मानिसको चरित्रलाई कुन रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ
- (ख) नेपालका सडकले भोग्नुपरेका समस्या के के हुन् ?
- (ग) नेपालमा किन दिन प्रतिदिन सडक दुर्घटना बढ्दै छ ?
- (घ) पाठमा सडकले कुन कुन कुरामा म जिम्मेवार छैन भनेको छ ?
- (ङ) सुरक्षित यात्राका लागि मानिसले के कस्ता कुरामा ध्यान पुर्याउनुपर्छ ?

१४. सप्रसङ्ग व्याख्या गर्नुहोस् :

- (क) सर्प जस्तै सलल बगेर कसैलाई
तर्साउन सक्ने म होइन ।
- (ख) बेकाल मर्ने यतिका त्रासद मृत्युहरूको म जिम्मेवार छैन,
मलाई गाली नगर ।

१५. निर्दोष सडकलाई भुर, खत्तम र रद्दी भन्ने मानबलाई तपाईं के सल्लाह दिन चाहनुहुन्छ ? आफ्नो प्रतिक्रिया लेख्नुहोस् ।

१६. पाठमा दिइएको कविताको मूल आशय के हो, विवेचना गर्नुहोस् ।

१७. तलको उदाहरण (क) र (ख) का शब्दहरूको लेखाइमा पाइने भिन्नताको कारण के हो ? शिक्षकसँग छलफल गरी थाहा पाउनुहोस् र लेखनको अभ्यास पनि गर्नुहोस् :

- (क) दीर्घ, ईर्ष्या, वीर्य, जीर्ण, शीर्ष, शीर्षक, तीर्थ, कीर्ति, उत्तीर्ण, मूर्ति, ऊर्जा, सूर्य, पूर्व, पूर्ण, स्फूर्ति
- (ख) पिका, पिर्लिक, पिर्न, गिर्न, तिर्न, छिर्न, फिर्ता, पुर्खा, सुर्ता, कुर्ता, पुर्बेली, पुर्जा, पुर्पक्ष, फूर्ति

१८. तल शब्दको सुरुमै दीर्घ लेखिने केही तत्सम शब्दहरू दिइएका छन्, तिनलाई शुद्धसँग पुनः सार्नुहोस् :

धीर, वीर, नीति, स्वीकार, ईश्वर, स्वीकृति, पूजा, मूल, भूमि, भूत, शून्य, सूक्ष्म, सूत्र, सूचना, जीवन, जीव, गीत, प्रीत, रीत, रूप, दीप, शीतल, शीत, ग्रीष्म, तीव्र

१९. तलको तालिकामा दिइएका शब्दहरूको लेखनमा रहेको भिन्नता पहिचान गरी त्यहीअनुसार लेखनको अभ्यास गर्नुहोस् :

शब्दान्तमा ह्रस्व	शब्दान्तमा दीर्घ
दाजु, भाइ, पोइ, नाति, भिनाजु, फुपाजु, बुबा, गुरु, गोरु, जेठाजु	दिदी, बहिनी, माइजू, काकी, भाउजू, फुपू, भैंसी, गाई, सासू, जेठानी, जोई

व्याकरण

१. उदाहरणमा देखाए जस्तै गरी दिइएका वाक्यहरू संश्लेषण गर्नुहोस् :

उदाहरण :

विश्लेषित वाक्यहरू		संश्लेषित वाक्य	
उसले मह काढ्छ ।	सरल वाक्य	मिश्र वाक्य	संयुक्त वाक्य
उसले हात चाट्छ ।	मह काढ्नेले हात चाट्छ ।	जसले मह काढ्छ, उसले हात चाट्छ ।	उसले मह काढ्छ र हात चाट्छ ।

(क) पानी पियो । बाली सप्रियो ।

(ख) म राम्ररी पढ्छु । म सफल बन्छु ।

(ग) तराई अन्नको भण्डार हो । तराईमा धेरै अन्न फल्छ ।

(घ) तिमी आयौ । म गएँ ।

२. उदाहरणमा देखाए जस्तै गरी दिइएका वाक्यहरूको विश्लेषण गर्नुहोस् :

उदाहरण :

संश्लेषित वाक्य	विश्लेषित वाक्यहरू
१. तिमी पढेर ठुलो मान्छे बन ।	तिमी पढ । तिमी ठुलो मान्छे बन ।
२. हिमाल, पहाड र तराई जहाँ बसे पनि हामी नेपाली भएर बस्छौं ।	हामी हिमालमा बस्छौं । हामी पहाडमा बस्छौं । हामी तराईमा बस्छौं । हामी नेपाली भएर बस्छौं ।

(क) आइदावा स्कूल गएर घर आए ।

(ख) परिवारकी सबैभन्दा कान्छी छोरी डोल्मा सबैकी प्यारी छिन् ।

(ग) नेपालगन्ज निवासी सलिमले एक दर्जनभन्दा बढी कृति लेखेका छन् ।

(घ) बिहान सबैरै उठ्ने, हातमुख धुने, कसरत गर्ने र आफ्नो काममा लागि हाल्ने हाम्रो बानीलाई सबैले प्रशंसा गर्छन् ।

३. तलको अनुच्छेदलाई आठभन्दा बढी सरल वाक्यमा पुनर्लेखन गर्नुहोस् :

एक छिनपछि घाँसको भारी लिएर गौँथली आइपुगी । पनेलाको चोलो र छिटको फरिया लगाएकी, फरियाको गुथ्यो खुम्च्याएर पटुका बाँधेकी, हातमा बाला, घाँटीमा प्वाँलो लगाएकी, निधारमा सिन्दुरको ठुलो टीका लगाएकी, कपालमा गुराँसको फुल सिउरेकी, अलि अलि साँवलो वर्णकी गौँथली निकै राम्री देखिन्थी । गौँथलीको मनोहर रूप देखेर चामे तृप्त भयो (गुरुप्रसाद मैनाली : परालको आगोबाट) ।

४. तलको अनुच्छेदलाई बढीमा चार वाक्यमा संश्लेषण गर्नुहोस् :

नेपाल आकर्षक छ । नेपाल रमणीय छ । प्रकृति प्रेमीहरूका लागि नेपाल स्वर्ग हो । प्रकृति प्रेमीहरू नेपाल आउँछन् । नेपालमा सगरमाथा छ । सगरमाथा संसारकै सर्वोच्च शिखर हो । नेपालमा अरू थुप्रै सुन्दर र अग्ला हिमालहरू छन् । हिमाल आरोहीहरू नेपाल आउँछन् । नेपाल पहाडै पहाडले भरिएको छ । पहाडमा पदयात्रा रमाइलो हुन्छ । पदयात्रा रुचाउनेहरू नेपाल आउँछन् । कलाका दृष्टिले पनि नेपाल धनी छ । यहाँका मठ, मन्दिर, दरबारहरूमा चित्रहरू कुँदिएका छन् । ती अत्यन्त सुन्दर छन् । पुराना मूर्तिहरू आकर्षक छन् । ती कलात्मक छन् । कलाप्रेमीहरू नेपाल आउँछन् । नेपाल बहु सांस्कृतिक देश हो । संस्कृतिका अध्येताहरू नेपाल आउँछन् । नेपाल बहु भाषिक देश हो । भाषाका अध्येताहरू नेपाल आउँछन् । नेपाल बुद्धको जन्मभूमि हो । बुद्धप्रेमीहरू नेपाल आउँछन् । यसैले नेपालमा पर्यटन व्यवसायको राम्रो सम्भावना छ ।

५. पाठबाट ह्रस्व इकार र ह्रस्व उकार लागेका शब्दहरू खोजेर लेख्नुहोस् ।

सिर्जनात्मक अभ्यास

“सामाजिक जीवन शैलीसँग राजनीति जोडिएको छ” भन्ने विषयमा १५० शब्दमा आफ्नो धारणा लेख्नुहोस् ।

पात्रहरू

आमै : आमा

कमानसिंह : छोरो

सुन्तली : बुहारी

कालु : नाति

(टीकाको ठुलो साँझ, आँगनभरि जुन टहटह लागिरहेछ । पिँढीमा आमै र सुन्तली खिन्न मुद्रामा छन् । डोरीमा कालु पिङ खेलिरहेछ । खोपाभित्र डिबियामा बत्ती बलिरहेछ ।)

१. आमै : यस्तो कुनै बर्ख पनि गर्दैन्थ्यो । ढिलै आको बेलाँ पनि फुलपातीको साँझसम्म त टुप्लुक्क आइपुग्थ्यो । टीकाको दिन पनि गैसक्यो, रात परिसक्यो, अबै आएन ।

खिन्न : दुःखी, उदास

मुद्रा : अनुहार

डिबिया : टुकी, पानस

बर्ख : वर्ष, साल

२. सुन्तली : बरु लाइदिनुहोस् टीकाको टिको । यत्रो टीकाका दिन के निदार खाली गरौं ।
३. कालु : (पिडमा खुब मच्चिएर) आमै ! हेर्नोस् त, खुट्टाले दलिन छुनै आँट्यो । चचहुईचचहुई ।
४. आमै : हामीले त हेरेकै छौं नि बा, तेरो बुबा तैले पिड खेल्या हेर्न आएन त ।
५. कालु : आउँदै होलान् । उकालो चढ्दै होलान् । चचहुईचचहुई ।
६. आमै : तेरो मुखौँ गाईको दुधभात जाओस् ! आओस् यत्रो टीकाको दिन ।
७. सुन्तली : पुकारेको हामीले पनि त्यसै हो नि । बालकको मुखमा डाँक बसेको हुन्छ भन्छन्, आइहाल्नु हुन्छ कि त ।
८. आमै : आओस् । (लामो सास तानेर) खै, के आउला, रात चढिसक्यो । जुन छिप्पिसक्यो । मेरो मायाको डोरो के आउला ! (सम्भेर) ऊ जन्मेकै बख उसका बुबा पनि चारै दिनको जरोले अपभ्रष्ट जानुभो । कस्तो दुःखले हुर्काएको छोरो यो ।
९. सुन्तली : पुर्नेसम्ममा भए पनि आउनुहोला । काम गरेको ठाउँमा बिदा मिलेन कि ।
१०. आमै : कस्तो बिदा नपाउनु त, दसैं जस्तो चाडौँ पनि । नोकरी गर्नुपर्ने, अनेक दुःख गर्नुपर्ने, घर छोडेर देश पस्नु पर्ने, यस्तै चाडबाडौँ सँगै बसेर मिठो खान, राम्रो लाउन त हो नि । लगनपछिको पोते के काम ?
११. सुन्तली : अब आजलाई आउनुहुन्न, लाइदिनोस् हामीलाई टीका । तपाईँ पनि खानोस्, बुढी मान्छे दिनभर भोकै । बोली नै कमजोर भइसक्यो ।
१२. आमै : तँ पनि त भोकै छेस् नि ।
१३. सुन्तली : मेरो त के कुरो भो र, उमेर छ । तिन दिनको भोकलाई पनि खाइदिन सक्छु ।
१४. कालु : चचहुईचचहुई । खुट्टाले दलिन छुनै आँट्यो, हेर्नोस् त आमै ।
१५. सुन्तली : बरु टीका लाऔँ । कालुलाई आसिक दिनोस् ।
१६. आमै : खै, ले टीकाको चारकुने र जमरा । म तिमी आमा छोरालाई लाइदिन्छु, टिको ।

चचहुई : पिड खेल्दा खुसीले भनिने शब्द

बा : सानालाई वा बुबा, हजुरबुबालाई सम्बोधन गरिने शब्द

डाँक : राम्रो खबरको लच्छिन

पुर्ने : पूर्णिमा

देश पस्नु : विदेश जानु

चारकुने : चार ओटा कुना भएको थाल

१७. सुन्तली : आइज कालु, आमैसित टीका थाप्न । (टीकाको चारकुने र जमराको मुठो आमैका अगिल्लिर लगेर राखिदिन्छे र टीका थाप्ने आसनमा बस्छे ।)
१८. आमै : नुनै नहाल्या कस्तो कस्तो खल्लो टिको भयो यो बर्ख । (सुन्तलीलाई टीका लाइदिन मात्र के हात उठाएकी मात्र हुन्छिन् खेल्दा खेल्दैको पिङ छोडेर कालु चिच्याउँदै बाहिर दगुर्छ ।)
१९. कालु : बा आउनुभयो ।
२०. आमै : (हातको टीका हातैमा लिएर खुसी र आश्चर्यले) खै ? खै, कालु ?
२१. सुन्तली : म त भन्दै थिएँ नि । (दुवै जना उठेर हेर्छन् । बायाँ काँधमा टिनको बाक्स बोकेको बायाँ हातले कालुलाई डोर्क्याउँदै कमानसिंहको प्रवेश ।)
२२. कमानसिंह : आमै, सन्चै छ ?
२३. आमै : सन्चै छ बा आजसम्म । यस बेलासम्म पनि नआउँदा मेरो त हंसले नै ठाउँ छोडिसक्या थियो । (सुन्तली भित्रबाट तुरुन्तै राडी ल्याएर गुन्द्रीमाथि ओछ्याइ दिन्छे । सबै त्यहीँ बस्छन्, ढोगभेट चल्छ । कालु बुबाको अनुहार टुलुटुलु हेरिरहन्छ । सुन्तली फेरि भित्रतिर जान्छे । आमै कमानसिंहलाई टीका लाइदिएर टोपीभरि जमरा घुसारिदिन्छिन् । ऊ फेरि ढोग्छ ।)
२४. आमै : चिरञ्जीवी भएस् ! (कमानसिंह बाक्स खोलेर एउटा पोको आमैलाई र पिँपीं गर्ने बाजा कालुलाई दिन्छ । ऊ बजाउन थाल्छ । यत्तिकैमा अहिलेको अहिल्यै आँखाभरि कोस भिकेर गाजल लाएकी, फरिया फेरेकी सुन्तली आउँछे ।)
२५. कमानसिंह : घरपछाडि केको खलबल ?
२६. आमै : पिङ हाल्या छन् बा, गाउँका ठिठाठिठीहरूले कति रमाइलो गरिराख्या छन् ।
२७. सुन्तली : हामी पनि जाऔंला भरे भरे । आज टीकाको दिन खेल्नु भन्छन् ।
२८. कमानसिंह : लौ त । (आमै र कमानसिंह सुन्तली र कालुलाई टीका लाइदिन्छन्, फेरि ढोगभेट चल्छ । सुन्तली पनि कालुलाई लाइदिन्छे ।)
२९. आमै : जा बुहारी, अब रोट्टी पोल्न थाल् । भोकाको होला । (सुन्तली जान्छे ।)
३०. कालु : खसी मार हान्ने कहिले बा ?

हंसले ठाउँ छोड्नु : चेतना हराउनु

चिरञ्जीवी : लामो समय बाँच्ने, दीर्घजीवी

रोट्टी पोल्नु : सेलरोट्टी पकाउनु

३१. कमानसिंह : भोलि एकादशी भइहाल्यो । अब पर्सि ।
३२. कालु : पर्सि मार हान्ने । पर्सि मार हान्ने । (उफ्रदै पिपौं बाजा बजाउँदै पिडतिर जान्छ र एक दुई भट्का खेलेर फेरि बुबाकहाँ आएर बस्छ ।)
३३. आमै : यो बर्ख किन यस्तो ढिलो ? सधैं त फुलपातीभिन्नै आइपुग्थिस् ।
३४. कमानसिंह : मालिकको छोरो सिकिस्त बिरामी भयो । त्यस्तो बेलामा दसैं भनेर छोड्न धर्मले पनि दिएन, नुनको ढिकाले पनि दिएन । बल्ल बाँच्छ भन्ने ठहरियो र टीकासम्म त भेटिहालुँला कि भनेर बिदा लिएर धापिएर आएको ।
३५. आमै : मलाई त अहिलेको अहिल्यै बिछुट्ट भोक लागेर आयो । भन् तँ त त्यत्रो बाटो हिँडेर आको, कस्तो भाको होला ।
३६. कालु : चन्द्रमा ।
३७. आमै : बुबासित के कुरो गरूँ जस्तो लाग्यो छ यसलाई । कहिले के भन्छ, कहिले के भन्छ । यस्तो तामाको मुना जस्तो छोरालाई छाडेर नजा बाबु देसाँ । आफ्नै नेपालाँ नोकरी खोज् न पाइहालिन्छ नि । यतिका मान्छे अटाका छन् त, तँ एउटा कसो नअटाउलास् ।
३८. कमानसिंह : त्यसो त नेपालमा नोकरी नपाएर देश पसेको होइन म । के भने, यहाँ महिनाको चालिस खाइयो भने चालिस मात्रै हुन्छ, उहाँ चालिस खाइयो भने चौसट्ठी हुन्छ ।
३९. आमै : उसो भए बढी रुपियाँ पाइन्छ भनेर गएको होइन त ?
४०. कमानसिंह : हो त नि । (कालु फेरि पिडमै गएर खेलन थाल्छ ।)
४१. आमै : तँ यो घरको छानु दिनभर छाउँछस्, म एक घान मकै भुटेर दिन्छु, त्यही खाएर सन्तोष हुन्छस् । अरूको मेलामा काम गय्या भए दुई रुपियाँ पाउँथिस्, किन नगाको त ?
४२. कमानसिंह : ल... के कुरा गरेको आमै ? आफ्नो घरको काम त एक डल्लो ढिँडो खाएर पनि गर्नुपर्छ ।
४३. आमै : तब त नि बा, पैसाको निम्ति मात्र काम गर्ने होइन । आफ्नो घरको काम एक गाँस मात्रै खाएर पनि गर्नुपर्छ । यो सारा नेपाल आफ्नै घर त हो नि । एक पाइलो हिँडे पनि आफ्नै भुइँमा हिँड्नुपर्छ, एक थोपा पसिना चुहाए पनि आफ्नै माटाका डल्लामा चुहाउनुपर्छ । आफ्नो घर बने पो आफूलाई सुख हुन्छ ।
४४. कमानसिंह : (केही बेर सोचेपछि) आमै यही पुरान मलाई पोहोर साल सुनाइदिएको भए म देश जाने नै थिइनँ, यस्तो मैना जस्तो छोरालाई छाडेर । खै, कता गएछ ?
४५. आमै : ऊ पिडमा ।

नुनको ढिको : नोकरी गर्दा इमानदार हुने काम

४६. कमानसिंह : वृद्ध उमेरकी आमा,
उमेरदार जहान, बालक छोरालाई
केही कमाइएला कि भनेर पैसाकै
निम्ति छाडेको न हुँ। मन त कहाँ पो
मानेको छ र ! भैगो, आएँ आएँ अब
जान्न। दस लोटा पानी अटाएको
गाग्रोमा एक मुठी बढी कसो नअटाउला
त ? हो चित्त बुझ्यो आमै। आफ्नै
गाउँमा बस्नुपर्छ, आफ्नै घरमा रमाउनुपर्छ, आफ्नै छानु छाउनुपर्छ। जे भए पनि चार पाँच वर्ष
बसिहालियो, नुनको सोभो, म आउन नपाउने भएँ भनेर एउटा चिठी पठाइदिन्छु।

४७. आमै : त्यसै हो, बाबै।

४८. कालु : चचहुई.... चचहुई ए बा। हेर त खुट्टाले दलिन छुनै आँट्यो।

(सबै उत्तैतिर हेर्छन्।)

अभ्यास

सुनाइ

१. पाठका एकदेखि पाँच अनुच्छेदसम्म सुन्नुहोस् र पात्रहरू कुन विषयमा छलफल गर्दै छन्, भन्नुहोस्।
२. पाठको दसौँ अनुच्छेद सुन्नुहोस् र आमैको विचार तपाईंलाई कस्तो लाग्यो, बताउनुहोस्।
३. पाठको ४६ औँ अनुच्छेद श्रुति लेखन गर्नुहोस्।

बोलाइ

४. तलका शब्द/शब्द समूहलाई वाक्यमा प्रयोग गरी भन्नुहोस् :
खिन्न, मुद्रा, हंसले ठाउँ छोड्नु, चिरञ्जीवी, रोटी पोल्नु
५. कमानसिंहले एक दिनमा कति रुपियाँ कमाउँछ ? अहिले भए उसले कति कमाउँथे होला, भन्नुहोस्।
६. पाठका लेखकले अहिले जस्तो लाखौंलाख नेपाली युवाहरू विदेशमा काम गर्न गएको देखेका भए यो
एकाङ्कीमा भएका कुन कुन संवादलाई कसरी परिवर्तन गर्ने होलान् ? कक्षामा छलफल गरी निष्कर्ष
निकाल्नुहोस्।

पढाइ

७. कक्षाका विद्यार्थीहरू अलग अलग पात्रमा बाँडिनुहोस् र आआफ्नो भागको संवाद हाउभाउसहित पढ्नुहोस् ।
८. पाठमा आमैले बोलेको संवाद राम्ररी पढ्नुहोस् र उनका विचार तपाईंलाई कस्तो लाग्यो, तर्कसहित आफ्नो धारणा लेख्नुहोस् ।
९. पाठ पढी तलका प्रश्नको मौखिक उत्तर दिनुहोस् :
 - (क) यो एकाङ्की कसले लेखेको हो ?
 - (ख) यस एकाङ्कीमा कति जना पात्रहरू छन् ?
 - (ग) किन यसपालिको दसैं नुन नहालेको जस्तो हुने भो भनेर आमैले भनेकी हुन् ?
 - (घ) के कारणले कमानसिंहलाई घर आउन ढिलो भयो ?
 - (ङ) कमानसिंहकी पत्नीको नाम के हो ?

लेखाइ

१०. यस एकाङ्कीको शीर्षक 'टीका' कतिको ठिक छ ? तर्कसहित आफ्नो धारणा लेख्नुहोस् ।
११. तलका प्रश्नको सङ्क्षिप्त उत्तर लेख्नुहोस् :
 - (क) 'टीका' एकाङ्कीमा आमा र सुन्तली किन खिन्न मुद्रामा छन् ?
 - (ख) 'टीका' एकाङ्कीले टीकाको सांस्कृतिक महत्त्वलाई कसरी प्रस्तुत गरेको छ ?
 - (ग) पैसाका निमित्त विदेश गएका कमानसिंहलाई आमैले के भनेर सम्झाइन् ?
 - (घ) कमानसिंहले किन विदेश नजाने निर्णय गरे ?
 - (ङ) 'टीका' एकाङ्कीले दिने सन्देश के हो ?
१२. सप्रसङ्ग व्याख्या गर्नुहोस् :
 - (क) यो सारा नेपाल आफ्नै घर त हो नि ।
 - (ख) एक पाइलो हिँडे पनि आफ्नै भुइँमा हिँड्नुपर्छ, एक थोपा पसिना चुहाए पनि आफ्नै माटाका डल्लामा चुहाउनुपर्छ ।
 - (ग) दस लोटा पानी अटाएको गाग्रोमा एक मुठी बढी कसो नअटाउला त ?
१३. एक पाइलो हिँडे पनि आफ्नै भुइँमा हिँड्नुपर्छ भनी नाटककार आमैलाई भनाउँछन्, के उसो भए हामीले नेपालबाहिर खुट्टै नहाल्नु भन्ने नाटककारको भनाइ हो त ? तार्किक उत्तर दिनुहोस् ।
१४. 'युवाहरू आफ्नै देशमा बसेर काम गर्नुपर्छ' भन्ने विषयमा एउटा संवाद तयार गर्नुहोस् ।
१५. 'टीका' एकाङ्की पढेपछि आफ्ना छोराछोरीलाई कामका लागि विदेश पठाउन हुर्ककै हुने बाबा आमालाई तपाईं के सल्लाह दिन चाहनुहुन्छ ?

१६. आफ्ना वृद्ध बुबाआमालाई वृद्धाश्रममा लैजाने तयारी गरिरहेका छोरा बुहारी र वृद्धवृद्धाको सेवा गर्नु सबैको कर्तव्य हो भन्दै वृद्धाश्रममा नपठाउन भनी सम्झाउने युवा विद्यार्थीहरूका बिचको संवाद तयार पार्नुहोस् ।

व्याकरण

१. तलको तालिका अध्ययन गर्नुहोस् र सबै प्रकारका कारक र विभक्तिहरू प्रयोग गरी वाक्यहरू बनाउनुहोस् :

कारक र विभक्ति प्रयोगको तालिका				
कारक		विभक्ति	उदाहरण	
नाम	अर्थ	नाम	चिह्न	
१. कर्ता	काम गर्ने	प्रथमा	ले, बाट	शान्तिले पाठ पढिन् ।
२. कर्म	असर भोग्ने	द्वितीया	लाई, कन	जसराजले शिवराजलाई बोलाए ।
३. करण	कामको साधन	तृतीया	ले, बाट	अष्टमानले कैँचीले कागज काटे ।
४. सम्प्रदान	प्राप्त गर्ने	चतुर्थी	लाई, लागि	मैले बहिनीलाई किताब दिएँ ।
५. अपादान	छुट्टिने	पञ्चमी	बाट, देखि	उनी घरबाट आइन् ।
६. -		षष्ठी	को, का, की, रो, रा, री, नो, ना, नी	भोगीको भाइ, भोगीका भाइहरू, भोगीकी बहिनी, मेरो घर, मेरा किताब, मेरी छोरी, आफ्नो नाम, आफ्ना मान्छे, आफ्नी दायित्व
७. अधिकरण	आधार, गन्तव्य	सप्तमी	मा	मिलन स्कूलमा छन् ।

२. रेखाङ्कित शब्दहरूको कारक लेख्नुहोस् :

घनश्याम बिहान सबेरै उठ्छन् र श्रीमती रमिलालाई उठाउँछन् । चियापानपछि उनीहरू काममा खटिन्छन् । घनश्याम खुकुरीले घाँस झार्न थाल्छन् । रमिला घाँस बटुल्दै गाईवस्तुलाई हालिदिन्छन् । दुवै जना मिलेर खाना बनाउँछन् र छोराछोरीलाई खुवाउँछन् । त्यसपछि उनीहरू काममा खेततिर लाग्छन् ।

३. विभिन्न कारक र विभक्तिको प्रयोग गरी शैक्षिक भ्रमण जाँदाको वर्णन गर्नुहोस् र प्रयोग गरिएका कारक र विभक्तिलाई रेखाङ्कन गर्नुहोस् ।

परियोजना कार्य

पाठमा 'आको', 'बेलाँ' जस्ता बोलचालका शब्दलाई जस्ताको तस्तै प्रयोग गरिएको छ । पाठमा त्यस्ता शब्दहरू के कति छन् ? टिपोट गर्नुहोस् र तिनको लेख्य रूप पनि लेख्नुहोस् ।

१. कोट र माउजड बाबुसाहेब एकअर्काका पर्याय नै थिए । कुनै पनि नाचमा, सभामा, भोज भतेरमा, मारपिट, त्रास, आतङ्क आदि सारामा त्यही गहिरो मास रडको बेन्सनको लामो ओभरकोट लगाउँथे । कोटले कहिलेदेखि माउजड बाबुसाहेबको प्रतिनिधित्व गर्न थालेको हो, त्यो कुरा एउटा खोजको विषय थियो ।
२. माउजड बाबुसाहेब एक जना घरानियाँ राणा, नेपालगन्ज इलाकामा बिर्तावाला, अत्यन्त क्रोधी, उद्दण्ड व्यक्तित्वका मानिस हुन् । कसैको घरखेत जफत गरी लिनु, कसैलाई कुटी लुछी छाड्नु र कसैलाई आमाचकारी गाली गरी बेसरी बेइज्जत पारिदिनु इत्यादि उनको चिनारी । यस्ता सारा आतङ्कहरूमा रैती दुनियाँका मानस चक्षुमा त्यही बेन्सनको ओभरकोट नै उदाउन आउँथ्यो । बाबुसाहेबको वास्तविक नाउँ, जो कदाचित् 'हुमायु जङ्गबहादुर राणा' थियो होला, सारालाई भयवस्त पारी माउजड बाबुसाहेब हुन गएको थियो ।

बिर्ता : सरकारलाई तिरोभरो गर्नु नपर्ने गरी प्राप्त भएको जग्गा

क्रोधी : रिसाहा

उद्दण्ड : आक्रमक, अरूलाई वशमा राख्न चाहने, कडा स्वभावको

जफत : अरूको वस्तु नियन्त्रणमा लिने काम

आमाचकारी : मनपरी बोल्ने, जथाभावी गाली गर्ने

रैती दुनियाँ : सर्व साधारण जनता

मानस : मन, हृदय

चक्षु : आँखा

कदाचित् : कहिले, कुनै कारणले

पर्यन्त : सम्म, तक

नेपाली : कक्षा १०

३. माउजड बाबुसाहेबको आतङ्कको प्रतीक त्यो कोट नै थियो । अजेय गौरवशाली त्यस कोटबारे कुनै कुरा कोट्याउन कसैको हिम्मतै थिएन । कोटको मूल चहकिलो मास रङ आज धुस्रो, फुस्रो र मैलो, विरूप हुन गए पनि साराका आँखामा त्यो चहकिलो मास रङकै देखा पर्दथ्यो ।
४. प्रजातन्त्रपछि बाबुसाहेबको व्यक्तित्व मुर्मुरिएको र कोटलाई पनि मैलो, पुरानो, धमिलो भनेर सबैले उपहासले टक लगाएर हेर्ने धृष्टता गर्न थालेका थिए । अझ कोही त मुसुमुसु हाँस्न पनि बाँकी राख्थे । बाबुसाहेबका कानमा पनि एक दिन यी कुराहरू पुगे । उनले भित्ताको किलामा भुन्डिएको कोटलाई हेरिरहे र अतीत इतिहासको स्मरण गरे । उनले सम्झे कि. प. क. ज. साहेबबाट बक्सिएको यही कोट...। परचक्री समय, हरे, आज त्यस्तो कोटलाई हाम्रो प. क. ज. ले बक्स दिएको भनेर होच्याउने...।
५. जुरूक उठेर बाबुसाहेबले किलाबाट कोट भिकेर उज्यालो ठाउँमा लगी निरीक्षणका दृष्टिले हेरे । “क्या चिज रहेछ, कति ठिक्कको, कस्तो एक घर पनि यताउति नपारी होसियारी साथ सिइएको कोट । ब्रह्माले पनि मानिसको ठाउँ कुँदा यति सावधानी त के राखेका होलान् ?” अनि मूक सोचिरहेको बाबुसाहेबको दृष्टि कोटको कलरमा पयो । मैलो भएको केही धस्किस्केको र त्यहाँका धागाहरू अलि भुत्रिएका प्रस्टै देखिन्थ्यो । यसैले यसको महत्त्व कम पारेको त...? सबै थोक पुरानो त हुन्छ । मानिस बुढा हुन्छन् तर बुढो हुँदा कसैको जात, घरान, गौरव, महिमा पनि बिग्रन्छ र ? यो कोट...। अब त हिन्दुस्थानीहरूको राजमा परेको हवाईटवे लेडला कम्पनीमा पनि यस्तो कोट त के तयार हुन्छ होला र ? ती कालिगडहरू खानै नपाएर गइसके होलान् । अब यस्तो दामी कोट लाउने को ? कोट के यो कपडा नै अब कहाँ छ ? बेलायतमा पनि त यस्तो कपडा कहाँ बन्छ र ? अङ्ग्रेजहरू पनि बिचरा ओरालो लागे । हिन्दुस्थान थियो र पो राजसी रवाफ, सारा दुनियाँभन्दा माथिल्ला तहका । हाम्रै काठमाडौँको पनि त अब त्यो रवाफ के होला र...?

अजेय : जितन नसकिने

गौरवशाली : सम्मानित

विरूप : नराम्रो आकृतिको, भद्दा, कुरूप

उपहास : गिल्ला, खिसी, बदनामी, निन्दा

धृष्टता : बेसरमपन, निर्लज्जता

प. क. ज. : राणाकालमा पश्चिमतिरको कमान्ड गर्ने जर्नेल, पश्चिमतिरको कमान्डिङ जर्नेल

परचक्री : अरूको भरमा हिँड्ने

बक्स : पुरस्कार, इनाम

मूक : उमेर पुगेपछि पनि बोल्न नसक्ने, मौकामा बोल्न नसक्ने

हिन्दुस्थान : भारत

कालिगड : हस्तकलाको काम गर्ने व्यक्ति, कर्मी

राजसी : राजाहरूको जस्तो

६. सोचाइको यही सिलसिलामा बाबुसाहेबले जर्नेलहरूको दरबार सम्भे, त्यहाँका सजावट । पित्ले बुट्टा परी, लता, फुल इत्यादि कालिगडी भएका फलामको पलङ, डबल स्प्रिङ, क्या लचकने । ठुलठुला कोठा, बेलायत, जर्मनी, रूस रोमका राजा रानीहरूका सुनौला फ्रेमका ठुलामा पनि ठुला तस्बिर...चाँदी भनेको त मामुली कुरो, सुन भनेको त परवाहै छैन । चाँदी, सुनकै त्यति ठुला ठुला भाँडाकुँडा, राम्रा फुलदान त्यतिका राम्रा राम्रा लुगा लगाएका राम्री राम्री सहयोगी, सुसारे, केटीहरूको फौज, नोकर चाकर, सुब्बा, छाते, मुखिया । मोटर, घोडा, बग्गी, के के, सम्झी साध्य छ र ती अचम्महरूलाई ? त्यसपछि बाबुसाहेबले सारा दरबार र चाकरियाको घुइँचो, मानिसहरूको ठेलमेल, दगुन्याइँ पनि जम्मै सम्भे । र बाफ भनेको त त्यस्तो पो त । तर ... अब ती सारा के होलान्, कहाँ होलान् ?
७. बाबुसाहेबले कोटलाई पुनः ओल्टाई पल्टाई हेरे । त्यो त्यतिका महत्त्व, गौरव र महिमामय अतीतको प्रतीक, बेन्सन कपडा, ह्वाइटवे टेलरिङ विभागमा तयारी भएको कोट । बाबुसाहेबले उठेर ससम्मान त्यो कोट किलामा झुन्ड्याए, अनि गौरवपूर्ण मानसिकताको प्रभावमा एउटा खास किसिमको गुरुत्वमय भावले आफ्नो आसनमा बसे । भित्रभित्रै उनको अचेतनले एउटा बोध लियो कि “यो केही पनि होइन । खालि भित्री इखले यस कोटको गौरव खप्न नसकेर मात्र आफैँ बढेका यी जम्मै विद्रोहीहरू । यिनले बाहिर बाहिर गिज्याउन खोजेको नत्र भने आफैँ मनमनै त, जम्मै हेर्न पर्यन्त नपाएका, त्यस्तो कोटप्रति लोभिएकै होलान् नि । फटाहा, छुच्चा ।
८. बाबुसाहेबले अतीतका अनेकन् उत्सव, भेटघाट, स्वागत समारोह, पूजाआजा, जन्ती भोज जम्मैमा आफ्नो महान् ठुल्याइँ, बडाइँ र कोटको महिमाका अवसरहरू सम्भे । जहाँ पनि, जुन अवसरहरूमा पनि यही गहिरो मास रङको कोट विभिन्न थरिका नजरहरूको केन्द्राकर्षण रही नै आएको हो । बाबुसाहेबले परिमेय गुरुतामा मनमनै भने, “साराका सारा जम्मै बद्मासी । मामुली कोट हो र । यो त चिज पो हो त, चिज ।”

साध्य : पुरा गर्न सकिने, सिद्ध गर्न सकिने

महिमा : ख्याति, यश, प्रशंसा

गुरुत्व : गुरु हुनाको भाव, महत्त्व, गहकिलोपना

इख : डाहा, रिस, इबी

ठुल्याइँ : ठुलो हौँ भन्ने भाव

बडाइँ : बडो हौँ भन्ने भाव

केन्द्राकर्षण : मुख्य रूपमा ध्यान तान्ने

परिमेय : नाप, तौल गर्न सकिने, सीमित

गुरुता : गुरु हुनाको भाव, महत्त्व

९. गृहमन्त्रीको दौडाहा हुने भएकाले उनको स्वागतको प्रबन्ध मिलाउने समितिले माउजड बाबुसाहेबलाई निम्त्याएको थियो । नेपालगन्ज बजारमा जानुभन्दा एक दिनअघि नै बडो सावधानीसाथ बाबुसाहेबले आफैँले कोटलाई रामरी सुकाएर ब्रस लगाउन थाले । धुलोको मुस्लो नै उठेको जस्तो थियो । कहिले पनि ब्रस लगाएकै रहेनछ । उनले सुसारे, सहयोगी, बैठकेदेखि रानीसाहेबलाई समेत भ्रपारे । “क्या हो यो ? आफैँ नगरे हेर्नु देख्नु केही पनि छैन, होइन ? यो रास धुलो, यस्तो कोटमा । यसैले त यसको रङ नै धमिलिएको । नत्र रङ उठ्ने खालको हो र यो । धुलैधुलोले भरिभराउ पारेर सक्कली रङ नै सखाप भएको पो त । जति गरे पनि धुलो निस्कन छोड्दैन । बाबुसाहेबले बडो मुस्किलका साथ कोटलाई भारभुर गरी किलामा भुन्ड्याए । माथिबाट एउटा भुत्रोले बेरे । एउटा कुरा बिझ्न थाल्यो “कति ठाउँमा कोट खुमिचिएको रहेछ । इस्त्री गर्नुपर्ने हो, यहाँ गाउँमा कसलाई दिने ? समस्या नै जटिल थियो । भोलि बिहानै आठ बजे बडा हाकिमकहाँ जानुपर्ने...”
१०. दोस्रो दिन कोट पोको पारी एउटालाई बोकाई बिहान ६ बजे नै बाबुसाहेब नेपालगन्जतिर लागे । बजारको एक छेउमा नै रहेको गुरदिनको घरमा पुगी बाहिरबाटै उसलाई बोलाए । “ल त गुरदिन, अलि हिफाजतका साथ मेरो कोटमा इस्त्री गरी दे त ।”
११. गुरदिनले कालिगडीको नजरले हेर्दै भन्यो, “हुन्छ सरकार, इस्त्री तताउन पन्यो, एक छिनमा मानिस पठाइबक्स तयार पारी पठाइदिन्छु ।”
१२. कुरा ठिकै थियो तर फेरि टाइममा गरिदिन भने, अझ इस्त्री लगाउँदा कपडाको जात नै नचिनेर कतै डढाइदियो भने...। भित्रै तर्सेर पनि बाबुसाहेबले भने, “होइन म त्यो साहुको पसलमा चुरोट खान्छु इस्त्री चाँडै तता । अनि इस्त्री लगाउने काइदा बताउँछु, मामुली कोट त होइन नि । मैले सिकाएको जस्तो इस्त्री गर्नुपर्छ । ”
१३. गुरदिनको अभिमानलाई चोट पन्यो । “कति कति दामीभन्दा दामी कोट, प्यान्ट, लुगा यही हातले इस्त्री गर्रँ, बनाएँ, यो जाबो थोत्रो कोटमा मलाई सिकाउने ?” तर बाबुसाहेबका अगाडि उसले केही पनि भनेन । “हओस्” मात्र भन्यो । एक छिनमा इस्त्री तातो भयो । टेबुलमा लुगासुगा ओछ्याई

दौडाहा : भ्रमण, आफ्ना मातहतका अड्डाहरू जाँचबुझ गर्न जाने काम

मुस्लो : आगाको बाक्लो ज्वालो, कुहिरो, धुवाँ आदिको लहर

सखाप : नाश

इस्त्री : कपडा सम्याउने वा मिलाउने फलामे साधन

बडा हाकिम : हाल प्रमुख जिल्ला अधिकारी जस्तै जिल्लाको मुख्य अधिकारी

हिफाजत : जतन

अभिमान : घमण्ड, सेखी

दामी : धेरै मोल पर्ने, मूल्यवान्

उसले कोट राख्नेबित्तिकै, टाढा पसलबाट हेरिरहेका बाबुसाहेब पनि आएर नजिकै एउटा त्रिपाईमा राज भए । गुरदिनले कोटको बाहुलामा इस्त्री के राखेको थियो “पानी लगा, पानी लगा, डढ्यो डढ्यो ।” हतपतिदै बाबुसाहेब कराए । वाल्ल परेर यसो टोल्हाउँदै गुरदिनले भन्यो, “सरकार, अहिले त इस्त्रीमा ताप चढेकै छैन । मधुरो तातो मात्र छ ...।” अन्तमा इस्त्री गर्न सिद्धियो ।

१४. आज पो साराले थाहा पाउँछन्, यो कोट क्या हो ? अलि ब्रसले झारेर इस्त्री लगाउनेबित्तिकै रबाफै अर्को भयो । म नै मूर्ख, किलामा झुन्ड्याउनुपर्ने हो र ? के गरूँ, आफ्नो त यही हो नि । फौजै पाल्नुपर्छ, आम्दानी भनौँ, यही जाबो बिर्ता । बिर्ता भनेको बिर्ते हो, राजाबाट पाएको गौरव पो त । यसैले जिन्दगी बिताएँ, गर्ने जति गरेकै हुँ, ढङ्ग नभएको पो, नत्र आम्दानी कम्ती हुन्थ्यो र ? ... कहिले उनी बडा हाकिमको ढोकाभित्र पसेर बरन्डामा उभिए, थाहै पाएनन् । त्यहाँ पच्चिसौमानिस बसेर कुराकानी गर्न थालेका थिए । बाबुसाहेबलाई देख्नेबित्तिकै बडा हाकिमले भने, “पाल्नुहोस् बाबुसाहेब, अबेला गर्नुभो । तपाईंले त ढोका आफै बनाई दिनुपर्ने ।” अनि हाँसै पाखुरा समाती मेचमा बसाले ।

१५. बस्ताबस्तै बडा हाकिमले पाखुरा समातेका ठाउँमा कोट खुम्च्यो कि भनी निधो गर्न बिस्तारै बाबुसाहेबले बाहुलामा नजर पुऱ्याए । कुराकानी चलिरह्यो । मुखले “हो, होइन” भन्दै गरे पनि बाबुसाहेबको अन्तर्चिन्तन थियो - कोटको बाहुलामा हात पर्नेबित्तिकै बडा हाकिमले थाहा पायो होला कि कुन जातको लुगा रहेछ, ठट्टा हो र ? जात भनेको जातै । तर एक छिनपछि नै एक जनाले प्वाक्क भन्यो, “होइन बाबुसाहेब, मन्त्रीज्यू आउँदा पनि यही ओभरकोट लगाउने ? गर्मी त चढिसक्यो ।” बाबुसाहेबले कुनै जवाफ नदिएर एक पटक उसको अनुहारमा मात्र टोल्हाए । “गर्मी भन्दैमा कोट नलगाई आउने हुँ र ? नेपालबाट आउने मन्त्री पनि ऊनको कोट लगाएर आउने छन् थाहै छैन ...।” मनमनै आफैँसित यी कुराहरू भने पनि मुखले केही नबोली उपेक्षा देखाएर अर्कै कुरा गरिरहे । बिच बिचमा अघि कोटको कुरा उठाउने खद्दरको इस्टकोट लाएको मान्छेको ओठमा जहिले पनि मुसुमुसु हाँसो खेल्नदेखेर बाबुसाहेब मनमनै मुर्मुरिन्थे पनि । तर के गर्नु जमाना अर्कै छ । नत्र भने आज त्यसले कोटको खिल्ली उडाउन सक्थ्यो र ? एकाएक बाबुसाहेबले थाहा पाए, बडाहाकिमको नजर छिन छिनमा उनको गर्धनतिर कोटको कलरमा पुगिरहन्छ ।

१६. बाबुसाहेबलाई अब त लाजै मर्नुपऱ्यो । गर्धनमा त सारै मैलो भई कलर अलि धस्केकै छ । असह्य लाजको जालमा परी बाबुसाहेबको अनुहार रातो भयो । अब त्यहाँ बसिनसक्नु भयो । कुनै तवरले दस पन्ध्र मिनेट अझ अडेर आफ्नो कुरा टुङ्ग्याई छुट्टी लिएर बाबुसाहेब कोठाबाहिर आए । उनी बरन्डामुनि ओर्लेका मात्र थिए कि भित्रबाट हाँसोको समूह ध्वनि उनको कानमा पऱ्यो । केले यसरी हाँसो उठेको होला, कुनै कुरो त थिएन । पक्का पनि गर्धनमा धस्केको मेरो कोटकै खिल्ली उठाएका हुन् । विषादमिश्रित विवश क्रोधले बाबुसाहेबको आँखा रसाएर आए । छिटो छिटो पाइला साँदै

अन्तर्चिन्तन : भित्री सोचाइ

ऊनी : ऊनले बनेको

खिल्ली : मजाक, गिल्ला

नेपाली : कक्षा १०

१५३

बाबुसाहेब मूल सडकमा आइपुगे । त्यतिन्जेल आँखामा आएका आर्द्रतालाई आँखाभित्रै सुकाउन समर्थ पनि भए । सारा संसार उनको यस चिर गौरव सम्पन्न कोटको महत्ताप्रति ईर्ष्यालु भएर चारैतिरबाट यसको गुरु सम्मानलाई थिच्ने षड्यन्त्रमा लागेको छ भन्ने कुराको बाबुसाहेबले अनुभव गरे । हरे यस कोटले आफ्नो इज्जतपर्यन्त सँगालिराख्न नपाउने...

१७. मन्त्रीको दौडाहा हुने आठ दिनमात्रै बाँकी थियो । बाबुसाहेबले लखनउ गएर कोट ड्राइक्लिनिङ गराउने र गर्धनमा धस्केको ठाउँमा रफ भर्न लगाउने निश्चय गरे । खर्चको मोटामोटी हिसाब लगाउँदा यत्तिकैमा चालिस पचास रुपियाँ जाने भयो । घरका दुई चार जना नोकर, सुसारे र मन परेकी केटीहरूले सुझाव दिए, बरु अरू चालिस पचास रुपियाँ थपेर एउटा नयाँ कोट नै हाले भन् बेस । बाबुसाहेबले भने, “सय रुपियाँ हाल्दैमा नयाँ कोट ! यस कोटको दाँजोमा पुग्ने कुरा के गरी सम्भेका, बडा जान्ने । त्यस्ता त्यस्ता दस ओटा नयाँ कोट भएर पनि यसको अगाडि उभिरहन सक्ने होइनन् । खालि हिफाजतसाथ राख्न नसकेर पो त । पख, मैले जान्छु, लखनउबाट फर्केपछि हेलाँऊ ।”
१८. अन्ततः बाबुसाहेबले लखनउबाट कोटको कायकल्प गराएरै ल्याए । लखनउमा एउटा समस्या के आइलागेको थियो भने, ‘ड्राइ वासिङ’ गरी रफु भराउने हो भने कोट सफा गर्दा अझ भुत्रिने हो कि ? त्यसो भए त फेरि रफुमा धेरै पैसा पर्न जान्छ । फेरि रफु भराएर ड्राइवासिङ गराउँदा कतै धस्क्यो भने अर्को आपत् । बडो होसियारीसाथ बाबुसाहेबले समस्या समाधान गरे । लखनउको कम्पनी पसलबाट कम्पनी नाउँ छापिएको प्लास्टिकको कागतमा कोटको प्याकिङ बनाई डेलिभरी दिएको खोल्दै नखोली बाबुसाहेबले त्यसै राखे । रफु भरेको गर्धनको कलर र ड्राइ वासिङ गरेर सफा भएको उसको रङ प्लास्टिकमा प्याकिङ भएर बाहिरैबाट देखा पर्दथ्यो । उत्सुक भएकाहरूलाई त्यही देखाउँथे । प्याकिङ खोलेर धुलो माटो किन पर्न दिनु ? अँ, लखनउबाट बाबुसाहेबले सारालाई कुनै न कुनै उपहार ल्याएका थिए । केटाकेटीहरूलाई लेमनजुस, सहयोगी केटीहरूलाई कपालमा लगाउने प्लास्टिकको च्याप्टो किलिप, भान्छे बज्यैलाई सियोमा धागो हाल्ने अचम्मको मेसिन, आँखा चिम्लेर पनि धागो सियोमा नै पर्ने । रानीसाहेबलाई एक सिसी गुलबहार तेल । जम्मैमा तिन रुपियाँ पऱ्यो, साराका सारा खुसी थिए ।
१९. माउजड बाबुसाहेबले अब उत्कण्ठापूर्वक मन्त्रीजी आउने दिनको उद्विग्न प्रतीक्षा गर्न थाले । एक एक गरी मुस्किलसाथ त्यो दिन पनि आयो । मन्त्रीज्यू बिहान एघार बजे नै आइपुग्नुभयो र साँझ चार बजे उहाँको सम्मानमा आयोजित जलपान पार्टीमा बाबुसाहेबलाई पनि जानुपर्ने थियो । बिहानै दारी खौरन लगाई जुँगाको काटछाँट मिलाई नुहाई धुवाई माउजड बाबुसाहेब तयार भएर बसे । ठिक तिन

विषाद : सोचेको कुरा नपुदा हुने खिन्नता, दिग्दारी

आर्द्रता : पानीले भिजेको, चिसोपन

कायकल्प : परिवर्तन, उलटपुलट

रफु : फाटेको, च्यातिएको ठाउँमा राम्ररी टाल्ने, सिउने काम

उत्कण्ठा : जान्ने इच्छा, उत्सुकता, चौचौ

उद्विग्न : छटपटी, चिन्तित, आकुल व्याकुल

बजे लगाउने दौरा सुरुवाल इत्यादि लगाई तमाखु खाँदै बसिरहे । साढे तिन बजे घरबाट निस्कने बखत प्लास्टिकको प्याकिङ खोली कोट भिकियो । कोट त्यही हो भनेर कसैले चिन्नै नसकिने भइसकेको थियो ।

२०. आज उसको रबाफ नै अर्कै । उसको नयाँ जवानी फर्केको जस्तो । अलिकता पनि धक्का, दबाउ नपर्ने गरी सुसारेले बिस्तारै कोट बाबुसाहेबको आडमा लगाइदिई । आज त्यस सुसारेप्रति बाबुसाहेब कृतज्ञ नभई रहेनन् र यो नि त्यसै बखत सम्झे कि त्यत्तिकी पुरानी सहयोगी उनीकहाँ अब कोही पनि छैन, कति सेवा सुसार गरेकी छे यसले ? उसलाई बक्स दिनुपर्ने एउटा तीव्र अनुभूति उद्बेगको उनले अनुभव गरे । तर पकेटमा त्यस बखत पैसा थिएन । रानीसाहेबसित माग्दा अवश्यमेव उनले छैन नै भन्छिन् भन्ने डरले त्यस अति तीक्ष्ण, तात्कालिक, औदार्य अनुभूतिलाई क्लेशपूर्वक दमित गरे ...। वस्तुतः बडप्पनको मनस्थितिमा आज उनको जम्मै दुर्दान्त तन, बर्बरता, क्रोधी स्वभाव साराका सारा मानौं लोप हुन गएका थिए । उनमा एउटा माथिल्लो तहको मानवीय र क्षमाशील परिपालकको महत्ता उम्लेर आएको थियो ...।

२१. अत्यन्त निर्विकार, सहज मन लिएर बाबुसाहेब मन्त्रीज्यूको जलपान समारोह स्थलमा पुग्ने बित्तिकै साराका आँखा उनको कोटमा टाँस्सिए । विस्फारित नेत्रले सबै उनीलाई हेरी रहे । अनि पछि एउटा दबेको मुस्कान सबैको ओठमा फर्के पनि कोही बोलेनन् । बाबुसाहेबले पनि यस कुरोको लक्ष्य

कृतज्ञ : गुन मान्ने, गरेको गुन देख्ने

उद्बेग : हड्बडी, आवेग, छिटो हिँडाइ

अवश्यमेव : पक्कापक्की, निश्चय नै

तीक्ष्ण : तिखो

तात्कालिक : तत्कालको

औदार्य : उदारता

क्लेश : पीडा, वेदना

वस्तुतः : साँच्चै, वास्तविक रूपमा

बडप्पन : म ठुलो हुँ भन्ने भाव

तन : शरीर

क्षमाशील : माफी दिने स्वभाव

परिपालक : राम्ररी पालन पोषण गर्ने, संरक्षक

नेपाली : कक्षा १०

१५५

गरे तर आज उनले क्षोभ, क्रोध इत्यादि जस्ता कुराको कति अनुभूति लिएनन् । आज उनी कुनै यस्तो माथिल्लो मानसिक स्तरमा गएका थिए, जहाँ आवेगहरू स्वयम्भूत लय, परिशान्त भएर जान्छन् ।

२२. आयोजकले मन्त्रीज्यूसित माउजड बाबुसाहेबको परिचय गरायो, अनि एउटा मञ्चमा बसाल्यो । अत्यन्त शिष्टता, नम्रतापूर्वक बाबुसाहेबले सारासित प्रसङ्गानुकूल कुराकानी गरे । क्रमशः चियापान समाप्त भयो । मन्त्रीज्यूसित बिदा भई एकेक गरी सबै निस्कन थाले । बाबुसाहेबले पनि मन्त्रीज्यूलाई नमस्ते गरी निस्कँदा उनको दुवै हत्केला अभ्यस्त तवरले कोटको दुवैतर्फको तल्लो जेबमा थिए । त्यत्तिकैमा एक जना स्थानीय राजनीतिक कार्यकर्ता पनि मन्त्रीज्यूसित बिदा भई निस्केर बाबुसाहेबको नजिकै पुग्यो । हत्केला जेबमा रहेको बाबुसाहेबको दाहिने पाखुरा र उनको ठाउँको माफ्बाट आफ्नो हात छिराई कुरा गर्दै बाबुसाहेबसँगै ऊ अगाडि बढ्यो । अरू बखत भएको भए बाबुसाहेबले कदाचित यस आत्मीयता जस्तो देखाउने मानिसको धृष्टता सहन सक्दैनथे । तर आज बाबुसाहेब त्यो माउजड बाबुसाहेब थिएनन्, बडो खुसीसाथ ऊसित कुरा गर्दै बढ्दै गए ।

२३. त्यही बेला पछिल्लिरबाटै कुनै एउटाले बाबुसाहेबसँगै हिँडिरहेको मान्छेलाई बोलायो । त्यो मान्छेले आफ्नो पाखुरा बाबुसाहेबको पाखुरामा अल्झाई रहेर पछिल्लिर फर्केको थियो । हत्केला जेबमा भएको बाबुसाहेबको हातमा अलिक झट्का पर्ने गरी उसले हात हटायो । यसो गर्नेबित्तिकै कोटको पकेटको कुनैदेखि लिएर तलको अन्तिम छेउसम्म ध्याँर...गरी च्यात्तियो । सहस्रौं भूकम्प एकै चोटि गएको भयङ्कर सर्वनाश जस्तो आघातले बाबुसाहेबको मुटु हल्लायो । संसारै भत्केको जस्तो अनुभूति भयो । प्राणभिन्नबाटै सातै ओटा समुद्र उम्लेर आँखामा ओर्ले । तर...प्रलयको पिर कुन्नि कुन असीम तागतले थिचेर, अलिक अवाक जस्तो पनि नभई रिसको झुल्लकोपर्यन्त आउन नदिई खालि के भयो र ? मात्रै भनी आफ्नो बेपरबाहकै मुद्रास्थिर राख्न बाबुसाहेब समर्थ नै रहे ।

निर्विकार : विकार नहुने, खराब नहुने

क्षोभ : असन्तोष, क्रोध, रिस,

आवेग : झोक, मनमा उब्जने हड्बडी

प्रसङ्गानुकूल : सिलसिलाअनुसारको, मिल्दोजुल्दो

अभ्यस्त : दक्ष, निपुण, अभ्यास गरेको

जेब : गोजी

आघात : चोट, ठक्कर, व्यथा

प्रलय : सर्वनाश, विध्वंस, सारा संसारकै अन्त्य

असीम : सीमा नभएको, ज्यादा, धेरै

बेपरबाह : परबाह नभएको भाव

२४. बाबुसाहेब बिस्तारै सहज गतिमा बाहिर आए र जिउबाट कोट फिकी बाहिर उभिरहेको आफ्नो मानिसलाई दिए । उनी आफ्नो बाटोमा चुप लागी गम्भीरतापूर्वक अगाडि बढे । अब खालि दौरा सुरुवालमा मात्र रहेर पनि अलिक पनि उनको आँखा निहुरेको थिएन । शान्त र स्थिरतापूर्वक बाटो समाप्त गरी उनी जब आफ्नो घरको कोठामा आफ्नो निर्धारित आसन नजिक पुगे, अनि थचक्क बसे । पछि पछि सँगै आएको मानिसले उनको कोट त्यही पुरानो किलामा झुन्डाएर बाहिर निस्क्यो । झुन्डिएको कोट बाबुसाहेबले हेरिरहे । उनको आँखाअगाडि वाल्ल परे भैं त्यो च्यालिएको कोटको खल्लीले मानौं भित्री जिभ्रो लप्लपाएर सोधिरहेको थियो, “यो के भो, हँ अब के हुने हो ?” मूक भावले कुन्नि कहिलेसम्म त्यही च्यालिएको खल्लीलाई विस्फारित सुकेका आँखाले हेर्दै माउजड बाबुसाहेब बसी नै रहे । केही बेरपछि कदाचित् कोट च्यालिएको समाचार सुनेर रानीसाहेब पनि दगुदै पुगिन् । उनले नजिकै गएर कोट हेर्दै उनले सोधिन्, “यो के भयो, कसरी यस्तो भयो हरे, अब के हुन्छ ?”

२५. यत्तिको ठुलो दुर्घटनामा पनि आफ्नै घरमा समेत आवेग शान्त माउजड बाबुसाहेबले भने “केही भएको छैन, बस, मन्त्रीज्यूसित भेटेर आएँ । राणाज्यूहरूको राज गयो ।”

अभ्यास

सुनाइ

१. पाठको नवौं अनुच्छेद सुनेर सारांश भन्नुहोस् ।
२. पाठको २२ औं अनुच्छेद सुनी निर्विकार, क्षोभ र आवेग शब्दको अर्थ बताउनुहोस् ।
३. पाठको अन्तिम अनुच्छेद श्रुति लेखन गर्नुहोस् ।

बोलाइ

४. तलका शब्द शुद्ध उच्चारण गर्नुहोस् :

क्रोधी, चक्षु, पर्यन्त, धृष्टता, मूक, कालिगड, गुरुत्व, दौडाहा, मुस्लो, इस्त्री, आर्द्रता, कायकल्प, उत्कण्ठा, उद्विग्न, कृतज्ञ, उद्वेग, अवश्यमेव, तीक्ष्ण, तात्कालिक, औदार्य, क्लेश, वस्तुतः, निर्विकार, अभ्यस्त

५. तलका शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गरी भन्नुहोस् :

बिर्ता, उद्दण्ड, जफत, चक्षु, विरूप, धृष्टता, अभिमान, वस्तुतः, बडप्पन, तन, क्षमाशील

६. पाठको कथा कस्तो लाग्यो ? दुई जना साथी मिलेर संवाद गर्नुहोस् ।

पढाइ

७. पाठका अनुच्छेदहरू पालैपालो सस्वर वाचन गर्नुहोस् ।

८. पाठको पाँचौँ अनुच्छेद पढ्नुहोस् र पाँच ओटा प्रश्न बनाउनुहोस् ।

९. तलको अनुच्छेद पढ्नुहोस् र मुख्य चार ओटा बुँदा टिपोट गर्नुहोस् :

इस्लामी समाजमा पुरा एक महिना पवित्रताको महिना हुन्छ । सम्पूर्ण वातावरणमा इमान छाएको हुन्छ । सम्पूर्ण समाजलाई नैतिक पवित्रता र आचरणको सौन्दर्यले ढाकेको हुन्छ । फलस्वरूप यस्तो वातावरणमा नराम्रो काम हुँदैन । बरु असल काम मात्र हुन्छ । असल मानिसहरू असल काममा एक अर्कालाई सहयोग गर्छन् । धनी वर्गमा गरिबहरूलाई सहयोग गर्ने भावना जागृत हुन्छ । रोजाको यो समयमा सम्पूर्ण इस्लामहरू समान अवस्थामा हुन्छन् । समान अवस्थामा हुँदा सबैले एकै जमात वा समुदायमा भएको अनुभव गर्छन् । यो उनीहरूबिच बन्धुत्व, सहानुभूति तथा पारस्परिक सुसम्बन्ध कायम गर्ने एउटा प्रभावकारी पर्व हो । (मौलाना सैय्यद अबुल आला मौदुदी : इस्लाम दर्शन)

१०. तलको अनुच्छेदहरू पढी सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

पछिल्लो जन गणना (२०६८) अनुसार नेपालमा १२३ ओटा भाषा बोलिन्छन् । यी भाषाहरू भोटबर्मेली भारोपेली, आग्नेय र द्रविड परिवारमा बाँडिएका छन् । यी भाषाहरूमध्ये केही भाषाका एक लाखभन्दा बढी वक्ता छन्, ती भाषाहरू शिक्षा र सञ्चार माध्यममा प्रवेश गरिसकेका छन् । अरू अधिकांश भाषाका १० हजार भन्दा कम वक्ता छन् र ती लोपोन्मुख अवस्थामा छन् । केही भाषाहरू जस्तै : पोइङ, छुक्वा आदि जस्ता भाषाहरू लोप भएको पनि धेरै भएको छैन । दुरा, कुसुन्डा, तिलुङ जस्ता भाषाका वक्ताहरू त एक दुई जना मात्र छन् । संसारमै ६ हजारको हाराहारीमा बोलिने भाषामध्ये हरेक हप्ता एउटा भाषा मर्ने गरेको अनुमान गरिएको छ । यसले पनि सङ्केत गर्दछ कि नेपालका केही भाषाहरू लोप हुने लाममा लामबद्ध भइसकेका छन् । भाषा मानिसको अमूल्य सम्पत्ति हो । भाषामै मानिसका अनुभव, विचार, संस्कृति, पहिचान आदि सुरक्षित हुन्छन् । त्यसैले भाषा लोप भएसँगै संस्कृति र पहिचान पनि हराएर जान्छन् । भाषासँगसँगै स्थानीयता, लोकगाथा र लोकपरम्परा जस्ता कुराहरू पनि हराएर जान्छन् । त्यसैले संयुक्त राष्ट्र सङ्घले भाषालाई मानवताको अमूर्त सम्पदा मानेको छ । त्यसैले यसको संरक्षण र संवर्धन गर्नुपर्ने कुरामा जोड दिएको छ । हामीले पनि हाम्रा भाषाको संरक्षण, संवर्धन र विकास गर्नु आवश्यक छ । आफ्नो मातृभाषा बोल्दा हीनताबोध होइन, गर्व गर्नुपर्छ ।

(डा. तारामणि राई : 'नेपालमा मातृभाषा' शीर्षक लेखबाट)

प्रश्नहरू

- (क) पछिल्लो जन गणनाअनुसार नेपालमा कति ओटा भाषा बोलिन्छन् ?
- (ख) नेपालमा कुन कुन परिवारका भाषा बोलिन्छन् ?
- (ग) कस्ता भाषाहरू शिक्षा र सञ्चार माध्यममा प्रवेश गरिसकेका छन् ?
- (घ) कस्ता भाषाहरू लोपोन्मुख अवस्थामा छन् ?
- (ङ) संसारमा जम्मा जम्मी कति भाषाहरू छन् ?
- (च) किन भाषा लोप भएसँगै संस्कृति र पहिचान पनि हराएर जान्छन् ?

लेखाइ

११. पाठका कुनै दुई अनुच्छेदको अनुलेखन गर्नुहोस् :

१२. तलका प्रश्नको छोटो उत्तर लेख्नुहोस् :

- (क) माउजड बाबुसाहेबको स्वभाव कस्तो थियो ?
- (ख) माउजड बाबुसाहेबले नयाँ कोट किन्न नचाहेको कारण के हो ?
- (ग) 'माउजड बाबुसाहेबको कोट' कथामा नेपालको कुन ठाउँ र कुन समयको चित्रण गरिएको छ ?
- (घ) 'माउजड बाबुसाहेबको कोट' कथाको शीर्षक के कति कारणले उपयुक्त छ ?
- (ङ) पाठको कथाले के कस्तो सन्देश दिएको छ ?

१३. 'माउजड बाबुसाहेबको कोट' कथाको सारांश लेख्नुहोस् ।

१४. माउजड बाबुसाहेबको कथामा के कस्तो मनोविज्ञानको चित्रण गरिएको छ, विवेचना गर्नुहोस् ।

१५. तलका बुँदा समेटि भवानी भिक्षुको जीवनी लेख्नुहोस् :

नाम : भवानी भिक्षु (भवानीप्रसाद गुप्ता)

जन्म : वि. स. १९६६, जेठ २१, तौलिहवा

माता, पिता : यशोदादेवी, इन्द्रप्रसाद गुप्ता

शिक्षा : हिन्दी साहित्यमा साहित्य कुलभूषण परीक्षा उत्तीर्ण

कृति : (क) कथा : गुनकेसरी (२०१७), मैया साहेब (२०१७), आवर्त (२०२४), अवान्तर (२०३५)

(ख) उपन्यास : आगत (२०३२), पाइप न. २ (२०३४), सुन्तली (२०४०)

(ग) कविता : छाया (२०१७), प्रकाश (२०१७), परिष्कार (२०१७)

सेवा : आजीवन सदस्य, नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान

पुरस्कार : मदन पुरस्कार (२०३२), साभा पुरस्कार (२०३२), त्रिभुवन प्रज्ञा पुरस्कार (२०३६)

निधन : वि. स. २०३८, वैशाख ४, काठमाडौं

व्याकरण

१. तलको अनुच्छेद पढी आवश्यकताअनुसार वाच्य परिवर्तन गरी पुनर्लेखन गर्नुहोस् :
मैले स्नातकोत्तर पुरा गरी जागिर सुरु गरें । जागिरका क्रममा म देश विदेश घुमैं । मैले दुनियाँ कस्तो रहेछ भन्ने कुरा थाहा पाएँ । मानिसहरूका दुःख र सुखलाई नजिकबाट देखें । संसार के रहेछ भन्ने बुझें ।
२. पाठको २४ औं अनुच्छेदलाई वाच्य परिवर्तन गरी पुनर्लेखन गर्नुहोस् ।
३. तलको अनुच्छेदलाई कर्तृवाच्यमा रूपान्तरण गर्नुहोस् :
पढ्ने वेला पढियो । खेल्ने वेला खेलियो । अरूलाई घोचपेच गरिएन । कसैलाई दुर्वचन बोलिएन । कसैको कुभलो चिताइएन । कहिलै अलछ्छी गरिएन । सधैं जोसिलो भइयो । सधैं जाँगर चलाइयो । त्यसैले जीवनमा असफलता भोगिएन । गरेका काममा धेरै सफलता पाइयो । केही केही काममा असफल पनि भइयो । सफलता र असफलता एउटै सिक्काका दुई पाटा हुन् भनिन्छ ।
४. कोष्ठकमा दिएको सङ्केतका आधारमा वाच्य परिवर्तन गर्नुहोस् :
(क) एलिनाले उपन्यास लेखिन् । (कर्म वाच्य)
(ख) अशोक विज्ञान पढ्दै छन् । (कर्म वाच्य)
(ग) इमानले किस्सा सुनाएर हामीलाई हँसाए । (भाव वाच्य)
(घ) निर्मला राम्ररी नाचिन् । (भाव वाच्य)
(ङ) अब्दुलद्वारा धेरै पढियो । (कर्तृ वाच्य)
(च) सङ्गीताद्वारा गीत गाइयो । (कर्तृ वाच्य)
५. तलको अनुच्छेदमा भएका वर्ण विन्यासगत त्रुटि सच्याई पुनर्लेखन गर्नुहोस् :
अत्यन्त नीबीकार शहज मन लियर बाबूषाहेब मन्त्रीज्युको जलपान समा रोह स्थलमा पुग्नेबित्तीकै साराका आँखा उनको कोटमा टाँस्सिए । बिष्फारीत नेत्रले सवै उनीलाई हेरी रहे ! अनि पछि एउटा दबेको मुस्क्याइ सवैको ओठमा फुके पनि कोहि बोलेनन् ? बाबुसाहेबले पनि यस कुरोको लक्ष्य गरे तर आज उनले छोभ, कोरध इत्यादि जस्ता कुराको कत्ती अनूभूति लिएनन् । आज उनि कुनै यशतो माथिल्लो मानसिक इस्तरमा गएका थिए ।

परियोजना कार्य

तपाईंको गाउँटोलमा प्रचलित कुनै एउटा लोक कथा लेखेर शिक्षकलाई देखाउनुहोस् ।